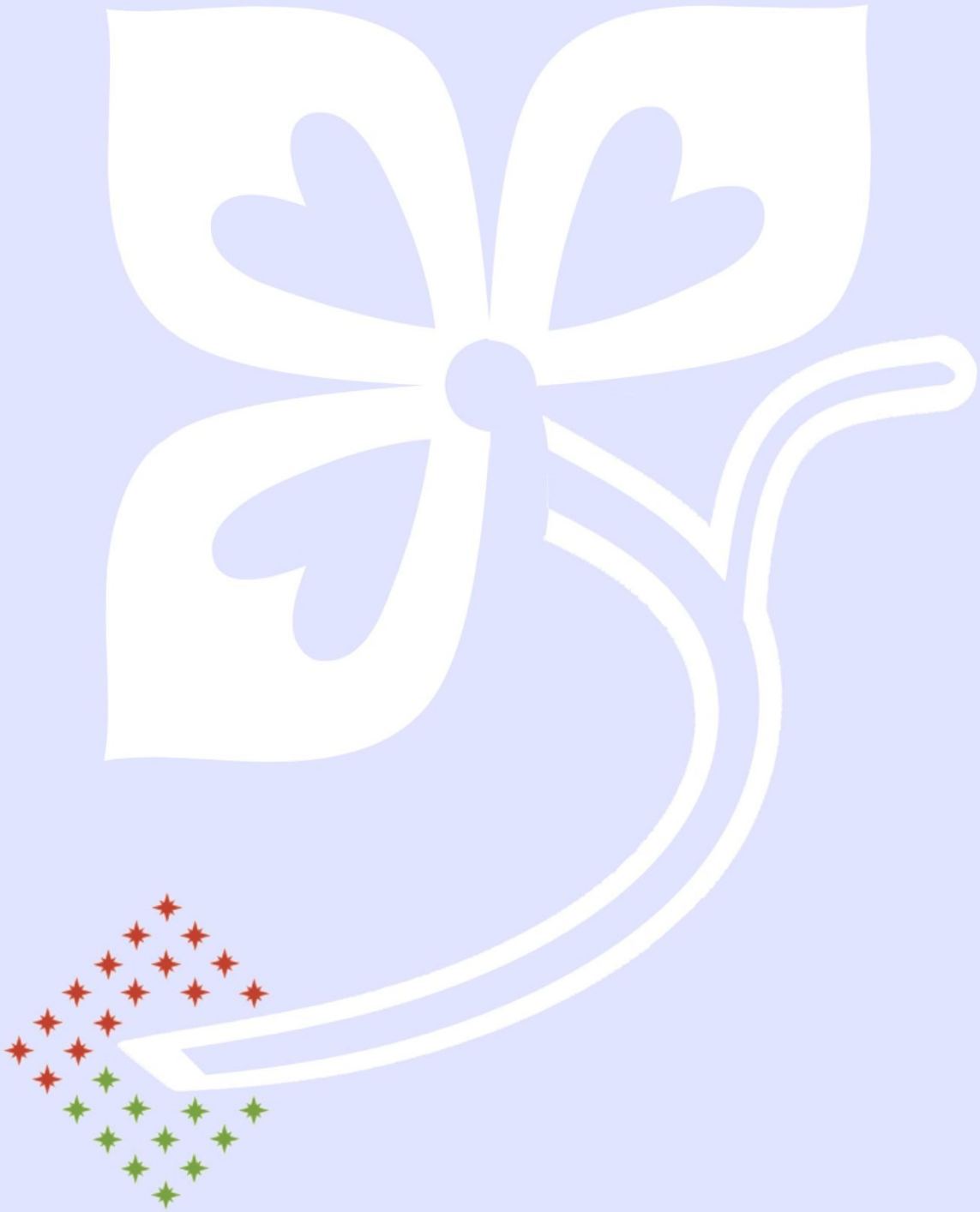

KRE-DIt

A KRE-DOK online tudományos folyóirata

VII. évfolyam (2024) / 2. szám

Széchenyi István *Hitel* című munkájában megfogalmazta a következő gondolatokat: *„Az ész erő, s így az ész boldogság. […] A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma: […] Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat sat. teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja.”* A KRE-DIt szerkesztősége Széchenyi intelmeit megfogadva hiszi és vallja, hogy munkájával kötelessége a nemzet boldogulását szolgálni, folyóiratát ennek szellemében szerkeszti.

A KRE-DIt
szerkesztősége

VII. évfolyam (2024) / 2. szám

KRE-DIt

A KRE-DOK online tudományos folyóirata

Főszerkesztő:

Tóth-Gyóllai Dániel

Szerkesztők:

Kiss Anna, Lukácsi Dániel Csaba, Pető-Veres Kata, Pétsy Zsolt Balázs, Purcsi Adrienn, Timári Krisztián Attila, Tóth-Gyóllai Dániel

Aktuális szám lektorai:

Dr. habil. Bertalan Péter Tamás, Dr. habil. Cservák Csaba, Dr. Kincses Katalin Mária, Dr. Kovács Enikő Hajnalka, Prof. Dr. habil. Nagy Mariann, Dr. Rapali Vivien Regina, Dr. Rigó Róbert, Prof. Dr. Szávai Ferenc, Prof. Dr. Tóth Dominik, Dr. Várady Zoltán

OM azonosító: FI 44189

KRE | Károli Gáspár Református Egyetem

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary

Doktorandusz Önkormányzat | Union of the PhD Students of the Károli Gáspár University of the Reformed Church

A folyóiratot a **Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzata** adja ki.

Székhely: **1088 Budapest, Reviczky utca 4.**

Iroda: **1146 Budapest, Dózsa György út 25-27.**

A kiadásért és a szerkesztésért felelős: **Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzat**

A KRE-DIt ISSN száma: **ISSN 2630-8711**

A szerkesztők nem feltétlenül értenek egyet minden esetben az oldalon vagy a kötetekben megjelenő írásokkal, az általuk képviselt véleményekkel. Az oldalon és a kötetekben megjelenő tanulmányok a szerzők tulajdonát képezik, azokat csak eredeti formájukban (URL hivatkozás, illetve letölthető PDF fájl), csak a szerző és a szerkesztőség engedélyével szabad terjeszteni. Idézni csak a forrás (szerző, cím, URL-elérés/oldalszám) szakszerű és pontos megjelölésével lehetséges.

Szerkesztői bizottság

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba PhD

egyetemi tanár, KRE-ÁJK Alkotmányjogi Tanszék vezetője, jogtudományi lektor, a szerkesztőbizottság elnöke

Dr. Farkas György Tamás PhD LL.M.

egyetemi adjunktus, jogtudományi lektor

Prof. Dr. Hermann Róbert DSc

egyetemi tanár, KRE-TDI vezetője, történelemtudományi lektor

Prof. Dr. Szávai Ferenc DSc

egyetemi tanár, történelemtudományi lektor

Dr. habil. Bertalan Péter Tamás PhD

egyetemi docens, történelemtudományi lektor

Dr. László Emőke PhD

KRE-TFK Hit és Erkölcstani Tanszék vezetője, a KRE-HTK oktatója, hittudományi lektor

Szerkesztőség:

Kiss Anna szerkesztő (történettudomány)

Lukácsi Dániel Csaba (lukacsi.daniel[kukac]kre[pont]hu)
szerkesztő (jogtudomány)

Pető-Veres Kata (peto-veres.kata[kukac]kre[pont]hu)
szerkesztő (hittudomány)

Pétsy Zsolt Balázs (petsy.zsolt.balazs[kukac]kre[pont]hu)
főszerkesztő-helyettes (történettudomány)

Purcsi Adrienn szerkesztő (történelemtudomány)

Timári Krisztián Attila (timari.krisztian.attila[kukac]kre[pont]hu)
szerkesztő (történettudomány)

Tóth-Gyóllai Dániel (toth.gyollai.daniel[kukac]kre[pont]hu)
főszerkesztő (hittudomány)

Elérhetőségek:

Jogtudomány – jogtudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

Történelemtudomány – tortenelemtudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

Hittudomány – hittudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

TARTALOMJEGYZÉK

HITTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Dominiák Zsolt: Protestant Attempts at a Response for Healing the Wounded Collective Identity of Central and Eastern Europe 1

Keskeny Dávid: Some Thoughts on the Church Tax 13

Márkus Máté: The Basic Concepts of Existentialism – Kierkegaard 24

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Bódi Stefánia: The Anglo-Saxon Interpretation of The Concept of The Rule of Law 36

Cservák Csaba: Reflections on The Historical Roots and Contemporary Meaning of the Concept of the Rule of Law 50

Keskeny Dávid: Some Thoughts on Digital Central Bank Money 60

Kovácsné Molnár Anna: A sértett büntetőeljárásbeli szerepének történeti és összehasonlító elemzése 79

Lajos Edina: Gondolatok a választási rendszerek morális megközelítéséhez 96

Lajos Edina: Les médiateurs dans le monde 104

Ronga Adrienn: Az élet elejéhez kötődő alkotmányos kérdések, avagy az abortusz alkotmányjogi megítélése 110

Schmidt László: Az abortusz etikai és jogi megítélése 121

Szabó Barbara: Rechtliche Maßnahmen und Schutzstrategien gegen Online-Belästigung 138

Széchenyi István Ágoston: Az emberi méltóság egyes vetületei 158

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Mérész Anna: Adózók Törökszentmiklóson az 1828. évi országos összeírás alapján 166

Takács Noel István: „За Родину и Свободу" Borisz Szavinkov politikai eszméi és szerepe az orosz polgárháborúban 198

Zmák Tamás: State, Non-Denominational Free Public Education, without Religious Education –The Public Education Programme of the Hungarian Masonry between 1900 and 1913 220

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI RECENZIÓK

Mátyás Anna Réka: „Kínának jogában áll Magyarországot egyedül is megvédenie" 258

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ESSZÉK

Purcsi Adrienn: Historical Essay on the Nationality Politics and the Revision Appearing in the Spirit of St. Stephen's Idea of the State 270

HITTUDOMÁNYI RECENZIÓK

Tikász Ábel Makoto Fujimura: Művészet és hit: Az alkotás teológiája 254

ABSZTRAKTOK

Hittudományi absztraktok 274

Jogtudományi absztraktok 276

Történelemtudományi absztraktok 282

ABSTRACTS

Abstracts in theological studies 286

Abstracts of legal science studies 288

Abstracts in historical studies 295

SZERZŐINK 308

EKÖP 2024-25. 310

HITTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Dominiák Zsolt

PROTESTANT ATTEMPTS AT A RESPONSE FOR HEALING THE WOUNDED COLLECTIVE IDENTITY OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

INTRODUCTION

The environment in which we live is particularly important for understanding ourselves and our communities. In the second half of the 20th century the idea of contextuality as a recognition and acknowledgement of the medium that defines us has been reinforced in both theology and the social sciences. As a result, liberation, feminist and black theologies, among others, were born overseas, responding sensitively to the social challenges of the time.[1] At the same time, the paradigm of systems thinking has also gained ground, according to which there is also no reality independent of the observer, and we are in a continuous interaction with the environment around us in terms of cognition.[2] From our point of view, we could say that we are part of the history of the world, the history of Europe, and the history of Hungary.

In my study, first I would like to present the *wounded collective identity* concept of András Máté-Tóth, a Catholic theologian and religious scholar, as an approach that pays special attention to the impact of the historical context of the Central and Eastern European region on the formation of social and individual identity. The exploration of the concept also touches on the theme of religiosity, from which I would like to highlight the concepts of woundedness and securitisation. Secondly, I will sketch the work of two Protestant theologians along these two concepts, highlighting the emphasis related to the topic, as a kind of response to the problem of wounded collective identity. One of them is Miroslav Volf, who turned to the theme of proper remembrance and reconciliation in the wake of the confessions he suffered in communist Yugoslavia. Another is Helmut Weiß, who, as a Transylvanian-born man forced to flee his homeland in 1944, formulated the essence of his concept of pastoral care as the affirmation of the certainty of existence. I hope that these attempts to respond will also contribute to a dialogue that can be healing for both our national and individual identities.

[1] Máté-Tóth András: Sebzett identitás Kelet-Közép-Európában, *Koinónia,* vol. XXIII., 2016/3, 3088.
[2] Hézser Gábor: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2001, 15.

THE REALITY THAT DEFINES US

Researchers studying Central and Eastern European societies have mostly interpreted the processes taking place here according to theories that were born in the social milieu of Western Europe and North America in the 1950s and 1970s.[3] "And although social analyses based on the paradigms of modernisation (Talcott Parsons) and the closely related paradigms of secularisation (Peter Berger, Bryan Wilson) help reveal many features of the Hungarian situation, they seem to have a kind of regional wolf-blindness."[4] Taking this geopolitical and geocultural perspective into account, other interpretations are possible. András Máté-Tóth, among others, points this out when he identifies pain, the historical injustices and traumas suffered, and the role of victimhood associated with them as the most defining features of the Central and Eastern European region.[5]

To understand his theory, we should also look at the ideas of Piotr Sztompka, who distinguishes four characteristics of *traumatogenic social change*. We consider a potentially traumatogenic change to be one that is sudden, comprehensive, fundamental and unexpected. The first is the sudden and rapid onset, which causes a state of shock. The second is a broad and sweeping change that affects everyone. The third is the radical, profound and fundamental feature of traumatogenic change, which affects central issues of social life and personal destiny. The fourth is the anticipation of change and the associated mood of disbelief.[6] If we look at the Central and Eastern European region, including Hungary, from this perspective, we can discover its distinctive features.

István Bibó can be seen as a forerunner of the *trauma-centric interpretation of the region*, who in his works (The Misery of the Small States of Eastern Europe; The Distorted Hungarian Character, Hungarian History in a Dead End) referred to the decisive role of small statehood and suffering in the life of the Hungarian people as early as the 1940s. Like him, others have also paid particular attention to the consequences of the Second World War and the losses and social transformations that followed (Stefano Bottoni: The Waiting West, Timothy Snyder: The Bloody Zone).[7] András Máté-Tóth also joins this line of thought, identifying woundedness as

[3] Máté-Tóth András – Balassa Bernadett: A traumatizált társadalmi tudat dimenziói – adatok a sebzett kollektív identitás elméletéhez, *Szociológiai Szemle*, vol. XXXI., 2022/2, 58.
[4] Balassa Bernadett – Gyorgyovich Miklós – Máté-Tóth András: A vallási szekuritizáció és a sebzett kollektív identitás modellje a magyar társadalomban empirikus adatok alapján, *Replika*, vol. XXXIII., 2022/4, 135.
[5] Máté-Tóth: *Sebzett identitás*, 3089.
[6] Piotr Sztompka: The Trauma of Social Change: A Case of Postcommunist Societies, in Jeffrey C. Alexander – Ron Eyermen – Bernhard Giesen – Niel J. Smelser – Piotr Sztompka (eds.): *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley/Los Angeles/London, University of California Press, 2004, 158–159.
[7] Máté-Tóth – Balassa: *A traumatizált társadalmi tudat*, 58–59.

the defining metanarrative of the region, and of Hungary in particular.[8] In the following I would like to briefly present his theory and its cornerstones.

WOUNDED COLLECTIVE IDENTITY

András Máté-Tóth defines his theory of the region with the following minimalist definition:

> The wounded collective identity is a metaphorical construction of collective consciousness - based on the specific experience of Central and Eastern Europe - with significant elements such as trauma-centred memory, a sense of threat and an obsessive need for permanent self-determination. Wounded collective identity is not a descriptive category. It is an approach to properly understand the specific dynamics of the region. A wounded collective identity is like an ancient code to decode social and religious processes.[9]

Its primary feature is its *historical scars*. These are the collective experiences of violence and radical incursions that have largely defined Hungarian history in the 19th and 20th centuries. Without being exhaustive, I can list the effects of world wars and revolutions, changes in national borders, genocides, forced measures and the traumas of radical social change.[10]

Closely linked to this is the notion of *intermediate space*, which is a consequence of the geopolitical and geocultural situation of the region. Already from the time of the Roman Empire onwards, the area in the buffer zone between West and East was strongly influenced by the pressure of the surrounding powers, by mutual invasions and the resulting changes in the borders.[11]

[8] Máté-Tóth András: Sebzett kollektív identitás – autopoietikus szempontok Kelet-Közép-Európa vallási folyamatainak elemzéséhez, in Máté-Tóth András – Povedák Kinga (szerk.): *Hegemóniák szorításában – vallás Kelet-Közép-Európában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2023, https://mersz.hu/hivatkozas/m1100hsz_book1. (Letöltés: 2024. március 10.)
[9] Máté-Tóth András: Sebzett kollektív identitás és vallásértelmezés, *Erdélyi Társadalom*, vol. XX., 2022/1, 16.
[10] Máté-Tóth: *Sebzett identitás*, 3090–3091.
[11] Máté-Tóth: *Sebzett kollektív identitás*, 15–16.

This results in a *sense of victimhood*, fear of foreign empires, a sense of being a minority, a sense of being trapped and transient, which greatly influences the collective identity of societies in the region.[12]

In support of this theory, Máté-Tóth and his colleagues have conducted several empirical studies on the topic, the most significant findings of which I would like to present below.

THEORY IN THE LIGHT OF EMPIRICAL DATA

Just as geographical units and their changes affect the wider society, they are also reflected in the psyche of individual people.[13] For this reason, Máté-Tóth and his colleagues set out to investigate the existence of wounded collective identity in Hungary and the factors influencing it,[14] as well as the sense of threat and the religious-based search for security resulting from a traumatised national view.[15]

Their surveys show that in Hungarian society there is a very high level of agreement with the statement describing the feeling of collective woundedness. The chances of being wounded are higher among those who perceive the country as vulnerable, are more prone to authoritarianism, are more religious, attach importance to public commemoration of historical events, and are rural. Accordingly, wounded collective identity is determined by social memory, personality, welfare expectations, religiosity and demographic factors (settlement types).[16] It has also been found that personal, subjective religiosity is linked to a wounded collective identity through the pursuit of security (securitisation).[17]

With reference to international research, it is also worth mentioning the increasing need for security in response to collective threats, the hostile attitude towards external groups with a victim role, the lack of trust, the reduced empathy and the inability to compromise. At the same time, there is a risk that the suffering of other, external groups may be questioned, relativised, or even become a potential source of danger in the eyes of the group in the victim role.[18] In the context of the 2016 Eurobarometer survey on the value choices of young Europeans aged 16-

[12] Máté-Tóth András – Szilárdi Réka: Szekuritizáció és vallás Kelet-Közép-Európában, *REGIO*, vol. XXX., 2022/1, 32.
[13] Máté-Tóth: *Sebzett identitás*, 3091.
[14] Máté-Tóth – Balassa: *A traumatizált társadalmi tudat*, 63.
[15] Balassa – Gyorgyovich – Máté-Tóth: *A vallási szekuritizáció*, 139.
[16] Máté-Tóth – Balassa: *A traumatizált társadalmi tudat*, 72-73.
[17] Balassa – Gyorgyovich – Máté-Tóth: *A vallási szekuritizáció*, 145.
[18] Máté-Tóth – Szilárdi: *Szekuritizáció és vallás*, 31-32.

30, György Csepeli also points out that "the value of security is much more important for Central and Eastern Europeans than for Western Europeans. Security is the most important value in both Central and Eastern Europe. The choice is not a coincidence, obviously linked to the fact that Central Europeans and Eastern Europeans live in much greater insecurity than their Western European counterparts."[19]

Máté-Tóth thinks it is important to highlight two aspects of his thought at the intersection of social science and theology: the notions of *woundedness* and *securitisation* as perspectives that vividly capture the social and religious psychological imprint of the Central and Eastern European region, including Hungary.

WOUNDEDNESS INSTEAD OF MODERNITY, SECURITISATION INSTEAD OF SECURALISATION

As I have already pointed out above - following Máté-Tóth's line of thought - the theories interpreting the social changes of the last two centuries have been formulated in the most developed European and North American societies. However, its universal validity is questionable in many contexts. However, in the light of the historical experience of the Eastern and Central European region that I am examining, wounded as a determinant of social processes becomes more pronounced.[20] The history and identity of the region is clearly distinguished from other European regions by the non-organic social development and vulnerability to large empires, for the reasons already described. We call these wounds in a summary metaphor. These wounds represent the primary identity of the area, through the filter of which the social processes taking place in the region can be interpreted.[21]

The basic principle of secularisation is that the more modern a society is, the less religious it becomes. However, this perspective, like modernity theory, leads to a strong simplification of social self-understanding. The question of ontological, existential and social security is crucial for the Central and Eastern European region, including Hungary.[22] If we accept that the main characteristic of the territory is woundedness, then it follows that the religious dimension of wounded collective identity is closely, and perhaps primarily, linked to the sense of ongoing

[19] Csepeli György: A vén Európa ifjúsága, *Educatio*, vol. XXVIII., 2019/1, 39.
[20] Máté-Tóth: *Sebzett kollektív identitás*, 17.
[21] Máté-Tóth: *Sebzett identitás*, 3090–3091.
[22] Máté-Tóth: *Sebzett kollektív identitás*, 18.

threat. Consequently, we can say that in the region, both in the personal and in the public sphere, the quest for security, securitisation, is of paramount importance.[23]

THEOLOGICAL CONNECTIONS

Based on empirical studies, Máté-Tóth and his colleagues have shown that people with a stronger wounded identity - i.e. a significant part of Hungarian society - see potential in religion to improve the coexistence of people and to heal social wounds.[24] And while the theological reflection on this question has not been elaborated in detail, it has provided two important findings that lead us further into the Protestant theological response.

First of all, from a theological point of view, it gives itself the wounds of the region to be compared with the wounds of Jesus Christ. This centre of the Christian tradition, the wounded and risen Christ, offers a strong spiritual and emotional connection with the suffering human community of each moment. At the same time, the wounds are not only portrayed in a negative light, but also, by framing them through faith, remind us of the resurrection, the possibility of healing. And Christian communities are presented as healing communities that can work for reconciliation and cooperation in the wider social community.[25]

Another important idea that Máté-Tóth raises in the context of healing a wounded collective identity is the reality of religion, which is an imperative for all of us. To this end, he invokes the definition of the Protestant theologian Paul Tillich: "What affects us in an absolute way is independent of any contingent condition of human existence. No part of ourselves or of our world is excluded from it."[26] In this definition, religion appears as the connecting link. Regardless of ethnicity, state, cultural differences, borders. It can be understood as a reality that permeates and weaves together the fabric of both individual and societal life. It is a common ground on which to build, despite the wounds and the contradictions.[27]

Following on from these two important ideas, let's explore the work of two Protestant theologians who developed their theological concepts as natives of the region and bearing its scars.

[23] Máté-Tóth – Szilárdi: *Szekuritizáció és vallás*, 34.
[24] Máté-Tóth – Balassa: *A traumatizált társadalmi tudat*, 69–70.
[25] Máté-Tóth: *Sebzett identitás*, 3091–3092.
[26] Paul Tillich: *Systematische Theologie*, Band I., Stuttgart, Evangelisches Verlagswerk, 1956, 19.
[27] Máté-Tóth András: *Sebzett kollektív identitás – autopoietikus szempontok*, on.

RIGHT REMEMBRANCE AND RECONCILIATION (MIROSLAV VOLF)

"The greater suffering a person experiences, the more deeply it is embedded in their identity. Therefore, he sometimes tends to see himself primarily as a »sufferer«, and the people around him see him in the same way."[28] Miroslav Volf, a Croatian-born evangelical theologian, experienced the brutal reality of this claim when he was subjected to months of interrogation during his mandatory conscription in communist Yugoslavia in 1984. His only crime was that he married a woman of American nationality and studied theology in the West. But this was enough to make the authorities of the time see him as a spy and an anti-establishment rebel.[29] And although the interrogations ended once and for all when his military service was over, the haunting memory of them continued to haunt his life. And in 1993, when the infamous Serbian Chetniks had been ravaging his homeland for months, locking people in concentration camps, raping women, burning churches and destroying cities, he began to ask himself with renewed vigour: how could he embrace the wholly other, the evil other? How would this act affect the human and Croatian identity? How could you justify your embrace? What would give it strength? He was aware that as a theologian he could not hang up his convictions, his rebellions, his doubts, like a coat when he entered his study. So he decided to deal with it.[30]

> The starting point of Volf's concept is that to redeem our past, it is not enough to remember, we must learn to *remember correctly*. For him, the redemption of the past is part of the great story of God's healing of a sick and broken world, past, present and future.[31] So, from a Christian point of view, right remembrance means "looking back on the grievances we have suffered through the lens of Christ's death and resurrection."[32] This leads us to the idea that Christ died not only in solidarity with those who suffer, but also for those who abuse. That alongside the couplet of suffering and deliverance, the couplet of enmity and reconciliation is also a dominant part of his redemptive work.[33]

So by welcoming hostile humanity into the divine community through the death and resur-

[28] Miroslav Volf: *Emlékeink gyógyulása*, Budapest, Harmat Kiadó, 2016, 88.
[29] Miroslav Volf: *Emlékeink gyógyulása*, 9–10.
[30] Miroslav Volf: *Ölelés és kirekesztés*, Budapest, Harmat Kiadó, 2001, 11–12.
[31] Miroslav Volf: *Emlékeink gyógyulása*, 50.
[32] Ibid., 113.
[33] Ibid., 125.

rection of Jesus Christ, God is also setting a pattern for how human beings should relate to one another. According to Volf, the way to do this is through repentance, forgiveness, making room in ourselves for the other and healing memories. It helps us to move from victimhood, from exclusion - through long and arduous inner work – to embrace.[34]

> The power for this difficult and rough road comes from the self-giving love that comes to the centre of the self, as the Apostle Paul says: "I am crucified with Christ: it's no longer I who live, but Christ lives in me; and the life I now live in the flesh I live by faith in the Son of God, who loved me and gave himself for me" (Gal 2:20). This enables the sufferer to give of himself for others and to let others come close to him, instead of being closed in on himself.[35] This is how Volf arrives at the theology of the embrace, which he distinguishes in four stages.

The first movement: *arms outstretched*. This expresses openness and the desire for the other.

That I have made space within myself for the other and allow them to enter. In doing so, I invite them to connect.

The second movement: waiting. A gently softening opening that respects the other's boundaries. Not coercing, not manipulating, but waiting to be reciprocated.

The third movement: closing the arms. The mutual connection, entering into the other's space. Listening to the needs of the other.

The fourth movement is to extend the arms again. Freeing the other and respecting their difference. It is also an opportunity for another embrace.[36]

The aim is to break the cycle of violence, the principle and practice of an eye for an eye, a tooth for a tooth. It does not mean passively serving ourselves to others, but it does mean a radical critique of the system of violence.[37] And perhaps healing our collective wounds.

[34] Miroslav Volf: *Ölelés és kirekesztés*, 112.
[35] Ibid., 77–79.
[36] Ibid., 158–162.
[37] Ibid., 297–298.

STRENGTHENING THE CERTAINTY OF EXISTENCE (HELMUT WEIβ)

Helmut Weiβ has also experienced the region's hardships first hand, and reflects on them as follows:

> Every pastoral care worker knows how crucial the individual life journey is in pastoral care work. The emotional experiences and experiences that we more or less process and store up influence our relationships, affect our encounters and determine our spiritual life and religious beliefs... My family comes from Transylvania. I was born there and my mother and grandparents had to flee from there in 1944. My father, who was in the war at the time, only came back to us after he was taken prisoner of war. *The escape*, of which I have two early memories, *had a profound effect on me*. I grew up in a small town in northern Bavaria, in Franconia, where we were always considered strangers among the locals.[38]

His personal story - embedded in the history of the Central and Eastern European region – helps us to understand the main emphases of his concept. For him, the main task of pastoral care, as a religious activity, is to *strengthen the certainty of existence*. The process of learning (or relearning) to trust life.[39]

His idea is similar to Dietrich Rössler's concept of security of life, who also refers its promotion, strengthening, renewal and foundation to the competence of pastoral care.[40] But Weiß finds the static nature of this unsatisfactory. His concept is also linked to Paul Tillich's notion of courage, who sees it as the power of trust rooted in God to overcome anxiety.[41] Weiß also emphasises this trust, highlighting its processual nature, its dynamism, likening the certainty of existence to a kind of search for a path.[42]

[38] Helmut Weiβ: *Lelkigondozás – szupervízió – pasztorálpszichológia*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2011, 13–14.
[39] Ibid., 55.
[40] Dietrich Rössler: *Grundriβ der Praktischen Theologie*, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1986, 182.
[41] Paul Tillich: *Létbátorság*, Budapest, Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000, 196.
[42] Helmut Weiβ: *Lelkigondozás*, 55.

He uses the work of Jesus as a basis for affirming the certainty of existence and overcoming the dangers that threaten life, who, according to biblical accounts, was intensely concerned with human need. Jesus saw people's hunger and satisfied it. He noticed broken relationships and restored them. He opened up new life opportunities for those in the grip of self-destruction. He healed physical wasting. He knew the sin, and forgave it. He defended people against the wrath of nature. Last but not least, he took away the power of death. He worked his whole life to restore people's trust in life to give them the security that is essential for life.[43] However, this security is not a static state, but rather a relationship. It is a trust in God, which always involves a search.[44]

SUMMARY

Examining András Máté-Tóth's theory of wounded collective identity and the Protestant attempts to respond to it, we can see that the churches have a special responsibility and opportunity to strengthen and heal the identity of Hungarian society and the people living in it. However, the notion of collective trauma can be misleading, in the sense that it uniformises the woundedness of a region and tries to identify similar trauma patterns for everyone. In contrast, Gábor Hézser offers the concept of the *trauma community*, "a community of solidarity of those who have to cope with the consequences of the same complex event, in their own way, but not independently of their community environment."[45] In a similar way, the apostle Paul in his letter to the Galatians senses the duality of this: "Bear one another's burdens… For each one bears his own burden." (Gal 6,2.5) To do this, we can help by right remembrance, reconciliation and affirmation of our certainty of being, using the tools and relationality of pastoral care.

Finally, let me conclude my reflections with an encouraging biblical image that paints for us a hopeful future for the subject of my study, again highlighting the importance of the church: "All sorts of fruit trees will grow on the banks of the stream, from here and beyond. Their leaves shall not wither, their fruit shall not fail: every month a new one shall spring up, for *water flows there from the sanctuary*. Their fruit shall be for food, and their leaves for medicine." (Ezekiel 47:12)

[43] Ibid., 33–38.
[44] Ibid., 55.
[45] Hézser Gábor: Létezik-e „kollektív trauma" – és ha nem, miért igen?, *Embertárs*, vol. XVIII., 2020/3, 211–212.

BIBLIOGRAPHY

BALASSA Bernadett – GYORGYOVICH Miklós – MÁTÉ-TÓTH András: A vallási szekuritizáció és a sebzett kollektív identitás modellje a magyar társadalomban empirikus adatok alapján, *Replika,* vol. XXXIII. 2022/127, 131–147.

CSEPELI György: A vén Európa ifjúsága, *Educatio,* vol. XXVIII., 2019/1, 34–41.

HÉZSER Gábor: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2001.

HÉZSER Gábor: Létezik-e „kollektív trauma" – és ha nem, miért igen?, *Embertárs* 2020/3, 203–215.

MÁTÉ-TÓTH András – BALASSA Bernadett: A traumatizált társadalmi tudat dimenziói – adatok a sebzett kollektív identitás elméletéhez, *Szociológiai Szemle,* vol. XXXI. 2022/2, 57–77.

MÁTÉ-TÓTH András: Sebzett kollektív identitás – autopoietikus szempontok Kelet-Közép-Európa vallási folyamatainak elemzéséhez, in Máté-Tóth András – Povedák Kinga (szerk.): *Hegemóniák szorításában – vallás Kelet-Közép-Európában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2023, https://mersz.hu/hivatkozas/m1100hsz_book1.

MÁTÉ-TÓTH András: Sebzett identitás Kelet-Közép-Európában, *Koinónia,* vol. XXIII. 2016/3, 3088–3092.

MÁTÉ-TÓTH András: Sebzett kollektív identitás és vallásértelmezés, *Erdélyi Társadalom* vol. XX., 2022/1, 11–22.

MÁTÉ-TÓTH András – SZILÁRDI Réka: Szekuritizáció és vallás Kelet-Közép-Európában, *REGIO,* vol. XXX., 2022/1, 26–43.

RÖSSLER, Dietrich: *Grundriß der Praktischen Theologie*, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1986.

SZTOMPKA, Piotr: The Trauma of Social Change: A Case of Postcommunist Societies, in Jeffrey C. Alexander – Ron Eyermen – Bernhard Giesen – Niel J. Smelser – Piotr Sztompka (ed.): *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley/Los Angeles/London, University of California Press, 2004, 155–195.

TILLICH, Paul: *Létbátorság*, Budapest, Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000.

TILLICH, Paul: *Systematische Theologie*, Band I., Stuttgart, Evangelisches Verlagswerk, 1956.

VOLF, Miroslav: *Emlékeink gyógyulása*, Budapest, Harmat Kiadó, 2016.

VOLF, Miroslav: Ölelés és kirekesztés, Budapest, Harmat Kiadó, 2001.

WEIβ, Helmut: *Lelkigondozás – szupervízió – pasztorálpszichológia*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2011.

Keskeny Dávid

SOME THOUGHTS ON THE CHURCH TAX

"Give to the emperor what is the emperor's,
and to God what belongs to God" (Mt 22,21)

1. INTRODUCTORY THOUGHTS

The Church has played an important role in our history, it plays an important role in our present and many of us cannot imagine our future without it. Churches have a crucial role in the life of both the individual and the state. In Hungary's Fundamental Law[1] , the churches are considered important and supported, for example, by providing opportunities for churches to participate in public services and by protecting religious freedom and the organisational autonomy of churches. In addition, the Constitution stipulates that the relationship between the state and the churches is independent and that the state does not interfere in the internal affairs of the churches. The Constitution also allows churches to run their educational institutions and make church holidays public holidays. The Constitution also states that the relationship between the state and the churches is based on a common pillar of mutual respect and cooperation. Separate agreements may be concluded between churches and the state, allowing churches to participate in public welfare and charitable activities and to assist the state in solving social problems. The Constitution of Hungary is the fundamental law of the State, the highest legal norm, containing the most important rules concerning the organisation and functioning of the State. The Constitution is at the top of the hierarchy of legal sources, so no law that contradicts its content can be made.

The Fundamental Law is the basis of Hungary's legal system and is binding for all. Its provisions must be interpreted in accordance with their purpose, the National Creed, and the constitutional foundations of our historical constitution.[2]

The Constitution defines the most important segments of the Hungarian socio-political-economic system. By adopting the Constitution, the legislator has confirmed its commitment to the values of the rule of law and democracy, preserving the traditions of Hungarian parliamentarianism within the framework of the republican form of government, and

[1] The Fundamental Law of Hungary (25 April 2011) entered into force on 1 January 2012.
[2] Government of Hungary: The Fundamental Law, Government Portal, 26 Aug 2024. https://2010-2014.kormany.hu/hu/mo/az-alaptorveny (Accessed: 25 September 2024).

maintaining the established institutions of the current state organisation. One of the most important points of the Constitution is the National Creed, which expresses the unity of our nation, but the following sentence precedes the Creed:

"God bless the Hungarians!"

Through this, too, it is clear that the unity of our nation cannot be imagined without the help of God in lawmaking and legislation. For this to happen, close cooperation is also necessary, as stated in Article VII, paragraph 4 of the Fundamental Law:

> The State and religious communities may cooperate to achieve community goals. At the request of a religious community, the National Assembly shall decide on such a cooperation. The religious communities participating in such cooperation shall operate as established churches. The State shall provide specific privileges to established churches with regard to their participation in the fulfilment of tasks that serve to achieve community goals.

Furthermore, paragraph 5 continues: "The common rules relating to religious communities, as well as the conditions of cooperation, the established churches and the detailed rules relating to established churches, shall be laid down in a cardinal Act." It is thus clear that the State intends to achieve common goals through close cooperation. It also intends to ensure the functioning of the churches in Hungary by means of various cardinal laws, which will be explained in more detail in the present study. I will present the current legal framework of the church tax of the historical churches. I will examine the economic basis for the operation of churches. How are the churches currently maintained? How do the various historic churches provide guidelines for parishes in their areas? What are the steps municipalities can take towards the churches in their area? Another benefit of this study is that it shows and compares how the taxes donated to the church are used in some municipalities. Also, an attempt will be made to examine potential forms and ways of taxing the church.

2. HISTORICAL CHURCHES

It is probably a truism to say that the term "historic church" is widely used in public and in the everyday practice of church politics. The term regularly appears in public discourse on church policy (in parliamentary and other public debates), in relevant press articles (reports and publicist articles), and several studies have attempted to explain and interpret the term, both from the perspective of legislation and, from our perspective: legal history.

The emergence of the term "historic church" in Hungarian legislation (laws, decrees, constitutional court decisions, etc.), but also in legal literature, has been summarised with the aim of completeness.[3]

Below I will examine the ecclesiastical code of the Catholic Church. The Codex Iuris Canonici, or CIC, is the body of law governing the operation of the Roman Catholic Church, last published in 1983 and updated five times since then, most recently in 2015. This code applies only to the Latin Church, which is subordinate to the Roman Pontiff as Patriarch of the West, the People of God (although since 2006 the Pope has not officially used this title). The Latin Church uses Latin as its liturgical language (although no longer exclusively, as the use of vernacular languages is also permitted in the liturgy). The Code of Canon Law for the Eastern Catholic Churches is the Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CCEO). The Catholic Church is divided into two main parts for legislative purposes: the Latin Church and the Eastern Churches.

The main purpose of the Code of Canon Law (Codex Iuris Canonici) is to establish order and system in ecclesiastical society, which includes the ministerial clergy (ordained deacons, priests, bishops) and the lay faithful. Since the Church finds its supreme legal foundation in revelation and sacred tradition, the Code of Canon Law serves as a means of explaining them and of creating order both in individual and social life and in the various activities of the Church. For this reason, the Code not only contains rules of principle but also prescribes practical norms of action. In particular, the 1983 CIC pays attention to putting into practice the teaching of dogmatic and pastoral provisions in the spirit of the Second Vatican Council. A secondary aim of the Code of Canon Law is to present rules that clarify hierarchical structures and other structural elements in internal and external fora, especially in the administration of the sacraments, as a Church in the world.

[3] Fazekas Csaba: Historical sketch of the concept of the "historical church", Source Media, 26 Feb. 2024. https://tinyurl.hu/c2PT.

Parts of the ecclesiastical code relating to taxation and contributions:

> Can. 222 §1. The Christian faithful are obliged to assist with the needs of the Church so that the Church has what is necessary for divine worship, for the works of the apostolate and of charity, and for the decent support of ministers.
>
> §2. They are also obliged to promote social justice and, mindful of the precept of the Lord, to assist the poor from their own resources.
>
> Can. 1260 The Church has an innate right to require from the Christian faithful those things which are necessary for the purposes proper to it.
>
> Can. 1261 §1. The Christian faithful are free to give temporal goods for the benefit of the Church.
>
> §2. The diocesan bishop is bound to admonish the faithful of the obligation mentioned in can. 222, §1 and in an appropriate manner to urge its observance.
>
> Can. 1262 The faithful are to give support to the Church by responding to appeals and according to the norms issued by the conference of bishops.
>
> Can. 1263 After the diocesan bishop has heard the finance council and the presbyteral council, he has the right to impose a moderate tax for the needs of the diocese upon public juridic persons subject to his governance; this tax is to be proportionate to their income. He is permitted only to impose an extraordinary and moderate exaction upon other physical and juridic persons in case of grave necessity and under the same conditions, without prejudice to particular laws and customs which attribute greater rights to him.
>
> Can. 1271 By reason of the bond of unity and charity and according to the resources of their dioceses, bishops are to assist in procuring those means which the Apostolic See needs, according to the conditions of the times, so that it is able to offer service properly to the universal Church.

To sum up, the Church may ask the faithful for such material goods as are necessary for its specific purposes, and they are obliged to help meet the needs of the Church, to contribute to worship, to apostolic and charitable work, and to the decent care of its ministers. According to

their spiritual convictions, Christian believers have a duty to promote social justice, help the poor, and keep God's commandments in mind. The diocesan bishop has the right to give economic advice and to levy taxes to meet the needs of the diocese. Bishops must contribute to the provision of the means necessary for the Apostolic See to serve the universal Church in a prudent manner.

3. Some examples of municipal practices in Hungary

The Council of the Roman Catholic Parish of Páty decided in its resolution 37/2006 (VI.2) that the voluntary church contribution rate in Páty is 1% of the total annual net income of those with income, but at least HUF 5 000, and in the case of pensioners the contribution rate is at least HUF 1 500 per year. The Board also stated in its decision that support for the church is a matter of conscience. Contributions can be made in person, by cheque or by online transfer.

The parish of St. Stephen the King in Rákosfalva has the following recommendation for its parishioners on its website:

> According to the statement of our Bishop's see, every Catholic believer pays 1% of his net income to the parish in charge of the area as a church contribution (e.g. if my monthly income [salary, pension, scholarship, etc.] is 46 thousand HUF, then 460 HUF of that is my 'church tax', also known as my 'church contribution'). With this, I contribute to the running of my parish community: overheads, staff salaries, and other everyday expenses. This is a recommendation. You can give more, but it is not appropriate to give less.

The website also draws the attention of its parishioners to the following. The provision of 1% per annum (e.g. to the Catholic Church) goes into the national 'big hat', not to the parish! It can be provided from the tax already paid. If we don't dispose of it, it stays with the state. For the predictable economic operation of our parish, it is important that all parishioners meet their obligations. So let us not forget to pay the church contribution.

The website of the municipality of Bő informs the congregation about the following:

> The Catholic Church respectfully informs the faithful, that it is possible to pay the parish contribution (church tax) in the church (before and after masses) until the end of September.
>
> Active employees HUF 5 000 / year
>
> Retired or Child HUF 3 000 / year
>
> We thank you for helping those who cannot pay in person due to age, illness, or other reasons.

The Roman Catholic parish of Nagymaros also describes the recommendations for church contribution in detail:

> The parish contribution (together with the collection of the bushels) constitutes the financial base that sustains the needs of our parish. The parish contribution paid is used in its entirety for the purposes of the parish. But what is the money used for? One of the biggest expenses in our parish is the upkeep of the buildings (parish hall, community centre, and church). It is also used to pay the utility bills, as the heating for the church and the electricity, water, and gas for the community centre far exceed the cost of a family apartment or house. We also use these funds to organise and support programmes. Each year, an accurate account of income and expenditure is given to the Council at its budget meeting. The parish contribution is set at 1% of the annual net income according to the current Church recommendations, but of course it is up to each person to decide how much to contribute to the parish according to his or her means (many of our brothers and sisters try to contribute more than this). The table below will help you to determine the amount. It is important to note that although the recommended parish contribution is 1%, this is not the same as the 1% of income tax that can be donated to churches!

Parishioners in Nagymaros can pay their parish contribution either in person or by bank transfer. The Parish of St Margaret of Veszprém's Árpád House has the following on its website:

> According to the regulations of our Church, every Catholic Christian with independent income has the duty to support their church – and especially the local church, parish – with his financial contribution, to support its operation and the maintenance of their church.
>
> In 2022, according to the provision of the Archdiocese of Veszprém:
>
> The minimum parish contribution is HUF 6 000 per person for the seekers and HUF 5 000 per person for pensioners.
>
> This can be paid in person at our church vestry before and after services, or at the parish office during office hours. Yellow cheques are delivered to homes and apartments each spring by our volunteer parishioners. Payments can also be made by bank transfer to the account of St. Margaret of Arcadia Parish.

The Roman Catholic parish of Jesus Heart of Paks has published the following offer to the brothers and sisters:

> The faithful brothers and sisters should contribute to the operation of our parish with financial support. The church's contribution is 0.5% of your annual net income, a sign of solidarity and belonging. Your voluntary contribution will cover the costs of running the parish: the salary of the parish priest and parish staff, the maintenance and running costs of the churches and the parish.

The Parish of Christ the King of the Interior Josephstadt informs the faithful:

> The faithful of Christ can rightly expect financial support from our Church in the realization of its specific goals (cf. canons 1260-1261), and the faithful are entitled to fair and open information about the financial situation, concerns and plans of their parish and diocese. Taking into account the rules laid down by the Bishops' Conference, every parishioner should feel a conscientious obligation to offer at least 1% of his annual net income as a contribution to his parish.

The Roman Catholic website of Inárcsi does not explicitly recommend the amount of the parish contribution, it describes very briefly how the parish spends the money and why it is important to pay the contribution.

The Roman Catholic community of the name of Mary Solti published the following on its public platform: “Our parish requests a contribution of HUF 3 600 per person over 18 years of age per year (according to the Church Code, the contribution is 1% of the current income).” Furthermore, contributions can be made in person or by bank transfer.

During my research, I found the Romhány Roman Catholic parish site to be one of the most interesting websites. The site is like an online shopping site, as it uses the term Church Tax – it would be better to avoid this wording – and you can choose from a drop-down menu to donate a thousand, five thousand, ten thousand, or twenty thousand Forints to the parish, and then you can also set the number of items (e.g. if you have chosen HUF 1 000 in the first step, then in the second step the number of items is completely arbitrary, if you have chosen 6 items, then you will support the parish with HUF 6 000). If you are satisfied with these options, you can click on the “Add to basket” button and the page will take you to a summary screen where you can click on the “Continue to checkout” button to go to a screen where you can choose whether you want to pay the selected amount by bank transfer or by “Simple Pay”. The said operation is so “professional” that we even have to accept a privacy notice before clicking on the “Send Support” button. When looking at the Romhány parish website, you will find many interesting things to know, such as the fact that the parish is collecting money for the renovation of the church tower by offering the possibility to buy a badge with the church on it and that if you buy such a product, you will contribute HUF 5 000 to the cost of the renovation. The Romhány Parish is also quite active on social media. But another interesting feature is that on the website you can support the Charity, the parish programmes, the church renovation, and even pay a donation in the form of a “Church Tax”.

The Reformed congregation of Békés states on its public website that:

> There is no ‘church tax’ in the Reformed Church of Hungary, as there was in the first half of the 20th century. The church, however, asks its members to contribute a certain amount each year to cover common expenses (staff salaries, office costs, cemetery). The amount of the annual church maintenance contribution is set by the presbytery. In our congregation, it is HUF 5500 per year, but everyone contributes as much as they can. Unlike other free churches, the Reformed Church does not collect a tithe (10% of all income). Those who pay the church maintenance contribution become elective and eligible church members, so they can participate in votes that affect the life of the congregation, such as the election of the presbytery, and also receive substantial discounts at funerals.

4. Some examples of practices in a few municipalities based on personal experiences and informally collected data

In the municipality of Szűcsi in Heves County, in the Roman Catholic community of the Exaltation of the Holy Cross, the church tax rate for adults of working age is 4 000 HUF per person per year. It is possible to pay the contribution at the parish, but it is also possible to have a tax collector visit the homes of those who request it.

The practice of the Church of Our Lady of Sorrows in Gyöngyöspata is the same as that of the village of Szűcsi.

In the Saint George Roman Catholic Church located in the town of Nagykáta the rate of church tax is optional for able-bodied adults, there is no target rate. The contribution can be paid at the parish office by appointment as there are no opening hours. There is no possibility for a tax collector to visit the homes of those who request it.

The Roman Catholic Parish of St John the Baptist in Ráckeve has a church tax rate of 0.5% of net annual income for an able-bodied adult. Contributions can be made by yellow cheque, which can be deposited in the post boxes by the trustees, and if no yellow cheque has been received, it can be taken away freely.

In the church of Máriaremete in the district II of Budapest the church tax rate is not set, but the website refers to the guidelines issued by the Hungarian Catholic Bishops' Conference (2005). It is possible to pay the contribution at the parish or by bank transfer.

Digital bushel wallet is a novelty concerning the payment of church contribution. In the summer of 2019, the Jesuits installed the first donation terminal in the country in the Church of the Sacred Heart of Jesus in Budapest, which works with contactless debit cards. After the donation terminal in the church, the next logical step was the creation of a virtual box, which allows you to send donations online, with a credit card, at any time and in any amount. These systems have been set up as an alternative to the traditional donation box money.

Will there be a time when we will be able to pay our church dues with cryptocurrency[4] (too)?

5. Concluding thoughts

It is important for churches to raise awareness among their congregants of the importance of belonging to the community and that churches also have expenses, so they should also make a financial contribution based on the recommendations given. According to the Hungarian Social Science Research Centre (SSRC), half of young adults are lonely. "How often do you feel lonely?" – was the question asked by TK staff in a questionnaire survey last December. In Hungary, 46% of people aged under 30 said they were completely or more likely than not to say this. One in seven young people under 30 report frequent loneliness. By comparison, only one in fourteen of those aged 50 to 65 feel the same. One important reason for the loneliness of young people may be the decline in friendships, for which some researchers blame the two years of the covid epidemic, although attention has been drawn abroad to the loneliness affecting some young people. But joining a good community can certainly help.

And finally, I would like to briefly present the programme of the Youth and Family Pastoral Centre and Catechetical Office of the Archdiocese of Kalocsa-Kecskemét, which I believe is exemplary. This is the free Relationship Workshop that took place in 2022, but you can already register for the 2023 event. I consider this event important because according to statistics, more and more marriages are being contracted, which is commendable, but divorces are also increasing. This initiative is also intended to help with the latter point, but not only married

[4] Keskeny Dávid: Hackervaluta in public service, in Lőrincz Balázs – Mezei Martin – Vulcz László: *II. Student Project Competition Conference – Study booklet „How to go on in the Hungarian countryside?"*, Gödöllő, Reaktor Alapítvány, 2022, 35–40.

couples but also young adults or those who are about to enter into the sacrament of marriage can apply. I would also like to point out that social media is becoming more and more widespread these days and that only two of the Archdiocesan websites that we have visited have been followed up by Facebook and other sites.

The importance of the maintenance of churches in our times is best demonstrated by the fact that Act No. I of 2022 is about the amendment of Act CXXIV of 1997 on the financial conditions of the religious and public activities of churches and other acts. This Act rewrites almost all the points of the latter Act on the material conditions for the religious and public activities of churches.

In my research, I found that there is no national consensus on the level of church contributions, but this is not a problem at all as there is a wide range of financial conditions for believers in different parts of the country.

I think it is particularly important that there are a variety of ways for believers to make a financial contribution so that there are convenient and easily accessible options for everyone. In parallel with the decline in cash payments, it is appropriate to develop other payment options. It is also important that donors receive feedback on the use of their donations afterward.

BIBLIOGRAPHY

FAZEKAS Csaba: *Historical sketch of the concept of the "historical church"*, Source Media, https://tinyurl.hu/c2PT.

Government of Hungary: The Fundamental Law, Government Portal, 26 Aug 2024. https://2010-2014.kormany.hu/hu/mo/az-alaptorveny.

KESKENY Dávid: Hackervaluta in public service, in Lőrincz Balázs – Mezei Martin – Vulcz László: *II. Student Project Competition Conference – Study booklet „How to go on in the Hungarian countryside?"*, Gödöllő, Reaktor Alapítvány, 2022, 35–40.

The Fundamental Law of Hungary (25 April 2011) entered into force on 1 January 2012.

Márkus Máté

THE BASIC CONCEPTS OF EXISTENTIALISM – KIERKEGAARD

According to the foreword of a book summarising the writings of Rollo May, published in Hungarian last year, there has been a recent surge of interest in existential psychology.[1] It is therefore timely to clarify the concept of existentialism, which can be done by reviewing existentialism as a phenomenon of intellectual history, with an introduction to the representatives of existentialist philosophy. In the following article, I would like to review the oeuvre of Søren Aabye Kierkegaard (1813–1855), the first representative of existentialism, although the term did not exist at the time, with particular reference to the basic concepts that would later determine existentialism's approach to the situation of human existence.

Kierkegaard's ideas can be understood in the context of his life story and in response to idealism, especially absolute idealism. Kierkegaard was the youngest child of Kierkegaard Mikaël Pederson and Anne Sørensdatter Lund, born to a father aged fifty-six and a mother forty-four. He spent his early childhood with his father, who, as part of a deeply pietistic upbringing, taught his son Latin and Greek at an early age. Kierkegaard's first noted thoughts date from his university years at the University of Copenhagen, where he was introduced to Hegel's system, which became the subject of his criticism. After a few suspended semesters and years of "aesthetic life", he completed his studies and became a pastor. After his break-up with his lover, seventeen-year-old Regina Olsen, and his subsequent break with his pastoral ministry, he retired and devoted his life exclusively to writing.[2] His most significant works are *The Concept of Irony* (1841), *Either-Or* (1843), *Fear and Trembling* (1843), *Concept of Anxiety* (1844), *Repetition* (1844), *Concluding Unscientific Postscript* (1846), *Stages of Life's Way* (1846), *Works of Love* (1847), *The Sickness onto Death* (1849).

Kierkegaard had no significant influence on his own time. It was then, in the late 19th century, that his works were translated into German. He had a major influence on the intellectual history of the 20th century, both in philosophy, see Heidegger and Sartre, in theology, see Barth and Bultmann, and in psychology, see Freud. His particular influence is due to the unity of deep

[1] Rollo May: *A létezés felfedezése, Egzisztenciális pszichológiai írások*, Budapest, Park Kiadó, 2024, 9.
[2] Alasdair MacIntyre: *„Kierkegaard, Søren Aabye"* in *Encyclopedia of Philosophy, Second Edition*, vol. V., e.: Donald M. Borchert, Thomson Gale, London, 2006, 61. See also: Walter Lowrie: *A Short Life of Kierkegaard*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1942.

pietism and Hegelian categories (thesis, antithesis, synthesis) in him.[3] Kierkegaard, like Feuerbach and Marx, borrowed from Hegel the categories with which he criticized Hegel's system. In what follows, we will review Kierkegaard's critique of Hegel and his works, introducing his central concepts.

The history of philosophy, rightly, most often discusses Kierkegaard's ideas in the context of Hegel's system.[4] Thus, in order to understand his ideas, it is necessary to have a concise account of Hegel's system. Hegel's basic idea is that the only reality is spirit.[5] The fact that spirit is the only reality does not mean that the world-entity is not real, but that it is spirit that realizes the rational structure of reality in a dynamic process. In this sense, the Hegelian direction of German idealism, absolute idealism, is the absolute opposite of naturalism. It is from this basic position – that spirit is that which realizes the rational structure of reality in a dynamic process – that Hegel's view of history is composed. Spirit strives for freedom.[6] Spirit, however, strives for freedom not only at the level of the individual, but also at the level of humanity as a whole. The striving for freedom of the spirit of humanity is the history of humanity. The history of humanity is a dynamic and dialectical process, since in each historical age the spirit, in its striving for absolute freedom, frees itself from the relativity of the previous historical age and brings itself into a dialectical relationship with it.[7] The reduction to be avoided in this Hegelian view of history is the thesis-antithesis-synthesis division.

[3] Paul Tillich: *A History of the Christian Thought, From its Judaic and Hellenistic Origins to Existentialism,* ed. Carl E. Braaten, New York, NY, Simon & Schuster, 1967, 459.
[4] George Pattison: *"Kierkegaard",* in The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy, ed. John Protevi, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005, 339.
[5] The translation of this word, in both English and Hungarian, raises several problems. In the history of human thought, man has been dichotomously divided into body and mind, the latter having taken on the meaning of cognitive qualities in English. The qualities known in ancient Greek were *physis*, *psyche* (Latin: "*anima*"), and *pneuma* (Latin: "*spiritus*"), the last of which became a divine quality, with the result that the English term "*spirit*" became exclusively religious. At the same time, Hegel's basic idea that the only reality is "*Geist*", cannot be understood from the translation "mind", since by the only real "mind" we will understand an absolute, but disembodied mind – as Tillich points out. But the "*Geist*" described by Hegel is absolute precisely because the whole reality is the actualization of the "*Geist*", which is why he calls it the only reality. In order to avoid the meaning of mind in English, Tillich distinguishes between the absolute "*spirit*" and the relative "*spirit*" with a capital "S" – a procedure by which the Hungarian Bible Society distinguishes between the Spirit of God and the human spirit, as the term "s*zellem*" is not established in the Hungarian language in a Christian context. According to the philosophical practice in Hungarian, we translate *Geist* as spirit and *Geistesgeschichte* as "history of spirit", with the remark that the absolute spirit does not happen to mean an absolute mind, but the absolute spirit, Hebrew *ruach*, Greek *pneuma*, Latin *spiritus*, which actualizes the world. Tillich: *A History of the Christian Thought*, 416; Pattison: *„Kierkegaard"*, 339.
[6] G. W. Friedrich Hegel: *Science of Logic*, trans. A. V. Miller, Atlantic Highlands, NJ, Humanities Press, 1993, 137–138.
[7] MacIntyre: *„Kierkegaard"*, 62.

German idealism began with Kant, who sought to define the limits of human cognition in his *Critique of Pure Reason*.[8] The next representatives of idealism, Fichte, Hegel and Schelling, with different orientations, wanted to structure the objective reality that can be known by pure reason. By the middle of the 19th century, however, such profound social changes had taken place in Europe that the focus shifted from "objective reality" to the "reality of the subject". Schelling's lecture on the relationship between subject and object at the University of Berlin in 1841, in front of an audience that included Engels, Bakunin, Burckhardt and Kierkegaard, is often cited as one of the highlights of this shift.[9] Thereafter, the subject of intellectual history discourse moved from object to subject, from being to being, from thought to passion.[10]

One of the first facts of this shift of attention, and with it the confrontation with Hegelianism, is Kierkegaard's *Concluding Unscientific Postscript* (1846). [11] Kierkegaard formulates that the problem with Hegelianism, and idealism in general, is that in seeking objective reality they ignore the reality of the subject. Reality is not an objective structure, but a subjective situation. Kierkegaard's critique of Hegel is that he unites essence and existence in the concept of absolute spirit. For Hegel, essence is that which is rational, existence is that which is real. Reality, through the dialectical self-realization of spirit, becomes more and more rational, while the unfolding of the absolute spirit unites the rational and the real, essence and existence. Hegel also introduces a new concept, which is then adopted by Kierkegaard, and through him by existentialism, as well as Feuerbach and Marx, but with a contrary argument, the concept of alienation.[12] For Hegel, matter is the spirit alienated or estranged from itself, but which will be reunited with that from which it is estranged. As Tillich notes, it is Kierkegaard, who grew up in a pietistic upbringing, in anxiety and guilt, who draws attention to the fact that man is not in a state of union but of estrangement. Essence and existence are not yet united. Union is possible in the world of essence, but not real in the world of existence. Kierkegaard, in criticising Hegel's system, draws heavily on Friedrich Trendelenburg, who carried out a critique of Aristotle's logic. His critique is that a logical process is a description of logical relations, but not a real process, i.e., not a temporal process. What Hegel did was to combine a dialectical logical

[8] Immanuel Kant: *Critique of Pure Reason*, trans.: Marcus Weigelt, Penguin Classics, London, 2003.
[9] The title of the lecture: *Die Philosophie der Mythologie und der Offenbarung* volt. Paul Tillich: *Existential Philosophy*, in Journal of the History of Ideas, vol. V., 1944/1, 45. Rollo May: *A létezés felfedezése, Egzisztenciális pszichológiai írások*, 79.
[10] Pattison: *„Kierkegaard"*, 339.
[11] Søren Kierkegaard: *Concluding Unscientific Postscript*, trans. D. F. Swenson – W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1941.
[12] Tillich: *A History of the Christian Thought*, 461.

process with a temporal process, namely the history of mankind.[13] The rational and the real, essence and existence can be united in the world of essence, but not in the world of existence. The situation of man is not described by objective structures, however dialectical they may be, because the situation of man is a subjective situation in which man is responsible for the actualization of his freedom; for his existence.

This is why Kierkegaard asked with all the passion he deserves, where is the freedom of the individual? As far as Hegel's view of history is concerned, it can also be seen from the fact that, although the spirit strives for freedom, Hegel believes that the subject will actualise itself according to the spirit of each historical epoch, and that it has no subjective, genuine freedom.[14] It is difficult to understand why the negation of man's own freedom becomes untenable for the 19th century if we do not take into account the current intellectual processes. The situation is probably best clarified by the famous words of Nietzsche, who writes in *The Gay Sciences* that God is dead ("Gott ist tot.").[15] This phrase does not mean the death of God, but in symbolic language the death or disappearance of the divine, i.e., of absolute values. With the development of the natural sciences, belief in God as a supernatural being has become impossible, what is meant by the expression "death" of God, which is therefore not a theological statement but a psychological one. If belief in God is no longer possible, divine, so to say, absolute values are no longer possible either, and the lack of absolute values will cause the absolute crises of values. Exactly this is what happened in the totalitarian regimes of the 20th century.

[13] Tillich: *A History of the Christian Thought*, 461.
[14] "In terms of the Hegelian view, an individual is essentially a representative of his age." in MacIntyre, *„Kierkegaard"*, 62.
[15] Friedrich Nietzsche: *The Gay Science*, trans. Thomas Common, Mineola, NJ, Dover Publications, 2006, 90–91. This publication contains the text of the first English translation: Friedrich Nietzsche: *The Joyful Wisdom*, vol. 10, The Complete Works of Friedrich Nietzsche, ed. Oscar Levy, trans. Thomas Common, London, T. N. Foulis, 1910.

> The greatest recent event—that "God is dead"; that the belief in the Christian God has become unbelievable—is already starting to cast its first shadow over Europe. To those few whose eyes—or the suspicion in whose eyes is strong and subtle enough for this spectacle, some kind of sun seems to have set; some old deep trust turned into doubt... Even less may one suppose many to know at all what this event really means—and, now that this faith has been undermined, how much must collapse because it was built on this faith, leaned on it, had grown into it—for example, our entire European morality…[16]

All this is Nietzsche, all of which Kierkegaard already experiences in the mid-19th century, that man is absolutely free, he can choose the life he wants to live.[17]

In Kierkegaard, in the context of freedom, and in response to Hegel's dialectical system, a concept appears, the concept of "leap" (*springet*).[18] In a later work, *The Concept of Anxiety*, he shows, through the fall of Adam, that one can choose to actualise one's freedom and not to.[19] It is not logically deducible how he should choose. And what cannot be logically deduced is a "leap". Kierkegaard uses this term in two senses. As a choice of sin, and as a choice of faith. In Hegel's system there is no "leap", there everything unfolds in dialectical rationality, everything is necessary. But if sin is a necessity, it is no longer a sin. Schleiermacher, as Tillich points out, did this with the concept of sin, made it a necessity, thereby taking away man's freedom, responsibility and the power of guilt.[20] Whether man actualizes his freedom, or how he actualizes it, is a leap. This is what man's freedom means, that there is no fixed criterion by which he can choose this or that life.

---

[16] "*The greatest recent event—that 'God is dead'; that the belief in the Christian God has become unbelievable—is already starting to cast its first shadow over Europe. To those few whose eyes—or the suspicion in whose eyes is strong and subtle enough for this spectacle, some kind of sun seems to have set; some old deep trust turned into doubt... Even less may one suppose many to know at all what this event really means—and, now that this faith has been undermined, how much must collapse because it was built on this faith, leaned on it, had grown into it—for example, our entire European morality…"* in Friedrich Nietzsche: *The Gay Science*, ed. Bernard Williams, trans. Josefine Nauckhoff – Adrian Del Caro, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

[17] Christopher Janaway: *"God is Dead"*, in *The Oxford Handbook of Nietzsche*, ed. Ken Gemes – John Richardson, Oxford, Oxford University Press, 2013, 256–257.

[18] First occurrence in the Philosophical Fragments. Søren Kierkegaard: *Philosophical Fragments*, trans. D. F. Swenson, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1936, 53.

[19] Søren Kierkegaard: *The Concept of Dread*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1944, 28–29.

[20] Tillich: *A History of the Christian Thought*, 464.

Man must choose life for himself. Kierkegaard presents three ways of life that man can choose for himself, we can call them stages, but they are not necessarily successive stages, rather stages that are above each other, which exist in time simultaneously, not successively, so to say, man exists in them. The decisive factor is which one dominates in man's existence. These stages are presented in *Either-Or* (1843) and *Stages of Life's Way* (1846). *Stages of Life's Way* follows the logic of *Either-Or*. *Either-Or* is about the fact that man either lives an aesthetic life or an ethical life. The aesthetic life is not just about the search for beauty but about detachment from reality, the ethical life is about the search for meaning. The aesthetic life is without meaning, the ethical life is sometimes without beauty or pleasure. *Either-Or* is about the compulsion to choose, about the fact that one must choose, but one is also free to choose the life one wants to live. [21] In *Stages of Life's Way*, Kierkegaard writes of another stage of life, in addition to the aesthetic and ethical stages of life. The religious stage is the highest stage of existence. The ethical stage is above the aesthetic stage, because it gives more meaning than the aesthetic stage, but even the ethical stage does not give, absolute meaning, according to Kierkegaard, can only be given by faith.[22] Faith, in Kierkegaard's terms, is a complete union with the will of God.

He develops the concept of faith described here in *Fear and Trembling* (1843), which presents the faith of Abraham through the story of Isaac's sacrifice.[23] The subject of the work is the nature of faith. The work is about the paradoxical situation of Abraham's obedience to God, even to the sacrifice of his son. That Abraham, in his obedience to God, is even capable of sacrificing his son means that the obedient commitment of faith is beyond ethical obligations; a kind of "leap" in which the believer must "leap away" from both reason and ethical obligations. The title of the work, *Fear and Trembling*, describes the existential state of being that the act of faith "leap" entails. Kierkegaard uses these terms to describe the inner turmoil and existential anguish that accompanies Abraham's willingness to sacrifice his son Isaac. Fear and trembling are thus expressions of the existential condition that accompanies this absurd "leap away". The virtue of this absurdity is, metaphorically speaking, the virtue of the "knight

[21] Søren Kierkegaard: *Either/Or,* Vol. I, trans. D. F. Swenson – L. M. Swenson, Princeton, NJ, 1941. – vol. II, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, 1944.
[22] Søren Kierkegaard: *Stages on Life's Way*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1940, 398–401.
[23] Søren Kierkegaard: *Fear and Trembling*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1941.

of faith" (*troens ridder*).[24] Faith, in Kierkegaard's terms, is therefore a passion; an unconditional passion for God, for union with him.

In his further work on faith, *Philosophical Fragments* (1844), Kierkegaard introduces a conceptual connection that will be significant for existential theology, but especially for neo-orthodoxy: the infinite qualitative difference between the finite and the infinite (*den uendelige kvalitative forskel mellem det Endelige og det Uendelige*).[25] Kierkegaard introduces the concept of the moment (*øjeblikket*).[26] The moment is the event in which the infinite breaks into the finite. The moment, that is, the breaking of the infinite into the finite, the ultimate form of this breaking through is the incarnation, the Christ moment, which can be grasped by faith alone.[27]

In Kierkegaard's philosophy, the concept of faith is thus seen in relation to the concept of freedom. Man is free to choose faith, and man becomes free from aesthetic and ethical life by choosing faith. At the same time, another concept related to freedom appears in Kierkegaard, which will become the central concept of existentialism: the concept of anxiety. *The Concept of Anxiety* (1844) is the first work in the history of ideas to deal with this phenomenon systematically. According to Kierkegaard anxiety is fear without an object. Kierkegaard distinguishes between two forms of anxiety, which he illustrates through the story of the Fall of Adam and Eve. The first form he named objective anxiety, the one which Adam had experienced before the Fall. Man, which the word Adam means, is anxious both to actualize his freedom and not to. If he does not actualize his freedom, it will not become real; if he does, he may lose his reality. Anxiety is the correlate of freedom, as Kierkegaard puts it: "the dizziness of freedom" (*frihedens svimmelhed*).[28] All this means that anxiety is triggered by the subject's awareness of the infinite possibilities of his self-actualization, in other words, of the fact that he can actualize himself in any direction, but in the process of actualizing himself, he can also lose himself. The second form of anxiety (subjective anxiety) that Adam experiences after the Fall is the anxiety of guilt. In a state of guilt or anxiety over guilt, the subject becomes aware

[24] Søren Kierkegaard: *Fear and Trembling – The Sickness unto Death*, trans. W. Lowrie, NJ, Doubleday Anchor Books, 1954, 59.
[25] Søren Kierkegaard: *Concluding Unscientific Postscript*, 82–83.
[26] Kierkegaard: *Philosophical Fragments*, 13.
[27] Later, Karl Barth's theology draws heavily on Kierkegaard's notion of faith, of the moment, and of the qualitative difference between the finite and the infinite. As Barth himself put it: "If I have a theological system at all, it consists in keeping what Kierkegaard called the infinite qualitative difference between time and the timeless ... as steadfastly in view as possible." / "Ha van egyáltalán teológiai rendszerem, úgy az abban áll, hogy én azt, amit Kierkegaard az idő és az időtlen közötti végtelen kvalitatív különbségnek nevezett … a lehető legállhatatosabban szem előtt tartom." in Bartha Tibor: *Az Isten Igéje és igehirdetésünk, Kísérlet a barthi teológia homiletikai problémáinak megértésére,* Különlenyomat a Theologiai Szemle 1938. évi. XIV. évf. pótfüzetéből, Debrecen, 1938, 6.
[28] Kierkegaard: *The Concept of Dread,* 55.

that in the process of actualizing it, he has lost himself, his essence, i.e., he has not become his true self ("at blive sig selv").

The anxiety of guilt, is the subject of Kierkegaard's other book, *The Sickness unto Death* (1849).[29] The "sickness upon death" is a metaphor for the despair that is in every human being. Kierkegaard uses a number of Hegelian categories to express the conflict in man, the conflict between essence and existence: man does not exist according to his essence. [30] This is the conflict of sin, and the awareness of this conflict is guilt. The subject, to set himself free from guilt, is ready to set himself even from himself by the act of suicide – if he were not aware of the conflictual character of this act. Only faith can be the "cure" for this "sickness".

A review of Kierkegaard's works reveals that Kierkegaard opposes idealism, which sought to unite essence and existence in the spirit. He describes the human condition through the concepts of freedom, anxiety, despair, sin and faith. Man can actualize his freedom, but freedom involves anxiety, both before actualization and when he loses his essence during actualization. The conflict between essence and existence is sin, and the awareness of this conflict is guilt, with its ultimate form, which is despair. The conflict of essence and existence can be united in the state of faith by the paradox of the Christ-moment, which can be grasped by the paradox of faith.

MAIN DIRECTIONS OF INFLUENCE – REFLECTION FROM PSYCHOLOGICAL AND THEOLOGICAL POINT OF VIEWS

The existentialist term dates from the 1940s. It was first used by Sartre, applied to himself, in his lecture *L'existentialisme est un humanisme* (*Existentialism is a humanism*).[31] What is meant by existentialism was not given a very concrete definition even then, given the diversity of philosophers associated with the concept. In a broader sense, existentialism can be defined as a spirit that seeks to grasp man in his own state of being. Its first prominent exponent was Søren Kierkegaard. All those who have later been given the label existentialist are heavily influenced by his work. Both Heidegger and Sartre build their notions of anxiety directly on Kierkegaard, Heidegger as fear without an object, Sartre as the dizziness of freedom.

[29] Søren Kierkegaard: *The Sickness unto Death*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1941.
[30] Tillich: *A History of the Christian Thought*, 464.
[31] Jean-Paul Sartre: *Existentialism Is a Humanism,* trans. Carol Macomber, New Haven, Yale University Press, 2007.

However, the real significance of Kierkegaard, in which he preceded his own time, is that he grasped man in his irreconcilably conflictual situation, contrary to absolute idealism, which grasped man in the process of reconciliation of essence and existence.

If we want to narrow down the concept of existentialism, we can do so, following the first representative of existentialism, by asserting that existentialism is not an orientation that seeks to grasp man in his being, but an orientation that seeks to grasp man in the conflict of essence and existence.

The existentialist orientation that seeks to grasp man in his conflict, has had a pioneering impact in two areas in the 20th century. The first field, chronologically, is psychology. Freud, who was familiar with the works of Kierkegaard, made the claim that man is in conflict with himself, and this claim became the basis of the whole analytic movement. In chronological order, but only a few years later, the second field is theology. Theology in the 19th century, under the influence of Hegelianism, fostered the hope that essence and existence were to be united as the worldly realisation of the "kingdom of God". All these theological trends are incomprehensible without an understanding of Hegel's system. In any case, the historical events of the early 20th century have made this hope impossible. Barth, who was also familiar with Kierkegaard's works, recognised that there was an "infinite qualitative difference" between the infinite and the finite, between God and man. God is everything and man is nothing. Man is totally lost therefore he needs God, who is totally different (*totaliter aliter*), and therefore he needs God to speak (*Deus dixit*) to him, penetrating from outside into the sphere of human existence. All this became the basis of a "theology of the revelation", which was the most significant theological development of the 20th century.

Kierkegaard, indirectly, therefore, had an extraordinary impact in the 20th century, not only in philosophy but also in theology and psychology. In what he definitively defined the main thrust of existentialism is the conflict between essence and existence in man.

BIBLIOGRAPHY

BARTHA Tibor: *Az Isten Igéje és igehirdetésünk, Kísérlet a barthi teológia homiletikai problémáinak megértésére,* Különlenyomat a Theologiai Szemle 1938. évi. XIV. évf. pótfüzetéből, Debrecen, 1938.

JANAWAY, Christopher: *"God is Dead"* in *The Oxford Handbook of Nietzsche*, ed. Ken Gemes – John Richardson, Oxford, Oxford University Press, 2013.

KANT, Immanuel: *Critique of Pure Reason*, trans.: Marcus Weigelt, Penguin Classics, London, 2003.

KIERKEGAARD, Søren: *Concluding Unscientific Postscript*, trans. D. F. Swenson – W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1941.

KIERKEGAARD, Søren: *Either/Or*, Vol. I, trans. D. F. Swenson – L. M. Swenson, Princeton, NJ, 1941. – Vol. II, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, 1944.

KIERKEGAARD, Søren: *Fear and Trembling*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1941.

KIERKEGAARD, Søren: *Fear and Trembling – The Sickness unto Death*, trans. W. Lowrie, NJ, Doubleday Anchor Books, 1954.

KIERKEGAARD, Søren: *Philosophical Fragments*, trans. D. F. Swenson, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1936.

KIERKEGAARD, Søren: *Stages on Life's Way*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1940.

KIERKEGAARD, Søren: *The Concept of Dread*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1944.

KIERKEGAARD, Søren: *The Sickness unto Death*, trans. W. Lowrie, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1941.

LOWRIE, Walter: *A Short Life of Kierkegaard*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1942.

NIETZSCHE, Friedrich: *The Gay Science, trans. Thomas Common, Mineola, NJ, Dover Publications, 2006.*

NIETZSCHE, Friedrich: *The Gay Science*, ed. Bernard Williams, trans. Josefine Nauckhoff – Adrian Del Caro, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

MACINTYRE, Alasdair: *"Kierkegaard, Søren Aabye"* in *Encyclopedia of Philosophy, Second Edition*, Vol. 5., e.: Donald M. Borchert, Thomson Gale, London, 2006.

MAY, Rollo: *A létezés felfedezése, Egzisztenciális pszichológiai írások*, Budapest, Park Kiadó, 2024.

MEYER, Hans-Jürgen: *Kierkegaard and Nietzsche*, Journal of the History of Ideas, 46, No. 3, 1985, 327–345.

PATTISON, George: *"Kierkegaard"* in *The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy*, ed. John Protevi, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005.

SARTRE, Jean-Paul: *Existentialism Is a Humanism,* trans. Carol Macomber, New Haven, Yale University Press, 2007.

TILLICH, Paul: *A History of the Christian Thought, From its Judaic and Hellenistic Origins to Existentialism,* ed. Carl E. Braaten, New York, NY, Simon & Schuster, 1967.

TILLICH, Paul: *Existential Philosophy*, in Journal of the History of Ideas, Vol. 5, No. 1 (1Jan., 1944), 45.

HEGEL, G. W. Friedrich: *Science of Logic*, trans. A. V. Miller, Atlantic Highlands, NJ, Humanities Press, 1993.

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Bódi Stefánia

THE ANGLO-SAXON INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW

"…A Constitution is not the act of a Government, but of a people constituting a Government; and Government without a Constitution is power without a right…"[1]

I. INTRODUCTORY THOUGHTS

The idea of good and just governance has been the subject of ongoing debate among people, statespeople, politicians, philosophers, Church Fathers, theologians and thinkers ever since independent states took shape. How to set limits to governance and avoid personal rule? Although the term 'rule of law' was not yet in use in earlier historical eras, some elements of it were already very close to being established in antiquity: see, for instance, the division of power in Aristotle's works. It was in later eras, particularly the age of embourgeoisement, that many processes converged into a crystallization of the idea of human rights and the formulation of the ideal of a state regulated by law. Obviously, the nature of law also matters here: law must be supported by morality (material rule of law in terms of substance),[2] considering that even dictatorships have legal systems. Later on, the necessity of law being supported by morality was expressed by natural law theories, reaching their peak in the 17th and 18th centuries, but the connection between morality and law had already been discussed in antiquity as well. The ideals and principles of human rights, created by continental Europe, were demolished by the two world wars, dubbed *"Europe's attempted suicide"* by Iván Halász. The far-right, i.e., so-called national socialist ideology as well as the far-left systems consisted of mixtures of horrific principles.[3] Europe cast aside all the values and results it had achieved so far. It would try to recover from this shock after World War II, creating the opposition of the Western and Eastern world in a political, ideological and economical sense.

---

[1] Thomas Paine: *Rights of Man*, London, J. M. Dent & Sons Ltd. / New York, E. P. Dutton & Co. Inc., 1966, 182

[2] As J. Zoltán Tóth puts it, all the requirements of the formal rule of law are prerequisites to the material rule of law. See J. Zoltán Tóth: A jogállamiság tartalma (The Substance of the Rule of Law), *Jogtudományi Közlöny (Journal of Legal Studies)*, Vol. 74, No. 5, 2019, 201.

[3] See Iván Halász: Az emberi jogok civilizációs meghatározottsága (The civilisational definition of human rights), in Stefánia Bódi – Gábor Schweitzer (eds.), *Alapjogok: Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon (Fundamental Rights: The Constitutional Protection of Human Rights in Hungary)*, Budapest, Ludovika Kiadó, 2021, 24. and 31–32.

As to the rule of law, this term obviously refers to a democratic state regulated by law and rights, which acknowledges and enforces human rights, and which is composed of countless elements.

In this article, I intend to present the theoretical aspect of the Anglo-Saxon approach to the often analyzed concept of the rule of law, primarily based on the ideas, works and oeuvre of English jurist Albert Venn Dicey (1835–1922) and American politician and thinker Thomas Paine (1737–1809). By Anglo-Saxon countries, I mean the former colonies of the Crown of England where the English way of legal thinking has taken hold (Ireland, Canada, Australia, New Zealand, the United States), and, naturally, the UK itself.

Many authors have listed the main components of the rule of law. The task is daunting, since the elements of this concept can vary or expand during each historical era. *However, the concept cannot be indefinitely relativized.* Components of the rule of law include:

1) the existence as well as regular and substantially appropriate operation of certain institutions (Constitutional Court, ombudsman, independent courts, administrative courts, etc.),

2) the existence as well as practical implementation of certain state organization principles (division of power, sovereignty),

3) the enforcement of constitutional principles and values (legal certainty, clarity of norms),

4) the human rights and their unconditional enforcement,

5) the implementation of the principles of constitutional criminal law, and

6) the operation of other democratic techniques (e.g., democratic elections, replaceability of the government) in the state.

A detailed elaboration of these components involves listings of loads of institutions and principles, a work already done by countless previous authors. In addition to the customary categories of the rule of law based on eras (liberal rule of law, social rule of law, constitutional rule of law), there is also an Anglo-Saxon, a German and a French approach to the concept.[4]

[4] See András Patyi: A jogállamiság (jogállam, alkotmányos jogállam, demokratikus jogállam; a magyar alkotmányosság jogállam-értelmezése és jogállam-tartalma) [The Rule of Law (State Governed by the Rule of Law, Constitutional Rule of Law, Democratic Rule of Law; The Interpretation and Substance of the Rule of Law in Hungarian Constitutionality)], in Iván Halász (ed.): *Alkotmányjog (Constitutional Law)*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018, 25–39., 28.

The German term for the rule of law is Rechtsstaat, which means ‘a state regulated by law’, also reflected in the Hungarian term *“jogállam”*.

II. Thomas Paine and Albert Venn Dicey on the rule of law

In *Thomas Paine*’s (1737–1809) opinion,[5] when it comes to free states and states governed by the rule of law, *“the law is king”* in the state, while in absolute governments it is the other way around, *“the king is law”*. Paine believed in the idea and government form of republic and supported the independence of the United States of America. Born in England, he expressed his views in the United States, then passed away in France. He deemed the creation of a constitution absolutely necessary. He summarized his thoughts in his works Common Sense (1776) and Rights of Man (1791).[6] George Washington, the first president of the USA and commander of its army in the American War of Independence, was also deeply influenced by Common Sense. Paine rejected colonization policy and believed in an independent state existence. He considered government to be a necessary evil even at its best. He deemed it important that the elected would not sense their interests to be separate from those of the electors, and that the government should aim to provide freedom and security. He wrote: *“I draw my idea of the form of government from a principle in nature which no art can overturn, viz. that the more simple any thing is, the less liable it is to be disordered, and the easier repaired when disordered; and with this maxim in view I offer a few remarks on the so much boasted constitution of England.”*[7] In his opinion, the English system of monarchy was imperfect, tyrannical, and unable to make good on its promises. He stigmatized absolute governments as the disgrace of human nature, but acknowledged their advantage that, if the people suffered, they knew the head from which their suffering sprang. Although its legal system is of Anglo-Saxon origin, the USA opposed England during its pursuit of independence, and therefore its legal development is characterized by the rejection of monarchy from the very start. Paine deems the means of monarchy to be ridiculous inasmuch as it excludes people from information, so in a monarchy, the means cannot accomplish the end. However, he acknowledges that individuals are undoubtedly safer in England than in some other countries, which means that the crown is not as oppressive there as

[5] Paine on the idea that the law is king (1776), *The Online Library of Liberty*, https://oll.libertyfund.org/quote/paine-on-the-idea-that-the-law-is-king-1776
[6] See Paine: *The Rights of Man*
[7] See Thomas Paine: Common Sense. Of the Origin and Design of Government in General, with Concise Remarks on the English Constitution, *USHistory.org*, https://www.ushistory.org/Paine/commonsense/sense2.htm

elsewhere.[8] In his opinion, everything that is ascribed to government is, in fact, rather the creation and will of society. The various interests of the community are embodied by the representative system, and this is what places the government in the state of constant monitoring.[9] In Rights of Man, Paine makes suggestions of economical measures[10] and state allowances as well. However, he thinks that *"society performs for itself almost everything which is ascribed to Government"*. *"No one man is capable," he writes, "without the aid of society, of supplying his own wants"*, and this is what forces man into society.[11]

Albert Venn Dicey (1835–1922) considered the rule of law to be a characteristic of English law. This concept means that *"the government has no arbitrary power"*, that is, the arbitrariness of the government has to be excluded. Secondly, he means by this that *"every man is subject to the ordinary law of the realm and amenable to the jurisdiction of the ordinary tribunals"* (equality before the law), and that the constitution is a result of the ordinary law of the land, i.e., not its source but its consequence, by which he refers to the fact that in foreign states the opposite is true, i.e., there is a Code of Constitution, unlike in England.[12] The actual implementation of the concept of the rule of law can be experienced through a number of freedoms. These rights (conditions), telltale signs of the presence or absence of the rule of law, are the following: the right to personal freedom, the right to freedom of discussion, the right of public meeting, the application of martial law, the rights and obligations of the army, the collection and expending of state revenue, and the responsibility of ministers.[13] The rule of law favors parliamentary sovereignty. Throughout his entire oeuvre, Dicey emphasizes the difference between the English concept of the rule of law and the French Continental concept, the former being preferable. In his opinion, the main fault with the French system is that civil servants are protected from *"the ordinary law of the land"*.[14]

---

[8] See Paine: *Common Sense*
[9] Paine: *Rights of Man*, 157., 177. and 182.
[10] Paine: *Rights of Man*, 157.
[11] Paine: *Rights of Man*, 157.
[12] Albert Venn Dicey: *Bevezetés az angol alkotmányjogba (Introduction to the Study of the Law of the Constitution)*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia (Hungarian Academy of Sciences), 1902, 177–191. / Albert Venn Dicey: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Indianapolis, LibertyClassics, 1982, 110–120.
[13] Dicey: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*, 192–193.; Dicey: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 121–122.
[14] Dicey: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*, 184.; Dicey: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 115.

According to Dicey, the rule of law means basically four things: equality of all citizens before the law, uniformity of courts, unacceptability of *raison d'état* (state interest) as an excuse for an unlawful act, and observance of the old maxim *nullum crimen sine lege*.[15] He explains that the statutory rights or obligations of every person are, almost without exception, determined by the ordinary tribunals. He contrasts the idea of the rule of law to systems where any person has wide-ranging arbitrary or discretionary power. The concept of the *"rule of law"*, he adds, has been implemented in the United States and received a development commensurate with England; but it is an idea not so much unknown to as deliberately rejected by the constitution-makers of France, and of other Continental countries which have, in his opinion, followed French guidance.[16]

> Dicey says that 'constitutional law, as the term is used in England, appears to include all rules which directly or indirectly affect the distribution or the exercise of the sovereign power of the state.' These 'rules' fall into two broad categories. The first category of rules are laws, strictly understood. These laws are written and unwritten, statutory and customary, which are usually called the Common Law. These laws are known and recognized to be laws, because—this is the important determining factor—they are enforced by the courts. The other broad category of rules are what Dicey calls 'conventions' of the constitution. The rules of this second category are not in strictness laws, they are not enforced or enforceable by the courts; but they are the usual and customary practice of politicians and civil servants, and represent what Dicey calls 'political' or 'constitutional morality'. The law of the constitution, then, is of two pieces: the relatively unambiguous laws, derived from judicial decisions and Parliamentary enactments, precisely expressed and recognized by the courts and the relatively ambiguous, largely implicit, conventions, which are part of political practice and morality and enter into public opinion.[17]

[15] Roger E. Michener: Foreword, in Albert Venn Dicey: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Indianapolis, LibertyClassics, 1982, xxii.
[16] Dicey: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 315; Michener: *Foreword*, xxi.
[17] R Michener: *Foreword*, xix.

Nowadays, Common Law is mostly synonymous to case law and considered to be the main source of English law.[18] Today, the importance of laws has increased, but precedents serving as a basis of laws still play a significant role. *"When, however, an issue is regulated by law, this overrules any precedent possibly contradicting it. Therefore, even in the common law system, laws occupy a higher level in the hierarchy of the sources of law than judicial decisions."*[19]

Based on all this, the English view can be summarized as follows: *"In the English way of development, parliament, king and justice had separate, sometimes even conflicting places. Although legislation was the parliament's task, precedents applied in judicial practice were considered law. Therefore, their requirement of the rule of law was not simply subjection to the law, but primarily that any conflict should be able to be adjudicated by a judicial forum."*[20]

So, in the English view of the rule of law, judicial power receives a special emphasis. As Barna Horváth puts it: *"The viewpoint of case law... only considers specifically applied law to be law, and legislation is only a prelude to lawmaking."*[21] Just like Ákos Timon, Barna Horváth also thinks that the English and Hungarian systems of law are similar, but from an entirely different viewpoint. With regard to the Holy Crown doctrine, Timon mentions that the greatness of Hungarian legal development can only be compared to England.[22] On the other hand, according to Horváth, English and Hungarian legal thinking are both opposed to the German one regarding the rejection of the theory of law.[23]

Reading through an English law, one can sense that it is less specific than Continental legal systems, and also has a different style.

---

[18] Cf. Katalin Kelemen: A common law jogrendszerek (The Common Law Legal Systems), in András Jakab – Balázs Fekete (eds.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (The Internet Encyclopedia of Jurisprudence)*, 2018, http://ijoten.hu/szocikk/a-common-law-jogrendszerek, [2], [6]

[19] Kelemen: *The Common Law Legal Systems* [22]

[20] Csaba Varga: Joguralom, jogállam: eszményiségtől a zsarolásig (The Rule of Law: from Idealism to Blackmailing), *Iustum Aequum Salutare*, Vol. 17, No. 2, 2021, 165–166

[21] Barna Horváth: *Angol jogelmélet (English Theory of Law)*, Budapest, Magyar Tudomány Akadémia (Hungarian Academy of Sciences), 1943, 5.

[22] Ákos Timon: *A Szent Korona elmélete és a koronázás (Theory of the Holy Crown and the Coronation)*, 2nd, enhanced edition, Budapest, Stephaneum Nyomda R.T., 1920, 7.

[23] Péter Paczolay: A jogállam káprázatától az angol jogelmélet valóságáig Horváth Barna írásaiban (From the Mirage of the Rule of Law to the Reality of English Theory of Law in the Writings of Barna Horváth), *Jog – Állam – Politika* (*Law, State, Politics)*, Vol. 3, No. 4, 2011, 17.; Barna Horváth: A Common Law ideológiája és a jogismeret ideológiája (The Ideology of Common Law and of Legal Knowledge), *Társadalomtudomány (Social Sciences)*, Vol. 10, No. 3, 1930, 90.

Since this study is focused on the Anglo-Saxon trend of the idea of the rule of law and refrains from expanding on the German and French concepts of it, it must be pointed out that the rule of law can work even without the existence of some of the elements listed above. For instance, England has no Constitutional Court,[24] while in the case of the United States of America, built upon the English system of Common Law but following a partly different path, this task is fulfilled by the Supreme Court of the United States (this is the so-called decentralised model of constitutional justice) – still, both of these countries are governed by the rule of law. The absence or different operation of one (or a few) element(s) are no reason not to consider the operation of a state as rule of law. Similarly, it can be pointed out that some member states of the US have capital punishment, which is quite an exciting issue, since nowadays the majority of countries using capital punishment are not considered to be governed by the rule of law. On the other hand, this does not hold for the USA, characterized by a democratic technique of the exercise of power, and enforcing the principle of division of power as well as a multitude of human rights. Although I consider the above list of the elements of the rule of law to be valid, nowadays there are great differences between states in terms of their operation as well as the forms of state and government; therefore, some deviations are acceptable within the concept of the rule of law.

III. The interpretation of the rule of law in the practice of the Hungarian Constitutional Court

According to the Fundamental Law of Hungary, Hungary is an independent democratic state governed by the rule of law.[25] The Fundamental Law lists the principles of state organizations, the constitutional guarantees and the catalog of human rights ensuring the enforcement of the rule of law. I refrain from including the list here, as it has been analyzed by many authors before.

Although the decisions of the Constitutional Court before the acceptance of the Fundamental Law have been repealed, their legal effects are still valid. It cannot be excluded, either, that the Constitutional Court adopts a view that corresponds to its previous decisions. *"The decisions of the Constitutional Court made prior to the entry into force of the Fundamental Law are repealed. This provision shall be without prejudice to the legal effects produced by those*

[24] It should be pointed out, though, that it has been acting like a constitutional court for years. Cf. Michael Keating: A Constitutional Court? *Centre of Constitutional Change*, September 2019, https://www.centreonconstitutionalchange.ac.uk/news-and-opinion/constitutional-court

[25] The Fundamental Law of Hungary, Foundation, Article B)

decisions," says Section 5 of the Closing and Miscellaneous Provisions of the Fundamental Law. Let us examine the most important decisions of the Constitutional Court with regard to the rule of law, without aiming to give an exhaustive list.

Pursuant to *Decision No. 34/1991. (VI. 15.) of the Constitutional Court, "in order that the principle of legal certainty, intimately connected to the rule of law, shall be completely enforced, it is indispensable that the publication of acts shall be in accordance with the constitutional requirement stated in Section 12 (2) of the Law on Legislation, i.e., that 'with regard to the period prior to its publication, the act cannot establish any obligation and cannot declare any behaviour as unlawful'."* (DCC 1991, 170, 173.)

Pursuant to *Decision No. 25/1992. (IV. 30.) of the Constitutional Court, "legal certainty is an important constituent of the rule of law that requires, among others, that the rights and obligations of citizens shall be regulated by legislation published in the way laid down by the law and accessible to anyone, providing a real possibility for entities to align their behavior to the requirements of the law. To that effect, acts shall not establish any obligation with regard to the period prior to their publication and shall not declare any lawful behaviour as unlawful with retroactive effect."* (DCC 1992, 131, 132.)

Pursuant to *Decision No. 7/1992. (I. 30.) of the Constitutional Court,* the requirement of legal certainty follows inevitably from the sentence of the Constitution declaring the rule of law. (DCC 1992, 45, 48.)

Pursuant to *Decision No. 9/1992. (I. 30.) of the Constitutional Court, "The principle of the rule of law is detailed by the further provisions of the Fundamental Law; however, these rules do not explete the content of this basic value entirely; therefore, the interpretation of the concept of the rule of law is an important task of the Constitutional Court. The principles fulfilling the basic value of the rule of law are explained by the Constitutional Court gradually, on a case-by-case basis."* It also points out that legal certainty is an indispensable element of the rule of law. (DCC 1992, 59, 65.)

Decision No. 11/1992. (III. 5.) of the Constitutional Court is one of the most widely known decisions. Here, the Constitutional Court establishes that *"the qualification of Hungary as a state governed by the rule of law is a statement of fact as well as a program. The rule of law is implemented by the Constitution really and unconditionally coming into effect. Not only shall the laws and the functioning of state bodies be strictly consistent with the Constitution, but the conceptual culture and values of the Constitution should permeate society as a whole. It is the*

rule of law that makes the Constitution a reality. Making the rule of law a reality is a process." (DCC 1992, 77, 80.)

Pursuant to *Decision No. 43/1995. (VI. 30.) of the Constitutional Court*, legal certainty is the most important element of the rule of law, and the respect for vested rights is part of the rule of law as well. (DCC 1995, 188, 192, 193.)

Decision No. 5/1997. (II. 7.) of the Constitutional Court repeats the often voiced idea that legal certainty is considered the most important part of the rule of law. *"Legal certainty, as interpreted by the Constitutional Court, requires from the state, from the lawmaker, that the entirety of law as well as each of its subdivisions and regulations should be clear and unequivocal, understandable and practicable for the addressees of the standard as well."* (DCC 1997, 55, 65.)

Pursuant to *Decision No. 62/2003. (XII. 15.) of the Constitutional Court*, *"requirements of the democratic rule of law include the division of power, the obligation of the separated constitutional bodies to cooperate, the mutual respect of the procedural and decision-making autonomy and the decision-making of the separated bodies, and the existence of and adherence to procedural rules resulting from the Constitution."* It also adds that, in a state governed by the rule of law, there is no unlimited or unlimitable power. (DCC 2003, 637, 644.)

In *Decision No. 12/2006. (IV. 24.) of the Constitutional Court*, a previous statement is repeated, i.e., that *"the constitutional requirements of a democratic rule of law determine the framework and limitations of the activity of the National Assembly and the Government as well as of the exercise of public power in general"*. It is repeatedly emphasized that democratically accepted procedural rules and decision-making in compliance to these rules are prerequisites to the rule of law. (DCC 2006, 234, 245, 247.)

Pursuant to *Decision No. 131/2008. (XI. 3.) of the Constitutional Court*, in a state governed by the rule of law, any political pursuit can only be implemented within the framework of the Constitution. A reform of the public administration system cannot be implemented by setting aside the provisions of the Constitution. (DCC 2008, Vol. I., 1072, 1078.)

Decision No. 8/2011. (II. 18.) of the Constitutional Court emphasizes the respect for vested rights and the subjection of public administration to the law as parts of the rule of law. It states that *"Any violation of the procedural rules of decision-making forming part of the rule of law may result in the decision being formally invalid under the public law."* (DCC 2011, 49, 65.)

Decision No. 12/2013. (V. 24.) of the Constitutional Court states that *"the Constitutional Court has established in several decisions that the procedural guarantees of lawmaking result from the principles of the rule of law and legal certainty; therefore, valid laws can only be made in adherence to the rules of the formalized procedure. A lawmaking procedure with a formal error serves as a base for nullification of the law with retroactive effect from the day of its publication, so any violation of the constitution committed during lawmaking in and of itself enables the annullability of the law. Adherence to each procedural rule of the lawmaking process is a requirement of the validity of the law under the rule of law; any serious procedural irregularity causes formal invalidity under the public law, which, in turn, results in the nullification of the law {Decision No. 6/2013. (III. 1.) of the Constitutional Court, Justification [63–72.]}."* The decision emphasizes the closed and contradiction-free nature of the Fundamental Law, which means that any amendment to the constitution must be integrated into the text of the Fundamental Law. This is the commandment of integration. [24] [166][26]

IV. Closing thoughts

With regard to their key elements, the Anglo-Saxon and Continental legal systems recognized the greatest legal and moral achievements of humanity and defined these as parts of the rule of law. All the democratic countries of the world have attained the level of development where they recognized the achievements produced by human thought and entrusted to mankind as a synthesis of ancient Greek philosophy, Roman law, the Enlightenment, Christianity, and Jewish law and religion.[27]

However, there may be a difference in how these are enforced in practice, since, for instance, the judicial system is totally different in the precedent-based English-speaking Anglo-Saxon legal systems compared to the Continental (Hungarian, Spanish, French, Italian, German) ones in use across the rest of Europe, based on the foundations of Roman law. The Anglo-Saxon system is characterized by the key role of precedents, unlike in the Continental countries relying on the law, where legal certainty is guaranteed by the law. Additionally, England has a historic (unwritten) constitution based on about 350 constitutional documents, as well as customary law, while in the Continental systems, legal certainty is guaranteed by the law. These two views

[26] Personal opinion of Constitutional Court Judge Dr. István Stumpf
[27] See Halász: *The civilisational definition of human rights*, 20.

differ in legal education, in the role of lawyers[28] and in judicial practice as well. In Anglo-Saxon law, lawyers play a more active role in lawmaking and law application, while in the Continental legal systems, the influence of judges and jurists is more significant. In the Continental systems, the separation of public and private law is more pronounced.

As Csaba Varga points out, the rule of law became a widely used term, a trendy catchphrase with great differences in its content, *"as all kinds of authors 'use it as a wildcard slogan for any imaginable trend they might want to follow'"*.[29] Not to mention that this term has gained a very diverse interpretation in today's Europe, in the European Union, since, while some deem certain things to be part of liberal democracy and the rule of law, other states consider the same to be dangerous threats and aim to implement the rule of law on a Christian national basis. Rule of law is not the only trendy catchphrase around. Similarly, human rights, globalization and digitalization are being mentioned all the time. The standards for the rule of law are determined by the international conventions on human rights and the organizations aiming to enforce them, the guarantee of which is primarily the Council of Europe[30] and, at an international level, the UN. These organizations can be considered to represent an objective standard. Originally, the European Union was not created with the aim of protecting rights, but by today, it gradually expanded the scope of its attention to encompass human rights[31] and the closely related rule of law, which, however, each member state interprets differently. Tension and different visions among the states were evoked by issues like migration or the Russian–Ukrainian war. Today, this mindset has created a gap between the Western and Eastern half of Europe. However, the values and elements of the rule of law cannot be indefinitely relativized; therefore, we must find a common criterion as the base of law. The only thing that can serve as the criterion of law

---

[28] A well-known difference is the distinction between solicitors and barristers. Solicitors offer specialized legal advice to their clients, be they individuals or organizations. The bulk of a solicitor's activity takes place outside the court, although there may be cases where their presence is mandatory.
Barristers represent their clients in court and are also often consulted for advice in their specialized area of law. Barristers often use legal work done by solicitors at trial or during their preparation before trial. See Grant Longstaff: Barrister or solicitor – What's the difference? *The University of Law*, October 2022, https://www.law.ac.uk/resources/blog/the-difference-between-a-barrister-and-solicitor/

[29] See Varga: *The Rule of Law*, 159–160.; see also Richard Bellamy: *Political Constitutionalism: a Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*, Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2007, 54.

[30] *"The governments signatory hereto, being members of the Council of Europe, (...) being resolved, as the governments of European countries which are like-minded and have a common heritage of political traditions, ideals, freedom and the rule of law, to take the first steps for the collective enforcement of certain of the rights stated in the Universal Declaration, have agreed as follows..."* Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Law XXXI of 1993 on the Publication of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Dated 4 November 1950 and Its Eight Amendment Protocols

[31] *"Conscious of its spiritual and moral heritage, the Union is founded on the indivisible, universal values of human dignity, freedom, equality and solidarity; it is based on the principles of democracy and the rule of law."* Charter of Fundamental Rights of the European Union, Preamble

is morality; however, law does not include moral correctness, which is an addition from outside, as Gyula Moór points out. By morality, he means *"the ultimate measure of the correctness of human actions and wills"*.[32] This criterion should be Christian morality, says Moór, which is the moral view of the entire Western culture, with key values such as the love of neighbor, the idea of justice and the respect for the nation.[33] Nowadays, the European Union advocates a global set of values contrary to nation-state policy; therefore, the fundamental rights fulfill a different role: they have become limitations of nation-state policy.[34] The relationship between the rule-of-law paradigm and globalization is complex, complicated and manifold. Globalization exerts an influence on the rule of law, since the increasing international concentration sets new political and economical challenges to legal systems. At the same time, the rule of law plays an important role in globalization, since it ensures legal certainty and adherence to rules in international relations. A balance between the two concepts would be a key element to shaping a sustainable and just world order.

In my opinion, the common criterion today should be the moral standard crystallized as a result of the values mentioned above (i.e., ancient Greek philosophy, Roman law, the Enlightenment, Christianity, Jewish law and religion), advocating people's equality before the law and courts, a ban on all kinds of negative discrimination, human dignity, and the inviolability of absolute rights and prohibitions.[35]

[32] Gyula Moór: A helyes jog problémája (The Problem of the Rightness of Law), in Gyula Moór – Sándor Püski: *Jogfilozófia (Philosophy of Law)*, Budapest, Püski, 1994, 245–247.
[33] Moór: *The Problem of the Rightness of Law*, 252.
[34] See Ákos Bence Gát: *Az európai uniós jogállamiság-közpolitika kialakulásának átfogó jogi és politikatudományi elemzése (A Comprehensive Legal and Political Science Analysis of the Development of the European Union's Policy on the Rule of Law)*, PhD thesis, Budapest, Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Public Administration Sciences, 2021, 39–48.
[35] These rights are included in the Fundamental Law and are in accordance with international conventions such as ICCPR or CPHRFF.

BIBLIOGRAPHY

BELLAMY, Richard: *Political Constitutionalism: a Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*, Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2007.

DICEY, Albert Venn: *Bevezetés az angol alkotmányjogba (Introduction to the Study of the Law of the Constitution)*, Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó (New Publications of the Hungarian National Academy Publishing House), 1902.

DICEY, Albert Venn: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Indianapolis, LibertyClassics, 1982.

GÁT Ákos Bence: *Az európai uniós jogállamiság-közpolitika kialakulásának átfogó jogi és politikatudományi elemzése (A Comprehensive Legal and Political Science Analysis of the Development of the European Union's Policy on the Rule of Law)*, PhD thesis, Budapest, Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Public Administration Sciences, 2021.

HALÁSZ Iván: Az emberi jogok civilizációs meghatározottsága (The civilisational definition of human rights), in Bódi, Stefánia – Schweitzer, Gábor (eds.), *Alapjogok: Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon (Fundamental Rights: The Constitutional Protection of Human Rights in Hungary),* Budapest, Ludovika Kiadó, 2021.

HORVÁTH Barna: A Common Law ideológiája és a jogismeret ideológiája (The Ideology of Common Law and of Legal Knowledge), *Társadalomtudomány (Social Sciences)*, Vol. 10, No. 3, 1930.

HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet (English Theory of Law)*, Budapest, Magyar Tudomány Akadémia (Hungarian Academy of Sciences), 1943.

KEATING, Michael: A Constitutional Court? *Centre of Constitutional Change*, September 2019, https://www.centreonconstitutionalchange.ac.uk/news-and-opinion/constitutional-court

KELEMEN Katalin: A common law jogrendszerek (The Common Law Legal Systems), in Jakab, András – Fekete, Balázs (eds.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (The Internet Encyclopedia of Jurisprudence)*, 2018, http://ijoten.hu/szocikk/a-common-law-jogrendszerek

LONGSTAFF, Grant: Barrister or solicitor – What's the difference? *The University of Law*, October 2022, https://www.law.ac.uk/resources/blog/the-difference-between-a-barrister-and-solicitor/

MICHENER, Roger E.: Foreword, in Dicey, Albert Venn: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Indianapolis, LibertyClassics, 1982.

MOÓR Gyula: A helyes jog problémája (The Problem of the Rightness of Law), in Moór, Gyula – Püski, Sándor: *Jogfilozófia (Philosophy of Law)*, Budapest, Püski, 1994.

PACZOLAY Péter: A jogállam káprázatától az angol jogelmélet valóságáig Horváth Barna írásaiban (From the Mirage of the Rule of Law to the Reality of English Theory of Law in the Writings of Barna Horváth), *Jog – Állam – Politika* (*Law, State, Politics),* Vol. 3, No. 4, 2011.

PAINE, Thomas: Common Sense. Of the Origin and Design of Government in General, with Concise Remarks on the English Constitution, *USHistory.org*, https://www.ushistory.org/Paine/commonsense/sense2.htm

PAINE, Thomas: *Rights of Man*, London, J. M. Dent & Sons Ltd. / New York, E. P. Dutton & Co. Inc., 1966.

PATYI András: A jogállamiság (jogállam, alkotmányos jogállam, demokratikus jogállam; a magyar alkotmányosság jogállam-értelmezése és jogállam-tartalma) [The Rule of Law (State Governed by the Rule of Law, Constitutional Rule of Law, Democratic Rule of Law; The Interpretation and Substance of the Rule of Law in Hungarian Constitutionality)], in Halász, Iván (ed.): *Alkotmányjog (Constitutional Law)*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.

TIMON Ákos: *A Szent Korona elmélete és a koronázás (Theory of the Holy Crown and the Coronation)*, 2nd, enhanced edition, Budapest, Stephaneum Nyomda R.T., 1920.

TÓTH J. Zoltán: A jogállamiság tartalma (The Substance of the Rule of Law), *Jogtudományi Közlöny (Journal of Legal Studies)*, Vol. 74, No. 5, 2019.

VARGA Csaba: Joguralom, jogállam: eszményiségtől a zsarolásig (The Rule of Law: from Idealism to Blackmailing), *Iustum Aequum Salutare*, Vol. 17, No. 2, 2021.

Paine on the idea that the law is king (1776), *The Online Library of Liberty*, https://oll.libertyfund.org/quote/paine-on-the-idea-that-the-law-is-king-1776

Cservák Csaba

Reflections on The Historical Roots and Contemporary Meaning of the Concept of the Rule of Law

Looking back through history, the concept of the rule of law meant the prohibition of authoritarianism. Even in the Middle Ages, no king could do everything. At least not easily when it came to the nobles. And unlike slaves in antiquity, serfs couldn't be sold as chattel. The aim of the struggle against the arbitrary rule of the ruling class was to democratise power. This ideological struggle is where the concept of the rule of law first emerged.

The term 'rule of law' is often translated in Hungarian law as 'Rechtsstaat'[1], which is the German word for a 'state, based on law abidance'. (A mirror translation in Hungarian would be 'law-state'.) A similar concept is the French a 'État de droit'.[2] This certainly suggests a close connection between the law and state. 'Law' as an adjective defines the state, as the entire functioning of the constitutional state is governed by law. (The hallmark of the concept of law, in relation to all norms, is its enforceability by the state.[3]) There is, therefore, an inseparable unity between the two.

There is a dual requirement that law must both correspond to the interests and will of society (this is the external context on the part of the state) and correspond to its own internal context, as this, too, serves the long-term interest of society.[4] The literal translation of the term "rule of law" might be "the supreme power of law". This implies, through indirect logic, that the law rules, not the people. People, regardless of their office, are equal under the law. A person can decide a matter not because they are inherently 'superior' but because they hold the authority in that particular case. (Hence the prohibition against the arbitrary removal of competency, which is also linked to the issue of separation of powers.)

[1] For the content of the two concepts see. Péter, Szigeti: A jogállam társadalomtörténeti változatai, in Péter, Takács (ed.): *Államelmélet*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 1997, 152–169., ill. 162–168.

[2] The English, German and French terms are similar, but they do not have the same meaning. See Ákos Bence, Gát: *Az európai uniós jogállamiság-közpolitika kialakulásának átfogó jogi és politikatudományi elemzése*, Doktori értekezés, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, 2021, 11.

[3] The now-evident thesis that law is an abstract rule is rooted in the European "people's conception of law". Even in casuistic Roman law, the written law, e.g. the laws of Table XII, was applied to the particularities of the case according to the praetorian evaluation (and jurisprudential opinion). It was only from the imperial period that law became an abstract norm, and from then on the fiction of the continuity of law was used. Since then, the distinguishing features of law have been authority, the intention of universal application, obligation (i.e. the bilateral nature of the relationship) and sanction. See Csaba, Varga: *A jog mint folyamat*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 150.

[4] The former aspect is manifested in the system of popular representation and the corresponding state legislation and is therefore more tangible. The latter content filter is more subjective and can be approached objectively through constitutionalism.

A constitution's legitimacy can stem either from the will of the people as a whole or from legal continuity.[5] (Ideally, the former would involve every citizen voting on each provision of the constitution.) The latter connects to the formal rule of law. But how far back can this continuity be traced? In many Central and Eastern European states, regime change occurred on based on legality and legal continuity. This raises the question: how far can the formal rule of law be traced back? What is the legal basis if the starting point was a system that was substantively questionable one? After all, the predecessors of any state developed on the basis of legal continuity, from today's perspective, were undemocratic.

Given these challenges to the formal rule of law, the substance of the rule of law could serve as a standard, but its subjectivity could poses a problem.[6] *The rule of law is not a goal in itself, but a tool. It is* a tool to ensure that society should continue to exist, and its will shall be carried out (this is the foundation of the state), including the guarantee of human rights (this serves as the foundation of law).

In legislation, two competing trends can be identified: the exemplary (a principled model) and the casuistic (an enumerated model of regulation). Their appropriateness varies across legal domains and is quite different in criminal law, in administrative law (which also imposes sanctions), and in civil law.[7] (While the choice of regulatory style is not only a question of legality but also of expediency, this decision should be made by consulting a legal expert. The legal profession is important, but the system must not become a 'juristocracy'.[8] A risk of subjectivity arises when the internal context of the law is used to question legitimate state legislation or the application of the law. To address this, it is recommended that the most important legal principles be enshrined in a constitution with strong legitimacy.)

Democratic elections are of paramount importance for the legitimacy of the law. This includes preventing fraud and establishing a proper electoral system. States have considerable leeway in designing their electoral systems. *However, it is crucial to emphasize that the*

[5] Because then the will of society can be traced back to the creation of the state itself. On the continuity of law see. Zoltán József, Tóth: Egyes észrevételek az Alaptörvény értelmezéséhez, *Polgári szemle*, 2013/1-3, 13–40.

[6] According to some approaches, some people can explain their own subjective will into the malleable concept of the rule of law at will. Cf. Zs. András, Varga: *Eszményből bálvány? - A joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015, 228.

[7] Furthermore, if the legislator regulates in an area using only abstract standards, then the legislators themselves will start to fill in the gaps with more precise rules. Béla, Pokol: *A jurisztokratikus állam*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 117.

[8] The essence of juristocracy is the "rule of jurisprudence" instead of democracy, i.e. legislative activity wrapped up in a dysfunctional way in the application of law. In other words, making unauthorised (subjective) expediency decisions instead of lawfulness decisions. See Pokol: *A jurisztokratikus állam* 160.

minority must not prevail over the majority. This principle is upheld partly by a sound electoral model and partly by a system of legal remedies with guaranteed elements. Otherwise, democracy becomes merely a formality. Furthermore, it is essential to establish constitutional requirements, such as the provision that changing the electoral system immediately before elections without sufficient preparation time constitutes a violation of legal certainty.[9]

It is essential that the general rules established by law be the best possible for society. However, it has its individual victims. In legislative terms, this occurs as a result of loopholes. A legal loophole exists when there is no rule governing a specific situation, but a rule should exist based on a higher principle or norm. According to Larenz, a hidden legal loophole occurs when a rule exists, but a higher-level provision or legal principle would justify a more specific law (*lex specialis*). In such cases, applying the general rule may be problematic. *"The loophole here consists in the absence of the imposition of a limitation."*[10] The legitimate interests of those adversely affected by such loopholes must be protected by law. Additionally, we cannot ignore the fact that legislation can be 'flawed'. Whether due to a typographical error or poor drafting, a law's effect may differ from its intended purpose. (We will not address 'deliberate errors' arising from personal interests, though, it is not always easy to distinguish between an unintentional mistake and a deliberate legislative act that disregards certain interests.)

This may be attributable to:

- The legislators themselves.

- The codification of legislation. It is a sociological fact that, especially with law containing hundreds of paragraphs, the drafters become quasi-decision-makers.

- The emergence of loopholes. These can be either original or ex post, depending on when they arise. In the former case, the legal loophole had already existed at the time the legislation was drafted; the latter occurs when social, technical, or scientific developments necessitate regulating an area that previously did not require regulation. This was the case when criminal codes still usually punished the counterfeiting of coins; when paper money suddenly became widespread in Europe and began to have a high value, the principle of *'nullum crimen sine lege'* meant that the most serious offenders could not be punished. (It is less common for a rule to be repealed in an area that was originally regulated. This is most conceivable with a detailed rule

[9] Obviously, this raises the issue of adequate preparation time. For an excellent general discussion of the latter, see. Péter, Tilk – Ildikó, Kovács: Gondolatok a kellő felkészülési idő számításának kezdőpontjáról, *Jogtudományi Közlöny*, Vol. 70., No. 11. (2015), 549–555.
[10] Béla, Pokol: *Jogelmélet*, Budapest, Századvég Kiadó, 2005, 143.

in a complex legal relationship. One long law is replaced by another long law - and one legal relationship is not thought of.) For this reason, there is a constant need for correction.

- This is primarily the purpose of the creation of *'lex specialis'* – the creation of specific rules alongside general ones. In this context, feedback from citizens, practitioners and the legal profession becomes particularly important. (In addition to the strict legality reviews, the ombudsman's legal protection offers a form of correction for legality. This is most relevant to our subject in relation to administrative acts. The ombudsman investigates abuses of fundamental rights; they can draw attention not only to unlawful but also to 'unfair and objectionable' rules.)

- Constitutional review, particularly genuine constitutional complaints, also serves to protect the victims of legal loopholes.

- In a certain sense, the protection of individual interests is also a means of control exercised by the head of state, such as the right of veto and the right to pardon.[11]

It should be pointed out that democracy is not just the rule of the majority, but the rule of the majority with the protection of minority interests. Attentive legislation indirectly protects the interests of minorities, but autonomy remains the most powerful instrument for the national minorities. *The motto of all this should be: law for the people, not the people for the law!*

Democratic deficits, which the literature tends to mention mainly in the context of the European Union, can cause significant problems.[12] However, in my view, the concept can also be of great importance for individual states.

We must also stress that the rule of law means that the law cannot leave people unprotected. Where necessary, it must intervene in social relations. Otherwise, some people could maintain some dysfunctional 'rule' over society instead of upholding the law. Here, we must refer to the many infringements freely committed on the Internet as a pressing problem of our time.

A 'Laboratory-level clean' rule of law exists only in theory, in legal literature. Compared to the ideal, it is possible to find fault with the norms of any state, both as an outsider and as a

[11] Presidents of the republic may have a number of such powers by international standards, for example to release irrecoverable state claims and (in a quasi-extension of the right to pardon to other areas of law) to grant derogations from the general application of the law. See Géza Kilényi: A köztársasági elnöki tisztség a nemzetközi jogösszehasonlítás tükrében, *Magyar Közigazgatás*, Vol. 44., No. 10. (1994) 577–584.; valamint Géza Kilényi: A köztársasági elnöki tisztség a nemzetközi jogösszehasonlítás tükrében II., *Magyar Közigazgatás*, Vol. 44., No. 11. (1994) 641–648.

[12] See for example András, Körösényi: Demokráciadeficit, föderalizmus, szuverenitás, Az Európai Unió politikaelméleti perspektívából, *Politikatudományi szemle*, Vol. 13., No. 3. (2004) 143–161.

suffering citizen. Furthermore, it must be said that ideas of constitutional law 'independent of time and space' are very difficult to adapt to concrete situations. The legal continuity of a country–, i.e., its existing rules and legal culture – largely determines the direction of any reforms. Moreover, law is very difficult to separate from its social context, specific sociological conditions, and the political situation.

The literature on the internal logic of law (even legal doctrine), the professional criteria that determine staff training are often universal. It is precisely the non- contradictory dogmatics of constitutional law that is lacking in some literature, in comparison with civil or criminal law.[13] In other words, the legitimacy of jurist-professional expectations that supersede substantive law may be called into question on several occasions, especially if those expectations are of international origin and diverge from the will of the electorate in the country concerned. A legal thesis can only be regarded as uncontroversial if it is presented consistently in all relevant textbooks and monographs and if there is no authoritative professional opinion to the contrary. (In case of doubt, of course, the authoritative character would be disputed by some...)

To sum up, we must categorically distinguish between decisions of expediency and decisions of legality. The *former must be legitimized, and this can only be done at the highest level of the state based on popular sovereignty*. In this spirit, general norms are created in the interests of society as a whole – with the interests of the minority being protected. The primary means of protection are human rights. (This does not include, for example, regulations within the framework of laws as 'detailed rules of expediency'. The framework for this is, however, freely defined by Parliament.) Here, the internal logic of the law and the personnel of the legal profession are particularly important.[14] The application of the law must not be biased, especially when it has to be decided between opposing parties.

However, the above-mentioned corrective mechanism can (also) play a role here if a 'legal error' occurs. In a broad sense, this could also include cases where the legislator did not take into account the legal interests of the persons concerned in a specific situation. In this case, there is an ad absurdum possibility of what is, very worrying in the application in continental law: namely, the application of the law in a *contra legem* manner. (The Constitutional Court may use this instrument when ruling on a constitutional complaint.)

[13] See Pokol: *Jogelmélet* 80.
[14] For this see. ibid.

The cornerstones of what we have outlined are:

- The separation of powers, which guarantees that decisions are taken in accordance with the rule of law, separately from legislation.

- To achieve the former, the judiciary must be independent and unbiased.

- As well as a broad constitutional judiciary, but one that does not become dysfunctional. In other words, it does not create the possibility – because of the lack of social legitimacy – of making expediency decisions instead of lawful decisions.

(- And all of this is based on an electoral system that validates the real popular will.)

The binding force of law does not only derive from the fact that it is formally expressed as law (as a law, as a decree, in the usual form, with the legal concepts that are regularly used.) This support can, of course, only be challenged – in the spirit of the rule of law – through the appropriate procedure. The *law speaks to the people*, so they need to be able to understand it; it needs sufficient preparation time and clear, unambiguous language. *On the other hand, law is for the people*, so it must also meet the abstract standards of human rights that have evolved organically over centuries.

The greater the separation of powers (especially regarding bodies independent of the government), the more the rule of law is guaranteed.[15] From the perspective of our topic, the more independent bodies established in a state, the more certain that no dysfunction – i.e., no operation outside the internal logic of law – will occur. It is easy for a body, or in particular a single leader, to 'go astray' and fall under the influence of certain political forces. If power is shared between several bodies, there is a greater guarantee of independence. However, the wider the division of power, the less effective its operation. As in constitutional law in general, the instruments of effectiveness (the strengthening factors) compete with the guarantees (the weakening factors). The two aspects must be balanced, and this is a free choice for the state concerned. Since, in many cases, there is no separation of powers between government and parliament, and in many states the ordinary courts are constitutional judges, I believe that the following should be stated as a minimum international requirement: the greatest danger is the subjective decision of exact legal questions by political influence. The separation of powers

[15] Some experts analyse independent bodies in the executive branch, such as the Media Council. And although they have both a dispute adjudication and a legislative function, they do indeed have the functions originally attributed to the executive. See Lóránt Csink: *Mozaikok a hatalommegosztáshoz*, Budapest, Pázmány Press, 2014, especially 72–80.

between political power and judicial power must be upheld. In other words, let us separate the bodies at the highest level that decide on expediency and legality! And within the judiciary branch, the independence and impartiality of individual judges should be guaranteed!

In my view, one of the most important components of the rule of law today is judicial independence.

To analyse this complex subject, we are launching a series of research projects. Due to space limitations, the independence of regular courts will only be touched upon in passing during the upcoming study; this topic is also richly developed in academic literature, primarily due to Attila Badó's efforts. The institution of the constitutional complaint is of especial importance.[16] It is to be emphasised that if the European Court of Human Rights (ECHR) classifies national constitutional courts as „effective courts of appeal", then it unequivocally places them within the realm of the traditional justice system.[17] It stands to reason that if the „groundbreaking" Constitutional Court in Germany, with its own constitutional complaint procedure,[18] was given such a status, then the same should be afforded to its counterpart in Hungary.[19]

It is very difficult to pass objective, national-level judgment on the impartiality and allegiances of the many legal personnel providing justice at independent local courts. The most purist understanding of impartiality would technically deem all Constitutional Court justices 'partial' because they are nominated and elected by members and factions of the parliament.

Other than showcasing the traditional judicial functions of the Constitutional Court,[20] the cases mentioned in the publication are important for the following reasons.[21] *The relationship between constitutional courts and the question of impartiality is made even more relevant because the Constitutional Court does not only judge its own cases,[22] but through constitutional complaint procedures, it also evaluates questions of impartiality in the regular court system.*

[16] Péter, Darák: Az alkotmányjogi panasz bírói szemmel, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 1. (2012) 70–72.
[17] See: Péter, Paczolay: Az alkotmányjogi panasz mint hatékony jogorvoslat, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 2. (2017) 91–95.
[18] See: Balázs, Arató: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére. In Anon (ed.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.
[19] Balázs, Schanda: Kérdések az Alkotmánybíróság és az Európai Emberi Jogi Bíróság kapcsolatához, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 2. (2017) 101.
[20] See also: László, Trócsányi: Az alkotmánybíráskodás és az igazságszolgáltatás kapcsolatának egyes kérdései, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 1. (2010) 120–126.
[21] Cf.: András Zs., Varga: Az egyedi normakontroll iránti bírói kezdeményezések eljárási feltételei, *Eljárásjogi szemle*, No. 1. (2016)
[22] See also: Péter, Smuk: Az Alkotmánybíróság "önvédelmének" lehetséges irányai, in István, Ambrus (et al.) (eds.): *Dikaiosz logosz - Tanulmányok Kovács István emlékére*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012. 107–113.

When discussing decentralised constitutional courts, the matter of regular judicial impartiality is inherently connected to the core tasks of a constitutional court. The impartiality of the institutions dealing with international justice would also make for an interesting research topic.[23]

The categories of impartiality and independence are often invoked inaccurately in the academic literature available on the topic. They are sometimes deemed synonyms, sometimes jointly defined as 'twin principles'.[24] According to the 'six-pack theory', the attributes necessary for judges to fulfil the moral obligations of their profession are the appropriate perception of their roles, courage, impartiality, independence, the pursuit of justice[25] and temperance.[26] Possessing the virtue of 'impartiality', judges can distance their own personal lives and opinions from the case at hand. Impartial judges can detect and ignore their interests, prejudices, anger and various subjective entanglements. 'Independence' is closely connected to courage, referring to the independence of judges from external factors and pressure. This attribute gains especial importance when a case faces heavy moral judgment from society or when its parties are considerably powerful.[27] Therefore, judicial independence is a right and obligation of judges to rule according to the law only, without the fear of criticism or reprisals, no matter the difficulty or the sensitivity of the case.[28] Impartiality, on the other hand, means that the basis of judicial rulings can only be objective circumstances. Rulings that are biased, prejudiced or deliberately favouring the interests of one party are to be avoided.

In Hungary, Act CLXII of 2011 on the status and benefits of judges mandates a general psychiatric and psychological assessment of judge aspirants. This law defines twenty different attributes and competencies – such as decision-making ability, integrity, independence, objectivity, etc. – that must be taken into account when evaluating such applications.[29]

[23] Iván, Halász: Nemzetközi bíráskodás, in Péter, Pásztor (et al.) (eds.): *Magyar politikai enciklopédia*, Budapest, Mathias Corvinus Collegium - Tihanyi Alapítvány, 2019, 417–418.
[24] According to Article XXVIII (1) of the Fundamental Law of Hungary: Everyone shall have the right to have any charge against him or her, or his or her rights and obligations in any litigation, adjudicated within a reasonable time in a fair and public trial by an *independent and impartial court* established by an Act.
[25] Cf.: Attila, Varga: Az igazságtól az igazságszolgáltatásig, *Korunk*, Vol. 23., No. 7., 102–110.
[26] Iris van Domselaar: Moral Quality in Adjudication: On Judicial Virtues and Civic Friendship, *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, No. 1. (2015) 24–46.
[27] Above-quoted.
[28] Lili, Barna (et al.): Milyen a jó bíró? *Miskolci Jogi szemle*, Vol. 13., No. 1. (2018) 84–98.
[29] Above-quoted.

BIBLIOGRAPHY

ARATÓ Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére. In Anon (ed.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.

BARNA Lili (et al.): Milyen a jó bíró? *Miskolci Jogi szemle*, Vol. 13., No. 1. (2018)

CSINK Lóránt: *Mozaikok a hatalommegosztáshoz*, Budapest, Pázmány Press, 2014.

DARÁK Péter: Az alkotmányjogi panasz bírói szemmel, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 1. (2012)

DOMSELAAR, Iris van: Moral Quality in Adjudication: On Judicial Virtues and Civic Friendship, *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, No. 1. (2015)

GÁT Ákos Bence: *Az európai uniós jogállamiság-közpolitika kialakulásának átfogó jogi és politikatudományi elemzése*, Doktori értekezés, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, 2021.

HALÁSZ Iván: Nemzetközi bíráskodás, in Pásztor Péter (et al.) (eds.): *Magyar politikai enciklopédia*, Budapest, Mathias Corvinus Collegium - Tihanyi Alapítvány, 2019.

KILÉNYI Géza: A köztársasági elnöki tisztség a nemzetközi jogösszehasonlítás tükrében, *Magyar Közigazgatás*, Vol. 44., No. 10. (1994)

KILÉNYI Géza: A köztársasági elnöki tisztség a nemzetközi jogösszehasonlítás tükrében II., *Magyar Közigazgatás*, Vol. 44., No. 11. (1994)

KÖRÖSÉNYI András: Demokráciadeficit, föderalizmus, szuverenitás, Az Európai Unió politikaelméleti perspektívából, *Politikatudományi szemle*, Vol. 13., No. 3. (2004)

PACZOLAY Péter: Az alkotmányjogi panasz mint hatékony jogorvoslat, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 2. (2017)

POKOL Béla: *A jurisztokratikus állam*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.

POKOL Béla: *Jogelmélet*, Budapest, Századvég Kiadó, 2005.

SCHANDA Balázs: Kérdések az Alkotmánybíróság és az Európai Emberi Jogi Bíróság kapcsolatához, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 2. (2017)

SMUK Péter: Az Alkotmánybíróság "önvédelmének" lehetséges irányai, in Ambrus István (et al.) (eds.): *Dikaiosz logosz - Tanulmányok Kovács István emlékére*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012.

SZIGETI Péter: A jogállam társadalomtörténeti változatai, in Takács Péter (szerk.): *Államelmélet*, Miskolc Bíbor Kiadó, 1997.

TILK Péter – Kovács Ildikó: Gondolatok a kellő felkészülési idő számításának kezdőpontjáról, *Jogtudományi Közlöny*, Vol. 70., No. 11. (2015)

TÓTH Zoltán József: Egyes észrevételek az Alaptörvény értelmezéséhez, *Polgári szemle*, 2013/1-3.

TRÓCSÁNYI László: Az alkotmánybíráskodás és az igazságszolgáltatás kapcsolatának egyes kérdései, *Alkotmánybírósági Szemle*, No. 1. (2010)

VARGA Attila: Az igazságtól az igazságszolgáltatásig, *Korunk*, Vol. 23., No. 7. (2012)

VARGA Csaba: *A jog mint folyamat*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

VARGA Zs. András: Az egyedi normakontroll iránti bírói kezdeményezések eljárási feltételei, *Eljárásjogi szemle*, No. 1. (2016)

VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? - A joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015.

Keskeny Dávid

SOME THOUGHTS ON DIGITAL CENTRAL BANK MONEY

1. INTRODUCTION: THE CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF DIGITAL BANKNOTES

1.1. The concept of digital banknotes

Central Bank Digital Currency (CBDC) is a digital currency issued by central banks, representing the transition between cash and traditional electronic money.[1] The concept of CBDC not only represents a modernisation of the form of money, but also offers a new tool for implementing monetary policy and ensuring financial stability and economic growth.[2] CBDC is essentially a digital instrument issued and backed by a central bank, which performs the same functions as traditional money but in digital form.

1.2. Aim and structure of the study

The aim of this paper is to provide a comprehensive overview of the need, benefits and risks of introducing CBDCs to the global financial system. The paper first discusses the technical and economic foundations of digital central bank money and then analyses in detail the experiences of different countries and the challenges associated with the introduction of CBDCs. The paper concludes with an analysis of the future prospects and the long-term implications of CBDCs.

2. HISTORICAL BACKGROUND AND ANTECEDENTS

2.1 The evolution of money from ancient times to the present day

When analysing the history of money, it is important to understand how the concept of money evolved and how it has become an essential part of modern economies.[3] From antiquity onwards, when barter dominated, money gradually emerged as the generally accepted means of payment. The use of gold and silver coins in early civilisations marked the first step towards

[1] See Arvid Narayanan (et al.): *Bitcoin and Cryptocurrency Technologies: A Comprehensive Introduction*, Princeton, Princeton University Press, 2016.
[2] Satoshi Nakamoto: *Bitcoin:* A Peer-to-Peer Electronic Cash System, *bitcoin.org*, https://bitcoin.org/bitcoin.pdf
[3] Glyn Davies: *A History of Money: From Ancient Times to the Present Day*, University of Wales Press, 2016, 45–60.

the standardisation of money,[4] which later led to the emergence of paper money and eventually digital money.

2.2. The emergence of digital payment systems and cryptocurrencies

In the late 20th and early 21st century, the development of digital technologies enabled the emergence of digital payment systems that revolutionised the way financial transactions are carried out. The spread of credit cards, bank transfers and electronic purses has had a significant impact on the global financial system. The emergence of cryptocurrencies, in particular Bitcoin, has brought new opportunities and challenges to the financial system, which central banks have been monitoring.

2.3. The response of central banks: the emergence of the CBDC concept

Faced with the rise of cryptocurrencies and digital payment systems, central banks have started to explore the possibility of creating their own digital currencies.[5] The CBDC concept was born in response to the need for central banks to maintain their role in the monetary system while adapting to the challenges of the digital economy. The introduction of CBDCs aims to provide a safe and sound alternative to cryptocurrencies issued by the private sector, while maintaining financial stability.[6]

3. TECHNOLOGICAL BASES

3.1 Overview of Blockchain and Distributed Ledger Technology (DLT)

Blockchain and Distributed Ledger Technology (DLT) are the technological foundation of CBDCs.[7] A blockchain is a distributed database that allows for the secure, transparent and decentralised recording of transactions. Enhancements to DLT enable central banks to

[4] Niall Ferguson: *The Ascent of Money: A Financial History of the World*, Penguin Press, 2008, 120–135.
[5] Bank for International Settlements (BIS). (2020) Central Bank Digital Currencies: Foundational Principles and Core Features.
[6] International Monetary Fund (IMF) (2020) Digital Money Across Borders: Macro-Financial Implications.
[7] See Don Tapscott – Alex Tapscott: *Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin and Other Cryptocurrencies is Changing the World*, New York, Penguin, 2016.

efficiently manage digital financial systems and ensure the integrity and security of transactions.[8]

3.2 The role of different technologies (e.g. Ripple, Ethereum) in CBDCs

Ripple,[9] Ethereum and other blockchain-based solutions play a significant role in shaping the technological background of CBDCs. These platforms enable fast and efficient financial transactions and management of digital assets.[10] In developing CBDCs, central banks often rely on these technologies to ensure the efficiency and security of the system.

3.3 Technological challenges and innovations in the development of CBDCs

The development of CBDCs presents a number of technological challenges, including scalability, security and system integration.[11] These challenges require continuous innovation and development in blockchain and DLT technologies. When implementing CBDCs, central banks need to find solutions that can handle the high volume of transactions while ensuring system security and reliability.[12]

4. ECONOMIC AND FINANCIAL FOUNDATIONS

4.1. The relationship between monetary policy and the CBDC

The introduction of CBDCs could fundamentally change the toolbox of monetary policy.[13] Digital currencies allow central banks to intervene directly in the financial system, for example by applying negative interest rates or providing direct financial support to the public. The

[8] William Mougayar: *The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology*, Wiley, 2016, 15–27.
[9] David Schwarz (et al.): The Ripple Protocol Consensus Algorithm, 2018, https://ripple.com/files/ripple_consensus_whitepaper.pdf
[10] Vitalik Buterin: Ethereum: A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform, *ethereum.org*, 2014, https://ethereum.org/en/whitepaper/
[11] See Mougavar: *The Business Blockchain*
[12] See Tapscott-Tapscott: *Blockchain Revolution*
[13] See Central Bank Digital Currency: Opportunities, Challenges, and Design, A Discussion Paper, *Bank of England*, 2021, https://www.bankofengland.co.uk/paper/2021/central-bank-digital-currency-opportunities-challenges-and-design-discussion-paper

introduction of CBDCs provides an opportunity to make monetary policy more efficient and responsive to economic challenges.[14]

4.2. Impact of the CBDC on financial stability

The introduction of CBDCs could have a significant impact on financial stability, in particular on the functioning of the banking system. If households and businesses switch to CBDCs en masse, this could reduce the deposit base of commercial banks, which could limit lending.[15] In the long run, this could have negative effects on economic growth and financial stability. The success of the introduction of CBDCs will largely depend on how central banks address these challenges.[16]

4.3 The role and challenges of commercial banks in the implementation of CBDCs

The introduction of CBDCs could fundamentally transform the role of commercial banks in the financial system.[17] Digital currencies issued by central banks could provide direct access to central bank services, reducing the role of commercial banks as intermediaries. This could pose new challenges for commercial banks as the demand for traditional banking services may decrease, which could affect banking business models in the long run.[18]

5. POTENTIAL BENEFITS OF DIGITAL BANKNOTES

5.1 Improving financial inclusion and accessibility

One of the key benefits of digital central bank cash (CBDC) is to increase financial inclusion. Financial inclusion is an economic and social process that aims to make access to financial services available to the widest possible range of the population. Currently, billions of people

[14] See Report on a Digital Euro, *European Central Bank*, October 2020, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/Report_on_a_digital_euro~4d7268b458.en.pdf

[15] See Digital Money Across Borders: Macro-Financial Implications, Report, *International Monetary Fund*, 2020, https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/10/09/Digital-Money-Across-Borders-Macro-Financial-Implications-49774

[16] See Central Bank Digital Currencies: Foundational Principles and Core Features, Report, *Bank for International Settlements*, March 2020, https://www.bis.org/publ/othp33.htm

[17] See Central Bank Digital Currency: Opportunities, Challenges, and Design, A Discussion Paper, *Bank of England*, 2020, https://www.bankofengland.co.uk/paper/2020/central-bank-digital-currency-opportunities-challenges-and-design-discussion-paper

[18] See European Central Bank: *Digital Euro*

around the world live in areas where traditional banking infrastructure is not available or is limited. In these regions, a significant proportion of the population does not have a bank account, limiting economic development and personal financial stability.

The introduction of CBDC will give these people the opportunity to access central banking services directly through digital devices such as mobile phones. This is particularly important in developing countries where digital infrastructure is developing faster than traditional branch networks. The Reserve Bank of India, for example, has already begun testing a digital rupee that could potentially bring financial services to millions of people in even the most remote rural areas.[19]

The example of The Bahamas illustrates how CBDC can be used to increase financial inclusion. The Sand Dollar, introduced in The Bahamas, is one of the world's first official CBDCs specifically designed to improve financial access for people living in remote areas of the island nation. The Sand Dollar is available through digital wallets that are simple and inexpensive to use, giving residents easy access to financial services.[20]

The benefits of financial inclusion are not only economic but also social. Improving access to financial services can contribute to reducing poverty, reducing economic inequalities and strengthening social cohesion. CBDC is therefore not only a technological innovation, but also a tool to promote social justice.[21]

5.2. Increasing the speed and efficiency of transactions

The introduction of the CBDC could significantly increase the speed and efficiency of financial transactions, especially for international transactions. In traditional banking systems, transactions can often take several days to process, as financial transactions are conducted through multiple intermediaries and often require the integration of different financial systems. This process is not only time-consuming but also costly, hampering global trade and the efficiency of international financial relations.

The introduction of CBDCs allows real-time settlement, which not only increases the speed of transactions, but also significantly reduces transaction costs. With digital central bank

[19] See Financial Inclusion Global Initiative. World Bank Report, *World Bank Group*, 2021, https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/publication/figi
[20] See International Monetary Fund: *Digital Money Across Borders*
[21] World Bank Group: *Financial Inclusion Global Initiative*

money, transactions are processed directly through the central banks' systems, allowing fast and secure payments without the need for intermediaries.

These types of digital settlement systems are already present in blockchain-based solutions such as Ripple and Ethereum. Ripple, for example, has developed a blockchain-based system specifically designed to speed up and reduce the cost of international financial transactions, allowing financial institutions to make cross-border payments in real time. Ethereum uses similar technology to automate and speed up transactions through smart contracts.[22]

The introduction of CBDC can bring benefits not only to financial institutions, but also to consumers. Faster and cheaper transactions will allow businesses to operate more efficiently and gain a competitive advantage in the global market. It will also make financial transactions easier and cheaper for consumers, which can contribute to economic growth and consumer welfare.

5.3. Combating illegal activities

One of the biggest potential benefits of CBDCs is that they can be an effective tool in the fight against illegal financial activities such as money laundering and tax evasion. As transactions can be tracked and verified using digital CBDCs, central banks and financial authorities can gain direct visibility of financial flows, making it much more difficult to hide illegal activities.

The People's Bank of China's digital yuan project is a good example of how CBDC can be used to combat illegal activities. In implementing the digital yuan, the People's Bank of China has put in place systems and procedures that enable transparency and traceability of transactions, which helps to reduce corruption and the size of the shadow economy. In addition, the digital yuan will enable the Chinese government to monitor financial flows more closely and to take more effective action against illegal activities.[23]

Another advantage of CBDCs in the fight against illegal activities is that they allow to increase the transparency of the financial system, which can strengthen the integrity of the financial system and reduce the risk of financial crime. The use of CBDCs allows central banks to exercise direct control over digital financial transactions, which enables faster detection and

[22] See Schwarz: *The Ripple Protocol*
[23] See Progress of Research & Development of E-CNY in China. Working Group on E-CNY Research and Development, *Peoples's Bank of China*, 2021, http://www.pbc.gov.cn/en/3688110/3688172/4157443/4263681/index.html

prevention of financial crime. In addition, by using CBDCs, governments can more effectively monitor tax evasion and financial fraud, which can help increase public revenues and maintain economic stability.[24]

6. Risks and challenges of digital money

6.1 Cyber security threats and technological challenges

The introduction of digital banknotes poses significant cybersecurity challenges, as CBDCs are digitally based and vulnerable to different types of cyber threats, such as hacker attacks, data leaks and DDoS (Distributed Denial of Service) attacks. Cybersecurity threats can be particularly dangerous given that, if CBDCs become widespread and widely used, these systems will become key to global financial stability.

In the US, for example, the Federal Reserve and the National Security Agency (NSA) are already working together to address the cybersecurity challenges of CBDCs, particularly with regard to potential state-level attacks. According to the Federal Reserve's report, building a strong cybersecurity infrastructure that can withstand various types of cyber threats while ensuring system reliability and continuity is essential for the successful deployment of CBDCs.[25]

One of the biggest challenges in addressing cybersecurity threats when implementing CBDCs is that digital systems are often built on complex technologies that can be vulnerable to different types of attacks. For example, blockchain and DLT technologies, while highly secure, are points at which the system could be vulnerable, especially given the potential threats posed by quantum computing in the future.[26]

In addition to cybersecurity challenges, the development of CBDCs also faces technological challenges such as scalability, speed of transactions and system integration. When implementing CBDCs, central banks need to find solutions that can handle the high volume of

[24] See OECD Digital Economy Outlook 2021, *OECD Publishing*, 2021, https://www.oecd.org/digital/digital-economy-outlook-2021.htm

[25] See Jess Cheng (et al.): Preconditions for a general-purpose central bank digital currency, *FEDS Notes*, Ferbruary 2021, https://www.federalreserve.gov/econres/notes/feds-notes/preconditions-for-a-general-purpose-central-bank-digital-currency-20210224.html

[26] The 2021 Cybersecurity Almanac: 100 Facts, Figures, Predictions and Statistics, *Cybersecurity Ventures*, 2021, https://www.cshub.com/events-cybersecurityexchange/mediapartners/cybersecurity-ventures

transactions without compromising security or system efficiency. This is particularly important to maintain the stability of the global financial system.[27]

6.2. Negative effects on financial stability

The introduction of CBDCs could have a potentially negative impact on financial stability, in particular on the functioning of the banking system. If a large proportion of the population switches to CBDCs, this could significantly reduce the deposit base of commercial banks, which could limit credit creation and economic growth. This can be particularly problematic in a time of economic crisis, when banks' lending capacity is badly needed to support economic recovery.

The Bank of England and the European Central Bank (ECB) are already examining these potential impacts and are looking for solutions to ensure the stability of the financial system while allowing for the widespread use of CBDCs. The ECB, for example, is paying particular attention to ensuring that the introduction of the digital euro does not destabilise the existing banking system and to developing a regulatory framework that minimises risks.[28]

One of the biggest risks in introducing CBDCs is that if central banks provide financial services directly to the public, this could reduce the role of commercial banks in financial intermediation. This could pose significant challenges for commercial banks, as their traditional business model is based on intermediation of deposits and loans. As CBDCs proliferate, banks will need to develop new business models that can compete with the digital financial services provided by central banks.[29]

[27] McAfee Labs Threats Report, *McAfee*, November 2020, https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/assets/reports/rp-quarterly-threats-nov-2020.pdf
[28] See Bank of England: *Central Bank Digital Currency 2020*
[29] See Casting Light on Central Bank Digital Currencies. IMF Staff Discussion Note, *International Monetary Fund*, 2020, https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2020/11/17/Casting-Light-on-Central-Bank-Digital-Currencies-49826

6.3. The changing role of central banks and commercial banks

The introduction of CBDC could fundamentally change the balance of power between central banks and commercial banks. Central banks may gain more direct influence over the financial system, which could lead to a reduction in the role of commercial banks. This could pose new challenges for monetary policy and financial regulation.

The People's Bank of China and the European Central Bank are already analysing how the balance of power between central banks and commercial banks could change with the introduction of the CBDC. The People's Bank of China, for example, is seeking to preserve the role of commercial banks in the introduction of the digital yuan, while allowing the central bank to directly control the financial system. This approach seeks to balance the central and commercial banking functions while ensuring financial stability.[30]

The changing role of central banks and commercial banks could also lead to a broadening of the range of monetary policy instruments. The introduction of CBDCs will allow central banks to directly manage the money supply and use new instruments to influence economic developments. However, this may also pose new challenges, as direct intervention may increase the responsibility of central banks in maintaining economic stability and may create new types of financial risks.[31]

7. INTERNATIONAL EXPERIENCE

7.1 The European Central Bank (ECB) digital euro project

The European Central Bank's (ECB) digital euro project is one of the most important initiatives for the introduction of CBDC in Europe. The ECB aims to create a digital currency that is secure, reliable and can contribute to the stability of the European financial system. In the current phase of the digital euro project, the ECB is exploring several possible solutions, including decentralised and centralised digital systems.[32] According to studies carried out by the ECB, the introduction of the digital euro could have a significant impact on the functioning of the European financial system, in particular in the area of cross-border transactions. The digital euro would provide an opportunity for the euro area to strengthen its financial

[30] See Peoples's Bank of China: *Progress of Research & Development of E-CNY in China*
[31] See International Monetary Fund: *Casting Light on Central Bank Digital Currencies*
[32] See European Central Bank: *Report on a Digital Euro*

independence and reduce its dependence on foreign financial systems. In addition, the introduction of the digital euro could also facilitate the integration of European financial markets, which in the long term could increase the competitiveness of the European Union in the global economy.[33] The main challenges for the introduction of the digital euro include ensuring financial stability, developing the technological infrastructure and establishing the regulatory framework. The ECB will pay particular attention to minimising the negative impact on the functioning of commercial banks during the introduction of the digital euro, while ensuring the stability of the financial system and maintaining consumer confidence.

7.2. The People's Bank of China's digital yuan project

The People's Bank of China (PBoC) is already at an advanced stage of introducing the digital yuan, which could become one of the world's first official digital currencies. Already operating in pilot programmes in several major cities, the digital yuan aims to accelerate the digitisation of China's financial system and increase the role of the yuan globally. The People's Bank of China aims to make China a leader in the global digital financial system through the digital yuan and to promote the yuan's international acceptance.[34] The People's Bank of China's digital yuan project is undergoing extensive testing, with a number of technical and regulatory issues being examined. The project aims to make China a leader in the global digital financial system through the digital yuan and to promote the yuan's international acceptance. The introduction of the digital yuan will also provide an opportunity for China to reduce its dependence on international financial systems such as SWIFT.[35]

The digital yuan project is particularly important for China, as it provides an opportunity to increase its economic influence and strengthen its position in the global financial system. In the long term, the introduction of the digital yuan could have a significant impact on the international financial system and contribute to increasing the acceptance of the yuan as a global reserve currency.

[33] See ibid.
[34] See Peoples's Bank of China: *Progress of Research & Development of E-CNY in China*
[35] See ibid.

8. LEGAL AND REGULATORY ISSUES

8.1. The international regulatory framework and CBDCs

The introduction of digital central bank money poses significant legal and regulatory challenges, as the existing financial regulatory framework will need to be adapted to the specific characteristics of digital currencies. The introduction of CBDCs creates a new situation for which traditional regulatory regimes are not prepared. This is particularly true for international regulatory frameworks designed to ensure cooperation between financial systems and to maintain global financial stability.

Reports from the International Monetary Fund (IMF) and the Bank for International Settlements (BIS) highlight that the introduction of CBDCs requires global cooperation in the development of regulatory frameworks. Different countries need to harmonise their regulations on digital currencies to avoid legal conflicts and destabilisation of the financial system. This is particularly important for cross-border transactions, where cooperation between jurisdictions is essential.[36]

The international regulatory framework should take into account the specific characteristics of digital money, such as transparency, security and user privacy. The regulatory framework should be flexible to respond to changes brought about by technological innovation, while ensuring the stability of the financial system and the protection of users.

8.2 Data protection and cybersecurity in digital financial systems

One of the most important legal issues in the implementation of CBDCs is ensuring data protection and cybersecurity. The regulation of the handling and protection of user data in the use of digital currencies is critical, especially in the context of the widespread adoption of digital financial systems.

The issue of data protection is particularly complex, as in the case of CBDCs, central banks and governments may have direct access to users' financial transaction data. This creates new types of data protection challenges, as users' privacy must be protected without compromising the transparency of the financial system and the fight against financial crime.

[36] See Bank for International Settlements: *Central Bank Digital Currencies*

The European Union's General Data Protection Regulation (GDPR) contains strict data protection standards that can serve as a model for the regulation of CBDCs. The GDPR ensures the protection of users' personal data, but also allows for the processing of necessary data in the public interest, for example to maintain the security of the financial system.[37]

Cyber security is also a key issue, as vulnerabilities in digital financial systems pose significant risks to global financial stability. Cybersecurity regulations need to ensure the protection of CBDCs' technological infrastructure and be prepared to defend against different types of cyber threats. Cybersecurity regulation should be particularly strong in light of the development of quantum computing, which could bring new types of threats to digital financial systems.[38]

8.3. The legal status of CBDCs and their relationship with conventional money

The introduction of digital banknotes will fundamentally change the concept and legal status of money. Like traditional money, CBDCs are central bank issued instruments, but their digital form raises new legal issues, in particular in the area of financial system integration and international legal harmonisation.

When determining the legal status of CBDCs, central banks and legislators should take into account the specific characteristics of digital currencies, such as the use of decentralised systems and blockchain technology. When designing the legal framework for digital currencies, it is important that regulation is flexible and able to adapt to technological developments.

The relationship with traditional money is also an important legal issue, as the introduction of CBDCs could have an impact on the use of cash and the functioning of financial systems. When introducing CBDCs, central banks need to ensure that the introduction of digital currencies does not lead to the gradual disappearance of cash and that access to money remains available to all sections of the population.[39]

[37] See General Data Protection Regulation (GDPR), 2016/679/EU
[38] See Cybersecurity Ventures: *The 2021 Cybersecurity Almanac*
[39] See International Monetary Fund: *Casting Light on Central Bank Digital Currencies*

9. SOCIAL AND GEOPOLITICAL IMPLICATIONS OF DIGITAL MONEY

9.1 The challenges of the digital divide and financial inclusion

The introduction of digital money could have significant social implications, in particular in terms of the digital divide and financial inclusion issues. The digital divide refers to the inequality of access to technology, which can be a major problem, especially in developing countries and rural areas.

When introducing digital central bank money, central banks and governments need to take into account that the technological infrastructure is not available everywhere at the same level. In order to ensure access to digital financial services, it is important that the technological tools needed to use CBDCs, such as mobile phones and internet connectivity, are widely available. This is particularly important in developing countries where the development of technological infrastructure is essential to increase financial inclusion.[40]

However, the introduction of digital central bank money raises not only the issue of technological access, but also the need to develop digital financial literacy. In order to increase financial inclusion, governments and financial institutions need to launch educational programmes aimed at increasing the public's knowledge and understanding of digital financial services and their use. This is particularly important for vulnerable groups in society who may not have the necessary knowledge and skills to use digital financial systems.[41]

9.2. The impact of CBDCs on the global financial system

The introduction of digital central bank money could have significant geopolitical implications, particularly in terms of the impact on the balance of power in the global financial system. The introduction of CBDCs could fundamentally change the functioning of the international financial system and the global economic balance of power, especially if some countries successfully adopt their digital currencies while others lag behind.

The People's Bank of China's digital yuan project could have a particularly significant impact on the global financial system, as it provides an opportunity for China to increase its economic influence and strengthen its position in the global financial system. In the long term, the

[40] See Asli Demirgüç-Kunt (et al.): *The Global Findex Database 2021, Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*, Washington, World Bank Group, 2022.
[41] See ibid.

introduction of the digital yuan can contribute to the yuan's dominance in the global financial system and to China's leadership in digital financial innovation.

The United States and the European Union are also important players in the global financial system, and the introduction of CBDCs could have a significant impact on the global role of the US dollar and the euro. In the United States, the Federal Reserve has already started research and development of CBDCs, with a particular focus on preserving the role of the US dollar as a global reserve currency. The European Union has also taken important steps towards the introduction of the digital euro, which could contribute to strengthening the international role of the euro and the independence of the European financial system.[42]

9.3 Geopolitical competition and the role of digital currencies in the global balance of power

The introduction of digital central bank currencies opens up a new arena of geopolitical competition, as digital currencies can become not only economic but also political and strategic tools to influence the international balance of power. The introduction of CBDCs offers countries the opportunity to increase their influence in the global financial system and to strengthen their position in the international economic and political arena.

China, for example, is pursuing not only economic but also political goals with the introduction of the digital yuan, in particular to strengthen its role in the international financial system. The introduction of the digital yuan provides an opportunity for China to increase its economic influence in the region and globally, while reducing its dependence on international financial systems such as SWIFT.[43]

The United States and the European Union also attach strategic importance to the development of CBDCs as a means of maintaining international economic and political influence. In order to preserve the global role of the US dollar and the euro, the US and the EU are also investing significant resources in research and development of digital financial innovations to keep pace with global competitors, especially China.[44]

[42] European Central Bank: *Report on a Digital Euro*
[43] See Peoples's Bank of China: *Progress of Research & Development of E-CNY in China*
[44] See Cheng: *Preconditions*

In the long run, the introduction of CBDCs could have a significant impact on the global balance of power, as digital currencies could serve as a new tool in international economic and political competition. The spread of digital central bank currencies offers countries the opportunity to increase their influence in the global financial system, while also creating new challenges for international cooperation and regulation.

10. Future prospects and research directions

10.1 The future of CBDCs and the impact of technological developments

The future of digital central bank money is closely linked to technological advances, especially in blockchain and quantum computing. Technological innovations offer opportunities to further develop CBDCs and bring new solutions to enhance the security and efficiency of digital financial systems.

The development of blockchain technology is particularly important for the future of CBDCs, as it allows decentralised systems to operate in a secure and transparent manner. Future research should focus in particular on improving the scalability of blockchain technology and addressing the potential threats posed by quantum computing.[45]

Advances in quantum computing could bring new types of threats to digital financial systems, as quantum computers may be able to crack current encryption algorithms. This is particularly relevant for CBDCs, as maintaining the security of digital currencies is essential for global financial stability. Future research should therefore focus on developing quantum-safe encryption technologies and strengthening the security of CBDCs.[46]

10.2. The transformation of the global financial system as a result of CBDCs

The introduction of digital central bank currencies has the potential to fundamentally transform the global financial system, in particular in the area of international transactions and monetary policy. CBDCs offer the potential to increase the efficiency and transparency of financial systems, but also create new challenges for maintaining financial stability and international cooperation.

[45] See Tapscott-Tapscott: *Blockchain Revolution* 150–165.
[46] See McAfee: *McAfee Labs Threats Report*

In particular, future research should focus on the long-term effects of CBDCs on the global financial system, including reducing the costs of international transactions, increasing financial inclusion and improving the transparency of the financial system. In addition, research should examine how regulatory frameworks in different countries can be harmonised to ensure the smooth functioning of CBDCs in the global financial system.[47]

10.3 Future research areas: long-term impacts of CBDCs on the economy and society

Assessing the long-term impact of CBDCs is crucial for the successful introduction of digital banknotes. In particular, future research should focus on the economic and social impacts of CBDCs, including on financial stability, economic growth and social inequalities.

In future research, it is important to examine how CBDCs affect financial stability, especially in times of economic crisis. Research should also address the impact of the introduction of CBDCs on economic growth and employment, and how to ensure that access to digital financial services is available to all.

The issue of social inequalities is also an important area of research, as the introduction of CBDCs may offer new opportunities to increase financial inclusion, but also create new challenges in addressing the digital divide. Future research should therefore pay particular attention to how CBDCs affect social inequalities and what measures are needed to ensure equal access to digital financial systems.

11. Conclusions

The introduction of digital central bank money (CBDC) is one of the most important and significant developments in the global financial system, with the potential to fundamentally transform the functioning of financial systems, monetary policy and economic processes. The introduction of CBDCs offers an opportunity to modernise financial systems, increase financial inclusion and improve the transparency and efficiency of the global financial system. However, the introduction of CBDCs also poses significant challenges, in particular in the areas of cybersecurity, financial stability and the design of regulatory frameworks.

[47] See International Monetary Fund: *Digital Money Across Borders*

International experience, such as the European Central Bank's Digital Euro project and the People's Bank of China's Digital Yuan project, clearly shows that the introduction of CBDCs can be successful if the risks and challenges are properly managed. Future research should focus in particular on the impact of CBDCs on monetary policy and financial stability, as well as on the long-term implications for the global financial system.

Overall, the introduction of CBDCs could fundamentally transform the future of the global financial system and create new opportunities to improve financial services and reduce social inequalities. However, successful implementation will require the right regulatory framework, addressing cybersecurity challenges and ensuring access to digital financial systems for all.

BIBLIOGRAPHY

BUTERIN, Vitalik: Ethereum: A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform, *ethereum.org*, 2014, https://ethereum.org/en/whitepaper/

CHENG, Jess (et al.): Preconditions for a general-purpose central bank digital currency, *FEDS Notes*, Ferbruary 2021, https://www.federalreserve.gov/econres/notes/feds-notes/preconditions-for-a-general-purpose-central-bank-digital-currency-20210224.html

DAVIES, Glyn: *A History of Money: From Ancient Times to the Present Day*, University of Wales Press, 2016.

DEMIRGÜÇ-KUNT, Asli (et al.): *The Global Findex Database 2021, Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19*, Washington, World Bank Group, 2022.

FERGUSON, Niall: *The Ascent of Money: A Financial History of the World*, Penguin Press, 2008.

MOUGAYAR, William: *The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology*, Wiley, 2016.

NAKAMOTO, Satoshi: *Bitcoin:* A Peer-to-Peer Electronic Cash System, *bitcoin.org*, https://bitcoin.org/bitcoin.pdf

NARAYANAN, Arvid (et al.): *Bitcoin and Cryptocurrency Technologies: A Comprehensive Introduction*, Princeton, Princeton University Press, 2016.

SCHWARZ, David (et al.): The Ripple Protocol Consensus Algorithm, 2018, https://ripple.com/files/ripple_consensus_whitepaper.pdf

TAPSCOTT, Don – TAPSCOTT, Alex: *Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin and Other Cryptocurrencies is Changing the World*, New York, Penguin, 2016.

Other sources

Casting Light on Central Bank Digital Currencies. IMF Staff Discussion Note, *International Monetary Fund*, 2020, https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2020/11/17/Casting-Light-on-Central-Bank-Digital-Currencies-49826

Central Bank Digital Currencies: Foundational Principles and Core Features, Report, *Bank for International Settlements*, 2020, https://www.bis.org/publ/othp33.htm

Central Bank Digital Currency: Opportunities, Challenges, and Design, A Discussion Paper, *Bank of England*, 2020, https://www.bankofengland.co.uk/paper/2020/central-bank-digital-currency-opportunities-challenges-and-design-discussion-paper

Central Bank Digital Currency: Opportunities, Challenges, and Design. Bank of England Report, *Bank of England*, 2021, https://www.bankofengland.co.uk/paper/2021/central-bank-digital-currency-opportunities-challenges-and-design-discussion-paper

Digital Money Across Borders: Macro-Financial Implications, Report, *International Monetary Fund*, 2020, https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/10/09/Digital-Money-Across-Borders-Macro-Financial-Implications-49774

Financial Inclusion Global Initiative. World Bank Report, *World Bank Group*, 2021, https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/publication/figi

OECD Digital Economy Outlook 2021, *OECD Publishing*, 2021, https://www.oecd.org/digital/digital-economy-outlook-2021.htm

McAfee Labs Threats Report, *McAfee*, November 2020, https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/assets/reports/rp-quarterly-threats-nov-2020.pdf

Progress of Research & Development of E-CNY in China. Working Group on E-CNY Research and Development, *Peoples's Bank of China*, 2021, http://www.pbc.gov.cn/en/3688110/3688172/4157443/4263681/index.html

Report on a Digital Euro, *European Central Bank*, October 2020, https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/Report_on_a_digital_euro~4d7268b458.en.pdf

The 2021 Cybersecurity Almanac: 100 Facts, Figures, Predictions and Statistics, *Cybersecurity Ventures*, 2021, https://www.cshub.com/events-cybersecurityexchange/mediapartners/cybersecurity-ventures

Kovácsné Molnár Anna

A SÉRTETT BÜNTETŐELJÁRÁSBELI SZEREPÉNEK TÖRTÉNETI ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

BEVEZETÉS

A büntetőeljárásban a sértett szerepe évtizedek óta középpontban áll, mivel jogi státusza és jogai folyamatosan változnak a társadalmi normák és jogi elvek alakulásával. A sértettek, mint az elkövetett bűncselekmények áldozatai, nem csupán passzív szereplők, hanem aktív résztvevők is a büntetőeljárás során, akik jogi érdekeik érvényesítésében jelentős szerepet játszanak. A jogrendszerek különböző fejlődési szakaszainak vizsgálata során megfigyelhetjük, hogy a sértett jogai és lehetőségei az idők folyamán hogyan alakultak.

A jogtörténet vizsgálata lehetőséget biztosít arra, hogy mélyebb betekintést nyerjünk a büntetőeljárások szereplőinek, különösen a sértettnek a helyzetébe, valamint azok változásába az idők folyamán. A sértett büntetőeljárásbeli szerepe az évszázadok során folyamatosan változott, összhangban a társadalmi, politikai és gazdasági átalakulásokkal. Az a kérdés, hogy milyen jogi eszközök állnak rendelkezésre a sértett jogainak védelmére, különös jelentőséggel bír a büntetőeljárási jogban, hiszen a sértett helyzete tükrözi az adott társadalom jogi és morális értékrendjét. Tanulmányom során bemutatom a sértett szerepének történeti fejlődését a magyar jogban, valamint a nemzetközi jog összehasonlító elemzésével, a magyar jogrendszer sértettjét összevetem más jogrendszerekkel, különös tekintettel Szlovákia jogrendszerére. A történeti kutatás során különös figyelmet fordítok a sértett jogi helyzetének alakulására, kezdve a legelső büntető perrendtartásunktól, egészen a modern kor büntetőeljárásáig.

A magyar jogfejlődés kiindulópontjaként a Csemegi-kódexet és a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikket vettem alapul, amelyek megalapozták a modern magyar büntetőeljárást, és korukhoz képest megfelelően szabályozták a jogi helyzetet. Azonban a szocializmus időszakában, különösen a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény, az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet és a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény hatására a sértett szerepe háttérbe szorult, és az állam vált a büntetőeljárások domináns szereplőjévé. A jogi normák fejlődése összhangban van a társadalmi értékek változásával, amely igényeket követve a sértettek jogai is folyamatos változásokon mennek keresztül. Ezzel párhuzamosan összehasonlítom Magyarország jogfejlődését Szlovákiáéval, amelynek jogfejlődésével a történelem során több alkalommal is párhuzamot tudunk vonni, különösen a Csemegi-kódex és az első büntető perrendtartásunk korszakában. A szocialista jogrendszer hatása mindkét ország tekintetében meghatározó volt, és kutatásom során arra is kitérek, hogy a szlovák jog miként

fejlődött tovább az Európai Unióhoz való csatlakozás után. Az összehasonlító elemzés keretében az unió aktuális jogszabályait és azok befolyását vizsgálom a sértetti jogokra, beleértve a legújabb uniós irányelveket is. A modern jogalkotásban, különösen a 2017. évi XC. törvény bevezetésével, a sértett jogainak védelme új megközelítést kapott, amelyhez az Európai Unió jogalkotása is jelentősen hozzájárult. Az Európai Unió jogalkotása, mint például a 2001/220/IB Kerethatározata és a 2012/29/EU irányelv, szintén jelentős hatással vannak a sértettek jogi státuszára, mivel biztosítják a sértettek méltányos bánásmódját és jogainak érvényesítését.

A kutatás nemzetközi kontextusban is kiterjed a szlovák és magyar büntetőjárási rendszerek összehasonlítására, kiemelve a hasonlóságokat és különbségeket. A későbbiek során Oroszország jogfejlődését is bemutatom, amely közös múltra vezethető vissza Magyarországgal és Szlovákiával a szovjet rendszer idejét tekintve, amikor a marxista-leninista nézet volt az uralkodó, amely nagy hatással volt a büntető eljárásjogra, különösen a sértett jogi helyzetére.

A jogtörténeti rész vizsgálata során a történeti és összehasonlító jogtudomány módszereit használom. A történeti elemzés segítségével bemutatom, hogyan változtak a normák és intézmények a különböző korszakokban, amíg az összehasonlító módszer lehetőséget nyújt arra, hogy párhuzamokat vonjak különböző jogi jogrendszerek között. Ehhez kapcsolódva kiemelt figyelmet fordítok azokra a jelentős jogtudósokra, akik a történeti és összehasonlító jogtudomány módszereit alkalmazták, mint például Henry Maine, Giambattista Vico és Fried.

Tanulmányom célja, hogy feltárjam, hogyan változott a sértett szerepe a történelmi és kulturális kontextustól függően és milyen hatással voltak ezek a változások a jogi gyakorlatra. Az alapkérdés tehát az, hogy a sértett szerepe hogyan változott a magyar büntetőeljárások során, és milyen hatásokat gyakoroltak a jogfejlődésre a szocializmus és a nemzetközi hatások. Kutatásom során, az összehasonlító elemzés segítségével feltárom, hogy milyen tanulságok vonhatók le más jogrendszerek – különösen Szlovákia– példái alapján.

Hipotézisem szerint a sértett szerepe jelentősen differenciálódott az évszázadok során, reflektálva a társadalmi és jogi reformokra. Mind történeti, mind összehasonlító szakaszok során kritikai szemmel vizsgálom és értékelem a változásokat, megkísérelve azok társadalmi és jogi kontextusban való elhelyezését. A tanulmány várhatóan hozzájárul a sértetti jogok és a büntetőeljárás dinamikájának jobb megértéséhez, különös tekintettel a jelenlegi jogi reformokra és azok hatásaira. A modern büntetőeljárásban a sértett szerepe egyre inkább felértékelődik,

ami nyomon követhető a nemzetközi és hazai jogfejlődésen keresztül is. A kutatási eredmények értékelésével nem csupán a történelmi kontinuitást és változásokat szeretném bemutatni, hanem a jövőbeli trendeket és lehetséges fejlesztési irányokat is felvázolni.

A dolgozat hipotézisét az elemzések alapján fogom vizsgálni, remélve, hogy eredményeim hozzájárulnak a jogtudomány és a gyakorlat fejlődéséhez. A sértett jogainak védelme és azok újragondolása kulcsfontosságú a büntető igazságszolgáltatás jövője szempontjából, és ezen a területen további kutatásokra van szükség. Vizsgálatom során speciális figyelmet fordítok arra, hogy a sértett szerepének változását a társadalmi és jogi változások tükrében értelmezzem. Végezetül, a tanulmányom kísérletet tesz arra, hogy átfogó képet nyújtson a sértett jogainak fejlődéséről és a jelenlegi helyzetéről az Európai Unió és Magyarország kontextusában.

Összefoglalva, a tanulmány egy komplex, többdimenziós elemzést nyújt, amely átfogó betekintést enged a büntetőeljárásjogi folyamatokba és a sértett szerepének evolúciójába.

A SÉRTETT SZEREPÉNEK TÖRTÉNETI ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

A sértett szerepe a büntetőeljárásban jelentős változásokon ment keresztül az idők folyamán. A feudalizmus végére a büntetőeljárás vagy írásbeli perként, vagy sommás szóbeli eljárásként zajlott, amelyek leginkább szokásjogon alapultak, törvények alapján csupán a perek elenyésző része zajlott. Egységes eljárásrendről nem beszélhettünk. A nemesek ellen folytatott eljárásra az írásbeliség volt a jellemző, ahol a sértettnek, mint vádlónak, kiemelt szerepet jutott.[1]

A Csemegi-kódex a büntetőjog zsinórmértékévé vált, amely számos büntetőeljárási rendelkezést is tartalmazott, azonban az első bűnvádi perrendtartásunk az 1896. évi XXXIII. törvénycikk volt. Ez a törvénycikk elsőként szabályozta a sértettek jogaira vonatkozó rendelkezéseket, amelyek lehetővé tették számukra, hogy aktívan részt vegyenek az eljárásban. Megalkotásánál elsődleges szempont volt, hogy megfeleljen a közjog szellemének, a hazai jogfejlődésnek, és összhangban legyen a társadalmi elvárásokkal. A kodifikáció fontos szempontja volt, hogy az állam érdekeit akként biztosítsa, hogy közben mások jogait csak a szükséges mértékig korlátozza. A törvény célja a sértettek jogainak védelme és megerősítése volt.[2] Megalkotásának egyik vezérelveként szolgált az a felfogás, hogy a bűncselekmény nem az állam, hanem a magánszemély érdekeit sérti elsősorban. Ebből adódóan az eljárás irányelve

[1] Kratochwill Ferenc: *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban,* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1990, 22–23.
[2] Ld. az 1896. évi XXXIII. törvénycikk indokolása a bűnvádi perrendtartásról

a vádelv, amely szerint a felek jogegyenlőséget élveznek a per során, így a sértett indítványára történik a per bizonyítása is. A bíró szerepe a per vezetése.[3] A kor szellemének megfelelően leginkább azon sértettek számára adott lehetőséget jogaik érvényesítésére, akik jelentős vagyonnal rendelkeztek, bár ezt sem a jogszabály, sem annak indokolása nem említi.

A 20. század elején a jogi környezet változásai a sértett jogainak csökkenését eredményezték. Az állam szerepe a büntetőeljárásokban megerősödött, különösen 1951. évi III. törvény, az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet és a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény bevezetésével, amelyek középpontba állították az állami érdeket. A sértettek jogai ekkor háttérbe szorultak. Az ügyészség átvette a vád szerepét, amely csökkentette a sértettek aktív részvételét az eljárásban. A büntetőeljárás során a sértettek sokszor nem kaptak kellő támogatást az állami szervektől, ami a jogérvényesítést is nehezítette.

A kommunista rendszer általi hatalomátvételt követően, 1949-től a marxista-leninista eszmék váltak meghatározóvá.[4] Az 1951. évi III. törvény megalkotására hatással volt a szocialista szellemiség. A jogszabály lehetővé tette, hogy az eljárás minden résztvevője saját anyanyelvét használhassa az eljárás során.[5] A szovjet eszmék figyelembevételével a jogszabály többszöri módosításának köszönhetően, egyre nagyobb teret kapott a törvényesség tiszteletben tartása.

A szocializmus megjelenését követő első évtizedben marxista szerzők az összehasonlító jogtudomány lehetőségeiről publikáltak[6] A hatvanas évek elején olyan magyar szerzők jelentek meg, akik a szocialista jogösszehasonlítással szemben, jelentőséget tulajdonítottak a nemzetközi összehasonlító jognak. SZABÓ Imre és EÖRSI Gyula munkái a marxista-leninista eszmékkel szemben, a nyugat-európai tudományterületet próbálták elismertetni Magyarországon.[7]

Az 1962. évi 8. törvényerejű rendeletet a szocializmus ideje alatt az 1951. évi III. törvény ellentmondásainak feloldása érdekében alkották meg. A módosítás célja volt, hogy a büntető eljárás gyorsabbá és egyszerűbbé váljon, továbbá megfeleljen a szocialista törvényesség

[3] Atzél Béla: *A bűnvádi perrendtartás,* (1896. évi XXXIII. t.-cz.), Pozsony-Budapest, Stampfel Károly kiadása, 1900, 4.
[4] Szabadfalvi József: Viszony az elődökhöz, A marxista jogelmélet reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról, *Jogelméleti Szemle*, 2003/4, 6–10.
[5] Ld. a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény indokolása
[6] Szabó Imre: Az összehasonlító jogtudomány, in Szabó Imre (szerk.): *Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelméletről*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963, 74.
[7] Fekete Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái, Kísérlet a jogösszehasonlítás tudománytörténetének új értelmezésére*, Doktori értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2010, 161.

követelményeinek.[8] A kodifikációnak köszönhetően a sértett és a magánfél eljárásjogi helyzete nem változott. Elhagyta a módosítás a vagyon elleni bűncselekményeket a magánvádas ügyeknél, azokat az emberi méltóság elleni kisebb súlyú bűncselekményekre korlátozta. A magánvádas ügyekben kötelezővé tette a meghallgatást és megpróbálta kibékíteni a feleket.[9]

A hatvanas évek végére, a szocialista eszmék mellett, a jogösszehasonlítást a világpolitikában megjelent békés együttélés is legitimálhatta.[10]

Az 1973. évi I. törvény megalkotásánál figyelembe vették, hogy az 1970-es évektől igény jelentkezett a sértett szerepének jobbítására a büntetőeljárásjogban. Az állampolgári jogok védelme jelentőssé vált a törvényesség erősítése mellett. A kodifikáció célja az eljárás további gyorsítása, ami jogpolitikai követelmény eredménye.[11] Az ügyész szerepének erősödésével, csökkent a sértett szerepe a büntetőeljárásban. Vádlóként szűkültek a lehetőségei, magánfélként a jogai nem változtak.[12] A jogszabályi rendelkezés lehetőséget nyújtott a sértett számára a nyomozás befejezését követően az iratbetekintésre, a bizonyítási indítványok megtételére és arra, hogy észrevételt tegyen az eljárás bármely szakaszában. Lehetőséget kapott a jogairól és a kötelezettségeiről való felvilágosításra, továbbá a tárgyaláson megillette a kérdezés és a felszólalás joga [1973. évi I. törvény 53. § (2) bek. a)-d)].

Az 1998. évi XIX. törvény megalkotásánál már szerepet játszottak a nemzetközi jogi kötelezettségek is,[13] valamint, az ezen a szabályozáson alapuló strasbourgi Emberi Jogi Bírósági gyakorlat. A kodifikációs munkálatok legfontosabb elveit a 2002/1994. (I. 17.) Korm. határozat foglalta össze, amely a sértett szempontjából jelentős pozitív változásokat fogalmazott meg.

A joggyakorlatban ez a tendencia a rendszerváltás után is folytatódott, amikor a jogalkotás a demokratikus normákra helyezte a hangsúlyt. A 2010-es évek elejére a sértettek jogainak védelme ismét középpontba került, de a múltbéli korlátozások nyomai még mindig érezhetőek voltak. A társadalmi igények és a jogi elvárások fokozatosan egyre inkább a sértettek jogainak védelmére irányultak, különösen az Európai Unió irányelveinek hatására.

[8] Ld. az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet indokolása
[9] Kratochwill: *A sértett jogi helyzete*, 30.
[10] Szabó Imre: Jogtudomány és békés együttélés, in Szabó Imre (szerk.): Szocialista jogelmélet – népi demokratikus jog, Budapest, KJK, 1967, 194–195.
[11] Czine Ágnes: Büntetőjogi és büntetőeljárásjogi törvények 1944-1990, in Czine Ágnes (szerk.): *Király Tibor Emlékkötet*, Budapest, Orac Kiadó, 2022, 366.
[12] Kratochwill: *A sértett jogi helyzete,* 32–33.
[13] Ld. Emberi Jogok Európai Egyezménye, Róma, 1950. november 4.

MODERN JOGFEJLŐDÉS

A modern jogalkotás során a sértett jogainak védelme új megvilágosítást kapott, különösen a 2017. évi XC. törvény bevezetésével. Az új törvénnyel szemben elvárás volt, hogy az 1998. évi XIX törvény hibáit kijavítsa, és hogy megfeleljen a korszak büntetőeljárási követelményeinek, az Alaptörvénynek, továbbá a nemzetközi elvárásoknak.[14] A törvény figyelembe vette az Európai Unió irányelveit, amelyek a sértettek jogainak megerősítését tűzték ki célul. Völner Pál államtitkár, a kodifikáció során kiemelkedő fontosságot tulajdonított annak, hogy az új jogszabály harmonizáljon a nemzetközi és uniós joggal. Mivel a nemzetközi bűnügyi együttműködés kulcsfontosságúnak tartja a bűncselekménnyel összefüggésben a sértett vagyontárgyainak visszaszolgáltatását, a törvényjavaslatban igyekeztek átfogóan szabályozni annak visszaadására irányuló közvetlen és formális jogsegélyi együttműködést.[15] A 2017. évi törvény bevezetésével a magyar jogalkotás újra értelmezte a sértett szerepét. A jogszabályi környezet megváltozása mellett a társadalmi tudatosság is nőtt a sértettek jogainak védelmében. A jogi változások célja a sértettek érdekeinek fokozottabb védelme volt. Az új törvény különös figyelmet fordít a sértettek tájékoztatására is, és lehetőséget nyújt részükre közvetítői eljárás igénybevételére, amely során a sértett szerepe szintén előtérbe kerül. E változások tükrözik a társadalmi elvárásokat, amelyek a sértettek méltóságának megőrzésére irányulnak.

A modern jogfejlődés kiemelkedő jelentőségű reformja, hogy a jogalkotás folyamata során a jogalkotók figyelembe vették a társadalmi változásokat és a bűncselekmények áldozatainak igényeit. A jogi keretek között a sértettek jogainak védelme prioritást élvezett, mivel a jogalkotók egyre inkább elismerték a sértettek közvetlen érdekeit.

A 2017. évi XC. törvény, jelentős előrelépést jelentett a sértettek jogainak védelme érdekében, de a jövőbeni jogalkotás során továbbra is szükséges a folyamatos fejlődés és a jogi normák korszerűsítése. A kodifikátoroknak figyelembe kell vennie a jogtudósok véleményét és a joggyakorlat tapasztalatait, amelyek egyaránt fontos szerepet játszanak. A jövőbeni jogi reformok célja, hogy tovább erősítsék a sértettek jogait és támogassák jogaik érvényesítését.

[14] Draskovich Edina: A büntetőeljárási törvényről, *Képviselői Információs Szolgálat Info Jegyzet*, 2020/8, https://www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_8_buntetoeljarasi_torveny.pdf/136f38e2-422c-7ef6-3019-84bf3d6e5e9d?t=1585821416632 (Letöltés: 2023. december 2.)

[15] Völner Pál expozéja a büntetőeljárásról szóló törvény módosításáról, 2017. október 4. https://2015-2019.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/parlamenti-allamtitkarsag/beszedek-publikaciok-interjuk/volner-pal-expozeja-a-buntetoeljarasrol-szolo-torveny-modositasarol (Letöltés: 2023. november 12.)

A hazai szabályozásra[16] jelentős befolyással volt az Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról szóló 2001/220/IB Kerethatározata, továbbá a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/ IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU Irányelve.

A Tanács a Budapesti Ütemtervben[17] meghatározta, hogy a bűncselekmények áldozatainak védelme és jogaik megszilárdítása érdekében, uniós szinten kell fellépni. Ennek érdekében alkotta meg az Európai Parlament és Tanács a fenti számú Irányelvét. Az Irányelv preambulumában határozza meg célkitűzéseit. Arra sarkallja a tagállamokat, hogy biztosítsák a büntetőeljárás során a sértettek – az Irányelv szóhasználata szerint, az áldozatok - aktív szerepét, felmérve az erre vonatkozó igényeket. Az áldozat érdekeinek védelme érdekében előírja a mindenre kiterjedő tájékoztatását, erőszakos bűncselekmények áldozatainak orvosi ellátásának biztosítását, szükség esetén tolmács, és jogi segítségnyújtás biztosítását. Előírja a személyes adatok védelmét, valamint az eljárás közvetítő segítségével történő lezárásának lehetőségét. Rendelkezik a büntetőeljárást megelőző segítségnyújtásról, a büntetőeljárás során kíméletes bánásmód biztosításáról, a hátrányos megkülönböztetés tilalmának betartásával. Az eljárás során megköveteli a tisztességes bánásmód betartását.[18]

Az új Be. indokolása reformként határozza meg a sértett jogainak szabályozását, hiszen a törvény megteremti a feltételeit annak, hogy a sértettek, igényeiknek megfelelően, megkülönböztetett bánásmódban részesülhessenek. A büntetőeljárás során, a sértettnek lehetőséget biztosít sérelme előadására, annak feldolgozására, és arra, hogy jóvátételi igényének érvényt szerezzen. A törvény mindezt lehetőségként kínálja fel, a döntést a sértett belátására bízza.[19]

Dobrocsi Szilvia kutatásának eredményeként úgy vélekedik, hogy a büntetőeljárás sértettjére vonatkozó szabályozás széleskörű és összetett. Történelmi fejlődése során, szerepe kiemelkedett az eljárás jelentéktelenségéből és előtérbe került, de a jövőre vonatkozóan, várhatóan lesznek még jogi szabályozások a kutatások eredményeképpen.[20]

---

[16] A 2017. évi XC törvény az Európai Unió jogának való megfelelés érdekében beiktatta a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvet

[17] A Tanács állásfoglalása (2011. június 10.) a sértettek jogainak és védelmének különösen a büntetőeljárások során való megerősítésére vonatkozó ütemtervről, 2011/C 187/01.

[18] Ld. Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU irányelve

[19] Ld. T/13972. számú törvényjavaslat indokolással - a büntetőeljárásról; Bevezetés, III. A büntetőeljárási reform főbb irányai.

[20] Dobrocsi Szilvia: A sértett jogérvényesítési lehetőségeinek változása a büntetőeljárásban, *Glossa Iuridica,* X. évf., 2023/5-6, 212.

ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS

Mint ahogy Fekete Balázs írta tanulmányában, az összehasonlító módszer a modern jogtudományban elengedhetetlen, amennyiben tudományos értékű válaszokat akarunk kapni kutatásunk során.[21] A szakirodalom egységes álláspontja szerint, az összehasonlító módszert már a jogtörténet korai korszakaiban is alkalmazták, gyakran jogpolitikai céllal.[22] Leibniz munkássága során az összehasonlító módszer jogászi felhasználásának kérdéseivel foglalkozott, és elutasította a római jog kizárólagosságát.[23] Montesquieu pedig a jogrendszerek szisztematikus tanulmányozásával próbálta kutatni a dolgok természetében megtalálható alapelveket.[24]

A sértett szerepének összehasonlító elemzése során a magyar büntetőeljárás és mint említettem, az uniós tagállamok közül Szlovákia büntetőeljárásjogi keretei közötti párhuzamokat vizsgálom. A jogi normák és eljárások összehasonlítása rávilágít arra, hogy a különböző jogrendszerek miként kezelik a sértettek jogait és lehetőségeit. Szlovákiában a sértettek jogi státusza hasonló fejlődési pályát mutatott, és mutat a mai napig.

Már az Osztrák-Magyar Monarchia idejében közös jogrendszere volt a két államnak, tekintettel arra, hogy a jelenlegi Szlovákia a Nagy-Magyarország felvidéki részét képezte. Tehát az akkori Felvidékre is a Csemegi-kódex rendelkezései, majd az 1896. évi XXXIII. törvénycikk volt az irányadó a sértettet illetően.

Az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződést követően Magyarország területét felosztották, és az akkori felvidéken jött létre Csehszlovákia, mint új állam.[25] A létrejött csehszlovák nemzetállam Bajcsi Ildikó 2023. október 14-én, a Történelemtanárok 33. Országos Konferenciáján tartott előadásán tartott álláspontja szerint az egységes politikai nemzet fikciójára épült rá, amelynek központja Prága volt, de a szlovákok nem voltak egyenrangú felek a centralizált államban.[26] Csehszlovákia jogfejlődését tekintve, újabb párhuzam a szocialista

[21] Fekete: *A modern jogösszehasonlítás*, 11.
[22] Uo. 29.
[23] Léontin-Jean Constantinesco: Traité de droit comparé I. Introduction au droit comparé, *Revue internationale de droit comparé*, Vol. 24, No. 2, Avril-juin 1972, 63.
[24] Fekete: A *modern jogösszehasonlítás*, 30.
[25] Paksa Rudolf – Nagy Béla: 1918–1924. Az Osztrák–Magyar Monarchia felosztása, *Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet*, https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1918-1924-az-osztrak-magyar-monarchia-felosztasa (Letöltés: 2024. október 10.)
[26] Bajcsi Ildikó: *Csehszlovákia felbomlása és a magyar kisebbség a rendszerváltást követően*, A Történelemtanárok (33.) Országos Konferenciáján 2023. október 14-én, tartott előadás írásos változata, https://tte.hu/wp-content/uploads/2023/10/Csehszlovakia-felbomlasa-es-a-magyar-kisebbseg-a-rendszervaltast-kovetoen.pdf (Letöltés: 2024. október 10.)

időszakban vonható, hiszen a marxista-leninista nézetek hatására, a szocializmus szelleme hatotta át fejlődését mind jogilag, mind politikailag, ugyan úgy, mint hazánkét is. A kommunista hatalomátvételt követően, továbbra is a Prága-központúság volt a jellemző, amely feszültségeket szült a cseh és szlovák nemzetek között. A nyolcvanas évek második felére, a Szovjetunióban bekövetkezett változásokat követően, demokratizálódási folyamat indult meg az országban. 1989 novemberében, a folyamatos tüntetéseket követően, a hatalmi rendszer összedőlt és az ezt követő évben kiírt választásoknak köszönhetően, előtérbe kerültek a szlovák nép problémái, amelynek eredményeként 1993. január 1-én a két nemzet kettévált, és létrejött a Szlovák Köztársaság és a Cseh Köztársaság. A Szlovák Köztársaság a létrejöttéről szóló nyilatkozatában leírta, hogy az Európai Tanácshoz kíván csatlakozni, célja a demokratikus többpártrendszer biztosítása, és mindenekelőtt az emberi és állampolgári szabadságjogok tiszteletben tartása, amelyekkel a szabadság, az igazságos rend és a béke garanciáit kívánta megteremteni.[27]

Majd az Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozást követően, mint fentebb leírtam, amikor már Szlovákiáról beszélünk, újra párhuzamot vonhatunk a két ország jogalkotása között, hiszen Szlovákia is figyelembe veszi az Európai Unió irányelveit, mint uniós tagállam. A jogalkotás során a szlovák törvények is hangsúlyozzák a sértettek aktív részvételét az eljárásban, ami a joggyakorlatban is megnyilvánul.[28]

A modern jogalkotás időszakában, az uniós jogalkotásnak köszönhetően, minden tagállam igyekszik megfelelni az elvárásoknak, ezáltal Szlovákia is. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 2005. május 24-én fogadta el, a büntető perrendtartásról szóló 301/2005. számú törvényt, amely tartalmazza a sértett fellépésének lehetőségeit a Szlovák Köztársaság területén, a büntetőeljárás teljes időtartamára vonatkozóan.[29] A jogszabály beiktatta a Tanács 2001/220/IB sértett jogállásáról szóló kerethatározatát, és a 2002/465/IB közös nyomozócsoportokról szóló kerethatározatát. A mai napig 58 módosításon ment keresztül. Kutatási témámból adódóan számomra a legjelentősebb módosítás a 274/2017.[30] számú jogszabálynak köszönhető, amely a bűncselekmények áldozatairól és az egyes törvények módosításáról szól. A fenti törvény beiktatta a Tanács 2004/80/EK[31] számú irányelvét, amely lehetővé teszi a bűncselekmények áldozatai részére, hogy a bűncselekmény során őket ért károk

[27] Uo.
[28] Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. k. I. ÚS 465/2020 z 1. decembra 2020
[29] Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, 301 ZÁKON z 24. mája 2005.
[30] Zákon č. 274/2017 Z. z. Zákon o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, 274 ZÁKON z 12. októbra 2017.
[31] A Tanács 2004/80/EK irányelve (2004. április 29.) a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről

enyhítésre kerüljenek, függetlenül attól, hogy a bűncselekmény elkövetésére melyik uniós tagállamban került sor, továbbá a 2012/29/EU számú irányelvet.

Az Európai Unió a 2001-es szabályozása során még sértettekről beszél, viszont a 2012-es irányelv már áldozatokat említ. Szlovákia, hasonlóan Magyarországhoz ugyan beiktatta mindkét jogszabályt, de külön rendelkezik a sértettekről (poškodený), és külön az áldozatokról (obeť). Amíg a sértettek jogállását a 301/2005 büntető perrendtartás szabályozza, addig az áldozatok jogállását a 274/2017 számú törvény rendezi. A szlovák szakirodalomban a sértett fogalmának meghatározása több nézőponton alapul, amíg a bűncselekmények áldozataival, az elkövető és az áldozat közötti kapcsolatokkal, interakciókkal a bűncselekmény előtt, alatt és után külön, interdiszciplináris tudományág, a viktimológia foglalkozik.[32]

301/2005 számú törvény 10. § rendelkezése szerint a büntetőeljárás alanya az lehet, aki az eljárás lefolytatására befolyással bír, és akire vonatkozóan a büntető perrendtartás kötelezettségeket és jogokat állapít meg. A büntetőeljárás sértettje pedig ugyan ezen jogszabály 46. §-a által megfogalmazott személy. A büntetőeljárás szempontjából sértettnek tekint minden olyan természetes személyt, akit bűncselekmény következtében sérelem, vagyoni kár, nem vagyoni vagy egyéb kár vagy más módon sérelem ért. A büntetőeljárásban a károsult azonos státuszát jogi személyek is betölthetik, abban az esetben, ha bűncselekmény áldozatává váltak, pl. okozott vagyoni kár vagy abban az esetben, ha az elkövető a sértett kárára bűncselekmény útján gazdagodott.[33]

A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozataira vonatkozó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló ENSZ-nyilatkozata [34] szerint, a bűncselekmények áldozatai azok a személyek, akik egyénileg vagy kollektíven sérelmet szenvedtek el, beleértve a fizikai vagy pszichés károsodást, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget vagy súlyos megsértést. Továbbá azok, akiknek alapvető jogait súlyosan megsértették olyan cselekedettel vagy mulasztással, amely sérti a tagállamokban hatályos nemzeti büntetőjogokat, ideértve azokat a törvényeket is, amelyek a hatalommal való visszaélés büntethetőségét megállapítják.

A Szlovák Köztársaság bűncselekmények áldozatairól szóló törvénye meghatározza az áldozat fogalmát.[35] A jogszabályi meghatározás szerint áldozat az a természetes személy, aki

[32] Sergej Romža: Viktimologické aspekty, in Sergej Romža (a kol.): *Alternatívne spôsoby výkonu trestov*, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, 138.
[33] § 46 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.
[34] Az ENSZ Közgyűlése által 1985. november 29-én elfogadott A/RES/40/34 Nyilatkozat az igazságszolgáltatás alapvető elveiről a bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatai számára.
[35] § 2 ods. (1) písm. b) 1. bod zákona č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov.

vagyoni, nem vagyoni vagy egyéb kár következtében sérelmet szenvedett vagy sérelmet kellett volna szenvednie, vagy akinek törvény által védett jogait vagy személyi szabadságát megsértették vagy fenyegették. A jogszabályi rendelkezés alapján, azt a természetes személyt, aki a bűncselekmény áldozatának érzi magát, áldozatnak kell tekinteni egészen addig, amíg az ellenkezője be nem bizonyul, vagy nem nyilvánvaló, hogy az áldozat helyzetével való visszaélésről van szó - az úgynevezett áldozati státusz vélelme.[36] Áldozat alatt elsődlegesen a bűncselekmény által megsérült személyt érti, másodlagosan pedig a bűncselekmény következtében elhunyt személy hozzátartozóját is. Hozzátartozó alatt a szülőket, gyermekeket, testvéreket, házastársat, örökbefogadottat, örökbefogadót kell érteni, aki az elhunyttal legalább egy éve közös háztartásban élt, vagy általa eltartott személyt.[37]

A különböző jogrendszerek közötti összehasonlítás lehetőséget ad arra, hogy megértsük, milyen társadalmi és jogi tényezők befolyásolják a sértett jogainak alakulását. Az összehasonlító jogtudomány segít azonosítani azokat a legjobb gyakorlatokat, amelyek hozzájárulhatnak a sértettek jogainak védelméhez. A jogtudományi elemzések során a jogalkotás folyamatának megértése mellett a joggyakorlat tapasztalatait is figyelembe kell venni.

A nemzetközi összehasonlítás során tekintettel kell lenni a kulturális és történeti különbségekre is, amelyek befolyásolják a jogi normák alakulását. Az eltérő jogi keretek és a különböző országok joggyakorlata lehetőséget ad arra, hogy a legjobb gyakorlatokat alkalmazzuk a sértettek jogainak védelme érdekében. Az uniós jogi normák és irányelvek harmonizációja szintén kulcsszerepet játszik a különböző tagállamok jogi rendszereinek közelítésében.

A jövőbeni jogalkotás során fontos, hogy a magyar jogalkotók figyelembe vegyék a nemzetközi tapasztalatokat, és alkalmazzák a legjobb gyakorlatokat a sértettek jogainak védelmében. Az összehasonlító jogi elemzés segíthet a jogi reformok irányának meghatározásában és a jogi normák fejlődésének elősegítésében.

[36] § 3 ods. 1 zákona č. 274/2017 Z. z.
[37] § 2 ods. 1 písm. d) zákona č. 274/2017 Z.z.

Fekete Balázs szerint a történeti jogi elemzés lehetőséget ad arra, hogy megértsük a jog fejlődésének folyamatos átalakulását, amely nemcsak az aktuális társadalmi és politikai környezetre reagál, hanem történeti előzményekre is támaszkodik.[38] A jogtörténet egyfajta kronológiai fejlődést mutat be, amely során a jogi normák és eljárások az adott társadalmi és politikai helyzethez igazodnak. Ebben az értelemben a tanulmányom a jogfejlődés történeti ciklusait vizsgálja, és bemutatja, hogyan befolyásolják a különböző társadalmi változások a sértett jogi helyzetét. Henry Maine, korszakának pozitivista szellemiségű tudósaival egyetemben azt a nézetet vallotta, hogy az emberi természet és a társadalom is bizonyos törvényszerűségek mentén működik, és a jogfejlődésnek is megvannak a maga törvényszerűségei. Módszere arra világít rá, hogy a jogi változásokat konkrét történeti példák és empirikus adatok alapján kell megérteni. Az ilyen típusú elemzések elengedhetetlenek ahhoz, hogy ne csak a jelenlegi jogszabályokhoz viszonyítsunk, hanem megértsük azok történeti fejlődését is.[39]

Thomas Kuhn paradigmaelmélete jól használható a jogösszehasonlításban is. Kuhn szerint a tudományban nagy változások, vagyis paradigmaváltások következnek be, amikor egy új módszer vagy megközelítés alapjaiban változtatja meg a tudományt. Ez a jogban is így van, a különböző jogi paradigmák, például a történeti és összehasonlító módszerek, idővel változnak és fejlődnek.[40]

Giambattista Vico olasz jogtudós a történelem ciklikus jellegére hívta fel a figyelmet. Úgy gondolta, hogy az emberi történelem különböző fázisokon megy keresztül – istenek, hősök és emberek kora –, és ezek a ciklusok visszatükröződnek a jogrendszerek fejlődésében is. Az összehasonlító módszer segítségével a jogfejlődés példáit általános történetfilozófiai állításai alátámasztására és illusztrációjára használta fel.[41]

A jogtudományban megjelenő kutatási elvek és jogtudósok véleménye, mint Henry Maine, Thomas Kuhn és Giambattista Vico, szintén hozzájárulnak a sértett jogi helyzetének mélyebb megértéséhez, de említhetném akár Montesquieu és Savigny munkásságát is. Montesquieu nem a természetjog alapelveit vizsgálta, hanem a jogrendszerek szisztematikus tanulmányozására

[38] Fekete: *A modern jogösszehasonlítás*, 53.
[39] Paul Vinogradoff: The Teaching of Sir Henry Maine, in *The Collected Papers of Paul Vinogradoff I*, New York, The Legal Classics Library, 1995, 182.
[40] Fekete: *A modern jogösszehasonlítás*, 26.
[41] Constantinesco: *Traité de droit comparé*, 64–65.

helyezte a hangsúlyt.[42] A jogot egy organikus fejlődési folyamatként értelmezte, amely a nép szellemének, kultúrájának és hagyományainak terméke. Friedrich Carl von Savigny szerint a jog fejlődése szorosan összefonódik a történeti és társadalmi tényezőkkel, ezért nem lehet egyetlen jogrendszert sem megérteni a történeti összefüggései nélkül.[43] Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a jogfejlődés nem csupán nemzeti alapú szokásjogra vezethető vissza, hanem hatással vannak külső hatások, mint a nemzetközi jogfejlődés, amely jelentős hatást tud elérni egy adott nemzet kodifikációját illetően.[44]

Anselm Feuerbach a jogtudomány empirikusságát tartotta lényegesnek, és álláspontja szerint, a jogi kutatás lényege, hogy térben és időben az összes létező jogrendszert át kell ölelnie.[45]

Hegel tanai szerint a történelem törvényszerűségekkel rendelkezik, amelyek megismerhetők, továbbá azt az álláspontot képviselte, hogy a történelemnek a célja a meghatározó eszmék előrehaladása.[46]

Dobrocsi Szilvia is kiemelte „A sértett jogérvényesítési lehetőségeinek változása a büntetőeljárásban" című tanulmányában, hogy a büntetőeljárás és a sértett büntetőeljárásbeli szerepe a társadalom fejlettségéhez, és nézeteihez mérten, folyamatosan változott.[47]

A jogtudományi elemzések során fontos, hogy a kutatók figyelembe vegyék a jogi normák mögött meghúzódó társadalmi és kulturális tényezőket. A jogalkotás folyamata nem csupán jogi, hanem politikai és társadalmi dimenziókkal is rendelkezik, amelyek befolyásolják a jogi normák alakulását. Az elméleti keretek és a történeti perspektíva együttes alkalmazása segít a sértett jogainak alakulásának megértésében.

A jogtudományi elemzés nemcsak a múltbéli jogi normák megértésére, hanem a jövőbeni jogalkotás irányának meghatározására is irányul. A jogalkotók számára a jogtudósok véleménye és kutatási elvei iránymutatást nyújtanak a jogi reformok során. A sértettek jogainak védelme érdekében fontos, hogy a jogalkotás figyelembe vegye a tudományos kutatások eredményeit és a jogi normák fejlődését.

---

[42] Fekete: *A modern jogösszehasonlítás*, 30.
[43] James Q Whitman: The neo-Romantic turn, in Pierre Legrand – Roderick Munday (eds.): *Comparative Legal Studies: Traditions and Transitions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 312–344.
[44] Fekete: *A modern jogösszehasonlítás*, 71.
[45] Hamza Gábor: *Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek*, Budapest, KJK, 1998, 39–40.
[46] Friedrich A. Hayek: *The counter-revolution of science: studies on the abuse of Reason*, Indianapolis, Liberty Press, 1979, 385–387.
[47] Dobrocsi: *A sértett jogérvényesítési lehetőségei*, 198.

Összegzés

Az előzőekben kifejtettek alapján világossá vált, hogy a sértett szerepe a büntetőeljárásban jelentős változásokon ment keresztül az idők folyamán. A 19. században, az első bűnvádi perrendtartásunk bevezetésével a sértettek jogai hangsúlyosabbá váltak, lehetővé téve számukra, hogy aktívan részt vegyenek a jogi eljárásokban. Ez a fejlődés azonban a 20. század közepén erős hanyatláson, mélyzuhanáson ment át, amikor az állam szerepe dominálni kezdett, és a sértettek jogai jelentősen csökkentek. Az állam által képviselt érdekek a sértettek jogait sok esetben háttérbe szorították.

A 2017. évi XC. törvény bevezetésével azonban újra középpontba került a sértettek jogainak védelme. Ez a törvény figyelembe vette az Európai Unió irányelveit, és célja a sértettek jogainak megerősítése volt. A közvetítői eljárások bevezetése új lehetőségeket teremtett a sértettek számára, hogy közvetlen kapcsolatba lépjenek az elkövetőkkel, ami elősegíti a konfliktusok békés megoldását.

A jogi keretek megváltozása mellett a társadalmi tudatosság is nőtt a sértettek jogainak védelmében. A jogalkotók fokozott figyelmet fordítanak a sértettek tájékoztatására és jogaik érvényesítésére. A jogi keretek megváltoztatása és a társadalmi igények figyelembevételével a sértettek jogai újra hangsúlyt kaptak a büntetőeljárásokban.

Az összehasonlító elemzés során látható, hogy a magyar jogi rendszer fejlődése párhuzamosan zajlik más Európai Unió tagállamaival, ahol a sértettek jogi státusza hasonló irányban változott. A nemzetközi összehasonlítás segít azonosítani a legjobb gyakorlatokat, amelyek hozzájárulhatnak a sértettek jogainak védelméhez. A jogi normák és eljárások összehasonlítása nemcsak a jogi keretek megértését segíti, hanem a társadalmi és jogi tényezők közötti összefüggéseket is feltárja.

A jogtudósok, mint Henry Maine, Montesquieu, Savigny és Vico, hozzájárulnak a sértett jogainak mélyebb megértéséhez. Maine induktív megközelítése és Montesquieu nézetei a jogi normák társadalmi kontextusáról, hangsúlyozzák a jog és a társadalom közötti szoros kapcsolatot. Savigny jogi fejlődése pedig a nép szellemének kifejeződését emeli ki, amely szintén releváns a sértettek jogainak vizsgálatában.

A jövőbeni jogalkotás során fontos, hogy a jogalkotók figyelembe vegyék a tudományos kutatások eredményeit és a jogi normák fejlődését. A sértettek jogainak védelme érdekében szükséges a jogalkotás folyamatos korszerűsítése és az eljárások egyszerűsítése.

A jogalkotók számára a jogtudósok véleménye és kutatási elvei iránymutatást nyújtanak a jogi reformok során.

A jogi reformok célja, hogy a sértettek jogai megerősödjenek, és a jogérvényesítési lehetőségek szélesebb körűek legyenek. Az elemzés során nyert tapasztalatok és a jövőbeni jogalkotás irányai együttesen hozzájárulhatnak a sértettek jogainak további fejlődéséhez. Az eddigi változások figyelembevételével várható, hogy a jövőben a sértettek jogai még hangsúlyosabb szerepet kapnak a büntetőeljárások során.

A tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet a sértettek jogainak folyamatos fejlődésére és a jogi környezet változásainak fontosságára. A jogi normák alakulása mellett a társadalmi értékek és a jogalkotás szoros kapcsolatának megértése is elengedhetetlen a sértettek jogainak védelme kapcsán. A jövőbeni kutatások és jogi reformok során a történeti és összehasonlító megközelítések alkalmazása kulcsfontosságú lehet a jogi rendszerek további fejlődése érdekében.

A jogfejlődés egyik legfontosabb tanulsága, hogy a jog nem egy statikus rendszer, hanem folyamatosan változik a társadalmi és politikai változásoknak megfelelően. A sértett jogi helyzete különösen érzékenyen reagál ezekre a változásokra, hiszen a sértettek jogai az idők során hol erősödtek, hol gyengültek, attól függően, hogy a jogrendszer inkább az állam vagy az egyének érdekeit részesítette előnyben. A modern büntetőjárási rendszerek egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a sértettek jogainak védelmére, és ez a trend a jövőben várhatóan tovább erősödik.

BIBLIOGRÁFIA

ATZÉL Béla: *A bűnvádi perrendtartás,* (1896. évi XXXIII. t.-cz.), Pozsony-Budapest, Stampfel Károly kiadása, 1900.

BAJCSI Ildikó: *Csehszlovákia felbomlása és a magyar kisebbség a rendszerváltást követően*, A Történelemtanárok (33.) Országos Konferenciáján 2023. október 14-én, tartott előadás írásos változata, https://tte.hu/wp-content/uploads/2023/10/Csehszlovakia-felbomlasa-es-a-magyar-kisebbseg-a-rendszervaltast-kovetoen.pdf.

CONSTANTINESCO, Léontin-Jean: Traité de droit comparé I. Introduction au droit comparé, Revue internationale de droit comparé, Vol. 24, No. 2, Avril-juin 1972

CZINE Ágnes: Büntetőjogi és büntetőeljárásjogi törvények 1944-1990, in Czine Ágnes (szerk.): *Király Tibor Emlékkötet*, Budapest, Orac Kiadó, 2022.

DOBROCSI Szilvia: A sértett jogérvényesítési lehetőségeinek változása a büntetőeljárásban, *Glossa Iuridica,* X. évf., 2023/5-6.

DRASKOVICH Edina: A büntetőeljárási törvényről, *Képviselői Információs Szolgálat Info Jegyzet*, 2020/8, https://www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_8_buntetoeljarasi_torveny.pdf/136f38e2-422c-7ef6-3019-84bf3d6e5e9d?t=1585821416632.

FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái, Kísérlet a jogösszehasonlítás tudománytörténetének új értelmezésére*, Doktori értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2010.

HAMZA Gábor: *Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek*, Budapest, KJK, 1998.

HAYEK, Friedrich A.: *The counter-revolution of science: studies on the abuse of Reason*, Indianapolis, Liberty Press, 1979.

KRATOCHWILL Ferenc: *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban,* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1990.

PAKSA Rudolf – NAGY Béla: 1918–1924. Az Osztrák–Magyar Monarchia felosztása, *Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet*, https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1918-1924-az-osztrak-magyar-monarchia-felosztasa.

ROMŽA, Sergej: Viktimologické aspekty, in Sergej Romža (a kol.): *Alternatívne spôsoby výkonu trestov*, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018.

SZABADFALVI József: Viszony az elődökhöz, A marxista jogelmélet reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról, *Jogelméleti Szemle*, 2003/4.

SZABÓ Imre: Az összehasonlító jogtudomány, in Szabó Imre (szerk.): *Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelméletről*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963.

SZABÓ Imre: Jogtudomány és békés együttélés, in Szabó Imre (szerk.): Szocialista jogelmélet – népi demokratikus jog, Budapest, KJK, 1967

VINOGRADOFF, Paul: The Teaching of Sir Henry Maine, in *The Collected Papers of Paul Vinogradoff I*, New York, The Legal Classics Library, 1995.

WHITMAN, James Q: The neo-Romantic turn, in Legrand, Pierre – Munday, Roderick (eds.): *Comparative Legal Studies: Traditions and Transitions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Lajos Edina

GONDOLATOK A VÁLASZTÁSI RENDSZEREK MORÁLIS MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

A jellemző zsurnalisztikai fordulat szerint *„a választási jog nem az igazságról szól”*. Én magam ezzel – morális okok miatt – nem értek egyet.[1]

A többségi (egyéni) választási rendszerek, mint nevük is mutatja, az egyének versengésén alapulva, de a többség győzelmét teszik még hatványozottabbá. Aki nyer, az nagy valószínűséggel „nagyon nyer”. Egy akár 20%-kal győztes első helyezett személyét ad absurdum a maradék 80 % ellenzi. Ez erkölcsi szempontból helyteleníthető.

Az arányos (listás) választási rendszerek esetében a parlament összetétele nagy valószínűséggel leképezi a népakaratot, ezért igazságosak. A mérleg másik serpenyőjében viszont ott nehezedik a súlyos ellenérv. E rendszereknél a kormányozhatóság gyakran ingatag, gyakran lép fel kormányválság és nincs meg a kell többség a legfontosabb törvények elfogadásához. További ellenérv e választási modellel szemben, hogy a választópolgár nem az egyénre szavaz, hanem egy kötött lajstromra, ezért a választójog közvetlenségének elve sérül. A tudomány, majd a gyakorlat erre az aggályra válaszul vezette be a preferenciális arányos (preferenciás listás) rendszereket, ahol a választópolgár valamilyen módon beleszólhat a lista sorrendiségébe.

A fenti problémák miatt tűnnek megfelelő kompromisszumnak a vegyes rendszerek. A magyar megoldás minden kétséget kizáróan ezen kategóriába tartozik, méghozzá az egyéni és listás ág összekapcsolódását megvalósító kompenzációs vegyes rendszerek kategóriájába. (Szemben az egyéni és listás ág elválasztását megvalósító árok-rendszerrel.)

A választójog egyik leginkább erkölcsi relevanciájú vonatkozása a kisebbségek védelme. Ezen érthetjük a nemzeti és etnikai kisebbségek mellett a szociológiai értelemben vett kisebbségeket is. A kisebbségek tekintetében az egyik legmérvadóbb aspektus témánk szempontjából a bejutási küszöb. (Ez hazánkban a listák tekintetében 5%.) Hangsúlyozni szükséges, hogy a jogvédelem egész átfogó rendszerének kell megakadályoznia a kisebbségek diszkriminációját.[2]

[1] Pokol Béla: *Jog és morál, Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 2011/2, 109–155.

[2] Vagyis a kisebbségek számára aggályos törvényeket az Alkotmánybíróság megsemmisíti. A nemzetiségek szemszögéből nézve visszás aktusok ellen az ombudsman, főképp annak nemzetiségekért felelős helyettes tud fellépni. A kisebbségeket sértő megnyilvánulások a médiában ártanak leginkább, ez ellen léphet fel az NMHH, és

Kardinális jelentőségű a pozitív diszkrimináció érvényesítése. A *de facto* hátrányosabb helyzetben lévők *de jure* azonos módon való kezelése nem elegendő; ennek kapcsán többletvédelmet kell megvalósítani.[3]

- Ha megnehezítik például a kisebbséghez tartozók indulását a választáson a jogszabályok, az diszkriminációt jelent. (Lényegében a magas küszöb is ezt eredményezi.)

- Amennyiben nem egyértelmű, hogy az adott kisebbséget akarták diszkriminálni, de a rendelkezés/intézkedés hatásában hátrányos megkülönböztetést jelent, akkor a közvetett diszkrimináció vetődik fel. (Voltaképp az 5 %-os küszöb, mivel nem csak nemzeti kisebbségeket szorít hátrányos helyzetbe, egyes megközelítések szerint közvetett diszkriminációt valósíthatna meg – amennyiben nem lenne a kedvezményes nemzetiségi mandátum.)[4]

- A jelenleg hatályos kedvezményes mandátum viszont egyértelműen pozitív diszkrimináció.

- Ennél erősebb pozitív diszkrimináció lenne, ha a választópolgároknak nem kellene választaniuk a pártlista és a nemzetiségi lista között, hanem a nemzetiségi választópolgárok akár mindkettőre voksolhatnának. (Ez a pozitív diszkrimináció azonban már a többi választópolgár hátrányos megkülönböztetését valósítaná meg, kvázi az ő emberi méltóságukat sértené az említett rendszer.)

- De a pozitív diszkrimináció manifesztációja lenne például a nemzetiségek képviseletének megteremtése egy esetleges második kamarában.

Az új magyar választási törvény a listák relációjában egyszintű rendszert vezetett be.[5] Megszűnt ugyanis a megyei szint, és immár csupán országos listák léteznek. (Ez természetszerűleg nem érinti az egyéni kerületeket.) Országos lista pártlistaként vagy nemzetiségi listaként állítható. Ehelyütt is emeljük ki: az országos listás mandátumok elosztása

annak Médiatanácsa. A kisebbségek számára hátrányos választójogi értelmezésekkel szemben az NVB érvelhet. Tehát a kisebbségvédelem intézményrendszere (akárcsak az egész alapjogvédelemé) átfogó egységet alkot. Ld. Cservák Csaba: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro publico bono*, 2015/3, 24–25.

[3] A pozitív diszkriminációról és egyenlő bánásmódról ld. Kováts Beáta: Az egyenlőséghez való jog tesztje az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Alkotmánybírósági szemle*, 2023/1, 23–32.

[4] Más rendszerezésben felmerülhet közvetlen diszkrimináció, közvetett diszkrimináció és zaklatás. Utóbbi a sértettnek az egész munkahelyi, illetőleg iskolai légkört átlengő megalázása. Ld. Pap András László: Intézményes diszkrimináció és zaklatás, *Belügyi szemle*, LXIII. évf., 2015/12, 6.

[5] Cservák Csaba: *A végrehajtó hatalom és a parlament választása*, Debrecen, Licium-Art, 2016, 54–55.

nem csupán az országos listára leadott szavazatok alapján történik, hanem hozzászámítják az egyéniből származó töredékszavazatokat.

Pártlistát az a párt állíthat, amely - legalább kilenc megyében és a fővárosban - legalább huszonhét egyéni választókerületben önállóan jelöltet állított.

A közös jelölés szabályai lényegében megegyeznek a korábbiakkal, a szövegezés lett kristálytisztább. Két vagy több párt közös jelöltet is állíthat. Egy személy csak egy egyéni választókerületben fogadhat el jelölést. Két vagy több párt közös egyéni választókerületi jelöltek alapján - ugyanazon pártok részvételével - közös pártlistát állíthat. Egy párt csak egy - önálló vagy közös - pártlista állításában vehet részt.

Nagyon sok vitát váltott a nemzetiségek kedvezményes mandátumhoz juttatása. A nehézséget az okozta, hogy mind a 13 nemzetiség kedvezményes mandátumhoz juttatása – főleg a 200 fős parlamenthez képest – aránytalan súlyt képzett volna a kormány/ellenzék bináris kódra pártalapú rendszerben.[6]

Végül egy igen sajátos – a felmerült problémák közepette bölcs kompromisszumot jelentő – megoldás mellett döntöttek a törvényhozók, ahol a közvetlen választással összefüggésben különös módon az *országos nemzetiségi önkormányzat állíthat nemzetiségi listát*.[7]

Itt jegyezzük meg, hogy a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező választópolgár egy pártlistára szavazhat. (Tehát lakóhelyének körzeti jelöltjére nem – hiszen nincs is magyarországi lakóhelye.)

Az új választási törvény szerint az országos listáról megszerezhető mandátumokat a következő eljárás szerint kell kiosztani[8]:

---

[6] Felvetődött még, hogy mind a 13 nemzetiség kapjon egy képviselőt, de csak korlátozott hatáskörökkel. Hosszú távon eleve elgondolkodtató, hogy mely népcsoportok nyerjék el a nemzetiségi jogállást. Így fölmerülhet például újonnan a törökök, olaszok, külön az osztrákok, esetleg később a kínaiak és arabok lehetősége. Cservák Csaba: Népek, nemzetiségek, kisebbségek*, Jogelméleti szemle,* 2014/3, 52–65.; Móré Sándor: Új irányok a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásában, *Jogtudományi közlöny*, LXIX. évf., 2014/9, 429–434.
A felmerülő alternatívákról ld. Farkas György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviselete Hazánkban és a környező országokban, in Stenpien, Erik és Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *X. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, 17–22.
Megjegyzendő és egyedülálló megoldás, hogy – a második kamara mellett – az alsó házban képviselettel rendelkező magyar és olasz nemzetiségi képviselők is rendelkeznek vétójoggal a nemzetiségi tárgyú törvények esetén, tehát az alsó házban is beszélhetünk egyfajta nemzetiségi fék és egyensúly tényezőről. Ld. Farkas György Tamás: *Többség és kisebbség a hatalommegosztás rendszerében*¸ kézirat, 2.

[7] A nemzetiségi lista állításához a névjegyzékben nemzetiségi választópolgárként szereplő választópolgárok legalább egy százalékának ajánlása, de legfeljebb ezerötszáz ajánlás szükséges. A nemzetiségi listán a névjegyzékben az adott nemzetiség választópolgáraként szereplő választópolgár lehet jelölt.

[8] Cservák: *A végrehajtó hatalom és a parlament választása* 66.

a) a pártlistás szavazatainak számához hozzá kell adni az adott párt töredékszavazatait (a továbbiakban: pártlistára jutó szavazatok száma),

b) a pártlistákra jutó szavazatok számát össze kell adni

c) az összes pártlistás szavazatot és a nemzetiségi listákra leadott szavazatokat össze kell adni (a továbbiakban: összes országos listás szavazat),

d) az összes országos listás szavazatot el kell osztani kilencvenhárommal, és az eredményt tovább kell osztani néggyel; az így kapott hányados egész része a kedvezményes kvóta,

e) ha egy adott nemzetiségi listára jutó szavazatok száma megegyező vagy nagyobb a kedvezményes kvótánál, az adott nemzetiségi lista kap egy kedvezményes mandátumot; egy nemzetiségi lista egy kedvezményes mandátumot kaphat; az országos listán megszerezhető mandátumok számát csökkenteni kell a kiosztott kedvezményes mandátumok számával.

Hangsúlyoznunk kell tehát, hogy nem a küszöb, hanem a kvóta egynegyedét kell elérniük a nemzetiségi listáknak! Ez pedig jóval alacsonyabb a küszöbnél. Ha egy listának akár a hagyományos elosztás szerint (az egynegyedes kedvezmény nélkül) járna is egy mandátum, semmi esélye parlamenti helyet szereznie, mert valószínűleg jóval az 5 %-os küszöb alatt lenne. Már önmagában ezen korlát eltörlése számottevő kedvezmény volna. (Mondjuk, ha nagyjából 1%-kal lehetne mandátumot szerezni, egy nemzetiségi listának elegendő 0,25 %-ot elérnie.) A konklúzió tehát: választási matematikai szempontból rendkívül megéri nemzetiségi listát állítani! Ehelyütt sokkal többet ér egy választói szavazat, mint a hagyományos listák tekintetében.

Az eddigiek után megmaradt mandátumokat a következő eljárás szerint osztják ki:

1. össze kell állítani egy táblázatot, amelynek első sorát a pártlistákra jutó szavazatok száma, illetve a nemzetiségi listákra leadott - a kedvezményes kvótával csökkentett - szavazatok száma (a továbbiakban: szavazatok) képezik; minden pártlista, illetve nemzetiségi lista szavazatai alatt képezünk egy számoszlopot, amelynek első száma az adott lista szavazatainak a fele, a következő szám a harmada, a negyede stb.

2. a táblázat segítségével történik a mandátumok kiosztása: meg kell keresni a táblázatban előforduló legnagyobb számot; amelyik lista számoszlopában találjuk meg azt, az a lista kap egy mandátumot; ezt követően meg kell keresni a következő legnagyobb számot; amelyik lista oszlopában találjuk meg azt, az a lista kap egy mandátumot; ezt az eljárást folytatjuk, míg az

összes mandátum kiosztásra nem kerül. (Amilyen sorrendben az egy, így keletkező hányadok az egyes pártokhoz tartoznak, aszerint osztják ki a mandátumokat.)

3. Ha a táblázatban több lista alatt egyenlő számok vannak, és ezzel a szavazatszámmal mandátumhoz jutnának, de a megszerezhető mandátumok száma kevesebb, mint az azonos szavazatot elért listák száma, akkor a lista sorszáma szerinti sorrendben kell kiosztani a mandátumokat.

Ez lényegében a D'Hondt-módszer szerinti elosztást teremti meg, hasonlóan a korábbi választási rendszer országos kompenzációs mandátumelosztásához.[9]

Az új törvény a listák relációjában egyszintű rendszert vezetett be.[10] Megszűnt ugyanis a megyei szint, és immár csupán országos listák léteznek. (Ez természetszerűleg nem érinti az egyéni kerületeket.) Országos lista pártlistaként vagy nemzetiségi listaként állítható. Ehelyütt is emeljük ki: az országos listás mandátumok elosztása nem csupán az országos listára leadott szavazatok alapján történik, hanem hozzászámítják az egyéniből származó töredékszavazatokat.[11] Pártlistát az a párt állíthat, amely - legalább kilenc megyében és a fővárosban - legalább huszonhét egyéni választókerületben önállóan jelöltet állított.

A közös jelölés szabályai lényegében megegyeznek a korábbiakkal, a szövegezés lett kristálytisztább. Két vagy több párt közös jelöltet is állíthat. Egy személy csak egy egyéni választókerületben fogadhat el jelölést. Két vagy több párt közös egyéni választókerületi jelöltek alapján – ugyanazon pártok részvételével – közös pártlistát állíthat. Egy párt csak egy – önálló vagy közös – pártlista állításában vehet részt.

Nagyon sok vitát váltott a nemzetiségek kedvezményes mandátumhoz juttatása. A nehézséget az okozta, hogy mind a 13 nemzetiség kedvezményes mandátumhoz juttatása – főleg a 200 fős parlamenthez képest – aránytalan súlyt képzett volna a kormány/ellenzék bináris kódra pártalapú rendszerben.

Végül egy igen sajátos – a felmerült problémák közepette bölcs kompromisszumot jelentő – megoldás mellett döntöttek a törvényhozók, ahol a közvetlen választással összefüggésben különös módon az *országos nemzetiségi önkormányzat állíthat nemzetiségi listát.*[12]

[9] Matematikai okokból viszont a nagy pártoknak kedvez, hogy a táblázat első osztója nem az 1.
[10] Cservák: *A végrehajtó hatalom és a parlament választása* 54–55.
[11] Vö. Cserny Ákos és Téglási András: Certain Elements of the Transformed Hungarian Electoral System in the Light of the Experience of the 2014 Elections, *Osteuropa Recht*, 2015/3, 338–339.
[12] A nemzetiségi lista állításához a névjegyzékben nemzetiségi választópolgárként szereplő választópolgárok legalább egy százalékának ajánlása, de legfeljebb ezerötszáz ajánlás szükséges. A nemzetiségi listán a

Itt jegyezzük meg, hogy a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező választópolgár egy pártlistára szavazhat. (Tehát lakóhelyének körzeti jelöltjére nem – hiszen nincs is magyarországi lakóhelye.)

Már a korábbi hagyományos önkormányzati választásokon is igen széleskörű lehetőséget kaptak a kisebbségek, a külön a nemzeti kisebbségek számára rendezett 'saját' önkormányzati választás mellett. Az 1990-es helyhatósági választásokon a kisebbségek előnyben részesültek. Kissé leegyszerűsítve, az egyébként szükséges szavazatok kétharmadát kellett megszerezniük mind az egyéni jelöltek, mind a listák esetében. Ezt a kedvezményt később tovább növelték. A kislistás választásokon a nemzeti kisebbségi jelölteknek csak a legkevesebb egyéni szavazatot szerzett személy szavazatainak felét kellett megszerezniük, az arányos képviselettel rendelkező körzetekben pedig a minimális kvótának csak a negyedét. (A vegyes választási rendszerű településeken ráadásul az azonos kisebbséghez tartozó összes személy szimbolikusan kompenzációs listát alkotott, így az egymástól teljesen függetlenül induló jelöltek, még ha nagyon eltérő politikai beállítottságúak is voltak, így egymást erősítették. Aki a legtöbb szavazatot kapta, az nyert mandátumot (és hangsúlyozzuk, hogy ez egy hagyományos helyi választáson történt!). Az eredetileg mindenki számára nyitott választásokon azonban az etnobiznisz elharapózott, éppen a könnyű bejutás miatt, és erre a kisebbségi biztos különösen 2002 után hívta fel a figyelmet.

Bár a kisebbségek kezdetben – részben a szomorú történelmi tapasztalatok miatt – ellenálltak a regisztrációnak, egy 2005-ös törvénymódosítás bevezette azt. A hatályos nemzetiségi törvény folytatta a regisztrációs rendszert.

A 2005-ös törvénymódosítás továbbra is lehetővé tette volna a kedvezményes mandátumokat: a helyi kisebbségi önkormányzat legtöbb szavazatot kapott tagja egy bizonyos kvóta elérése esetén automatikusan a helyi önkormányzat tagja lehetett volna. Az Alkotmánybíróság azonban a 34/2005 AB határozatában alkotmányellenesnek ítélte ezt a rendszert, mivel túlzónak és a választópolgárok egyenlőségét sértőnek tartotta a többség rovására, és úgy vélte, hogy nem felel meg a demokratikus legitimáció elvének.[13]

névjegyzékben az adott nemzetiség választópolgáraként szereplő választópolgár lehet jelölt. Ld. ehhez még Móré Sándor: A nemzetiségek országgyűlési képviseletének egyes kérdései Magyarországon, *Magyar Jog*, LXII. évf., 2015/10, 584–592.

[13] Móré Sándor: Népszámlálási adatokhoz és konkrét létszámhoz kötöttség a nemzetiségi önkormányzatok szabályozásában, *Új Magyar Közigazgatás*, VII. évf., 2014/4, 18–22.

Ezután bevezették az említett kedvezményes parlamenti kvótát, később pedig lényegében visszaállították az önkormányzati választási 'nemzetiségi prémiumot'. [14] A korábban a kisebbségeknek sok sikert hozó választási rendszer az újabb gyakorlatban nem eredményezett kedvezményes mandátumot. Ennek oka – a korábbi törvényhez viszonyítva – a regisztrációs kötelezettség, ami a korábbi hasonló modell idején nem állt fenn.

Zárásképpen értekeznünk kell arról is, hogy nem csupán nemzetiségi, hanem szociológiai szempontból is beszélhetünk kisebbségekről. Így hazánkban, ha egy meghatározott társadalmi csoportot képviselő párt nem éri el listán az 5%-ot, akkor kiesik, nem jut képviselethez a parlamentben. A küszöb célja deklaráltan, hogy megakadályozza a parlament töredezettségét („weimarizálódását"). A 3/1991. (II. 7.) AB határozat rögzítette: a küszöb nem alkotmányellenes, mert „azt a célt szolgálja, hogy a törvényhozásban csak tényleges társadalmi támogatottsággal rendelkező erők vegyenek részt". [15] Ez természetesen – a hatékony kormányzás miatt – tényleg legitim alkotmányos cél. Az azonban erkölcsi szempontból is aggályos, hogy akár (4,9%-kal számolva) mintegy 200 ezer választópolgár akarata így kvázi megsemmisülhet, és még véleményüket sem tudják kifejteni a parlamentben. És ha nem csupán egyetlen párt reked ki így a parlamentből, hanem mondjuk 3? Vagy – pusztán elméleti síkon feltételezve – 10?

2002-ben ugyanezen tárgykörben új indítvány érkezett a taláros testülethez, mely azzal érvelt, hogy nem áll fenn *res iudicata*, mivel azóta *változtak a jogszabályi előírások*, az előző határozatot megelőző beadványban hivatkozott paragrafus is, *valamint a döntés megalapozásául használt társadalmi feltételek.*

De lege ferenda javaslatom az lenne, hogy – amennyiben változatlanul domináns marad a többségképző elem – a küszöböt egy kisebb mértékben csökkentsék. A meghatározott hányad (mondjuk 1 %) feletti eredményt elért pártok pedig – a nemzetiségekhez hasonlóan – delegálhassanak egy szószólót az Országgyűlésbe.

[14] Ld. 2010. évi L. törvény, 21/A. § (Ezt a 2011. évi CLXXIX. törvény 179. § iktatta be.)
[15] Nemzetközi gyakorlatban is ismerik a küszöb intézményét, de az általában alacsonyabb a hazainál. A sok szempontból etalon Németországban 5, akárcsak Lengyelországban, Csehországban és Horvátországban, Ausztriában 4, Romániában, Szlovákiában korábban (már 5) és Spanyolországban 3, Albániában 2 % a küszöb. Dániában és Izraelben pedig az elmúlt évtizedek átlagában változva kb 1.5-3 %. Ld. Cservák: *A végrehajtó hatalom és a parlament választása* 56.

BIBLIOGRÁFIA

CSERNY Ákos és TÉGLÁSI András: Certain Elements of the Transformed Hungarian Electoral System in the Light of the Experience of the 2014 Elections, *Osteuropa Recht*, 2015/3.

CSERVÁK Csaba: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro publico bono*, 2015/3.

CSERVÁK Csaba: *A végrehajtó hatalom és a parlament választása*, Debrecen, Licium-Art, 2016.

CSERVÁK Csaba: Népek, nemzetiségek, kisebbségek, *Jogelméleti szemle*, 2014/3.

FARKAS György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviselete Hazánkban és a környező országokban, in Stenpien, Erik és Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *X. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015.

FARKAS György Tamás: *Többség és kisebbség a hatalommegosztás rendszerében*¸ kézirat

KOVÁTS Beáta: Az egyenlőséghez való jog tesztje az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Alkotmánybírósági szemle*, 2023/1.

MÓRÉ Sándor: A nemzetiségek országgyűlési képviseletének egyes kérdései Magyarországon, *Magyar Jog*, LXII. évf., 2015/10.

MÓRÉ Sándor: Új irányok a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásában, *Jogtudományi közlöny*, LXIX. évf., 2014/9.

MÓRÉ Sándor: Népszámlálási adatokhoz és konkrét létszámhoz kötöttség a nemzetiségi önkormányzatok szabályozásában, *Új Magyar Közigazgatás*, VII. évf., 2014/4.

PAP András László: Intézményes diszkrimináció és zaklatás, *Belügyi szemle*, LXIII. évf., 2015/12.

POKOL Béla: Jog és morál, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 2011/2.

Lajos Edina

LES MÉDIATEURS DANS LE MONDE

Mon étude porte sur la relation entre la protection de l'ombudsman et la moralité. Ma méthodologie est principalement le droit constitutionnel comparé.

Traditionnellement, la moralité et la loi peuvent être considérées comme deux ensembles de règles distincts et séparés, chacun ayant ses propres fonctions et outils différents. Cependant, les objectifs ne sont pas très éloignés, de sorte que les deux ensembles de normes sont étroitement liés.[1] Le rapport entre le droit et la morale ad absurdum n'a été mis en cause que dans certaines dictatures.[2] C'est à travers les droits fondamentaux que sont absorbées les catégories morales les plus fondamentales, c'est-à-dire fusionnées dans la loi, ou nous pourrions dire que les droits de l'homme deviennent des droits constitutionnels fondamentaux à partir du moment où ils sont incorporés dans la constitution d'un pays particulier. L'organisation de la protection des droits fondamentaux joue donc un rôle extrêmement important dans l'application de la morale.

Le bureau a été installé pour la première fois au début des années 1700 en Suède, bien que des fonctions étatiques similaires aient déjà existé auparavant.[3] Les organisations internationales qui défendent les droits de l'homme appellent régulièrement leurs États membres à créer de tels bureaux. Le Conseil de l'Europe et son manuel traitant des exigences administratives abordent le sujet, le Conseil ayant émis une recommandation officielle visant à créer des médiateurs.[4] Une résolution du Conseil de 2003 explicitement axée sur les médiateurs a souligné l'importance de ces fonctionnaires indépendants pour protéger les droits de l'homme et l'État de droit.[5]

Si vous faites le tour du monde, –vous voyez des ombudsmans à une tête et à multiples têtes. En fait, le fait que le médiateur soit unipolitique signifie que le bureau est dirigé par un seul chef, qu'il peut y avoir des adjoints au médiateur, mais c'est le chef qui rend le verdict sur les questions importantes. Un médiateur à multiples têtes, en revanche, implique que certains droits fondamentaux ont des défenseurs séparés et distincts qui sont libres de décider des questions

[1] Péter, Miskolczi-Bodnár: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, Vol. 11., 2015/4-6, 27–33.
[2] Éva, Jakab: Gondolatok Pólay Elemér korai tanulmányaihoz - a nemzeti szocializmus és a római jog, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, Vol. 10., 2020/2, 127.
[3] András, Varga Zs.: *Ombudsmanok Magyarországon*, Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004, 14. Planche à billets
[4] Varga: *Ombudsmanok Magyarországon* 30–31.
[5] Gabriele Kucsko-Stadlmayer: *Európai ombudsman-intézmények*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010, 29.

relevant de leur propre compétence. La comparaison juridique internationale reconnaît les médiateurs d'entreprise, où l'un ou l'autre médiateur n'a pas de pouvoir indépendant d'agir, mais ne peut agir et décider que par une décision majoritaire de l'entreprise. Prenez la Grèce ou l'Autriche, par exemple.

Il est d'une importance capitale que les médiateurs soient armés de recommandations et de publicité. Il ne peut pas prendre de décisions qui peuvent être appliquées par l'autorité - c'est la définition conceptuelle du médiateur. Dans la littérature académique en droit constitutionnel, l'ombudsman a longtemps constitué une catégorie largement acceptée. Les personnes qui occupent ce poste se voient attribuer un large éventail de titres dans le monde entier. En Hongrie, il s'agit du commissaire aux droits fondamentaux, et en Ukraine, du commissaire aux droits de l'homme du Parlement. Ils sont nommés Haut-Commissaire aux droits de l'homme en Fédération de Russie et en Azerbaïdjan, tandis que l'Espagne, la Tchéquie et la Slovaquie utilisent « Défenseur du peuple » ou «Défenseur public des droits ». En Albanie et en Croatie, c'est l'avocat du peuple, et en Macédoine, le procureur du peuple. Le Portugal qualifie ce poste de « prestataire de justice ». La France, la Belgique et le Luxembourg l'appellent Mediator.[6]

Le bureau a été installé pour la première fois au début des années 1700 en Suède, bien que des fonctions étatiques similaires aient déjà existé auparavant. [7] Les organisations internationales qui défendent les droits de l'homme (entre autres) appellent régulièrement leurs États membres à créer de tels bureaux. Le médiateur est l'un des principaux organes du système global de protection complexe des droits fondamentaux.[8]

La littérature académique reste assez brève, sur la catégorisation des médiateurs. Gabriele Kucsko-Stadlmayer distingue trois grands types en fonction du sujet et des règles de surveillance, ainsi que de leur champ d'attribution.

- le modèle de base ou classique
- Le modèle des droits de l'homme
- Le modèle de l'État de droit

Dans le premier cas, les pouvoirs « non contraignants », tels que les recommandations, sont typiques du contrôle des organisations administratives. La deuxième catégorie comporte un

[6] Ibid. 27.
[7] Varga: *Ombudsmanok Magyarországon*, 14.
[8] Csaba, Cservák: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro publico bono*, 2015/3., 24–25.

éventail plus large de droits, tandis que la troisième se concentre spécifiquement sur les droits de l'homme.[9]

De l'avis de l'auteur, un répertoire international aussi coloré de puissances est assez difficile à condenser en seulement trois catégories. Les frontières entre eux seraient difficiles à définir et de nombreux catégories supplémentaires pourraient apparaître.[10]

Il est intéressant de noter que l'ombudsman traditionnel n'était autrefois qu'un contrepoids aux méfaits et aux iniquités de l'administration publique.[11] De nos jours – du moins dans l'esprit de l'opinion publique hongroise – il est le gardien des droits fondamentaux et constitutionnels. L'étude approfondie de la littérature académique pertinente n'a fait que renforcer la conviction de l'auteur que non seulement il n'y a pas de contradiction ici, mais que ces deux approches sont fortement liées, puisque les actes administratifs violant les droits fondamentaux sont automatiquement illégaux et constituent presque certainement une violation des droits de l'homme.[12]

Il existe de nombreuses théories nuancées autour de ce sujet. L'objet des procédures du Commissaire aux droits fondamentaux – doté d'un ensemble général de pouvoirs – est toujours une contravention (une violation d'une législation ou un danger de violation) liée aux droits fondamentaux. *Les erreurs administratives*, c'est-à-dire les actes fautifs ou les décisions de l'administration publique qui ne violent pas ces droits, *ne justifient pas une procédure de médiation*. Les « infractions constitutionnelles » ne sont pas synonymes de «mauvaise administration », d'autant plus qu'en Hongrie, il n'incombe pas au commissaire de surveiller le bon fonctionnement de l'administration publique. Malgré cela, il a souvent été fait référence au

[9] Kucsko-Stadlmayer: *Európai ombudsman-intézmények,* 96–101.
L'auteur fait également allusion à la dichotomie entre « classique » et « hybride » adoptée par Linda Reif, qui est encore plus restrictive et difficile à différencier. Dans le cadre de son système, l'actuelle médiatrice hongroise relèverait principalement du modèle de classification des droits de l'homme. Il est très intéressant de noter qu'en Israël, les tâches du médiateur sont effectivement exercées par le bureau d'audit de l'État.

[10] Un instrument de différenciation pourrait être de savoir si le médiateur possède ou non des pouvoirs concernant les droits de l'homme en question – et si oui, ces droits sont-ils dominants dans le champ d'autorité du commissaire ? L'introduction d'un « recours constitutionnel pour violation des droits de l'homme » pourrait bien constituer un pouvoir supplémentaire pour les médiateurs organisés sous l'égide du modèle des droits de l'homme. Le système hongrois, par exemple, n'en fait pas strictement partie.

[11] Varga: *Ombudsmanok Magyarországon,* 32.

[12] Selon certains, le droit à une administration publique équitable est un droit fondamental en soi. « Les critiques à l'encontre du bureau de l'ombudsman ont noté que les commissaires ont souvent établi la violation d'un « droit à la sécurité juridique » comme une violation d'un droit constitutionnel. Citant le paragraphe 1 de l'article 2 de la Loi fondamentale de la Hongrie, les médiateurs ont interprété les décisions illégales et erronées de l'administration publique comme une violation de la sécurité juridique et les ont élevées au rang de violations constitutionnelles. Et pourtant, ils ne pouvaient pas se référer à un droit fondamental classique dans tous les cas de cette manière. Voir : Bernadette, Somody: Hol húzódnak az ombudsman alapjog-értelmezésének határai? *Jogtudományi Közlöny,* Vol. 59., 2004/10, 327.

droit fondamental des citoyens à la sécurité juridique et à des procédures équitables, justifiant de telles interventions du médiateur dans des questions administratives qui n'étaient pas de nature strictement constitutionnelle.[13] Encore une fois, cela ne fait que projeter l'apparence d'une contradiction, puisque le droit humain à une procédure équitable ressemble sans aucun doute à la fonction originelle des tout premiers médiateurs, à savoir détecter et combattre les erreurs administratives.[14] Le dilemme pourrait être résolu en permettant à l'ombudsman d'agir uniquement dans les cas où l'infraction violerait non seulement les normes professionnelles, mais aussi les normes juridiques et les droits fondamentaux du demandeur. Si l'erreur n'a pas de conséquence pour l'individu, alors un recours dans le cadre interne de l'administration publique devrait suffire ; qu'il soit adressé à l'autorité supérieure hiérarchique de l'acteur, à l'Office de contrôle de l'État, à la Cour des comptes ou, en dernier recours, à un procureur. Si la liberté personnelle du demandeur est violée, mais d'une manière qui ne peut être attribuée qu'à la violation d'une seule norme juridique, les commissaires pourraient toujours utiliser leur arsenal de « droit souple » et demander la modification de la législation actuelle afin d'éliminer les vides juridiques.[15]

Les fonctions évoquées ci-dessus sont encore compliquées par le fait qu'en plus de leur tâche de protéger les droits fondamentaux, certains considèrent également les médiateurs comme les gardiens à vocation générale de la Constitution elle-même,[16] tandis que d'autres nient fermement cette position.[17]

Un dénominateur commun à tous les bureaux désignés comme médiateurs est le contrôle de l'administration publique dans son sens le plus large. Leurs principaux instruments sont des recommandations, ce qui signifie qu'ils n'emploient que des « lois non contraignantes » qui ne

[13] Bernadette, Somody: A húszéves országgyűlési biztosi intézmény: ki nem használt lehetőség, *Új Magyar Közigazgatás*, Vol. 2., 2009/10-11, 10.
[14] Voir: Somody: *Az ombudsman alapjog-értelmezésének határai* 328.
[15] En d'autres termes, lorsqu'il s'agit « seulement » des libertés du demandeur qui sont violées, mais sans être obligé de prendre des mesures de la part du demandeur, le commissaire peut intervenir. Sur la différenciation plus poussée de ces deux catégories, voir: Béla, Pokol: *Autentikus jogelmélet*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010, 188–196.
[16] Bernadette, Somody: Ombudsmanok a magyar alkotmányos rendszerben, in Attila, Harmaty (éd.): *Jogi tanulmányok*, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2001.
L'auteur laisse entendre que – du moins le premier – commissaire général a franchi la ligne du gardien des droits fondamentaux individuels à celle de la Constitution elle-même.
[17] Varga: *Ombudsmanok Magyarországon,* 176.
Cela a également à voir avec l'idée de l'auteur selon laquelle le médiateur n'est pas un superviseur général; En règle générale, le commissaire n'agit qu'à la suite des plaintes des citoyens. Voir. Varga: *Ombudsmanok Magyarországon,* 81.
Et pourtant, lorsqu'il s'agit des candidats, certaines dispositions de la Constitution sont désormais pratiquement tombées sous le même regard que les droits constitutionnels.

peuvent pas être appliquées. Cette « aiblesse » est compensée par leur autorité, leurs connaissances professionnelles approfondies et leur grande marge de manœuvre. Cela signifie que les médiateurs peuvent parfois mettre de côté le texte rigide de la loi et faire des ouvertures vers le monde du *droit de lege ferenda* et du droit idéal. Ils peuvent examiner beaucoup de choses, mais ils ne sont souvent pas mandatés pour le faire, ce qui leur donne encore plus de marge de manœuvre pour évaluation.

L'indépendance peut être considérée comme un autre trait commun des commissaires aux droits fondamentaux, qui englobe à la fois l'autonomie organisationnelle (y compris, de préférence, l'immunité contre la révocation) et un processus électoral par le parlement, bien que des alternatives à ce dernier puissent certainement être trouvées dans la pratique. L'Union européenne a également choisi de créer un tel bureau. Nous analyserons ci-dessous les systèmes d'un certain nombre de médiateurs particulièrement influents.

L'adoption de la Charte des droits fondamentaux a renforcé la position du Médiateur européen, puisque la Charte contient un article spécifiquement consacré au Médiateur. Dans le même temps, le médiateur, par sa pratique, contribue à la mise en œuvre dans la vie quotidienne des dispositions de la Charte et à leur développement. La consolidation et le développement des dispositions de la Charte par le Médiateur européen se sont poursuivis particulièrement rapidement depuis que la Charte des droits fondamentaux a reçu le statut d'acte contraignant.[18] En raison du fait que le droit à une „bonne administration”19 contenu dans la Charte des droits fondamentaux est devenu l'un des droits fondamentaux de l'homme dans l'UE depuis que la Charte est devenue juridiquement contraignante, la compétence du Médiateur européen a acquis un nouveau contenu substantiel et factuel (fonctionnel), élargissant sa capacité à influencer positivement l'administration de l'UE dans le domaine de la gouvernance et du respect des droits fondamentaux.[20]

En conclusion, il faut souligner qu'un médiateur aux pouvoirs excessifs renforce la „juristocratie” au détriment du respect du droit et de la souveraineté populaire.[21]

[18] Alexei Avtonomov: *Activités du Médiateur européen au titre de la Charte des droits fondamentaux: Promouvoir une bonne administration par le respect des droits de l'homme*, Moscou, Institut de droit international et d'économie Nommé d'après Alexander Griboyedov, 2021, 1–2.
[19] István Bibó débat avec V. Szontagh et Z. Magyary, in Attila Nuray: *Egyensúly,* 2020., 25–29.
[20] Ibid.
[21] Il a beaucoup écrit sur la juristocratie Béla, Pokol: *A jurisztokratikus állam*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 161.

BIBLIOGRAPHIE

AVTONOMOV, Alexei: *Activités du Médiateur européen au titre de la Charte des droits fondamentaux: Promouvoir une bonne administration par le respect des droits de l'homme*, Moscou**,** Institut de droit international et d'économie Nommé d'après Alexander Griboyedov, 2021.

CSERVÁK Csaba: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro publico bono*, 2015/3.

JAKAB Éva: Gondolatok Pólay Elemér korai tanulmányaihoz - a nemzeti szocializmus és a római jog, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, Vol. 10., 2020/2.

KUCSKO-STADLMAYER, Gabriele: *Európai ombudsman-intézmények*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010.

MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, Vol. 11., 2015/4–6.

POKOL Béla: *A jurisztokratikus állam*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.

POKOL Béla: *Autentikus jogelmélet*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010.

SOMODY Bernadette: A húszéves országgyűlési biztosi intézmény: ki nem használt lehetőség, *Új Magyar Közigazgatás*, Vol. 2., 2009/10–11.

SOMODY Bernadette: Hol húzódnak az ombudsman alapjog-értelmezésének határai? *Jogtudományi Közlöny*, Vol. 59., 2004/10.

SOMODY Bernadette: Ombudsmanok a magyar alkotmányos rendszerben, in Harmaty Attila (éd.): *Jogi tanulmányok*, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2001.

VARGA Zs. András: *Ombudsmanok Magyarországon*, Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004.

Ronga Adrienn

AZ ÉLET ELEJÉHEZ KÖTŐDŐ ALKOTMÁNYOS KÉRDÉSEK, AVAGY AZ ABORTUSZ ALKOTMÁNYJOGI MEGÍTÉLÉSE

1. TÉMAFELVETÉS

Jelen tanulmány témája az élethez való jog elejéhez kötődő alkotmányjogi gyakorlat áttekintése. Az élethez való jog az alapjogok katalógusának legfontosabb, elsőszámú része, ugyanis az élet, az emberi lét maga szükséges előfeltétele bármely más alapjog létezésének.

Egy alkotmányos rendszerben elismert alapjogok alapvető jellemzője normativitásuk: a jogosult oldalán jogilag kikényszeríthető jogi pozíciót, a kötelezett oldalán pedig jogilag számonkérhető kötelezettséget keletkeztetnek. Az alapjogok elsődleges kötelezettje az állam, amely az adott alapjog sajátosságaitól függően – e kötelezettsége keretében elsősorban az alapjog gyakorlásának tiszteletben tartására, be nem avatkozásra köteles, vagy szabályozási, szervezési megoldásokkal, intézmények és szolgáltatások fenntartása útján kell gondoskodnia, az alapjog érvényesítésének feltételeiről.

Az állam alapjogok érvényesülésének biztosítására vonatkozó kötelezettsége [1] tulajdonképpen az alapjogok fogalmából is következik: azzal, hogy az állam a jogrendjében elismeri és tiszteltben tartja azokat a kikényszeríthető jogi pozíciókat, amelyekre az államnak és más szervezeteknek, személyeknek nem lehet ráhatása, egyúttal arra is jogi kötelezettséget vállal, hogy ezen jogi pozíciók érvényesítését védelemben részesíti. Ezen állami kötelezettség keretében azért van szükség az alapjogvédelmi fórumok kialakítására, mert ezáltal biztosítható az alapjogok érvényesülésének kikényszerítése az állammal szemben és a magánjogi jogviszonyokban. A hazai alapjogvédelmi fórumrendszer megosztott: annak részei a hatósági jogvédelmet biztosító fórumok. Konkrétan a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, az ombudsman-típusú szervek- különösen az alapvető jogok biztosa[2], valamint a bíróságok és természetesen az Alkotmánybíróság. Az Alkotmánybíróság elsősorban kiegészítő szerepet játszik, amennyiben feladata az alapjogsértő normatív aktusok és bírói döntések

[1] Az alapjogvédelem komplex intézményrendszeréről ld. részletesen: Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2018.

[2] Az ombudsmani intézményrendszerről ld. részletesen: Cservák Csaba: The Place of the Ombudsman Within the Framework of Government Organizations, in Gianluca, Meschini (szerk.) *Constitutionality across the gglobe: Constitutionality Around the World*, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2018, 79–84.

érvénytelenítése.[3] E tekintetben fontosnak tartom felhívni a figyelmet az alkotmányjogi panasz jogintézményére,[4] amely az egyéni alapjogvédelem dimenzióját jelentősen tágította az elmúlt évtizedben, ugyanakkor azt is meg kell ehelyütt jegyeznünk, hogy az abortusz vonatkozásában a magyar jogban az Alkotmánybíróság két meghatározó döntést hozott az 1990-es években, ami a legfontosabb alkotmányos kérdéseket megválaszolta.

A hazai alapjogvédelmi fórumrendszer mellett nagy hangsúlyt kapnak az alapjogvédelemben a szupranacionális fórumok. Az individuális alapjogvédelemben betöltött szerepe miatt érdemes kiemelni az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát, amely egyedi ügyekben, egyéni panaszok alapján is vizsgálhatja az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglalt jogok érvényesülését, adott esetben az élethez való jog érvényesülését, vagy annak megsértését is megállapíthatja.

Jelen tanulmány az élethez való jog vizsgálata körében, annak sokat tárgyalt és kiemelkedő jelentőségű területével, az élet elején jelentkező alapjogi jelentőségű döntéssel, azaz az abortusszal, foglalkozik, ami az élethez való jog, mint leglényegesebb alapjog, valamint az emberi méltósághoz való jogból levezethető önrendelkezéshez való jog kollízióját eredményezi. Ez az alkotmányjogi konfliktus a világ szinte mindegyik országában lényegi és kulcsfontosságú alkotmányjogi kérdésként jelentkezik, amit országtól és korszaktól függően sokféleképpen oldottak fel akár az élethez való jog, akár az emberi méltósághoz való jogból levezethető önrendelkezéshez való jog javára. A tanulmány ezt a kérdéskört kívánja tárgyalni.

Kétféle felfogás létezik az élethez való jog és a méltósághoz való jog tekintetében. A dualista felfogás szerint test és lélek adja az embert. Élethez való jogból következik a kínzás, kegyetlen bánásmód tilalma, az emberi méltósághoz való jogból pedig a személyiségi jogok fakadnak. A

[3] A valódi alkotmányjogi panasz jogintézményének jelentőségét mutatja, hogy bevezetésével az Alkotmánybíróság olyan hatáskörhöz jutott, mely még magára demokráciára is hatást gyakorol egyes demokrácia kutatások szerint. Az Alkotmánybíróság által elbírált alkotmányjogi panaszok ugyanis igazságszolgáltatás alkotmányosságáról is képet adnak. A 2016. évi Jó Állam Jelentésben például a demokrácia hatásterületen belül, a demokratikus joggyakorlás dimenzió keretein belül mérték a bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok számát. Lásd: Cservák Csaba – Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: Demokrácia, in KAISER Tamás (szerk.) *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. - Dialóg Campus Kiadó, 2016, 112–113.

[4] Az alkotmányjogi panasz jogintézményét illetően ld. részletesebben: Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-DIt,* 2021. Jogtudományi Különszám, 1–16.; Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIT,* 2020/2, 1–35.; továbbá Farkas György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 558–567.

monista felfogás szerint élet és méltóság nem szétválasztható a jog által érinthetetlen, ezzel szemben más jogot mérlegelni nem lehet. Ez a magyar Alkotmánybíróság nézőpontja is egyben.

Emberi méltósághoz való jog tulajdonképpen általános személyiségi jogot jelent, amely a magában foglalja az önrendelkezés szabadságát, a magánszférához való jogot, továbbá a személyiség szabad kibontakozását, illetve az egyéni szabadságot. Szokás „anyajogként" is hívni, mivel újabb jogok vezethetők le belőle. Minden más alapjog alapfeltétele, minden emberi joggal összefüggésben és azok lényeges tartalmának része, érinthetetlen lényege. Mivel abszolút, korlátozhatatlan, veleszületett, elidegeníthetetlen jog- a jogrendnek nem kell beavatkoznia, magától érvényesülő alapjog, főszabályként nem igényel szabályozást.[5]

> Ahhoz, hogy az emberi méltóságról és ezen keresztül az élethez való jogról beszélni lehessen, elöljáróban szükséges tisztázni az emberi személy fogalmát, ugyanis az ember személye képezi a hozzá kapcsolódó jogok forrását így azoktól elválaszthatatlan. Az emberi személy tehát nem pusztán biológiai fogalom, amelybe bármi beleilleszthető, hanem annak ontológiai tartalma van, amit emberi természetnek hívunk. Az emberi természetről alkotott emberkép a természetjog által konkrétan meghatározott, ellentétben a posztmodern kor emberével, amely esendő és gyenge, így amíg előbbi esetben bizonyos értékek konkrétan meghatározottak és levezethetőek, utóbbi esetben már ezen értékek kikezdhetőek, egymással szembe fordíthatóak így az emberi én kiszakadva a valóságból, a természetnek már nem része többé.[6]

Az emberi természetből származó emberi személyiség tehát ezen személyi minőségéből fakadó azon joga, hogy egyáltalán emberi létét, identitását és kiteljesedésétbiztosító alapvető jogai, követelhető es biztosítandó jogosultságai legyenek.[7]

Az Alkotmánybíróság gyakorlata és az Alaptörvény említett rendelkezése egyértelműen arra a következtetésre jut, hogy a lélek és a test elválaszthatatlan egymástól, és az élethez való jog az emberi méltóság egyik alapvető megnyilvánulása. Ezért az élethez való jog oszthatatlannak és korlátozhatatlannak tekintendő. Mészáros álláspontja szerint ez a következtetés

[5] Szabó Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgához*, Budapest, Patrocinium, 2018, 175–176.
[6] Mészáros Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1, 2.
[7] Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé - a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András: *Látlelet közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010, 19.

főszabályként helyes, azonban bizonyos gyakorlati esetekben elkerülhetetlen kivételek megállapítása, az élethez való jog nagyon szűk körben korlátozható, de csakis olyan indokok alapján, amelyek nem önkényes, ember alkotta szabályokon, hanem a dolgok természetes rendjén alapulnak, és az emberi természettel összeegyeztethetők. Az olyan, gyakran felmerülő kérdések, mint az eutanázia, a halálbüntetés vagy az abortusz, különösen kényes területnek számítanak. E témák esetében nem lehet egyértelmű állásfoglalást tenni az élethez való jog korlátozhatóságáról, mivel tartalmi sajátosságaik révén gyakran önkényesnek bizonyulnak, és az emberi természettel is ellentétesek lehetnek. Éppen ezért ezek a kérdések nem szolgálhatnak alapul az élethez való jog korlátozására.[8]

2. Nemzetközi kitekintés az abortusszal kapcsolatos gyakorlatot illetően

2.1 Abortusz az Amerikai Egyesült Államokban

Az abortuszt érintő nemzetközi kitekintésünkben különösen lényegesnek tartjuk az Egyesült Államok gyakorlatát bemutatni, figyelemmel arra, hogy itt az alkotmányos álláspont az abortuszhoz való jogot illetően a közelmúltban jelentős változáson ment keresztül és a jelen dolgozat megírása szerinti közelmúltbéli amerikai választások során is kiemelt társadalmi és politikai jelentőséget kapott ez a kérdés.

Az abortusz, mint alkotmányos kérdés vonatkozásában az Egyesült államokban évtizedeken keresztül, egészen az elmúlt évekig a Roe v. Wade ügy[9] volt a viszonyítási pont. Ez a 973-as precedens döntő hatással volt az Egyesült Államokban a terhességmegszakításhoz való jogra. Az ügy az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága előtt zajlott, és alapvetően az abortusz jogszerűségét vitatta.

Az ügy háttere, hogy a „Jane Roe" néven ismert felperes, valódi nevén Norma McCorvey, egy Texas állambeli nő volt, aki abortuszt szeretett volna végrehajtatni, de a helyi törvények szerint azt csak akkor engedélyezték volna, ha az anya élete veszélyben lett volna. McCorvey ezért pert indított a texasi ügyész ellen, Henry Wade ellen, mert szerette volna, ha az állami törvények lehetővé tennék számára a terhesség megszakítását.

[8] Mészáros: *Az élethez való jog* 2–3.
[9] A jogesetet és a bírósági döntést lásd: Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973), *Justia U.S. Supreme Court,* https://supreme.justia.com/cases/federal/us/410/113/ (Letöltés: 2024. október 26.)

A Legfelsőbb Bíróság 1973. január 22-én 7-2-es többséggel úgy döntött, hogy a texasi abortusztörvény alkotmányellenes, mivel sérti a nők magánélethez való jogát, amely a 14. alkotmánykiegészítés (*due process clause*) alapján védelem alatt áll. A bíróság a döntésében azt állapította meg, hogy a nőknek alkotmányos joguk van dönteni arról, hogy folytatják-e a terhességet, legalább a terhesség első trimeszterében.

A Legfelsőbb Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a terhesség megszakításához való jog a magánélet védelmének része, amit az alkotmány biztosít. Az ügyben a bíróság azt is megállapította, hogy az államoknak joguk van az abortusz szabályozására, de csak akkor, ha az nem sérti túlzottan a nők jogait. A döntés három fő szakaszra osztotta a terhességet, és meghatározta, hogy az államok milyen mértékben szabályozhatják az abortuszt ezekben az időszakokban:

a) Első trimeszter: Az állam nem korlátozhatja az abortuszt.

b) Második trimeszter: Az állam szabályozhatja az abortuszt, de csak az anya egészsége érdekében.

c) Harmadik trimeszter: Az állam korlátozhatja vagy tilthatja az abortuszt, kivéve, ha az anya élete veszélyben van.

A Roe v. Wade döntés mérföldkőnek számított az amerikai jogrendben, mivel széleskörű jogi és társadalmi vitákat váltott ki az abortusz jogszerűségével kapcsolatban. A bíróság döntése hosszú távon megerősítette a nők reproduktív jogait, és a döntés szerint a nők számára biztosította a szabad választás lehetőségét a terhesség megszakításában.

A Roe v. Wade döntést a későbbiekben számos jogszabály és bírói döntés módosította, a legfontosabb ezek közül a 2022. június 24-én meghozott Dobbs v. Jackson Women's Health Organization ügyben[10] hozott döntés, melyben a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte a Roe v. Wade ügyben hozott ítéletet.

A Mississippi állam 2018-ban törvényt hozott, amely tiltotta az abortuszt, ha a terhesség 15 hetesnél tovább tartott, lényegében megszorítva a korábbi, az Egyesült Államok legfelsőbb bírósága által elfogadott 1973-as Roe v. Wade döntés alapján biztosított jogokat.

[10] A jogesetet és a bírósági döntést lásd: Dobbs v. Jackson Women's Health Organization, 597 U.S. 215 (2022), *supremecourt.gov*, https://www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/19-1392_6j37.pdf (Letöltés: 2024. október 26.)

A Jackson Women's Health Organization, Mississippi egyetlen abortuszklinikája, megtámadta ezt a törvényt, és az ügy végül a legfelsőbb bíróság elé került.

A kérdés, amelyet a bíróságnak meg kellett válaszolnia, az volt, hogy a Mississippi állam törvénye sérti-e a Roe v. Wade döntés által biztosított alkotmányos jogokat, amelyek garantálják a nők jogát az abortuszhoz, legalább a terhesség első 24 hetében.

A legfelsőbb bíróság 6-3 arányban úgy döntött, hogy a Roe v. Wade és a Planned Parenthood v. Casey (1992-es ügy) döntéseket meg kell változtatni, és így a döntés alapjául szolgáló alkotmányos jogot, miszerint a nőknek joguk van abortuszt végezni, elvetette. A bíróság arra az álláspontra jutott, hogy az alkotmány nem garantálja az abortuszhoz való jogot, és hogy ezt a kérdést a szövetségi törvények helyett az államokra kell bízni.

Ez a döntés gyakorlatilag megszüntette az abortuszra vonatkozó alkotmányos védelmet az Egyesült Államokban, és lehetővé tette az egyes államok számára, hogy szigorúbb korlátozásokat vezessenek be vagy akár teljesen betiltsák az abortuszt.

Roe v. Wade precedens elvetésével a legfelsőbb bíróság gyakorlatilag lehetővé tette, hogy az államok saját maguk döntsenek az abortusz szabályozásáról. Számos állam, különösen a konzervatív vezetésűek, azonnal életbe léptette a szigorúbb abortusztörvényeket, amelyek korlátozták vagy teljesen betiltották az abortuszt. Egyes államok, például Kalifornia[11] és New York[12], megerősítették az abortuszjogokat, hogy védjék a nők hozzáférését a szolgáltatáshoz. A döntés nagy politikai és társadalmi vitát váltott ki az Egyesült Államokban, ami folytatódik az egyes államok szintjén.

2.2 Abortusz Franciaországban

Franciaországban az első abortuszt szabályozó törvény, Veil-törvény (Loi Veil) 1975. január 17-én lépett hatályba. A törvény az elnevezését Simone Veil, akkori francia egészségügyi miniszterről kapta. A törvény lehetővé tette a nők számára az abortuszt, ha a terhesség nem haladja meg a 10 hetet, és ha az orvos megítélése szerint az abortusz nem veszélyezteti a nő

[11] Ld. Your legal right to an abortion, *Carlifornia abortion access,* https://abortion.ca.gov/your-rights/your-legal-right-to-an-abortion/index.html (Letöltés: 2024. október 26.)
[12] Ld. Abortion in New York State: Know Your Rights, *New York State*, https://www.ny.gov/programs/abortion-new-york-state-know-your-rights (Letöltés: 2024. október 26.)

életét, valamint, ha a terhesség folytatása pszichológiai vagy társadalmi problémákat okozhatna.

A törvény hatására az abortuszokat a nyilvános egészségügyi rendszer keretein belül, orvosi felügyelet mellett lehetett végrehajtani. 2001-ben a törvényt kiterjesztették, lehetővé téve az abortuszt a terhesség 12. hetéig. 2014-ben pedig a törvény tovább könnyítette a nők számára az abortuszhoz való hozzáférést.[13]

Franciaország 2024-ben alkotmányos joggá tette az abortuszhoz való jogot a világon elsőként (vitatott, hogy ezt Franciaország elsőként tette meg alkotmányos szinten, ugyanis a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmányának 191. cikke a szakirodalom egyes szerzői szerint már utalt az abortusz szabadságára).[14]

2.3 Abortusz Lengyelországban

Lengyelországban, hasonlóan az Egyesület Államokhoz szintén komoly jogi, társadalmi és politikai vitákat váltottak ki az elmúlt években az abortusszal kapcsolatos alkotmányossági döntések.

Lengyelországban az 1993-ban megalkotott törvény alapján az abortusz főszabály szerint illegális volt, mely alól lényegében három kivételt engedett az abortuszra:

a) Ha a terhesség veszélyeztette az anya életét.

b) Ha a magzat súlyos rendellenességekkel rendelkezett.

c) Ha a terhesség nemi erőszak vagy vérfertőzés következményeként jött létre.

A *2020-as ref. K 1/20 számú alkotmánybírósági határozat* azonban kimondta, hogy a magzat súlyos rendellenességei nem lehetnek elegendő indokok az abortusz elvégzésére. Ezt a döntését a lengyel alkotmánybíróság azzal indokolta, hogy a magzat életének védelme az Lengyel Alkotmány értelmében elsődleges jog, és az abortusz nem sértheti ezt a jogot, még akkor sem, ha a magzat életképtelen vagy súlyosan sérült lenne.[15]

[13] Ld. Le droit à l'avortement, *Gouvernement, Le site officiel sur l'IVG*, https://ivg.gouv.fr/le-droit-lavortement
[14] Ld. Csehes András: Francia büszkeség, egyetemes üzenet, avagy az ördög biztos ugrál örömében? - Az abortuszhoz való jog rögzítése Franciaország alkotmányában, *jtiblog*, 2024. március 19., https://jog.tk.hu/blog/2024/03/francia-buszkeseg-egyetemes-uzenet (Letöltés: 2024. október 26.)
[15] Ld. Ewa Łętowska: A Tragic Constitutional Court Judgment on Abortion, *Verfassungsblog*, 12 Nov 2020, https://verfassungsblog.de/a-tragic-constitutional-court-judgment-on-abortion/ (Letöltés: 2024. október 26.)

A döntés tehát az abortusz egyébként is szűk törvényes kereteit tovább szűkítette és az Alkotmánybíróság azt mondta ki, hogy a terhesség megszakítása nem lehet engedélyezett a magzat súlyos, életképtelen rendellenességei miatt. A döntés alkotmányos alapja az volt, hogy az Alkotmány „minden emberi élet védelmét" biztosítja, így a magzat jogait is védeni kell, és nem szabad eltérni ettől a jogi elvtől.

Az *M.L. kontra Lengyelország ügy* kapcsán az Emberi Jogok Európai Bírósága elé került a lengyel alkotmánybíróság 2020-as döntése. A kérelmező beadványában azt állította, hogy Lengyelország a 2020-as alkotmánybírósági döntésével egyebek mellett megsértette a magán- és családi élethez való jogát (az Egyezmény 8. cikke), valamint a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát (az Egyezmény 3. cikke). Indokolásul a kérelmező előadta, hogy az abortuszra vonatkozó szabály megváltoztatása szenvedést, megaláztatást és egyéb, nehezen előre látható következményeket okozott lelki és testi egészségére nézve. *Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2023. december 14-én meghozott 40119/21 számú döntése kimondta, hogy a lengyel Alkotmánybíróság határozata jogellenesen sértette a kérelmező magán- és családi élethez való jogát*.[16]

3. Az abortusszal kapcsolatos magyar alkotmánybírósági gyakorlat

A szakirodalomban első abortusz határozatként elhíresült 64/1991. (XII. 17.) AB határozatában az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a terhesség megszakítására vonatkozó szabályok rendeletben való meghatározása alkotmányellenes, azaz egyfajta formai alkotmányellenességről határozott ebben a döntésében az Alkotmánybíróság. Mindezek okán az Alkotmánybíróság az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény 29. § (4) bekezdésének első mondatát, amely szerint *„A terhesség megszakításának csak jogszabályban meghatározott esetekben és rendelkezések szerint van helye"*, valamint ugyanazon törvény 87. § (2) bekezdését, továbbá a terhességmegszakításról szóló 76/1988. (XI. 3.) MT rendeletet és az annak végrehajtására kiadott 15/1988. (XII. 15.) SZEM rendeletet alkotmányellenesnek mondta ki, és 1992. december 31-i hatállyal megsemmisítette. A mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló indítványokat az Alkotmánybíróság elutasította.[17]

[16] Ld. M.L. v. Poland, (Application no. 40119/21), *ECHR*, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2240119/21%22],%22itemid%22:[%22001-229424%22]} (Letöltés: 2024. október 26.)
[17] 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, azaz az ún. második abortusz határozat rendelkező része kijelenti, hogy nem alkotmányellenes az abortusz engedélyezése, ha egy terhes nő súlyos válsághelyzetben van, de az államnak biztosítania kell a magzati élet védelmét ellensúlyként. E két mondat kiemelésével az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy elismeri a nők önrendelkezési jogát az abortusszal kapcsolatban, és nem kíván változtatni a korábbi szabályozás alkotmányosságán. Az indoklás megerősíti az 1991-es döntésben foglaltakat, amely a magzat jogalanyiságáról és az állam életvédelmi kötelességéről szól, ugyanakkor vannak bizonyos hangsúlyeltolódások.[18]

Az Alkotmánybíróság a második abortusz határozatban megállapította, hogy a magzatvédelmi törvény megalkotásával a parlament formálisan teljesítette kötelezettségét. A törvényben nem rendelkeztek a magzat jogalanyiságáról, ami azt jelenti, hogy a magzat a jog szerint nem minősül embernek, és így nem illetik meg jogok, például az élethez vagy a megszületéshez való jog. Az Alkotmánybíróság elfogadta ezt a törvényhozói döntést, és nem kívánta személynek nyilvánítani a magzatot, illetve jogokkal felruházni. Továbbra is úgy véli, hogy a magzat jelentős, de nem abszolút védelemre jogosult, amelyet a nő önrendelkezési jogával kell mérlegelni.[19]

Az Alkotmánybíróság második abortusz határozata az emberi jogok európai egyezményére hivatkozik a magzat jogi státuszának vizsgálatakor, amely védi az élethez való jogot. A határozat idézi a strasbourgi emberi jogi bizottság 1980-as ítéletét, amely szerint a "mindenki" kifejezés nem vonatkozik a meg nem született gyermekre. Egy későbbi strasbourgi döntés ehhez hozzáfűzte, hogy a tagállamoknak szabadságuk van az abortusz szabályozásában. Ennek alapján a magyar Alkotmánybíróság nem talált alapot a magzat jogalanyiságának kiterjesztésére a közös európai mérce szerint.[20]

Az Alkotmánybíróság második abortuszdöntése a kiegyensúlyozottságra törekszik, elismerve, hogy a terhesség első szakaszában a nők önrendelkezési joga elsőbbséget élvez, míg a magzatnak ebben a szakaszban még nincsenek egyéni jogai. A válságindikáció formális szerepét is elfogadhatónak tartja, összhangban az európai jogfejlődéssel. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a magzati élet kiemelt védelmet érdemel, és a korábbi magzatvédő álláspontho képest némileg visszafogottabban fogalmaz.[21]

[18] Tóth Gábor Attila: *A második abortuszdöntés bírálata*, Fundamentum, III. évf., 1999/1, 3.
[19] Uo.
[20] Uo., 4.
[21] Uo.

BIBLIOGRÁFIA

CSEHES András: Francia büszkeség, egyetemes üzenet, avagy az ördög biztos ugrál örömében? - Az abortuszhoz való jog rögzítése Franciaország alkotmányában, *jtiblog*, 2024. március 19., https://jog.tk.hu/blog/2024/03/francia-buszkeseg-egyetemes-uzenet

CSERVÁK Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2018.

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás – RIMASZÉCSI János: Demokrácia, in KAISER Tamás (szerk.) *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. - Dialóg Campus Kiadó, 2016.

CSERVÁK Csaba: The Place of the Ombudsman Within the Framework of Government Organizations, in Gianluca, Meschini (szerk.) *Constitutionality across the gglobe: Constitutionality Around the World*, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2018.

ŁĘTOWSKA, Ewa: A Tragic Constitutional Court Judgment on Abortion, *Verfassungsblog*, 12 Nov 2020, https://verfassungsblog.de/a-tragic-constitutional-court-judgment-on-abortion/

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-DIt,* 2021. Jogtudományi Különszám.

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIT,* 2020/2.

FARKAS György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.

FRIVALDSZKY János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé - a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András: *Látlelet közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010.

MÉSZÁROS Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1.

SZABÓ Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgához*, Budapest, Patrocinium, 2018.

TÓTH Gábor Attila: *A második abortuszdöntés bírálata*, Fundamentum, III. évf., 1999/1.

Egyéb források

Abortion in New York State: Know Your Rights, *New York State*, https://www.ny.gov/programs/abortion-new-york-state-know-your-rights

Your legal right to an abortion, *Carlifornia abortion access*, https://abortion.ca.gov/your-rights/your-legal-right-to-an-abortion/index.html

Le droit à l'avortement, *Gouvernement, Le site officiel sur l'IVG*, https://ivg.gouv.fr/le-droit-lavortement

Schmidt László

AZ ABORTUSZ ETIKAI ÉS JOGI MEGÍTÉLÉSE

BEVEZETÉS

Az *abortus* kifejezés a latin *abortio* szóból származik, amelynek jelentése koraszülés. A mai értelemben vett *abortusz* (vagyis a terhességmegszakítás) már az ókori görög és római világban is széles körben gyakorlott tevékenységnek számított.[1] Az abortusz erkölcsi aspektusa természetesen nem választható el a kérdés biológiai, orvosi, pszichológiai, társadalmi-szociális és jogi vonatkozásaitól, ehhez a problémához csak komplex szemlélettel lehet közelíteni. Ha felmerül az abortusz kérdése, akkor morális helyzetbe kerül a magzat anyja, apja, illetve az esetek többségében hozzátartozóiknak is szembe kell nézniük ezzel a kérdéssel.[2] Írásomban a bemutatom a legismertebb etikai érveket és ellenérveket az abortusz mellett és ellen, valamint a magyar jogi szabályozást is.

1. AZ ABORTUSZ MELLETTI ÉRVEK

Thomson híres tanulmányában akként érvel, miszerint az abortusz etikai szempontból elfogadható. Gondolatkísérlete szerint egy híres csellista olyan vese-elégtelenségben szenved, melyet csupán egyetlen másik személy vércsoportja képes meggyógyítani, így ezt a személyt elrabolják, és akarata ellenére arra kényszerítik, hogy 9 hónapon vagy 9 éven keresztül, szó szerint egymáshoz legyenek kötve, hogy az elrabolt személy veséjét használhassa, máskülönben a csellista meghal. Felteszi a kérdést, miszerint ez morálisan elfogadható-e? Jogosan várhatja-e ezt el tőle akár a csellista, akár a társadalom? Természetesen, ez egy kedves gesztus lenne, de vajon bele kell-e törődnie?[3]

Arra az extrém álláspontra, miszerint az abortusz még az anya élete megvédése érdekében is tilos, mert abortusz esetében a magzatot megölnénk, míg ennek hiányában „csak” hagynának meghalni az anyát, azt a választ adja, hogy bármennyire is valóban ártatlan a magzat (vagyis

[1] Ld. Dobos Attila (et al): *Társadalmi normák az egészségügyben 2*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020.
[2] Barcsi Tamás: Erkölcsi döntés és életvédelem - Gondolatok az abortuszkérdés etikai szempontú elemzéséhez, *Jura,* IX. évf., 2003/2, 153–160.
[3] Judith Jarvis Thomson: A defense of abortion, *Philosophy and public affairs,* Vol. 1, No. 1 (Fall 1971), 48–49.

értelemszerűen nem tehet arról, hogy az anya meghalna), az semmiképpen sem várható el az anyától, hogy passzívan várjon, míg a magzat belülről megöli.[4]

Amikor az anya élete nincs veszélyben, akkor felmerülhet érvként, miszerint mindenkinek joga van az élethez, ezért a magzatnak is joga van az élethez. Korábbi példájához visszatérve, az a tény, hogy a csellistának az életben maradáshoz szüksége van egy másik ember veséjének használatára, nem jelenti azt, hogy joga is lenne ahhoz, azt pedig biztosan nem jelenti, hogy követelhetné azt. Thomson álláspontja szerint az élethez való jog nem garantál(hat)ja más testének használatát, vagy használatának folytatását, még akkor sem, ha ez szükséges (lenne) az életben maradáshoz.[5]

Tételezzük fel, hogy a terhesség csupán 1 órán keresztül tart, a terhes nő egészségét vagy életét nem veszélyezteti, ugyanakkor a magzat erőszak következtében fogant, a nő akarata ellenére. Ebben az esetben mondhatnánk, hogy a nőnek meg kellene engednie, hogy a magzat használja a testét arra az 1 órára, tisztességtelen lenne azt visszautasítani. Sokan azonban ebből azt vezetik le, hogy a magzatnak joga van használni a nő testét arra az 1 órára. Thomson szerint azonban ebből nem következik az, hogy a magzatnak erre joga is lenne. Amennyiben a nő ezt nem akarja, mondhatjuk rá azt, hogy önző, érzéketlen, tisztességtelen, de semmiképp sem igazságtalan.[6]

Thomson – az irgalmas Szamaritánus és Kitty Genovese[7] története alapján – arra az ellentmondásra is rávilágít, hogy – legalábbis az akkori amerikai jogszabályok szerint- senki sem tehető felelőssé azért, ha nem áldozza fel az egészségét, vagy elétét, vagy egyáltalán, nyújt a tőle elvárható segítséget valakinek, hogy megakadályozza a halálát. Ezzel szemben az abortuszt morálisan ellenzők erre kényszerítenék a terhes nőket.[8]

Boonin-Vail továbbfejleszti Thomson érvelését, az ugyanis álláspontja szerint csak szexuális erőszak esetén alkalmazható minden fenntartás nélkül. Az ún. hallgatólagos beleegyezés-érv szerint az erőszak esetét leszámítva a magzatnak igenis joga van a terhes nő méhének használatához, ugyanis a nő legalább részben felelős a terhességért, hiszen szexuális aktust

[4] Uo. 50–52.
[5] Uo. 54–56.
[6] Uo. 59–61.
[7] Kitty Genovese-t 1964-ben New Yorkban ölték meg, amit – állítások szerint – 38 ember legalább hallott, páran láttak is, de mégsem siettek a segítségére, vagy hívták a rendőrséget. Ld. Felrázták Amerika lelkiismeretét Catherine Genovese meggyilkolásának tétlen szemlélői, *Múlt-kor*, 2023. március 27. https://mult-kor.hu/felraztak-amerika-lelkiismeretet-catherine-genovese-meggyilkolasanak-tetlen-szemleloi-20230327 (Letöltés: 2024. január 5.)
[8] Thomson: *A defense of abortion*, 62–64.

folytatott azzal a tudattal, hogy az akár terhességhez is vezethet, ezzel pedig hallgatólagosan meg is adta a jogot a magzatnak a méhe használatához. Boonin-Vail szerint azonban ez nem állja meg a helyét. Különbséget kell tenni ugyanis aközött, hogy valaki szándékosan egy adott helyzetet teremt, és a között, hogy valaki szándékosan tesz valamit, ami akár elő is idézheti azt az adott helyzetet. Példája szerint különböző a helyzet akkor, ha valaki egy étteremben a vacsorája elfogyasztása után szándékosan pénzt hagy az asztalon majd távozik, és akkor, ha valaki mikor helyet foglal kiveszi a zsebéből az őt zavaró pénzt, majd azt távozáskor véletlenül ott felejti. Mindkét esetben az a végeredmény, hogy „lemondtak" a pénzükről, de nyilvánvalóan más volt a szándékuk.[9]

2. Az abortusz elleni érvek

Don Marquis ugyancsak híres tanulmányában az abortusz immoralitása mellett érvel, és kidolgozza az ún. *future-like-ours* érvet. E szerint megölni valakit elsősorban azért rossz, mert megfosztjuk az áldozatot azoktól a lehetőségektől, tapasztalatoktól, örömöktől stb., amiket máskülönben az életében megélne, vagyis a jövőjét vesszük el tőle. Álláspontja szerint ahogyan ez egyértelmű felnőtt embereknél vagy gyerekeknél, ugyanígy a magzatok vonatkozásában is egyértelműnek kellene lennie. Azt ugyanakkor ő is elismeri, hogy – bár nagyon szűk körben -, de előfordulhat, hogy az abortusz elfogadható.[10]

Először is kritizálja mind az abortusz-pártiak, mind pedig az azt ellenzők érveit. Az utóbbiak szerint a magzat a fogantatás pillanatától élő ember, ez nyilvánvaló, ezért az abortusz morálisan a gyilkossághoz hasonló. Az előbbiek ezzel szemben azt hangsúlyozzák, hogy a magzat még nem ember, ez nyilvánvaló, ezért az abortusz nem tekinthető gyilkosságnak. Marquis szerint ugyan a magzat emberi és él, nem egyértelmű, hogy emberi lény-e. Ugyanis csak egy bizonyos fejlődés után mondhatjuk a magzatra, hogy emberi lény. Ha az emberi lény morális kategória, akkor az az érv, miszerint a magzat emberi lény nem, állja meg a helyét az abortuszt ellenzők indokai között. Felhívja a figyelmet ugyanakkor, hogy a *pro-choice* érvelés sem ellentmondás mentes, az idevonatkozó érvek ugyanis nehezen tudják összeegyeztetni a személyiség (jegyek) pszichológiai és morális értelmezését (ti. mikortól tekinthető a magzat emberi személynek, és nem csupán egy emberi génekkel rendelkező biológiai lénynek.) [11]

[9] Ld. David Boonin-Vail: A defense of „A defense of abortion": On the responsibility objection to Thomson's argument, *Ethics,* Vol. 107, No. 2. (Jan. 1997), 290–293.
[10] Ld. Don Marquis: Why abortion is immoral, *The Journal of Philosophy,* Vol. 86, No. 4, (Apr. 1989)
[11] Uo. 184–188.

Érvelése szerint a *future like ours*-teóriát több megfontolás is igazolja. Először is rámutat arra, hogy a gyilkosságot azért tekintjük az (egyik) legsúlyosabb bűncselekménynek, mert többtől fosztja meg az áldozatát, mint bármely másik bűncselekmény. Másodszor is csak egy emberi lény megölése számít bűnnek. Elképzelhető, hogy egy másik bolygón élnek még olyan fajok, akik olyan jövővel rendelkeznek, mint mi, ebben az esetben az ő megölésük is bűnnek számítana.[12]

Marquis elmélete szerint ugyanakkor – szemben más, az élet szentségét hirdető elméletekkel szemben – az aktív eutanázia elfogadható olyan esetekben, amikor a beteg gyógyíthatatlan betegséggel küzd, gyógyulására nincs esély, komoly fájdalmakkal és szenvedéssel néz szembe, és meg kíván halni. Őket már nem fosztjuk meg a halálukkal egy olyan jövőtől, mint a magzatot. Szűken értelmezve, az (értékes) emberi jövő értéke az, ami egy ember megölését elfogadhatatlanná teszi.[13]

Marquis bemutatja azt is, hogy megközelítése milyen érvekkel lenne megkérdőjelezhető, és azonnal meg is cáfolja azokat. Az egyik módja ennek az lenne, ha találnánk valamilyen olyan magyarázatot az ölés helytelenségére, amely szintén érthető, és amely más következményekkel jár az abortusz etikájára nézve. Két riváliselmélet legalább bizonyos fokú plauzibilitással rendelkezik. Az egyik azon a nyilvánvaló tényen alapul, hogy az emberek értékelik az élet élményét, és azt kívánják, hogy ez az értékes élmény folytatódjon. Ezért azt mondhatjuk, hogy az ölést az teszi helytelenné, ha az áldozat számára ez az élmény megszűnik. Nevezhetjük ezt a megszakítás-elméletnek. Egy másik riváliselmélet azon a nyilvánvaló tényen alapul, hogy az emberek erősen vágynak arra, hogy továbbra is éljenek. Ez azt sugallja, hogy az ölést az teszi olyan helytelenné, hogy az megzavarja egy erős és alapvető vágyunk beteljesülését, amelynek beteljesülése szükséges minden más vágyunk beteljesüléséhez. Ezt nevezhetjük vágy-elméletnek.[14]

A vágy-elmélet kapcsán hangsúlyozza, hogy annak erősebbnek kell lennie, mint a *future-like-ours* érvelés, ugyanis ahhoz, hogy az abortusz helytelenségét magával vonja, a *future-like-ours* teóriának csak egy elégséges, de nem szükséges feltételét kell(ett) bizonyítania az emberölés helytelenségének. A vágy- elméletnek ezzel szemben egy szükséges feltételt is biztosítania kell az emberölés helytelenségére vonatkozóan ahhoz, hogy az abortuszra vonatkozóan döntéspárti következtetésre jusson. Ennek az az oka, hogy a vágy-elmélet attól az

[12] Uo. 189–191.
[13] Uo. 191.
[14] Uo. 195.

állítástól, hogy az ölés helytelenségét a nagyon erős vágyba való beavatkozás jelenti, arra az állításra tér át, hogy az abortusz nem helytelen, mert a magzatnak nincs erős életvágya. Nyilvánvaló, hogy ez a következtetés kudarcot vall, ha valakinek az élet utáni vágya nem szükséges feltétele annak, hogy helytelen legyen megölni az illetőt.[15]

A megszakítás- elmélet ugyanolyan érthetőnek tűnik, mint a *future-like-ours* elmélet, de nem igazolja az abortuszellenes álláspontot. Nyilvánvaló, hogy ha az ember tevékenységeinek, tapasztalatainak és terveinek folytatása az, ami miatt az emberölés helytelen, akkor nem helytelen a magzatokat emiatt megölni, hiszen a magzatoknak nincsenek folytatandó vagy megszüntetendő tapasztalataik, tevékenységeik és terveik. A két elmélet valóban ugyanolyan jó? A megszakítás-elmélet egyáltalán nem lesz megfelelő, ha nem utal a megszűnő tapasztalatok értékére. Ennek az elméletnek nem célja amellett érvelni, hogy helytelen legyen megölni egy olyan beteget, aki a halálért könyörög, és akinek olyan súlyos fájdalmai vannak, amelyeken nem lehet enyhíteni. Ennek megfelelően a megszakítás-elméletnek többnek kell lennie, utalnia kell a beteg tapasztalatainak pozitív értékére. De ugyanígy a *future-like-ours* elmélet sem hagyatkozhat önmagában a jövő meglétére, ez ugyanis önmagában biztosan nem zárja ki a fenti páciens megölését. Ennek az elméletnek is utalnia kell a beteg tapasztalatainak pozitív értékére, vagyis mindkét elmélet magában foglalja a tapasztalatok, tervek és tevékenységek értékét. A tapasztalatok, tervek stb. értékének időbeli időtartamárnak ugyanakkor erkölcsi következményei vannak. Bár mindkét elmélet nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy a példában szereplő páciens megölhető, ez a lehetőség csak a páciens számára teljesen kilátástalan jövő miatt marad nyitva. Nincs különbség abban, hogy a beteg közvetlen múltja elviselhetetlen fájdalmat tartalmaz-e, vagy abból áll, hogy értékkel bíró életet él. Ha a beteg jövője egy értékkel bíró jövő, akkor azt akarjuk, hogy az elmélet alapján helytelen legyen a beteg megölése. Ha a beteg jövője elviselhetetlen, függetlenül a közvetlen múltjától, akkor azt akarjuk, hogy az elmélet lehetővé tegye a beteg megölését. Nyilvánvaló tehát, hogy a beteg jövőjének értéke az, ami érthetővé teszi a beteg megölésének erkölcsösségét, vagyis az, hogy valakinek vannak-e közvetlen múltbeli tapasztalatai vagy sem, nem segít annak magyarázatában, hogy mi teszi helytelenné az ölést.[16]

Ezt követően Marquis ismertet egyéb, abortuszpárti elméleteket, és cáfolatukat is megadja. Ezek egyike szerint mivel a magzatok nem tudják értékelni a jövőjüket, ezért az számukra nem is értékes, így az abortusz nem elfogadhatatlan. Lehet, hogy kétségbeesésében valaki azt

[15] Uo.
[16] Uo. 196–197.

gondolja, hogy a jövője egyáltalán nem ér semmit, de lehet, hogy téved, mert mások joggal látnak benne értéket, akár nagy értéket is. Amikor például egy fiatal ember öngyilkosságot kísérel meg, de megmenekül, és jelentős emberi teljesítményekre tesz szert. Az ilyen fiatalok jövője végső soron értékes számukra, még akkor is, ha az öngyilkossági kísérlet pillanatában ez a jövő nem tűnik számukra értékesnek. Egy magzat jövője ugyanígy értékes lehet számára.[17]

Egy másik érv szerint, bár az embrió kilátásai látszólag az abortusz helytelenségének alapjául szolgálhatnak, az embrió nem lehet áldozat, és ezért nem is lehet sérelmet okozni neki, mert nincs érzéke. A központi érv erre, hogy bár a növények és a tartósan öntudatlanok élnek, nyilvánvalóan nem lehetnek áldozatok, ugyanis az életük puszta anyagcseréből áll, és a puszta anyagcsere nem elegendő az áldozattá válás megalapozásához. Marquis szerint a probléma ezzel az áldozattá válás hiányának megállapítására tett kísérlettel az, hogy mind a növények, mind a tartósan tudattalanok egyértelműen nélkülözik azt, amit „jövőbeli kilátásoknak" nevezünk, vagyis amire a *future-like-ours* elmélet épül, így ez sem szolgáltat elegendő indokot az abortusz mellett.[18]

A Katolikus Egyház tanítása szerint az élet-és szabadságellenes bűncselekmények között is különös súlya van az abortusznak.[19] A kánonjog szerint, aki sikeresen magzatelhajtást végez, önmagától beálló kiközösítésbe esik.[20] A katolikus egyház álláspontja szerint amiatt is indokolt az abortusz ilyen büntetése, mert a világi jogrendek a születendő élet büntetőjogi védelmét nem védik ilyen széles körben. A büntetés a terhesség bármely szakaszában elkövetett abortuszra vonatkozik. Az Apostoli Szentszék fenti kánonhoz fűzött hiteles törvénymagyarázata értelmében abortuszon nem csak az éretlen magzat méhből való eltávolítását kell érteni, hanem a magzat megölését, bármilyen módon és a fogamzás pillanatától kezdve bármikor is, vagyis a hangsúly a magzat elpusztításán van, történjék az akár méhen belül, akár azon kívül. Így ebbe a körbe esnek a különböző kísérletek során elpusztított embriók is.[21]

Szent II. János Pál pápa az *Evangelium Vitae* című enciklikában határozottan elutasítja az abortuszt, de még a fogamzásgátlást is. Szerinte tévhit, hogy a fogamzásgátlás az abortusz leghatásosabb ellenszere, hiszen éppen felerősíti az abortusz kísértését egy fogamzásgátlás ellenére történt fogantatás esetén. Álláspontja szerint „*a művi abortusz bárhogyan hajtják*

[17] Uo. 198.
[18] Uo. 199–200.
[19] Erdő Péter: *Egyházjog*, Budapest, Szent István Társulat, 2014, 673.
[20] CIC 1398.
[21] John P. Beal (et al) (eds): *New Commentary on the Code of Canon Law*, New York, Paulist Press, 2000, 1602–1603.

végre, egy ember megfontolt és közvetlen megölése életének kezdeti szakaszában, a fogantatás és a születés közötti időben", és mint ilyen elfogadhatatlan. Akit megölnek olyan ártatlan, aminél ártatlanabbat elképzelni sem lehet.[22]

3. AZ ABORTUSZ JOGI SZABÁLYOZÁSA MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a rendszerváltozás után röviddel már az Alkotmánybíróság is foglalkozott az abortusz kérdésével. A 64/1991. (XII.17.) AB határozatban előírta az Országgyűlésnek, hogy törvényben szabályozza a méhmagzat jogi természetét. Az abortusz melletti legerősebb érv ugyanis az anya önrendelkezési joga, míg a magzat melletti az állam kötelezettsége az élet védelmére, ehhez azonban mindenekelőtt a jogalkotónak el kell döntenie, hogy a magzatot jogilag embernek tekinti-e. Az állam objektív, életvédelmi kötelezettsége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, ez a kötelezettség azonban nem abszolút.[23] A halálbüntetés és az eutanázia, valamint az abortusz között alapjogi szempontból lényeges különbség, hogy az előbbieknél nem vitás, hogy az, akinek az életéről szó van, ember, vagyis ezen kérdésekről döntés hozható önmagában az élethez és méltósághoz való jog értelmezésével, anélkül, hogy az ember formális jogi fogalmával kéne foglalkozni. Az abortusz kapcsán ugyanakkor nem az a kérdés, hogy az emberi (jogállást megalapozó) jogok korlátozhatóak-e, hanem az, hogy a magzat egyáltalán alanya lehet-e ezen jogoknak.[24] Ádám Antal párhuzamos véleményében hangsúlyozta, hogy a magzatot megillető általános és egyedi védelem az egészséges ember megszületésének célját szolgálja, ebbe benne foglaltatik a magzat joga a születéshez, ez azonban nem jelenti, hogy a magzat joga születéshez egyenlő a már megszületett ember élethez való jogával. A magzat joga a születéshez nem abszolút jog, hanem származékos, így nem egyenlő az ember, mint jogalany élethez és emberi méltósághoz való jogával.[25] Kilényi Géza pedig rendkívül fontos megállapítást tett az állami és egyházi (jog)szabályok egymáshoz való viszonyáról. E szerint, ha mind az állami, mind pedig az egyházi szabályok tiltják az abortuszt, úgy ezen előírások egybeesnek. Álláspontja szerint azonban akkor sem ütköznek ezek a szabályok, ha az állam nem tekint jogellenesnek valamely egyház által tiltott magatartást, ilyenkor ugyanis az állam csupán jogi lehetőséget teremt (itt az abortuszra), amely lehetőséggel

[22] Evangelium Vitae - Szent II. János Pál pápa enciklikája a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, szerzeteseknek és szerzetesnőknek, a laikus krisztushívőknek és minden jóakaratú embernek az emberi élet sérthetetlenségéről, 1995. március 25., *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia,* https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78 (Letöltés: 2023. november 30.)
[23] 64/1991. (XII.17.) AB-határozat C) a) -c) pontok
[24] 64/1991. (XII.17.) AB-határozat D) 2. pont c) alpont
[25] 64/1991. (XII.17.) AB-határozat – Ádám Antal alkotmánybíró párhuzamos véleménye

a terhes nő – lelkiismereti meggyőződése szerint – él vagy nem él. A lelkiismereti szabadságból következően mindenkinek joga van ahhoz, hogy magával szemben szigorúbb erkölcsi mércét állítson, mint amelyet az állam állít az emberek összességével szemben. Az abortusz lehetőségének elvetése is fakadhat vallási meggyőződésből, valamennyi egyháznak joga van ahhoz, hogy arra ösztönözze híveit, hogy akkor se éljenek az abortusz lehetőségével, amikor azt a világi jogszabályok nem tiltják.[26]

Lovászy szerint egyébként ebben az esetben az Alkotmánybíróság nem is feltétlenül a jó kérdést tette fel. Az ugyanis, hogy a magzat ember-e valóban nem volt rögzítve az Alkotmányban, de ettől még nincs „joghézag" az élethez való jog kérdésében, például a halál sem került kifejezetten rögzítésre az élethez való jog (jogképesség) megszűnése esetére. Szerinte célszerűbb lett volna, ha inkább a „személy" fogalmat használta volna az Alkotmánybíróság.[27]

Valamivel később, a 48/1998. (XI.23.) AB határozatban pedig megállapította, hogy az abortusz teljes tiltása alkotmányellenes helyzetet teremtene, a nő „súlyos válsághelyzetének" vizsgálatától az állam eltekinthet, de az ilyen helyzetbe került nőket segítenie kell, valamint a „súlyos válsághelyzet" fogalmát és alkalmazhatósága feltételeit törvényi szinten szükséges szabályozni. Erre tekintettel az 1992-es törvény megfelelően módosításával tisztázásra került, hogy az abortuszról a terhes nő – és nem a magzat – érdekeinek és szempontjainak figyelembevételével kell dönteni.[28]

A 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 163.§-a alapján, aki más magzatát elhajtja, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtást

a) üzletszerűen,

b) az állapotos nő beleegyezése nélkül vagy

c) súlyos testi sérülést vagy életveszélyt okozva

követik el.

[26] 64/1991. (XII.17.) AB-határozat – Kilényi Géza alkotmánybíró párhuzamon véleménye
[27] Lovászy László Gábor: Rövid elmélkedés a modern abortusz-paradoxonról a magyar alkotmányozás fényében az állam életvédelmi kötelezettsége szempontjából, *Európai Jog*, X. évf., 2010/5, 7.
[28] Balogh Lídia: „Reproduktív jogok veszélyben"? – Reflexiók a félperiférián, *Fundamentum,* XXVII. évf., 2023/4, 35.

A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a magzatelhajtás az állapotos nő halálát okozza.

Az a nő, aki magzatát elhajtja vagy elhajtatja, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.[29]

Rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy ez a büntetőjogi tényállás az – alább részletesebben tárgyalandó –, ún. „abortusztörvény" rendelkezései által megengedett abortuszon kívüli esetekre vonatkozik.[30]

A Btk. miniszteri indokolása szerint:

> A magzatelhajtás bűncselekményének fogalma alá kizárólag a terhességnek mesterséges és jogellenes megszakítása tartozik. A terhesség mesterséges megszakítása minden esetben veszélyezteti a terhes nő egészészségét, előfordul, hogy az életét is, mivel minden esetben fennáll a fertőzés veszélye, továbbá hátrányosan befolyásolja a nő jövőbeni fogamzási képességét, illetve a terhesség kihordásának lehetőségét. Ezek a veszélyek fokozottan jelentkeznek a jogellenes magzatelhajtások esetében, ezért a magzatelhajtás pönalizálásának egyik indoka a terhes nő testi épségének, egészségének a védelme. A másik ok, hogy a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg, és a terhesség művi megszakításának a célja a méhmagzat elpusztítása. A méhmagzat fejlettségi foka a bűncselekmény megvalósulása szempontjából közömbös.[31]

Az abortusz jogi megengedhetőségét, és annak feltételeit a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény szabályozza. A törvény a magzatot nem tette jogalannyá, és főszabályként a terhesség annak 12. hetéig szakítható meg.[32] A törvény ugyanakkor nem elsősorban az abortusz erkölcsi megítélését változtatta meg, inkább a köz-és magánszféra elhatárolását jelölte. Azzal ugyanis, hogy a jog szabályoz bizonyos kérdéseket, a magánszféra határait jelöli ki negatív módon.[33] Ennek 5.§-a szerint a terhesség csak veszélyeztetettség, illetőleg az állapotos

[29] Btk. 163.§
[30] Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer, 2022.
[31] Btk. Indokolása, részletes indokolás a 163. §-hoz
[32] Hanák András: Egy különös abortusz után, *Fundamentum*, II. évf., 1998/3, 83.
[33] Ld. Sándor Judit: Újabb érvek a terhességmegszakítás alkotmányosságáról, *Fundamentum,* II. évf., 1998/3, 122–127.

nő súlyos válsághelyzete esetén, az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg. Súlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz. A terhesség – ugyancsak ebben a törvényben meghatározott esetekben – ugyanakkor később is megszakítható. A törvény indokolása ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az abortusz nem lehet a családtervezés és a születésszabályozás eszköze.[34]

A törvény végrehajtási rendeletének 2022-es módosítása („szívhangrendelet") értelmében a szülész-nőgyógyásznak az abortuszról való döntés előtt meg kell hallgattatnia a terhes nővel a magzati szívhangot vagy meg kell nézetnie az ultrahangképet.[35] Barcsi álláspontja szerint ez a jogszabály-módosítás olyan értékfelfogást képvisel, mely szerint a magzati élet elpusztítása bűn, ezzel pedig az állam egy bizonyos értelmezést erőltet rá azokra a nőkre is, akik ezzel nem értenek egyet, így korlátozza a szabadságukat. A terhes nőt a módosítással megengedhetetlen pszichés nyomásnak teszik ki ezáltal. A módosítás következtében tehát *„nem a szabadsághoz való jog elfogadható etikai impregnáltságáról kell beszélnünk, hanem a szabadság elfogadhatatlan sérelméről."*[36]

4. A MESTERSÉGES MÉH, MINT LEHETSÉGES ALTERNATÍVA?

Az abortusz jelenleg egy műtét, ami azért jár a magzat halálával, mert (még) nincs mód arra, hogy amennyiben a magzatot a terhes nő méhén kívül életben tartsuk.[37] Az ún. ektogenezis megoldást jelenthet azon nők számára, akiknek nehézséget okoz a magzat méhen belüli kihordása (vagy nem akarják azt). Az ektogenezis egy olyan technológia, mely lehetővé teszi, hogy a magzat az anya testén kívül, az anyaméh környezetét és funkcióit utánzó mesterséges környezetben fejlődjön.[38]

A mesterséges méh célja olyan környezet fenntartása, amely a méhen belüli magzati fiziológia utánzásával elősegíti az optimális fejlődést. Ez lehetővé teheti a rendkívül koraszülött állatok/emberek életképességét és folyamatos növekedését és fejlődését, ha a méhen belüli

[34] Ld. 1992. évi LXXIX. törvény indokolása, általános indokolás
[35] Barcsi Tamás: Megjegyzések a „szívhang-rendelet" kapcsán az abortuszkérdés morális értelmezéséről, *Fundamentum*, XXVII. évf., 2023/4, 41.
[36] Uo. 44–45.
[37] Lovászy László: Abortusz-paradoxon a jog hálójában- mit hozhat a technológiai fejlődés? *mandiner,* 2018. szeptember 12. https://mandiner.hu/kulfold/2018/09/abortusz-paradoxon-a-jog-halojaban-mit-hozhat-a-technologiai-fejlodes#google_vignette (Letöltés: 2024. október 14.)
[38] Haniwarda Yaakob (et al.): The Legal and Ethical Dilemmas in Keeping Abreast with Innovations in Medical Sciences, *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* Vol. 28, 2011, 223.

folyamatos túlélés már nem lehetséges, pl. elkerülhetetlen koraszülés miatt.[39] A mesterséges méh - mint részleges ektogenezis – alkalmazása során egy, a méhben már fejlődő magzatot helyeznek át egy méhen kívüli – *ex utero* – mesterséges környezetbe.[40]

Ez a technika számos egyéb előnnyel is járhat a nők számára, például mivel többé nem kell viselniük a „hagyományos" terhesség kockázatait és terheit. Ami még fontosabb, hogy a mesterséges méh reményt ad azoknak a pároknak, akik nem tudnak természetes úton utódot nemzeni, mivel ez a béranyaság vagy más asszisztált reprodukciós technológiák, például az in vitro megtermékenyítés (IVF) alternatívájának tekinthető.[41] Ezen kívül alternatívát jelenthetne az abortusz helyett olyan helyzetekben, amikor a terhesség veszélyezteti a terhes nő egészségét, vagy a nő nem kívánja azt.[42]

A mesterséges méh azonban számos (etikai) kérdést (is) felvet: Az életképesség például sok országban az a pont, ahol a magzatnak bizonyos jogi védelmet biztosítanak, amely korlátozza az abortuszhoz való hozzáférést, mivel az életképesség az abortusz medikalizált modelljének biztosításával pragmatikus kompromisszumot jelent az abortuszellenes lobbi és a választáspárti aktivisták között. Ha azonban a mesterséges méh az emberi koraszülött magzatok esetében is olyan sikeres lesz, mint az állatok esetében, akkor végső soron legalább az életképességi küszöbértékkel kapcsolatos felfogás megváltozását fogja eredményezni. A mesterséges méh azonban terminológiai problémát is felvet: az így növekvő emberi lény mesterségesen előidézett gesztáció alatt áll. Bizonyos esetekben képtelen lesz önálló életképességre és ontológiailag inkább hasonlít az életképesség előtti, méhen belüli magzatra, mint arra, amit „újszülöttnek" gondolunk. A koraszülöttek leírására használt terminológia hasonló a teljes korban lévő újszülöttekre használt terminológiához. Az *ex utero* fejlődő emberi lényt „koraszülöttnek" vagy „újszülöttnek" nevezni félrevezető a viselkedését és fejlődésének mértékét illetően.[43]

A mesterséges méhben fejlődő emberi lények morális státuszának tisztázása elengedhetetlen, ugyanis ez befolyásolja a nekik biztosított jogokat. Egy „hagyományos" úton fejlődő magzat vonatkozásában a morális státusz-felfogásban két elmélet létezik: az egyik szerint már a

[39] Kelly M. Werner – Mark R. Mercurio: Ethical consideration in the use of artificial womb/placenta technology, *Seminars in Perinatology,* Vol. 46, Issue 3 (April 2022), 2.
[40] Elizabeth Chloe Romanis: Artificial womb technology and the frontiers of human reproduction: conceptual differences and potential implications, *J. Med Ethics,* Vol. 44, No. 11, (Nov. 2018) 751.
[41] Yaakob: *The Legal and Ethical Dilemmas,* 223.
[42] John D. Lantos – Annie Janvier: The Dilemmas of Artificial Wombs: Conventional Ethics and Science Fiction, *The American Journal of Bioethics,* Vol. 23, Issue 5, (May 2023) 83.
[43] Romanis: *Artificial womb technology,* 753.

fogantatással, míg a másik szerint a születéssel szerzi meg a magzat a teljeskörű státuszt. A (koraszülött) csecsemők esetében a leginkább elfogadott elv az, hogy ezek a csecsemők ugyanolyan morális státusszal, és így jogokkal rendelkeznek, mint a gyermekek és a felnőttek. Mivel az így fejlődő emberi lények egyedülállóak lesznek az emberiség történetében, így rendkívüli kihívás és felelősség lesz a morális státuszuk tisztázása.[44]

A gyermek és az anya közötti fizikai „kötődés" kérdése is felmerül a mesterséges méh alkalmazása esetében, ez a kötődés ugyanis rendkívül fontos a magzat és az anya (későbbi) kapcsolatában, de erre értelemszerűen nincs lehetőség, ha a magzat fejlődése nem az anya méhében történik. Így a mesterséges méhnek a gyermek érzelmi fejlődésére gyakorolt lehetséges hatásait is szükséges vizsgálni. Jelen írás szempontjából pedig a legfontosabb, hogy ezt a technológiát önmagában az abortusz alternatívájának nem feltétlenül kívánatos tekinteni. Az valóban örvendetes, hogy ennek segítségével a természetes úton fogant magzatokat nem kell elvetetni, hanem a mesterséges méhbe való áthelyezéssel lehet őket kihordani. Mindazonáltal a gyermekre és a társadalomra gyakorolt következményei tagadhatatlanok. Ha minden „nem kívánt" magzatot mesterséges méhbe helyeznek át és biztonságosan megszületik, a társadalomnak szembe kell néznie a „nem kívánt" gyermekek többletével. Ez hatással lesz az állami kiadásokra, mivel növelni kell a szociális otthonok számát az ilyen gyermekek gondozására. Ezek a gyermekek az „elutasítottság" érzését érezhetik annak tudatában, hogy biológiai szüleik embrionális szinten elhagyták őket, hogy egy mesterséges méhben fejlődjenek. Ez következésképpen súlyos pszichológiai hatásokhoz vezethet náluk.[45]

Mint látható tehát, az ektogenezis, illetve a mesterséges méh bizonyos szintig valóban megoldást jelenthetne az abortuszok számának csökkentésére, azonban már maga a technológia alkalmazása is rengeteg, még megválaszolásra váró etikai, jogi, orvosi, biológiai stb. kérdést vet fel, valamint arra sem alkalmas pusztán önmagában, hogy egyáltalán ne kerüljön sor több abortuszra.

[44] Werner–Mercurio: *Ethical consideration,* 2.
[45] Yaakob: *The Legal and Ethical Dilemmas,* 225.

Összegzés

Álláspontom szerint a fentiekből látható, hogy az abortusz nem „jó" dolog, ugyanakkor etikailag (is) súlyos érvek szólnak amellett, hogy a teljes tiltása sem elfogadható.

Barcsi Tamás – Kis Jánost idézve - kiválóan foglalja össze az abortusz etikai problematikáját

> […] akinek meggyőződése szerint a magzat személy, annak erkölcsi teher egy olyan társadalomban élni, ahol az abortusz megengedett, illetve aki szerint a magzat nem személy, annak erkölcsi teher egy olyan társadalomban élni, ahol az abortusz tilos. De amíg az előbbi esetben a teher csupán közvetett, addig az utóbbi esetben a teher közvetlen lehet: a terhes nő számára megtiltják azt, ami az ő felfogásában nem bűn.[46]

Erőszakból fogant magzat tekintetében az etikusok között gyakorlatilag egyetértés mutatkozik abban, hogy ilyenkor morálisan elfogadható az abortusz. A Katolikus Egyház ugyan csak és kizárólag az anya életének veszélye esetén tartja megengedhetőnek, ezen kívüli esetekben pedig nagyon súlyos büntetést is rendel az azt elkövetőkre, ugyanakkor Magyarország szekuláris állam,[47] így az egyházi szabályok csak a katolikusokra vonatkozhatnak, valamint – ahogy a fentebb hivatkozott párhuzamos vélemény is rávilágít – annak ellenére, hogy az állam bizonyos keretek között lehetővé teszi az abortuszt, bárki dönthet úgy, hogy annak lehetőségével nem él. Gyakran elhangzik érvként, miszerint sokan vágynak gyermekre, akiknek nem lehet, így az abortusz helyett sokkal célszerűbb az örökbeadás mellett dönteni. Ezt ugyanakkor a statisztikák nem támasztják alá,[48] sőt, Magyarországon 2020 óta kizárólag házaspárok fogadhatnak örökbe, ami ugyancsak nem segít a helyzeten. Sajnálatos módon a jogalkotó a köznevelési törvény módosításával gyakorlatilag ellehetetlenítette a hozzáértő civil szervezetek által tartható szexuális felvilágosítást az iskolákban,[49] annak ellenére, hogy az Európai Unió tagállamai

[46] Barcsi: *Erkölcsi döntés és életvédelem,* 156.
[47] Vö. Alaptörvény R) cikk (3) bekezdés
[48] 2021-ben 1693 örökbefogadható gyermeket tartottak nyilván, azonban csak 995 esetben került engedélyezésre az örökbefogadás. Ld. Báthory Róbert: Mélyponton az örökbefogadás, miközben egyre több a kallódó gyerek a rendszerben, Szabad Európa, 2022. június 17. https://www.szabadeuropa.hu/a/melyponton-az-orokbefogadasok-mikozben-egyre-tobb-a-kallodo-gyerekek-a-rendszerben/31900776.html (Letöltés: 2024. január 11.)
2023-ban 1998 örökbefogadható gyermeket tartottak nyilván, és 1229 esetben került engedélyezésre az örökbefogadás, vagyis az arány javult valamelyest. Ld. Központi Statisztikai Hivatal: Örökbefogadások, örökbefogadható gyermekek és örökbefogadók, *ksh.hu,* https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0014.html (Letöltés: 2024. október 27.)
[49] 2011. évi CXC. törvény a köznevelésről, 9/A.§ (1) bekezdés

között Magyarország áll a harmadik helyen a teenager-kori terhességek tekintetében,[50] valamint – ahogy a Magyar Máltai Szeretetszolgálat egyik munkatársával készült cikkből kiderül-, már gyermeket szült anyák nincsenek például tisztában hogyan fogan meg egy gyermek, ahogy nincsenek tisztában a magzatvíz létezésével sem.[51]

Az élettel összeegyeztethetetlen betegséggel születendő magzatoknál szintén elfogadható morálisan (is) az abortusz véleményem szerint, hiszen az ilyen magzatnak a mégoly rövid élete is csak szenvedés lenne.

Mit tehetünk mégis annak érdekében, hogy minél kevesebb nőnek kelljen egy ilyen súlyos döntést meghoznia? Határozott álláspontom szerint a fogamzásgátló termékek áfa-kulcsa legrosszabb esetben is kedvezményes kellene, hogy legyen, de még inkább áfamentes körbe kellene, hogy tartozzanak ezek a termékek. Ezen kívül véleményem szerint rendkívül fontos lenne a megfelelő és hatékony iskolai szexuális felvilágosítás, akár civil szervezetekkel is karöltve, valamint az egyetemeken óvszer-automaták üzemeltetése is sokat segítene. A szexuális edukáció és a fogamzásgátlás hiánya ugyanis mind a szexuális úton terjedő betegségek, mind pedig a nem kívánt (akár tinédzser-kori) terhességek növekedésével jár, a megfelelő és hatékony szexuális edukációval pedig az állam eleget tenne életvédelmi kötelezettsége intézményes oldalának is.

[50] Ld. Share of live births to mothers aged under 20 years in Europe in 2021, by country, *statista*, 2024, https://www.statista.com/statistics/921890/rate-of-births-to-teenage-mothers-in-europe-by-country/ (Letöltés: 2024. október 21.); valamint Teenage and older mothers in the EU, *eurostat*, 2017. augusztus 8. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170808-1 (Letöltés: 2024. október 21.)

[51] Csakó Anna – Adrián Zoltán: „Ha nem muszáj, inkább ne sírjon" – ott jártunk, ahol mínusz tíz helyett már mínusz ötről indulnak a babák, *24.hu*, 2023. december 17. https://24.hu/belfold/2023/12/17/tiszabo-elso-ezer-nap-magyar-maltai-szeretetszolgalat-riport/ (Letöltés: 2024. október 19.)

BIBLIOGRÁFIA

BALOGH Lídia: „Reproduktív jogok veszélyben”? – Reflexiók a félperifériáról, *Fundamentum,* XXVII. évf., 2023/4.

BARCSI Tamás: Erkölcsi döntés és életvédelem - Gondolatok az abortuszkérdés etikai szempontú elemzéséhez, *Jura,* IX. évf., 2003/2.

BARCSI Tamás: Megjegyzések a „szívhang-rendelet” kapcsán az abortuszkérdés morális értelmezéséről, *Fundamentum*, XXVII. évf., 2023/4.

BEAL, John P. (et al) (eds): *New Commentary on the Code of Canon Law*, New York, Paulist Press, 2000.

BOONIN-VAIL, David: A defense of „A defense of abortion”: On the responsibility objection to Thomson’s argument, *Ethics,* Vol. 107, No. 2. (Jan. 1997)

DOBOS Attila (et al): *Társadalmi normák az egészségügyben 2*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020.

ERDŐ Péter: *Egyházjog*, Budapest, Szent István Társulat, 2014.

HANÁK András: Egy különös abortusz után, *Fundamentum*, II. évf., 1998/3.

KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer, 2022.

LANTOS, John D. – JANVIER, Annie: The Dilemmas of Artificial Wombs: Conventional Ethics and Science Fiction, *The American Journal of Bioethics*, Vol. 23, Issue 5, (May 2023)

LOVÁSZY László Gábor: Rövid elmélkedés a modern abortusz-paradoxonról a magyar alkotmányozás fényében az állam életvédelmi kötelezettsége szempontjából, *Európai Jog*, X. évf., 2010/5.

MARQUIS, Don: Why abortion is immoral, *The Journal of Philosophy,* Vol. 86, No. 4, (Apr. 1989)

ROMANIS, Elizabeth Chloe: Artificial womb technology and the frontiers of human reproduction: conceptual differences and potential implications, *J. Med Ethics*, Vol. 44, No. 11, (Nov. 2018)

SÁNDOR Judit: Újabb érvek a terhességmegszakítás alkotmányosságáról, *Fundamentum,* II. évf., 1998/3.

THOMSON, Judith Jarvis: A defense of abortion, *Philosophy and public affairs*, Vol. 1, No. 1 (Fall 1971)

YAAKOB, Haniwarda (et al.): The Legal and Ethical Dilemmas in Keeping Abreast with Innovations in Medical Sciences, *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* Vol. 28, 2011.

WERNER, Kelly M. – MERCURIO, Mark R.: Ethical consideration in the use of artificial womb/placenta technology, *Seminars in Perinatology,* Vol. 46, Issue 3, (April 2022)

Egyéb források

BÁTHORY Róbert: Mélyponton az örökbefogadás, miközben egyre több a kallódó gyerek a rendszerben, Szabad Európa, 2022. június 17. https://www.szabadeuropa.hu/a/melyponton-az-orokbefogadasok-mikozben-egyre-tobb-a-kallodo-gyerekek-a-rendszerben/31900776.html

CSAKÓ Anna – ADRIÁN Zoltán: „Ha nem muszáj, inkább ne sírjon" – ott jártunk, ahol mínusz tíz helyett már mínusz ötről indulnak a babák, *24.hu*, 2023. december 17. https://24.hu/belfold/2023/12/17/tiszabo-elso-ezer-nap-magyar-maltai-szeretetszolgalat-riport/

LOVÁSZY László: Abortusz-paradoxon a jog hálójában- mit hozhat a technológiai fejlődés? *mandiner*, 2018. szeptember 12. https://mandiner.hu/kulfold/2018/09/abortusz-paradoxon-a-jog-halojaban-mit-hozhat-a-technologiai-fejlodes#google_vignette

Felrázták Amerika lelkiismeretét Catherine Genovese meggyilkolásának tétlen szemlélői, *Múlt-kor*, 2023. március 27. https://mult-kor.hu/felraztak-amerika-lelkiismeretet-catherine-genovese-meggyilkolasanak-tetlen-szemleloi-20230327

Evangelium Vitae - Szent II. János Pál pápa enciklikája a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, szerzeteseknek és szerzetesnőknek, a laikus krisztushívőknek és minden jóakaratú embernek az emberi élet sérthetetlenségéről, 1995. március 25., *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia,* https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78

Központi Statisztikai Hivatal: Örökbefogadások, örökbefogadható gyermekek és örökbefogadók, *ksh.hu*, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0014.html (Letöltés: 2024. október 27.)

Share of live births to mothers aged under 20 years in Europe in 2021, by country, *statista*, 2024, https://www.statista.com/statistics/921890/rate-of-births-to-teenage-mothers-in-europe-by-country/

Teenage and older mothers in the EU, *eurostat*, 2017. augusztus 8. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170808-1

Szabó Barbara

RECHTLICHE MAßNAHMEN UND SCHUTZSTRATEGIEN GEGEN ONLINE-BELÄSTIGUNG

I. EINLEITUNG

Die Online-Belästigung ist ein weltweites Problem, das insbesondere Kinder betrifft, wobei jeder dritte von ihnen zum Opfer von Internet-Belästigung wird, was zu schweren psychologischen Konsequenzen wie Angstzuständen und Depressionen führen kann. In meiner Analyse habe ich Statistiken und Fallstudien aus Ungarn sowie die US-Gesetzgebung als Beispiele für Maßnahmen gegen Cyber-Mobbing überprüft. Mehr als 10.000 Strafverfahren wegen Belästigung wurden in Ungarn durchgeführt, was die Ernsthaftigkeit des Problems unterstreicht.[1] Die rechtlichen Rahmenbedingungen sind jedoch nicht ausreichend an die Herausforderungen des digitalen Zeitalters angepasst. Die Modernisierung der gesetzlichen Rahmenbedingungen und die Anpassung an neue Technologien ist unerlässlich, um insbesondere die Online-Sicherheit von Kindern zu gewährleisten. Das Ungarische Zentrale Statistikamt[2] stellt umfassende Daten zu registrierten Opfern und Viktimisierungsvorfällen in Ungarn von 2009 bis 2023 zur Verfügung. Dieses Datenset kategorisiert Opfer nach Altersgruppen und Art des Verbrechens und bietet Einblicke in Trends und Veränderungen im Laufe der Zeit. Die Nutzung der vom HCSO bereitgestellten Statistiken ist aus mehreren Gründen vorteilhaft. Erstens ist das HCSO eine glaubwürdige Regierungsbehörde, die die Genauigkeit und Zuverlässigkeit der Daten gewährleistet. Zweitens ist das Datenset umfassend und deckt den Zeitraum von 2009 bis 2023 ab, was die Analyse von Langzeittrends ermöglicht. Drittens erlaubt die detaillierte Aufschlüsselung nach Altersgruppen und Art des Verbrechens gezielte und spezifische Analysen.

[1] Registrierte Opfer, Opferisierungsfälle, *Statistisches Zentralamt,* https://www.ksh.hu/stadat_files/iga/en/iga0005.html (Herunterladen: 8. März 2024.)
[2] a.a.O.

II. Die rechtlichen Rahmenbedingungen und Herausforderungen im digitalen Zeitalter

Eine bemerkenswerte Verbrechensart, die verfolgt wird, ist Belästigung, die nach wie vor ein bedeutendes Anliegen darstellt und Schwankungen bei den gemeldeten Vorfällen aufweist. Belästigung als Form der Viktimisierung spiegelt breitere gesellschaftliche Probleme wider und unterstreicht die Wichtigkeit, solche Verhaltensweisen anzugehen und zu mildern, um die öffentliche Sicherheit und das Wohlbefinden insgesamt zu verbessern. Es gibt mehrere Gründe, warum Einzelpersonen möglicherweise keine Belästigung melden. Die Angst vor Vergeltung durch den Täter kann ein wesentlicher Abschreckungsfaktor sein. Opfer könnten sich auch schämen oder sich selbst für den Vorfall verantwortlich machen. Darüber hinaus kann ein Mangel an Vertrauen in das Rechtssystem oder die Strafverfolgungsbehörden das Melden entmutigen, da Opfer möglicherweise bezweifeln, dass ihr Fall ernst genommen oder dass irgendwelche bedeutenden Maßnahmen ergriffen werden. Soziale Stigmatisierung und mögliche Auswirkungen auf persönliche und berufliche Beziehungen können ebenfalls dazu führen, dass Opfer nicht an die Öffentlichkeit gehen.

Wenn Minderjährige in Belästigungsvorfälle verwickelt sind, wird die Situation komplexer und sensibler. Behörden und soziale Dienste priorisieren den Schutz und das Wohlergehen des Minderjährigen. Rechtsverfahren können Kinderhilfsorganisationen einbeziehen, und die Erziehungsberechtigten oder Eltern des Minderjährigen werden normalerweise informiert und in den Prozess eingebunden. Psychologische Unterstützung und Beratung werden oft angeboten, um dem Minderjährigen zu helfen, das Trauma zu bewältigen. Das Rechtssystem kann strengere Strafen für Täter verhängen, die Minderjährige ins Visier nehmen, um solche Verbrechen abzuschrecken und eine effektive Gerechtigkeit zu gewährleisten.

Bei Belästigung im Internet wird der Vorfall durch spezifische rechtliche und unterstützende Mechanismen behandelt. Zunächst sollten die Opfer den Vorfall der Plattform melden, auf der die Belästigung stattfand, da die meisten sozialen Medien und Online-Plattformen Richtlinien und Instrumente zur Handhabung solcher Fälle haben, darunter Blockier- und Meldemöglichkeiten. Gleichzeitig sollten die Opfer die Belästigung bei den Strafverfolgungsbehörden melden, insbesondere wenn das Verhalten Drohungen, Stalking oder andere illegale Aktivitäten beinhaltet.

Aktuelle Statistiken zeigen, dass weltweit etwa 4,8 Milliarden Menschen online aktiv sind und die Nutzerzahlen auf sozialen Netzwerken wachsen.[3] Die meisten dieser neuen Nutzer sind ohne Vorkenntnisse auf Online-Plattformen gekommen. Wenn Nutzer keine Vorkenntnisse über das Internet und seine potenziellen Gefahren haben, sind sie anfälliger für Online-Belästigungen und andere Risiken. Ohne zu verstehen, wie sie ihre persönlichen Informationen schützen, verdächtiges Verhalten erkennen oder Datenschutzeinstellungen effektiv nutzen können, könnten sie sich unwissentlich Raubtieren, Betrügern und Mobbern aussetzen. Darüber hinaus bietet dies einen idealen Nährboden für Bedrohungen, wie der plötzliche Anstieg an Angriffen zeigt. Das Internet birgt mehrere Gefahren im Hinblick auf Belästigung. Seine Weite und Anonymität ermöglichen es Tätern, ihre Identität zu verbergen, was es schwierig macht, sie zu verfolgen und zu fassen. Belästigung kann unablässig und allgegenwärtig sein, wodurch Opfer überall und zu jeder Zeit erreicht werden können, was oft zu schwerem emotionalem und psychischem Stress führt. Die Dauerhaftigkeit und breite Reichweite digitaler Inhalte können die Auswirkungen der Belästigung verstärken, da schädliche Nachrichten, Bilder oder Videos schnell verbreitet und schwer zu entfernen sind. Darüber hinaus können Opfer Herausforderungen dabei begegnen, wirksame Unterstützung und Rechtsmittel zu finden, da Online-Plattformen und rechtliche Rahmenbedingungen in ihrer Reaktion auf Cyber-Belästigung stark variieren können.

III. METHODE

Für die Vorbereitung meiner Studie habe ich zwei grundlegende Forschungsmethoden angewendet: Sekundärforschung und Literaturrecherche. In der Sekundärforschung war mein Hauptziel, vorhandene Daten und Forschungsergebnisse zu sammeln und zu analysieren. Diese Art der Forschung ist äußerst nützlich, da sie es mir ermöglicht, bestehendes Wissen umfassend zusammenzufassen, ohne neue Daten erheben zu müssen. Während der Sekundärforschung habe ich eine Vielzahl von Quellen verwendet, darunter wissenschaftliche Artikel, Bücher, statistische Berichte und andere relevante Dokumente. Diese Materialien halfen mir, den aktuellen Stand des Forschungsfeldes zu verstehen, zentrale Trends und Herausforderungen zu identifizieren und mögliche Lücken in der bestehenden Forschung zu erkennen. Die Sekundärforschung ermöglichte es mir, unterschiedliche Perspektiven und Ergebnisse in meine

[3] Number of Global Social Network Users 2017-2027., *statista*, 2024, https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/ (Herunterladen: 8. März 2024)

Studie zu integrieren. Die Literaturrecherche ist eine spezifische Form der Sekundärforschung, die darauf abzielt, relevante Literatur systematisch zu sammeln und zu analysieren. In der Literaturrecherche bestand mein Ziel darin, die wichtigsten Erkenntnisse, Trends und Forschungslücken zum Thema zu identifizieren. Dazu habe ich eine Vielzahl von wissenschaftlichen Artikeln, Büchern und Berichten gesichtet, um einen umfassenden Überblick über das Forschungsfeld zu erhalten. Die Kombination beider Methoden ermöglichte es mir, ein tiefes Verständnis des gewählten Themas zu erlangen und eine Studie zu erstellen, die auf einer breiten Palette von Literatur basiert und gleichzeitig Lücken in der bestehenden Forschung identifiziert und füllt.

IV. Strategische Ansätze zur Bekämpfung von Cyber-Belästigung

Heute sind über fünf Millionen Menschen online und nutzen das globale Netzwerk für neue Kommunikations- und Interaktionsmöglichkeiten.[4] Das Internet hat die Art und Weise, wie Menschen sich verbinden, teilen und in sozialen, beruflichen und Bildungsbereichen engagieren, grundlegend verändert.[5] Diese globale Konnektivität hat zahlreiche Lebensaspekte transformiert und geografische sowie kulturelle Grenzen überwunden. Digitale Plattformen für soziale Interaktionen, wie soziale Medien, Foren und Nachrichtendienste, haben sich vervielfacht. Diese Plattformen bringen jedoch auch Herausforderungen mit sich. Die gleichen Kanäle, die die Kommunikation und den Informationsaustausch fördern, können auch für schädliche Zwecke genutzt werden, wie beispielsweise Cyber-Belästigung, Desinformation und Datenschutzverletzungen. [6] Cyber-Belästigung ist zu einem bedeutenden Anliegen geworden, das die emotionale und psychische Gesundheit der Opfer negativ beeinflusst. Die Anonymität und Reichweite des Internets ermöglichen es Belästigern, Personen ohne unmittelbare Konsequenzen anzugreifen. Cyber-Belästigung wird definiert als absichtliches, langanhaltendes und schädliches Verhalten im Internet. Die Täter zielen darauf ab, die Opfer zu demütigen, zu bedrohen, zu verspotten, auszugrenzen, zu diffamieren oder herabzusetzen. Zu den häufigsten Formen der Cyber-Belästigung zählen „Flaming“, Belästigung, Verleumdung, Ausschluss, Identitätsdiebstahl, „Outing“ und Sexting.[7] „Flaming“ bezieht sich auf feindselige

[4] Max Roser (et al.): Internet, *Our World in Data*, 2015, https://ourworldindata.org/internet (26. Oktober 2022)
[5] Aleksej Heinze – Chris Procter: Online Communication and Information Technology Education, *Journal of Information Technology Education*, Vol. 5 (Jan. 2006) 235–249.
[6] Kraut Andrea (et al.): Digital Dangers of Smartphones, *Journal of Eastern European Criminal Law*, No. 01 (2020), 7, 36–49.
[7] Data and Statistics in Hungary, *IMPRODOVA*, https://training.improdova.eu/en/data-and-statistics/data-and-statistics-in-hungary/ (Herunterladen: 9. März 2024.)

und provokative Beiträge, die eine emotionale Reaktion hervorrufen sollen und häufig in Kommentaren, Foren und sozialen Medien zu finden sind. „Belästigung“ umfasst andauerndes aggressives Verhalten, das darauf abzielt, das Opfer einzuschüchtern oder zu quälen. Beide Formen können zu einem feindseligen Online-Raum führen und emotionalen Stress verursachen.[8] „Verleumdung“ ist das Verbreiten falscher, schädlicher Informationen, um den Ruf des Opfers zu schädigen, einschließlich Gerüchten oder manipulierten Bildern. Identitätsdiebstahl beinhaltet das Erstellen falscher Profile oder das Hacken von Konten, um beleidigende Inhalte zu posten oder bösartige Nachrichten zu senden, was den Ruf des Opfers privat und beruflich schädigen kann.[9] Outing bezeichnet das Offenlegen privater oder peinlicher Informationen ohne Zustimmung, wie etwa Geheimnisse oder persönliche Daten. Sexting wird zur Cyber-Belästigung, wenn private, explizite Bilder oder Nachrichten ohne Erlaubnis geteilt werden, was Peinlichkeit und emotionalen Schaden verursacht.[10] Ausschluss“ bedeutet das absichtliche Ausgrenzen von jemandem aus Online-Räumen wie sozialen Mediengruppen oder Chats. Dies kann besonders für Kinder und Jugendliche schädlich sein, da soziale Ausgrenzung zu Isolation, Depression und niedrigem Selbstwertgefühl führen kann.[11] Junge Menschen sind besonders anfällig für Online-Belästigungen, da sie oft nur begrenztes Wissen über Internetsicherheit haben und dadurch leicht zum Ziel von Mobbern werden. Sie erkennen möglicherweise keine Belästigung, sind unreif oder missverstehen die Handlungen der Belästiger als Scherze oder normale Interaktionen, was es erschwert, Hilfe zu suchen. Die Anonymität des Internets kann Täter ermutigen, was es schwierig macht, Online-Belästigung zu vermeiden. Eine Umfrage von UNICEF Ungarn zeigte, dass ein Drittel der Kinder Online-Belästigung erlebt hat, und weltweit haben 72 % der Kinder irgendeine Form von Cybermobbing erfahren.[12] Auch öffentliche Persönlichkeiten, Influencer und Personen im Rampenlicht sind stark gefährdet. Ungarns rechtlicher Ansatz zur Belästigung befasst sich mit störendem Verhalten und Bedrohungen, und elektronische Belästigung kann zu strafrechtlichen Konsequenzen führen, wenn bestimmte Bedingungen erfüllt sind (Abschnitt 222 des Gesetzes C von 2012 Strafgesetzbuch: Belästigung).[13] Die rechtliche Behandlung von Cyber-Belästigung in den USA variiert von Bundesstaat zu Bundesstaat, und schwere Fälle können

[8] Zappavigna M. – Martin J. R.: Affect in ambient affiliation: The semiotic work of emoji in social media interactions, *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 28, Issue 5 (Sep. 2023)
[9] a.a.O.
[10] a.a.O.
[11] a.a.O.
[12] UNICEF poll: More than a third of young people in 30 countries report being a victim of online bullying, *UNICEF*, 3. September 2019, https://www.unicef.org/press-releases/unicef-poll-more-third-young-people-30-countries-report-being-victim-online-bullying (Herunterladen: 10. Oktober 2024.)
[13] 222. § des Strafgesetzbuches: Belästigung

auf Bundesebene verfolgt werden, wenn die Kommunikation zwischen Staaten oder international erfolgt.[14] Der Artikel „Death by Words“ aus der Houston Law Review untersucht die Komplexität, Cybermobber rechtlich zur Verantwortung zu ziehen, insbesondere in Fällen, in denen Opfer Suizid begehen.[15] Die Einführung beschreibt die zunehmende Verbreitung und Schwere von Cybermobbing und hebt tragische Fälle hervor, in denen Opfer ihr Leben genommen haben. Sie bereitet den Boden für eine detaillierte Untersuchung, ob die bestehenden US-Gesetze für den Umgang mit solchen Situationen geeignet sind. Ein wesentlicher Teil des Artikels widmet sich der Spannung zwischen der Kriminalisierung von Cybermobbing und dem Schutz der Meinungsfreiheit gemäß dem First Amendment. Es werden wegweisende Fälle und rechtliche Präzedenzfälle diskutiert, die die Schwierigkeiten bei der Balance zwischen diesen Anliegen veranschaulichen. Die Notwendigkeit klarer und eng gefasster Gesetze, die Cybermobbing ansprechen, ohne verfassungsmäßige Rechte zu verletzen, wird betont. Online-Belästigung kann die Meinungsfreiheit und den Ausdruck ersticken, indem sie eine feindselige Umgebung schafft, in der sich Menschen unsicher fühlen, ihre Meinungen zu äußern oder an Diskussionen teilzunehmen. Opfer von Belästigung neigen möglicherweise zur Selbstzensur oder ziehen sich von Online-Plattformen zurück, um weiteren Missbrauch zu vermeiden, was zu einem Verlust vielfältiger Stimmen und Perspektiven führt. Dieser stillschweigende Effekt betrifft unverhältnismäßig stark marginalisierte Gemeinschaften, einschließlich Frauen, queere Personen und rassische Minderheiten, die oft von Online-Belästigern ins Visier genommen werden. Die Bekämpfung von Online-Belästigung ist entscheidend, um sicherzustellen, dass jeder das Recht hat, sich frei auszudrücken und sich ohne Angst vor Vergeltung an bedeutungsvollem Diskurs zu beteiligen.[16] Die wirtschaftlichen Auswirkungen von Online-Belästigung gehen über die einzelnen Opfer hinaus und betreffen Unternehmen und die gesamte Wirtschaft. Für Einzelpersonen kann Belästigung zu Arbeitsplatzverlust, verringerten Karrieremöglichkeiten und finanzieller Instabilität führen, da der Stress und die Ablenkung durch den Missbrauch das Leben erheblich beeinträchtigen. Für Unternehmen kann Online-Belästigung den Ruf schädigen, zu rechtlichen Haftungen führen und die Kosten für die Unterstützung von Mitarbeitern und Sicherheitsmaßnahmen erhöhen. Darüber hinaus kann eine toxische Online-Umgebung potenzielle Kunden und Partner abschrecken, was zu

[14] 222. § des Strafgesetzbuches: Belästigung

[15] Kirsten Hallmark: Death by words: Do United States statutes hold cyberbullies liable for their victims' suicide? *Houston Law Review*, Vol. 60, Issue 3, 2023, 727–761.

[16] Amnesty Reveals Alarming Impact of Online Abuse Against Women, *Amnesty International*, 20 November 2017, https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2017/11/amnesty-reveals-alarming-impact-of-online-abuse-against-women/ (Herunterladen: 10. Oktober 2024.)

Einnahmeverlusten und verpassten Geschäftschancen führt. Durch die Bekämpfung von Online-Belästigung schaffen wir einen sichereren digitalen Raum, der das Wirtschaftswachstum und die Stabilität fördert und sowohl Einzelpersonen als auch Unternehmen zugutekommt. Online-Belästigung untergräbt den sozialen Zusammenhalt und trägt zu einer Kultur der Angst und Intoleranz bei. Sie kann bestehende soziale Gräben vertiefen und Diskriminierung sowie Hass fördern. Wenn Personen aufgrund ihres Geschlechts, ihrer ethnischen Herkunft, Sexualität oder anderer Merkmale belästigt werden, werden schädliche Stereotype und Vorurteile verstärkt. Die Bekämpfung von Online-Belästigung ist entscheidend für den Aufbau einer integrativeren und respektvolleren Gesellschaft. Indem wir positive Online-Interaktionen fördern und Täter zur Verantwortung ziehen, können wir eine Kultur des Mitgefühls und Verständnisses schaffen, die gesunde und konstruktive Kommunikation begünstigt. Die Bekämpfung von Online-Belästigung ist nicht nur ein moralisches Gebot, sondern auch eine rechtliche Notwendigkeit. In vielen Rechtsordnungen gibt es Gesetze gegen Belästigung, Mobbing und Hassrede, und das Versäumnis, diese Probleme anzugehen, kann rechtliche Konsequenzen für Einzelpersonen und Plattformen nach sich ziehen. Die Einhaltung dieser Gesetze schützt die Rechte der Opfer und fördert die Gerechtigkeit. Die psychologischen Auswirkungen von Online-Belästigung sind tiefgreifend und weitreichend und beeinflussen das emotionale Wohlbefinden, die sozialen Interaktionen, die akademischen und beruflichen Leistungen, die physische Gesundheit und die zwischenmenschlichen Beziehungen der Opfer. Die Bewältigung dieser Auswirkungen erfordert einen facettenreichen Ansatz, der psychologische Unterstützung, Resilienzförderung und die Schaffung sichererer Online-Umgebungen umfasst. Durch das Verständnis und die Bearbeitung der psychologischen Belastung, die durch Online-Belästigung entsteht, können wir die Opfer besser unterstützen und auf eine digitale Welt hinarbeiten, in der sich jeder sicher und respektiert fühlt. Online-Belästigung kann tiefgreifende und langfristige Auswirkungen auf die psychische Gesundheit der Opfer haben. Die Anonymität und allgegenwärtige Natur des Internets kann den emotionalen Stress der Opfer verstärken. Häufige psychische Probleme, die aus Online-Belästigung resultieren, sind: Opfer erleben oft erhöhte Angstzustände und Depressionen aufgrund der ständigen Konfrontation mit beleidigenden Nachrichten und Drohungen. Die unaufhörliche Natur der Online-Belästigung bedeutet, dass Opfer jederzeit angegriffen werden können, was zu einem dauerhaften Zustand der Angst und Hypervigilanz führt. Dieser konstante Stress kann ihre tägliche Funktionsfähigkeit stark beeinträchtigen und es schwierig machen, Routineaufgaben zu erledigen und an sozialen Aktivitäten teilzunehmen. Depressionen, die durch Online-Belästigung verursacht werden, können zu anhaltenden

Gefühlen von Traurigkeit, Hoffnungslosigkeit und einem Verlust von Interesse oder Freude an zuvor geschätzten Aktivitäten führen. Die psychologischen Auswirkungen von Online-Belästigung sind besonders gravierend für Jugendliche und Minderjährige, die sich noch in den entscheidenden Phasen der emotionalen und psychologischen Entwicklung befinden.[17]Junge Opfer können Angstzustände und Depressionen auf verstärkte Weise erleben, da ihr Identitätsgefühl und Selbstwertgefühl noch in der Entwicklung sind. Der Missbrauch kann zu erheblichen Beeinträchtigungen ihrer schulischen Leistungen, sozialen Interaktionen und ihres allgemeinen Wohlbefindens führen. Jugendliche sind besonders gefährdet, da ihnen häufig die Bewältigungsmechanismen fehlen, die Erwachsene besitzen, und die Belästigung kann ihr Selbstwertgefühl und Selbstvertrauen in diesen prägenden Jahren erheblich beeinträchtigen. Darüber hinaus können die sozialen Erwartungen und der Wunsch nach Akzeptanz durch Gleichaltrige, die während der Adoleszenz vorherrschen, den emotionalen Stress, den die Online-Belästigung verursacht, verstärken, was zu langfristigen psychischen Gesundheitsproblemen wie chronischer Angst und klinischer Depression führen kann. In schweren Fällen entwickeln Opfer möglicherweise PTBS mit Symptomen wie Flashbacks, Albträumen, schwerer Angst und unkontrollierbaren Gedanken an die Belästigung. Die digitale Umgebung ermöglicht es Tätern, Opfer durch fortwährenden Missbrauch immer wieder zu traumatisieren, was es den Betroffenen erschwert, Erleichterung oder ein Gefühl der Sicherheit zu finden. Die anhaltende Natur der Online-Belästigung führt oft dazu, dass die Opfer ihren Peinigern nicht entkommen können, was zu chronischem Stress und Trauma führt. [18] Wiederholte Online-Belästigung kann das Selbstwertgefühl und den Selbstwert der Opfer untergraben. Beleidigende Nachrichten, die sich auf persönliche Eigenschaften, Aussehen oder Fähigkeiten beziehen, können zu tiefen Gefühlen der Unzulänglichkeit und Selbstzweifel führen. Die Opfer beginnen möglicherweise, die negativen Kommentare zu verinnerlichen und zu glauben, dass sie wahr sind oder dass sie den Missbrauch verdienen. Dies kann zu einem verminderten Selbstwertgefühl führen, was es den Betroffenen erschwert, sich durchzusetzen oder ihre Ziele mit Selbstvertrauen zu verfolgen.[19] Online-Belästigung kann zu erheblicher sozialer Isolation führen. Opfer ziehen sich möglicherweise aus Online-Communities und sozialen Medien zurück, um weiteren Missbrauch zu vermeiden, was zu einem Verlust sozialer

[17] Maeve Duggan: The Aftermath of Online Harassment, Part 4, *Pew Research Center*, 2 October 2014, https://www.pewresearch.org/internet/2014/10/22/part-4-the-aftermath-of-online-harassment/ (Herunterladen: 10. Oktober 2024.)
[18] Julie Posetti (et al.): *Online Violence Against Women Journalists: A Global Snapshot of Incidence and Impacts*, UNESCO, 2020. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375136 (Herunterladen: 10. Oktober 2024.)
[19] Duggan: *The Aftermath of Online Harassment*

Kontakte und Unterstützung führt. Diese Isolation kann besonders schädlich für Personen sein, die auf digitale Plattformen für soziale Interaktionen angewiesen sind, wie etwa Menschen mit Behinderungen oder solche, die in abgelegenen Gebieten leben. Die Angst, auf Belästigung zu stoßen, kann Opfer auch davon abhalten, an Online-Diskussionen teilzunehmen, ihre Meinungen zu teilen oder sich an sozialen Aktivitäten zu beteiligen, was ihr Gefühl von Einsamkeit und Isolation weiter verstärkt.[20] Opfer von Online-Belästigung ziehen sich oft auch aus Offline-Interaktionen zurück, da sie sich selbst in persönlichen Beziehungen unsicher oder nicht unterstützt fühlen. Diese psychische Belastung kann ihr akademisches und berufliches Leben tiefgreifend beeinflussen. Schüler, die mit Online-Belästigung konfrontiert sind, haben oft Schwierigkeiten, sich auf ihr Studium zu konzentrieren, was zu schlechteren schulischen Leistungen, häufigem Fernbleiben oder sogar Schulabbruch führen kann. Die durch die Belästigung hervorgerufenen Angst- und Stressgefühle beeinträchtigen kognitive Funktionen und erschweren die Konzentration, das Erinnerungsvermögen und die Entscheidungsfindung.

Am Arbeitsplatz können Opfer einen Rückgang der Produktivität, vermehrte Abwesenheiten und eine höhere Wahrscheinlichkeit, ihren Job zu verlassen, feststellen. Der anhaltende Stress und die Ablenkung durch die Belästigung tragen zum Burnout bei, was sowohl die Arbeitszufriedenheit als auch die Karriereentwicklungsmöglichkeiten verringert.[21] Online-Belästigung kann auch den beruflichen Ruf der Opfer schädigen, da falsche Anschuldigungen oder Verleumdungen kursieren, was langfristige Karriereaussichten beeinträchtigen kann. Die psychologischen Auswirkungen erstrecken sich oft auf die physische Gesundheit, wobei sich Stress und Angst in Form von Kopfschmerzen, Verdauungsproblemen, chronischen Schmerzen und mehr manifestieren. Anhaltender Stress kann das Immunsystem schwächen und die Betroffenen anfälliger für Krankheiten machen. Schlafstörungen sind ebenfalls häufig, da Angstzustände das Schlafmuster beeinträchtigen und zu Schlaflosigkeit oder schlechter Schlafqualität führen. Dieser Schlafmangel kann psychische Herausforderungen und körperliche Beschwerden verschlimmern und einen sich selbst verstärkenden Kreislauf des Stresses erzeugen. Zwischenmenschliche Beziehungen können stark darunter leiden, da die Opfer oft Schwierigkeiten haben, ihre Erfahrungen zu kommunizieren oder Unterstützung zu suchen, was zu Gefühlen der Isolation und des Unverständnisses führt. Angehörige haben möglicherweise Schwierigkeiten, das Ausmaß der Auswirkungen der Belästigung zu erfassen, was zu Frustration und weiterer Isolation für das Opfer führen kann. In einigen Fällen können

[20] Amnasty International: *Online Abuse Against Women*
[21] a.a.O.

die Täter die Beziehungen des Opfers direkt ins Visier nehmen, indem sie falsche Informationen verbreiten oder private Details offenlegen, was das Vertrauen untergräbt und es schwierig macht, Beziehungen aufzubauen oder aufrechtzuerhalten. Die Familiendynamik kann ebenfalls beeinträchtigt werden, da Eltern belästigter Kinder Schuldgefühle, Wut und Frustration empfinden, da sie sich unfähig fühlen, ihr Kind zu schützen. Geschwister könnten durch die emotionale Belastung der Familie oder Veränderungen in der häuslichen Atmosphäre aufgrund des Leids des Opfers beeinträchtigt werden, und die Familie insgesamt könnte soziale Stigmatisierung erfahren, wenn die Belästigung allgemein bekannt wird. Die Belästigung kann auch Peer- und soziale Beziehungen stören. Opfer meiden möglicherweise soziale Zusammenkünfte oder Online-Communities, um weiterer Missbrauch zu entgehen, was zu verstärkter sozialer Isolation und potenziellem Verlust von Freundschaften führt.[22] Peer-Unterstützung ist in solch schwierigen Zeiten von entscheidender Bedeutung, und wenn Freunde das Verständnis oder die Unterstützung verweigern, kann dies die Gefühle von Einsamkeit und Isolation des Opfers vertiefen. Trotz der schwerwiegenden psychologischen Auswirkungen von Online-Belästigung entwickeln viele Opfer schließlich Bewältigungsmechanismen und Resilienzstrategien, um mit ihren Erfahrungen umzugehen. Unterstützung durch Freunde, Familie und professionelle Berater ist von unschätzbarem Wert, um den Opfern bei der Genesung und dem Wiederaufbau ihres Lebens zu helfen. Zusätzlich können Online-Selbsthilfegruppen und Communities Solidarität und ein sicheres Umfeld bieten, in dem Opfer ihre Erfahrungen teilen und Rat suchen können. Resilienz aufzubauen bedeutet oft, gesunde Bewältigungsstrategien anzunehmen, wie z. B. das Ausüben von Hobbys, das Praktizieren von Achtsamkeit und das Suchen professioneller Hilfe, wenn nötig. Indem Opfer ermutigt werden, sich auf ihre Stärken und Erfolge zu konzentrieren, können sie nach und nach ihr Selbstwertgefühl wiederherstellen und das Gefühl der Kontrolle über ihr Leben zurückgewinnen.

V. Rechtliche Ansätze und technologische Lösungen

Die Sammlung von Gerichtsentscheidungen ist eine unschätzbare Ressource und bietet Einblicke in Urteile, Entscheidungen und rechtliche Begründungen verschiedener Gerichte, die Anwälten, Richtern, Wissenschaftlern und allen an Rechtspräzedenzfällen und -auslegungen Interessierten zugutekommen. Dieser Fall veranschaulicht das komplexe Zusammenspiel

[22] Duggan: *The Aftermath of Online Harassment.*

zwischen der Nutzung sozialer Medien und der rechtlichen Auslegung von Cyber-Belästigung. Im vorliegenden Fall veröffentlichte der Angeklagte, ein Minderjähriger, ein Video von sich selbst, in dem er eine nicht-tödliche Waffe abfeuert, sowie ein Foto, auf dem er eine Pistole hält, auf Plattformen wie Facebook Messenger und Instagram. Diese Posts sorgten bei Mitschülern für Unbehagen und lösten Vorwürfe der Cyber-Belästigung aus. Generell umfasst Cyber-Belästigung die Nutzung digitaler Kanäle zur Belästigung, Bedrohung oder Einschüchterung von Personen und erfordert in der Regel den Nachweis einer Absicht, Schaden oder Unruhe zu verursachen. Hier argumentierte die Anklage, dass die Posts des Angeklagten eine echte Bedrohung darstellten, während die Verteidigung geltend machte, dass der Inhalt als Scherz gemeint war und keine schädliche Absicht verfolgte. Die Analyse des Gerichts konzentrierte sich auf die Absicht des Angeklagten und die Wahrnehmung der Posts durch die Empfänger. Das Gericht überprüfte den Inhalt auf explizite Bedrohungen und stellte fest, dass die meisten Mitschüler dies nicht als ernsthafte Bedrohung ansahen. Dieses fehlende allgemeine Unbehagen schwächte den Cyber-Belästigungsanspruch der Anklage. Letztlich entschied das Gericht, dass die Handlungen des Angeklagten nicht die gesetzlichen Kriterien für Cyber-Belästigung oder die Vorbereitung eines Mordes erfüllten und betonte die Bedeutung von Absicht und Kontext bei der Bewertung von Online-Verhalten. Diese Entscheidung hebt die Herausforderungen bei der Strafverfolgung von Cyber-Belästigung hervor und unterstreicht die Notwendigkeit, dass Rechtssysteme sowohl die subjektiven Erfahrungen der Empfänger als auch eine objektive Analyse der Absicht des Täters berücksichtigen. Mit dem Fortschritt digitaler Kommunikationsmethoden müssen sich auch die rechtlichen Rahmenbedingungen weiterentwickeln, um die Komplexität von Online-Interaktionen zu bewältigen. Dieser Fall setzt einen Präzedenzfall für die Bewertung ähnlicher Verhaltensweisen in der Zukunft und plädiert für eine differenzierte Herangehensweise, um die Ernsthaftigkeit von Online-Bedrohungen und die dahinter stehenden Absichten zu bestimmen. Im Hinblick auf die Zukunft könnte der Kampf gegen Online-Belästigung zunehmend auf neue Technologien, prädiktive Analysen und kollaborative Innovationen angewiesen sein. Technologien wie Blockchain, Virtual Reality (VR) und das Internet der Dinge (IoT) bieten vielversprechende Ansätze, um die Sicherheit und Privatsphäre der Nutzer im digitalen Raum zu stärken und letztlich eine sicherere und respektvollere Online-Umgebung zu fördern.[23] Predictive Analytics bietet das Potenzial für proaktive Interventionen und ermöglicht Maßnahmen zur Prävention von

[23] Brad Smith: Combating Abusive AI-generated Content: A Comprehensive Approach, *Microsoft,* 13 Februar 2024, https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2024/02/13/generative-ai-content-abuse-online-safety/ (Herunterladen: 10. Oktober 2024.)

Belästigung, bevor sie eskaliert. Durch die Analyse von Mustern und die Identifizierung früher Anzeichen von Belästigung können Plattformen vorbeugende Maßnahmen ergreifen, um die Nutzer zu schützen. Die Zusammenarbeit zwischen Stakeholdern—wie Technologieunternehmen, politischen Entscheidungsträgern und Interessenvertretungen der Nutzer—wird entscheidend sein, um umfassende und nutzerzentrierte Lösungen zu entwickeln. Mit dem Fortschritt der Technologie eröffnen sich kontinuierlich neue Wege zur Bekämpfung von Online-Belästigung. Innovationen in Bereichen wie Blockchain, Virtual Reality (VR) und dem Internet der Dinge (IoT) versprechen, die Online-Sicherheit zu transformieren und sichere Umgebungen zu schaffen, die den Schutz der Nutzer auf digitalen Plattformen verbessern.[24] Blockchain, oft mit Kryptowährungen in Verbindung gebracht, bietet eine sichere und transparente Möglichkeit, Interaktionen aufzuzeichnen. Durch die Integration von Blockchain können Online-Plattformen unveränderliche Aufzeichnungen von Nutzeraktivitäten erstellen, was das Nachverfolgen und Verifizieren von Belästigungsvorfällen erleichtert. Dieser Ansatz erhöht die Verantwortlichkeit, da Täter ihre missbräuchlichen Handlungen nicht bearbeiten oder löschen können. Darüber hinaus schützt Blockchain die Privatsphäre der Nutzerdaten, indem sichergestellt wird, dass sensible Informationen sicher und für potenzielle Belästiger unzugänglich bleiben. Mit der zunehmenden Beliebtheit von Virtual Reality (VR) ist die Sicherheit in diesen immersiven Räumen entscheidend. VR-Plattformen können Funktionen wie virtuelle Grenzen und Echtzeitüberwachung implementieren, um die Nutzer vor Belästigung zu schützen. Darüber hinaus bietet VR eine ideale Umgebung für Bildungsprogramme und ermöglicht es Nutzern, sich interaktiv mit der Erkennung und Bekämpfung von Online-Belästigung auseinanderzusetzen. Diese sicheren, kontrollierten virtuellen Umgebungen ermöglichen es Nutzern, Bewältigungsstrategien durch realistische Szenarien zu üben. Das Internet der Dinge (IoT) verbindet verschiedene Geräte und schafft ein vernetztes Netzwerk von Geräten. Diese Konnektivität bietet einzigartige Möglichkeiten, die Online-Sicherheit zu stärken, da IoT-Geräte Kommunikationskanäle verbessern, Echtzeitdaten zu schädlichen Aktivitäten teilen und Warnungen oder Einschränkungen auslösen können, wenn verdächtige Muster erkannt werden.[25] Die Vernetzung von IoT-Geräten bietet einzigartige Vorteile zur Verbesserung der Online-Sicherheit. So können beispielsweise Smart-Home-Geräte Benutzer auf ungewöhnliche Aktivitäten oder potenzielle Datenschutzverletzungen aufmerksam machen und es ihnen ermöglichen, schnell zu reagieren. Tragbare Technologie

[24] 10 Breakthrough Technologies 2024, *MIT Technology Review*, 8 Januar 2024 https://www.technologyreview.com/2024/01/08/1085094/10-breakthrough-technologies-2024/
[25] Brad: *Combating Abusive AI-generated Content.*

kann die emotionalen und physischen Reaktionen der Benutzer auf Online-Interaktionen überwachen und in belastenden Momenten Echtzeitunterstützung und Feedback bieten. Predictive Analytics, das Daten, statistische Algorithmen und maschinelles Lernen verwendet, um zukünftige Ergebnisse auf der Grundlage vergangener Daten vorherzusagen, ist ein leistungsstarkes Instrument zur Prävention von Online-Belästigung. Plattformen können das Nutzerverhalten und Kommunikationsmuster analysieren, um frühzeitig Anzeichen potenzieller Belästigung zu erkennen. Durch die Untersuchung von Faktoren wie Sprache, Interaktionsfrequenz und Stimmung können prädiktive Modelle Benutzer kennzeichnen, die bedenkliche Verhaltensweisen zeigen. Dieser proaktive Ansatz ermöglicht es den Plattformen, einzugreifen, bevor die Belästigung eskaliert – indem sie potenziellen Belästigern Warnungen aussprechen, potenziellen Opfern Unterstützung anbieten oder die Plattform-Einstellungen anpassen, um schädliche Interaktionen zu mildern. Darüber hinaus ermöglichen prädiktive Analysen maßgeschneiderte Interventionen, die auf die individuellen Bedürfnisse abgestimmt sind. Beispielsweise kann die Plattform einem Benutzer, der als anfällig für Belästigungen eingestuft wird, personalisierte Ressourcen anbieten, wie etwa Verbindungen zu Unterstützungsdiensten oder Anpassungen der Datenschutzeinstellungen für einen verbesserten Schutz. Dieser personalisierte Ansatz stellt sicher, dass die Benutzer die Unterstützung und Intervention erhalten, die ihren Bedürfnissen entspricht. Durch die kontinuierliche Überwachung von Nutzerinteraktionen liefert Predictive Analytics Echtzeiteinblicke in das Wohlbefinden von Online-Communities, wodurch Plattformen aufkommende Belästigungstrends und -schwerpunkte erkennen können. Diese dynamische Überwachung ermöglicht die schnelle Bereitstellung von Ressourcen und hilft, eine sichere und unterstützende Umgebung für alle Benutzer aufrechtzuerhalten. Die Bekämpfung von Online-Belästigung erfordert die Zusammenarbeit zwischen verschiedenen Akteuren, darunter Technologieunternehmen, Forscher, politische Entscheidungsträger und Interessengruppen. Partnerschaften zwischen Regierungen und Technologieunternehmen können die Forschung und Entwicklung fortschrittlicher Werkzeuge zur Prävention von Belästigung finanzieren. Solche Kooperationen können auch Industriestandards und bewährte Verfahren etablieren, um sicherzustellen, dass alle Plattformen umfassende Sicherheitsmaßnahmen implementieren. Fortlaufende Forschung ist entscheidend, um auf sich entwickelnde Bedrohungen vorbereitet zu bleiben und die sich verändernde Dynamik der Online-Belästigung zu verstehen. Universitäten und Forschungseinrichtungen, die gemeinsam mit Technologieunternehmen arbeiten, können die psychologischen, sozialen und technologischen Dimensionen von Belästigung untersuchen und wertvolle Einblicke für neue Richtlinien und Interventionen

liefern. Innovationen in der Anti-Belästigungstechnologie sollten sich auf die Bedürfnisse und Erfahrungen der Nutzer konzentrieren. Durch die Einbeziehung der Nutzer in die Gestaltung und Erprobung neuer Werkzeuge können Plattformen sicherstellen, dass die Lösungen effektiv, zugänglich und respektvoll gegenüber Privatsphäre und Rechten sind. Feedback von verschiedenen Nutzergruppen hilft, Verbesserungsbereiche zu identifizieren und führt zu integrativeren Werkzeugen. Fortschritte in der künstlichen Intelligenz (KI) und im maschinellen Lernen bieten leistungsstarke Werkzeuge zur Erkennung und Verhinderung von Online-Belästigung. KI-Algorithmen können riesige Datensätze analysieren, um Muster missbräuchlichen Verhaltens zu identifizieren, wodurch Plattformen proaktiv handeln können. Diese Technologien können schädliche Inhalte filtern und blockieren, bevor sie das Opfer erreichen, und so die Auswirkungen der Belästigung minimieren.[26] KI kann die Meldeverfahren erheblich verbessern, indem sie die vorläufige Bewertung von Belästigungsfällen automatisiert, dringende Fälle priorisiert und detaillierte Beweise zur Unterstützung der Strafverfolgung zusammenstellt. Der verantwortungsvolle Einsatz dieser Technologien ist jedoch entscheidend, wobei Transparenz und Verantwortlichkeit im Vordergrund stehen, um die Rechte der Nutzer zu schützen und Missbrauch zu verhindern. Die Stärkung von Datenschutz- und Sicherheitstools ist ebenfalls wichtig, um Nutzer vor Online-Belästigung zu schützen. Verschlüsselung kann persönliche Daten schützen und das Risiko verringern, dass Belästiger Informationen erlangen oder missbrauchen. Soziale Medienplattformen und Online-Dienste sollten robustere, benutzerfreundliche Datenschutzeinstellungen anbieten, die es den Nutzern ermöglichen, zu kontrollieren, wer auf ihre Informationen zugreift und mit ihnen interagiert. Effektive Blockierungs- und Meldetools sind unerlässlich, und Plattformen sollten klare Richtlinien für ihre Verwendung bereitstellen und sicherstellen, dass auf Meldungen zeitnah reagiert wird. Die Zusammenarbeit zwischen Technologieunternehmen und Strafverfolgungsbehörden verbessert den Schutz der Nutzer und erleichtert die Strafverfolgung der Täter. Bildung ist ebenso wichtig zur Prävention, indem Programme zur digitalen Kompetenz Kindern und Jugendlichen sicheres Online-Verhalten vermitteln. Diese Programme sollten sich darauf konzentrieren, Belästigung zu erkennen, persönliche Informationen zu schützen und die Auswirkungen von Cybermobbing zu verstehen. Initiativen sollten auch Eltern, Lehrkräfte und Betreuer einbeziehen und sie in die Lage versetzen, Kinder dabei zu unterstützen, sich sicher in Online-Räumen zu bewegen. Durch die Förderung einer Kultur der

[26] Disrupt Online Hate and Harassment, *ADL*, https://www.adl.org/what-we-do/disrupt-online-hate-harassment

digitalen Verantwortung und des Mitgefühls können diese Bemühungen Vorfälle von Online-Belästigung verringern.

Öffentliche Aufklärungskampagnen sind entscheidend, um das Stigma rund um das Melden und Suchen von Hilfe bei Online-Belästigung abzubauen. Kampagnen können das Bewusstsein für die Auswirkungen von Cyber-Belästigung schärfen, Opfer ermutigen, sich zu melden, und Unterstützungsdienste fördern. Durch das Vorstellen von realen Geschichten und praktischen Ratschlägen befähigen diese Kampagnen Einzelpersonen, Maßnahmen zu ergreifen. Gemeinsame Anstrengungen von Regierungen, NGOs und Technologieunternehmen erhöhen die Reichweite und Wirksamkeit der Kampagne, während soziale Medienplattformen und Influencer eine wichtige Rolle bei der Förderung positiven Online-Verhaltens spielen. Opfer von Online-Belästigung leiden oft unter psychischem Stress, einschließlich Angstzuständen, Depressionen und PTBS. Der Zugang zu psychischen Gesundheitsdiensten ist unerlässlich, wobei Beratung speziell auf die Herausforderungen der digitalen Belästigung ausgerichtet sein sollte. Psychische Fachkräfte sollten im Umgang mit der einzigartigen, allgegenwärtigen Natur des Online-Missbrauchs geschult sein. Selbsthilfegruppen und Peer-Netzwerke bieten den Opfern emotionalen Halt und praktische Ratschläge und schaffen Räume für geteilte Erfahrungen und Genesung. Rechtliche Unterstützung ist ebenfalls entscheidend und gibt den Opfern die Möglichkeit, Gerechtigkeit und Schutz zu suchen. Rechtsberatungsdienste helfen den Opfern, ihre Rechte zu verstehen, sich im Rechtssystem zurechtzufinden und rechtliche Schritte gegen die Täter einzuleiten. Interessenvertretungsorganisationen tragen dazu bei, das Bewusstsein zu schärfen, sich für die Rechte der Opfer einzusetzen und gesetzliche Reformen voranzutreiben, um den Schutz vor Online-Belästigung zu verbessern. Die Zusammenarbeit zwischen Juristen, Interessenvertretungen und Strafverfolgungsbehörden schafft ein umfassendes Unterstützungssystem, das sowohl die rechtlichen als auch die emotionalen Bedürfnisse der Opfer berücksichtigt und einen Weg zu Gerechtigkeit und Genesung bietet.

VI. Zusammenfassung

Soziale Medienplattformen und Online-Communities spielen eine entscheidende Rolle im Kampf gegen Online-Belästigung. Diese Plattformen müssen strikte Anti-Belästigungsrichtlinien durchsetzen, zuverlässige Meldungs- und Blockierungsmechanismen implementieren und schnell auf Verstöße reagieren. Eine transparente Handhabung von Belästigungsfällen baut Vertrauen bei den Nutzern auf und zeigt ein echtes Engagement für

Sicherheit. Plattformen sollten auch Forschung und Entwicklung priorisieren, um Werkzeuge zur Erkennung und Prävention von Belästigung zu verbessern und dabei mit Experten aus Psychologie, Strafverfolgung und Technologie zusammenarbeiten. Positive Online-Communities fördern respektvolle Interaktionen, Inklusivität und feiern die Vielfalt, was Belästigungen verringern kann. Die Community-Richtlinien sollten diese Werte widerspiegeln und konsequent durchgesetzt werden, um eine Kultur der Freundlichkeit und des Respekts online zu schaffen. Darüber hinaus können Online-Communities wertvolle Unterstützungsnetzwerke für Belästigungsopfer bieten, etwa durch Peer-Gruppen, moderierte Foren und Ressourcenzentren. Die Bekämpfung von Online-Belästigung erfordert einen vielschichtigen Ansatz, der Technologie, Bildung, rechtliche Reformen und gesellschaftliche Strategien integriert. Mit wachsender digitaler Vernetzung sind proaktive Maßnahmen unerlässlich, um gefährdete Gruppen wie Kinder und Jugendliche vor Online-Gefahren zu schützen. Technologische Innovationen werden eine zentrale Rolle im Kampf gegen Belästigung spielen. Fortschritte in künstlicher Intelligenz (KI) und maschinellem Lernen ermöglichen die Echtzeit-Erkennung von Belästigung, wodurch Plattformen sofort eingreifen können. KI kann auch beleidigende Inhalte filtern, bevor sie das Opfer erreichen, und so eine sicherere Online-Umgebung schaffen. Verbesserte Verschlüsselungs- und Datenschutztools werden den Nutzern weiter helfen, ihre Informationen zu sichern und Belästigungsrisiken zu verringern. Erweiterte Meldungs- und Verfolgungssysteme werden die effektive Zusammenarbeit zwischen Plattformen und Strafverfolgungsbehörden erleichtern und zur Identifizierung und Verfolgung von Tätern beitragen. Rechtliche Rahmenbedingungen müssen sich weiterentwickeln, um mit der Technologie und der sich verändernden Natur von Online-Interaktionen Schritt zu halten. Zukünftige Gesetzgebung sollte alle Formen der Cyber-Belästigung umfassend ansprechen und den Schutz vor Schaden mit Rechten wie der Meinungsfreiheit in Einklang bringen. Internationale Zusammenarbeit wird entscheidend sein, da Online-Belästigung oft grenzüberschreitend ist. Harmonisierte Gesetze und internationale Abkommen können sicherstellen, dass Täter zur Rechenschaft gezogen werden, unabhängig von ihrem Standort, was die Zusammenarbeit zwischen Regierungen, internationalen Organisationen und Technologieunternehmen erfordert. Bildung ist grundlegend für die Prävention von Online-Belästigung. Zukünftige Programme zur digitalen Kompetenz sollten sicheres Online-Verhalten und verantwortungsbewusstes Handeln lehren und Themen wie die Erkennung von Belästigung, Datenschutz und Meldeverfahren abdecken. Die Integration dieser Programme in die Schulcurricula sowie öffentliche Aufklärungskampagnen können das Stigma rund um die Meldung von Belästigung abbauen und Opfer ermutigen, Hilfe zu suchen. Ein

gesellschaftlicher Wandel hin zu respektvollem Online-Verhalten ist ebenfalls notwendig. Durch die Förderung von Empathie und die Verantwortlichkeit für digitales Verhalten können wir eine sicherere und inklusivere digitale Umgebung schaffen. Gemeindebasierte Ansätze wie Peer-Unterstützungsnetzwerke bieten zusätzliche emotionale Unterstützung und praktische Ratschläge für Opfer und können neben formellen Diensten umfassende Hilfe leisten. Fortlaufende Forschung wird entscheidend sein, um Online-Belästigung wirksam zu verstehen und zu bekämpfen. Zukünftige Studien sollten die psychologischen und sozialen Auswirkungen von Belästigung untersuchen, aktuelle Präventions- und Interventionsstrategien bewerten und neue Ansätze erforschen. Eine gemeinsame Forschung von Wissenschaft, Industrie und Regierung kann Innovationen vorantreiben und sicherstellen, dass die Interventionen evidenzbasiert und effektiv sind. Die Zukunft der Bekämpfung von Online-Belästigung liegt in einem koordinierten Ansatz, der technologische Fortschritte, rechtliche Reformen, Bildungsinitiativen, gesellschaftliche Veränderungen und kontinuierliche Forschung kombiniert. Diese umfassende Strategie kann eine sicherere und respektvollere digitale Umgebung für alle Nutzer schaffen, insbesondere für gefährdete Gruppen wie Kinder. Indem wir eine digitale Ära anstreben, die durch Chancen und positive Verbindungen geprägt ist, können wir Belästigungen und Missbrauch minimieren und eine inklusive und unterstützende Online-Welt fördern. Online-Belästigung, insbesondere gegen Kinder, ist ein weit verbreitetes Problem mit erheblichen psychologischen Auswirkungen wie Angstzuständen und Depressionen. Da eines von drei Kindern im Internet belästigt wird, besteht ein dringender Bedarf, die rechtlichen Systeme an die Herausforderungen der digitalen Welt anzupassen. Diese Studie untersucht Daten aus Ungarn und das US-Rechtsmodell, um die Schwere des Problems und aktuelle rechtliche Mängel aufzuzeigen. Das Ungarische Zentrale Statistikamt verfolgt seit 2009 Daten zur Viktimisierung und kategorisiert Fälle nach Alter und Art des Verbrechens, wodurch wesentliche Trends bei Belästigungen hervorgehoben und der Bedarf an gezielten Sicherheitsmaßnahmen verdeutlicht wird. Leider bleiben viele Belästigungsfälle aufgrund von Angst vor Vergeltung, Scham, Misstrauen gegenüber dem Rechtssystem und sozialem Stigma ungemeldet. Minderjährige sind besonders gefährdet und benötigen nicht nur rechtliche, sondern auch soziale Interventionen, wie psychologische Unterstützung und strengere Strafen für Täter. Die Meldung von Belästigungen erfordert die Benachrichtigung sowohl der Plattform als auch der Strafverfolgungsbehörden, doch die Anonymität im Internet erschwert das Auffinden der Täter, und die weite Verbreitung digitaler Inhalte verschärft die Auswirkungen auf die Opfer. Der schnelle Anstieg der Internetnutzer, von denen viele die Online-Risiken nicht kennen, verstärkt diese Bedenken zusätzlich. Diese Studie stützte sich auf Sekundärforschung

und Literaturrecherchen, um einen umfassenden Überblick über Online-Belästigung zu bieten und die Bedeutung des Verständnisses der Entwicklung des Internets von einem militärischen Projekt zu einem globalen Kommunikationsmittel aufzuzeigen, das auch für Missbrauch und Belästigung genutzt wird. Cyber-Belästigung umfasst absichtliche, schädliche Handlungen im Internet, wie Flaming, Verleumdung, Identitätsdiebstahl, „Outing“, Sexting und Ausschluss. Kinder und Jugendliche mit begrenztem Wissen über Internetsicherheit sind besonders gefährdet. Die Anonymität des Internets ermutigt oft die Täter, was es den Opfern erschwert, wiederholten Belästigungen zu entkommen. In Ungarn werden Belästigungen durch allgemeine Störungsdelikte und Drohungen mit Gewalt geregelt, wobei unter bestimmten Bedingungen strafrechtliche Verantwortlichkeit besteht. In den USA variieren die Gesetze je nach Bundesstaat, und schwere Fälle können als Bundesverbrechen gelten, insbesondere wenn sie staatsübergreifende oder internationale Kommunikation beinhalten. Der Artikel „Death by Words: Do United States Statutes Hold Cyberbullies Liable for Their Victims' Suicide?“ diskutiert die Herausforderungen, Cybermobber für Suizide zur Verantwortung zu ziehen, und hebt die Spannung zwischen der Kriminalisierung von Cybermobbing und der Wahrung der Meinungsfreiheit hervor und betont die Notwendigkeit klarer, präziser Gesetze. Zukünftige Bemühungen zur Bekämpfung von Online-Belästigung werden von aufkommenden Technologien, prädiktiver Analyse und innovativer Zusammenarbeit profitieren. Blockchain, VR und IoT bieten neues Potenzial für den Schutz und die Privatsphäre der Nutzer. Blockchain kann unveränderliche Aufzeichnungen über Online-Aktivitäten erstellen und so die Nachverfolgung von Belästigung und die Durchsetzung der Rechenschaftspflicht erleichtern. VR-Plattformen können erweiterte Sicherheitsfunktionen hinzufügen und interaktive Schulungen zur Erkennung und Reaktion auf Belästigung anbieten. IoT verbindet verschiedene Geräte und schafft Netzwerke, die die Sicherheit durch Warnungen vor verdächtigen Aktivitäten und Überwachung der Reaktionen auf Online-Interaktionen verbessern. Prädiktive Analysen können das Verhalten der Nutzer analysieren, um potenzielle Belästigungen frühzeitig zu erkennen, was eine rechtzeitige Intervention, personalisierte Unterstützung und Einblicke in die Gesundheit der Community ermöglicht. Fortschritte in der künstlichen Intelligenz und im maschinellen Lernen bieten neue Lösungen zur Erkennung und Verhinderung von Belästigung im Internet. Durch die Analyse umfangreicher Daten zur Erkennung missbräuchlicher Muster, das Filtern schädlicher Inhalte und die Automatisierung der Bewertung von Meldungen kann KI dringende Fälle priorisieren und Echtzeitinterventionen unterstützen. Die Verbesserung der Datenschutz- und Sicherheitstools bleibt von entscheidender Bedeutung, wobei Verschlüsselung persönliche Daten schützt und starke

Datenschutzeinstellungen es den Nutzern ermöglichen, zu kontrollieren, wer auf ihre Informationen zugreifen kann. Bildung spielt eine Schlüsselrolle bei der Prävention von Online-Belästigung. Programme zur digitalen Kompetenz können sicheres Online-Verhalten fördern, und öffentliche Aufklärungskampagnen helfen, das Stigma rund um die Meldung und das Suchen von Hilfe bei Belästigung abzubauen. Der Zugang zu Ressourcen im Bereich psychische Gesundheit und rechtliche Unterstützung ist wesentlich, um Opfern zu helfen, mit den emotionalen und rechtlichen Folgen von Online-Belästigung umzugehen. Die Zusammenarbeit zwischen juristischen Fachleuten, Interessengruppen und Strafverfolgungsbehörden bietet umfassende Unterstützung für die Opfer und berücksichtigt sowohl ihre psychischen als auch rechtlichen Bedürfnisse.

BIBLIOGRAFIE

HALLMARK, Kirsten: Death by words: Do United States statutes hold cyberbullies liable for their victims' suicide? *Houston Law Review*, Vol. 60, Issue 3, 2023.

HEINZE, Aleksej – PROCTER, Chris: Online Communication and Information Technology Education, *Journal of Information Technology Education*, Vol. 5 (Jan. 2006)

HERKE Csongor: *Criminal Procedure Law*, Pécs, University of Pécs Faculty of Law, 2018.

KRAUT Andrea (et al.): Digital Dangers of Smartphones, *Journal of Eastern European Criminal Law*, No. 01 (2020)

ZAPPAVIGNA M. – MARTIN J. R.: Affect in ambient affiliation: The semiotic work of emoji in social media interactions, *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 28, Issue 5 (Sep. 2023)

Internet-Ressourcen

DUGGAN, Maeve: The Aftermath of Online Harassment, Part 4, *Pew Research Center*, 2 October 2014, https://www.pewresearch.org/internet/2014/10/22/part-4-the-aftermath-of-online-harassment/

POSETTI, Julie (et al.): *Online Violence Against Women Journalists: A Global Snapshot of Incidence and Impacts*, UNESCO, 2020. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375136

ROSER, Max (et al.): Internet, *Our World in Data*, 2015, https://ourworldindata.org/internet

SMITH, Brad: Combating Abusive AI-generated Content: A Comprehensive Approach, *Microsoft*, 13 Februar 2024, https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2024/02/13/generative-ai-content-abuse-online-safety/

10 Breakthrough Technologies 2024, *MIT Technology Review*, 8 Januar 2024 https://www.technologyreview.com/2024/01/08/1085094/10-breakthrough-technologies-2024/

Amnesty Reveals Alarming Impact of Online Abuse Against Women, *Amnesty International*, 20 November 2017, https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2017/11/amnesty-reveals-alarming-impact-of-online-abuse-against-women/

Data and Statistics in Hungary, *IMPRODOVA*, https://training.improdova.eu/en/data-and-statistics/data-and-statistics-in-hungary/

Disrupt Online Hate and Harassment, *ADL*, https://www.adl.org/what-we-do/disrupt-online-hate-harassment

Number of Global Social Network Users 2017-2027., *statista*, 2024, https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/

Registrierte Opfer, Opferisierungsfälle, *Statistisches Zentralamt*, https://www.ksh.hu/stadat_files/iga/en/iga0005.html

UNICEF poll: More than a third of young people in 30 countries report being a victim of online bullying, *UNICEF*, 3 September 2019, https://www.unicef.org/press-releases/unicef-poll-more-third-young-people-30-countries-report-being-victim-online-bullying

Széchenyi István Ágoston

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG EGYES VETÜLETEI

Az emberi méltóság védelme olyan új kihívásokkal néz szembe a 21. században – különösen a közösségi média térnyerésével –, amelyek gyökeresen átalakítják a klasszikus alapjogok értelmezését és alkalmazását. A technológia fejlődése példátlan lehetőségeket teremt az önkifejezésre és a kommunikációra, ugyanakkor újabb platformokat kínál az emberi méltóság megsértésére is.

Az emberi méltóság fogalma a történelem különböző korszakaiban más-más értelmezési módot nyert.[1] Mindazonáltal a gyűlöletbeszéd, a rágalmazás, a dezinformáció és a manipuláció mind olyan új eszközöket alkalmazó jelenségek, amelyekkel a jognak és a társadalomnak szembe kell néznie. Különösen aggasztó az álhírek és a *deepfake* technológia terjedése, amely alááshatja a közbizalmat és súlyosan károsíthatja az egyének méltóságát.

Az gondolhatja az olvasó, ezek a kihívások nem is annyira újkeletűek, mint amennyire én azt állítom. Vegyük példának az athéni demokráciát: a demagógok tevékenységének következményében a tudattalan tömeg gyakran indulatvezérelten és irracionálisan hozott döntéseket, tisztán érzelmi alapon.[2] A manipuláció már több ezer évre tekint vissza: ahogyan a demagógok a retorika eszközével manipulálták az athéni választókat[3] – gondolhatjuk –, úgy hasonló eszközökkel próbálják a 21. századi pártok megnyerni szavazóikat. Az emberi természet évezredek óta változatlan lényegében, hiszen ugyanazok az ösztönök, vágyak, „*drive*-ok" (hajtóerők) irányítják a mai embert, mint az ősembert.[4] Véleményem szerint azonban

[1] A klasszikus négy módszer a nyelvtani, a rendszertani, a logikai és a történeti volt. Ezt a „Bielefeldi kör" 12 kategóriává fejlesztette. A rendszertani jogértelmezés a 12 módszeres teljes verzió szerint leginkább a jogdogmatikai és a logikai, illőleg a jogszabály célja szerinti interpretációnak felel meg. A jogértelmezés módszereiről ld. Cservák Csaba: Nyelv és jog kapcsolata, különös tekintettel a bírói jogértelmezésre, *Glossa Iuridica*, I. évf., 2014/2, 31–55., Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer,* Debrecen, Lícium-Art Könyvkiadó, 2018, 28–34., ill. Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs, *KRE-DIt,* 2022/2, 1–6.

[2] Tóth J. Zoltán: A demokrácia és a jogállamiság kapcsolata, *Jogtudományi Közlöny*, LXXIV. évf., 2019/7-8, 302–317.

[3] Innen származik a mai napig használatos demagóg szavunk.

[4] A *drive* egy bizonyos viselkedésre késztető belső hajtóerő (pl.: hőszabályozási, éhségi, szomjúsági, szexuális, felfedező stb. *drive*-ok). A *drive*-elmélet szerint „a modern koponyákban kőkori elme lakik". Ennek köszönhető például, hogy a kisgyerek ösztönösen fél a kígyóktól, pókoktól, de nem fél a konnektortól vagy autótól, noha utóbbiak sokkal veszélyesebbek rá nézve, hiszen az evolúció nem tartja a lépést az ember technológiai fejlődésével. Vannak *drive*-ok, amelyek velünk születnek, illetve vannak úgy nevezett másodlagos *drive*-ok, amelyeket tanulással sajátítunk el, ilyen tipikusan a pénz birtoklása iránti hajtóerő, amely bár másodlagos *drive*, de elsődleges *drive*-ok kielégítését szolgálja (mert a pénzzel élelmet, biztonságot stb.-t veszünk). A közösségi média is a belső hajtóerőink kielégítésére törekszik, ahogyan a marketing-pszichológia is ezt használja ki gyakran. Bővebben a témáról: Andor György: *Üzleti Gazdaságtan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017.

korántsem lehet egy kalap alá venni a kétezer évvel ezelőtti szónoklatokat a mai algoritmusokkal, amelyek a személyes adataink birtokában éppen olyan hírekkel, illetve olyan időpontban törekednek a meggyőzésünkre, amikor a legfogékonyabbak vagyunk rá. A személyes adatainkon túl rendelkezésükre áll a pszichológia, marketing, szociológia és egyéb kapcsolódó társadalomtudományok legfrissebb kutatási eredményei, ennek következtében a megtévesztés igazi mestereivé váltak a közösségi média platformok. Míg a demagógok nem tudhatták biztosra, kinél „működik" a retorikájuk, illetve nem tudták korlátlanul használni azt, addig a közösségi média pontosan tudja melyik társadalmi csoport „mire harap", kinek milyen célzott híreket és hirdetéseket kell eljuttatni. Ez alapjaiba véve megváltoztatja az emberi méltósághoz és az abból levezethető személyiségi jogok védelméhez fűződő viszonyunkat.

Ami eddig az emberi méltóság megfelelő védelmét jelenthette – például sajtóhelyreigazítás iránti per vagy sérelemdíj formájában a polgári jogon keresztül, rágalmazás és gyűlöletbeszéd tiltásán keresztül a büntetőjogban –, az nem biztos, hogy elégséges védelem a közösségi média korában.

Bár az emberi méltóság mint alapvető emberi jog (és számos nemzeti alkotmányon keresztül mint alapjog) először csupán a II. világháborút követően került rögzítésre nemzetközi dokumentumokban és nemzetállamok alkotmányaiban, maga a fogalom különböző jelentéstartalommal gazdagodott az évszázadok során.[5]

Edgar Morin rávilágít, hogy az emberiség egységének gondolata viszonylag újkeletű. A történelem során – mind az ősi, mind a modern társadalmakban – az ember megítélése kettős volt.[6] Egyrészt bizonyos közösségek az idegeneket is embernek tekintették, osztozva velük a *„faj természetes azonosságában"*. Másrészt azonban párhuzamosan létezett egy másik nézet is, amely az emberi mivoltot kizárólag a saját csoport tagjaira korlátozta. Az idegeneket „másnak" bélyegezték (például isteneknek vagy barbároknak tartották őket).[7] Ez a kettősség jellemezte az ókori görögöket és a rómaiakat is, akik szembe állították magukat a barbárokkal, a rabszolgákat pedig nem tekintették teljes értékű emberi lényeknek.[8]

A konzervatív rómaiak szemében a *dignitas* – mint kiemelkedő érték – kezdetben az arisztokrácia privilégiuma volt, azoké a nemeseké, akik vagyonnal és hivatalokkal

[5] Zakariás Kinga: Az emberi méltósághoz való jog, in Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 2018, http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog
[6] Edgar Morin: Az ember belső megkettőződöttsége, in Dietmar Kamper – Christoph Wulf (szerk.): *Antropológia az ember halála után*, Budapest, Jószöveg Műhely, 1998, 15–27.
[7] Barcsi Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*, Budapest, Typotex, 2013, 9.
[8] Uo.

rendelkeztek.[9] A mai értelemben vett emberi méltóságot nyilván nem azonosíthatjuk teljes egészében a kezdeti római felfogásban jelenlévő *dignitas*-szal, hiszen mind a rómaiak, mind az ókori görögök természetesnek tartották a rabszolgatartást. Mégis több szerző szerint is a sztoikus filozófiában jelent meg először az emberi méltóság fogalma.[10]

Később a kereszténység járult hozzá jelentősen az emberi méltóság abszolút értékének elterjedéséhez. A keresztény gondolkodók nem az értelmet, hanem az istenképiséget tekintették a méltóság alapjának. Aquinói Szent Tamás szerint a személy méltósága biztosítja az ember transzcendenciáját a politikai közösséggel szemben. Az értelem önmagában nem mérce, de általa lehetővé válik az örök világterv megismerése. A természeti törvény (*lex naturalis*) az örök törvény (*lex aeterna*) lenyomata az emberi lélekben, amely által megkülönböztethető a jó a rossztól, ezért az emberi törvényeknek összhangban kell lenniük a természeti törvénnyel.[11]

A felvilágosodás morálfilozófusainak célja az volt, hogy az emberekben közös lényegi vonásokra építkezve határozzák meg az együttélés alapvető erkölcsi normáit. Kant az emberi méltóságot a morális autonómiára alapozta, és az erkölcsileg helyes cselekvéshez kötötte, mely összhangban van a kategorikus imperatívusszal, azaz minden ember méltóságát tiszteletben tartja. Az ember tehát maga alkotja meg az erkölcsi törvényt, amelyhez egyben kötve is van.[12] Az egyén szabadon alakíthatja saját erkölcsi értékrendjét, a közösség által elfogadott erkölcsi normák nem jelentenek számára korlátozást – ezt nevezzük kritikai morálnak.[13] Kant felfogásában tükröződik az újkori emberkép, mely elválasztja az embert a természettől: az erkölcsi cselekvőnek értelem által vezérelve kell cselekednie, ösztöneitől függetlenül.[14]

Bár az emberi méltóság eszméje évszázadokra nyúlik vissza, alkotmányos védelme a 20. században, a totalitárius diktatúrák tapasztalatai nyomán erősödött meg. Az ENSZ Alapokmánya és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja az emberi méltóság és

[9] Hoffmann Zsuzsanna: Az emberi méltóság kérdéséhez, *Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXII.*, 2014, 73–83.
[10] Hoffmann Zsuzsanna írásában Platónnak tulajdonítja az emberi méltóság első megfogalmazását, Zakariás Kinga munkájában Cicerónál jelent meg először egyetemes emberi egyenlőségként. Abban azonban egyetérthetünk, hogy már a rómaiaknál és görögöknél elkezdődött a gondolat kibontakozása, miszerint minden ember szabadnak és egyenlőnek születik.
[11] Zakariás: *Az emberi méltósághoz való jog*; Ernst-Wolfgang Böckenförde: *Geschichte der Rechts- und Staatsphilisophie, Antike und Mittelalter,* Tübingen, Mohr Siebeck, 2006, 174.
[12] Barcsi: *Az emberi méltóság filozófiája* 13.
[13] Lajos Edina: A jog és erkölcs összefüggésének alapjai, *KRE-DIt,* 2023/1.
[14] Barcsi: *Az emberi méltóság filozófiája* 13.

jogok egyetemességét, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya pedig az emberi jogok alapjának nevezi az ember veleszületett méltóságát.[15]

Ami a magyar alkotmányfejlődést illeti, először az 1946. évi I. tv. a köztársasági törvény preambuluma deklarálta a polgárok *„természetes és elidegeníthetetlen jogait”*. [16] Megjegyzendő, hogy bár felsorolta a törvény a legfontosabb emberi jogokat, a méltó emberi megélhetéshez való jogot is beleértve, intézményes védelmet nem biztosított számukra – így az emberi méltóság védelme gyakorlatilag érvényesíthetetlen maradt a rendszerváltásig, a jogsérelemmel sújtott polgárok lényegében jogorvoslat nélkül maradtak. Magyarország az 1950-es évektől a rendszerváltásig számos olyan nemzetközi szerződéshez csatlakozott, amelyek az élethez és az emberi méltósághoz való jogot deklarálták.[17] Ezek a ratifikációk azonban pusztán a szocialista rendszer látszatdemokratizmusát szolgálták. Bár papíron a magyar jogrend részévé váltak, a gyakorlatban nem érvényesülhettek, mivel a jogalkotás nem harmonizálta a hazai és a nemzetközi jogot, így azok ütközése esetén nem volt megoldás a konfliktus feloldására.[18]

Igazi változás az 1989-90-es alkotmányozás során történt: az 1989. évi XXXI. tv. 1 §-a kijelenti: *„Magyarország: Köztársaság”*, a törvény XII. fejezete pedig tételesen felsorolja az alapvető jogokat és kötelezettségeket. Az 54 § (1) bekezdése említi az emberi méltóságot a következőképp: *„A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”*

Érdekes, hogy bár a nemzetközi dokumentumokban az emberi méltóság *„központi értékként, a méltóság tisztelete pedig magasabb rendű elvként funkcionál”*, a magyar alkotmány sajátos módon mégis alapjogként szabályozta az emberi méltósághoz való jogot. [19] Ebből természetesen nem következik, hogy az emberi méltóságnak ne lenne kiemelkedő szerepe az

[15] Emberi Jogok Egyetemes nyilatkozata már az 1. cikkében biztosítja az emberi méltóság védelmét: „Minden emberi lény szabadnak születik, és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek.”, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya pedig a következőként fogalmaz a Preambulumban: „Az Egyezségokmány részes államai tekintetbe vették, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányában meghirdetett elveknek megfelelően az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak az elismerése a szabadság, az igazságosság és a világbéke alapja, felismerték azt, hogy ezek a jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek.”

[16] Zakariás Kinga: *Az emberi méltósághoz való jog, Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*, doktori értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2017, 25.

[17] Uo.

[18] Uo.

[19] Zakariás: *Doktori értekezés* 28.

alapjogok között. Sólyom László a 23/1990. (X. 31.) alkotmánybírósági határozathoz fűzött párhuzamos indoklásában a következőket írta:

> Az emberi méltósághoz való jog nem puszta erkölcsi értékdeklaráció. Az, hogy az emberi méltóság a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog számára hozzáférhetetlen, nem zárja ki azt, hogy ezt az értéket a jogok forrásának tekintsük – mint a természetjogot követve számos nemzetközi egyezmény és alkotmány teszi –, vagy hogy a jog a méltóság tiszteletben tartását és védelmét előírja, avagy hogy egyes aspektusait valóságos joggá formálja.

A legendás alkotmánybíró különvéleményéből egyrészt az is kiderül, hogy a magyar alkotmánybíróság ténylegesen alapjogként kezeli az emberi méltóságot, ugyanakkor egyben „jog feletti érték" is, amelyet tekinthetünk a „jogok forrásának", tehát ez a magyar sajátosság nem megy szembe a nemzetközi egyezményekkel, amelyek első sorban az emberi méltóságot az alapjogok kiindulópontjaként szolgáló elvként kezelik.

Zakariás Kinga doktori értekezésében kiemeli, hogy a német *Grundgesetz* az emberi méltóságot nem jogként tételezi, így felmerülhet a kérdés, hogy „*az pusztán alapelv, jogi norma (jogelv) vagy alapjog (szabály)"*[20]. Én vitatkoznék az állításával, mert bár, ha szigorúan nyelvtanilag értelmezzük a *Grundgesetz* 1. cikkének (1) bekezdését *(„Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt."*, magyarul: *„Az emberi méltóság sérthetetlen. Tisztelete és védelme minden állami hatalom kötelessége."*), akkor valóban nem derüli ki, alapjog vagy jogelv-e az emberi méltóság a német alkotmány alapján, ugyanakkor azzal, hogy az Alapjogok rész (*„Die Grundrechte"*) 1. cikkében szerepel a bekezdés, majd az ezt követő cikkek a többi alapjogot sorolják fel, a rendszertani értelmezés egyértelmű állásfoglalást tesz amellett, hogy az emberi méltóság alapjog Németországban is.

Magyarország jelenleg is hatályos Alaptörvényében egyrészt kiemelt szerepet kap az emberi méltóság az által, hogy már a nemzeti hitvallásban is szerepel (*„Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság"*), valamint a Szabadság és Felelősség rész II. cikkében az alkotmány elsőként említi az összes alapjog közül: *„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden*

[20] Uo. 24.

embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg."

Nagyon sajátos az emberi méltóság érvényesülése a választójogban és a vallásszabadság tekintetében. Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az emberi méltósághoz való – mint alapjog – érvényesülését az egész jogrendszer, ezáltal – szervezetileg – az alapjogvédelem komplex rendszere tudja csak garantálni.[21] Külön kutatást megér, hogy az emberi méltóság milyen kihívásokkal találkozik az online térben és milyen garanciák mentén lehetne biztosítani az alapjogok védelmét.[22] A médiában időként találkozunk olyan esettel, amikor egy személy emberi méltósága sérül az által, hogy megalázó, kiszolgáltatott helyzetét kihasználva a médiaszolgáltató öncélúan ábrázolja. Ez történ például a *„Celeb vagyok, ments ki innen!"* műsorban, amikor a műsorvezetők egy magyarul nem beszélő kolumbiai gyermekkorú fiún gúnyolódtak.[23] A műsorban az alábbihoz hasonló kijelentések hangzottak el: *„Tudod, hogy ha mondjuk tíz éven keresztül fánkot fogsz zabálni, mint eddig, akkor 150 kiló leszel 16 éves korodra, ugye?"*, illetve *„Anyád megmondta, hogy én vagyok az apád?"*

A magyarul nem beszélő fiúnak a megalázó kérdésekre spanyolul igennel kellett válaszolnia. Nyilvánvalóan nem várható el, hogy a kolumbiai származású fiatalkorú (törvényes képviselője) személyiségi jogi pert indítson a médiaszolgáltató ellen (önrendelkezési jogával élve), valamint a társadalom számára értelemszerűen nem egy egészséges üzenet, ha a műsorok ilyen tartalmat üzenhetnek. A kiszolgáltatott helyzet egyértelműen öncélú volt, és az I. fokú bíróság elutasította a Méditanács határozatával szemben benyújtott keresetet.[24]

Bibliográfia

ANDOR György: *Üzleti Gazdaságtan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2017.

BARCSI Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*, Budapest, Typotex, 2013.

[21] Cservák Csaba: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro publico bono*, 2015/3, 24–25.
[22] Vö. Cservák Csaba: Modern technológiák az alkotmányjogban, külön tekintettel az alapjogvédelemre, in Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken, Acta Caloliensia Conventorum Scientarium Iuridico-Politicarum XXV*., Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018, 67–86.
[23] A Médiatanács a 22/2023. (I. 17.) médiatanácsi határozatában állapította meg az Smtv. 14 § (2) bekezdésének megsértését.
Uo.
[24] További hasonló jogesetekről, ahol az emberi méltóság sérül a médiában, ír Koltay András: Az emberi méltóság védelmének újabb gyakorlata a médiaszabályozásban, *Iustum Aequum Salutare*, XIX. évf., 2023/4, 137–138.

BÖCKENFÖRDE, Ernst-Wolfgang: *Geschichte der Rechts- und Staatsphilisophie, Antike und Mittelalter,* Tübingen, Mohr Siebeck, 2006.

CSERVÁK Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art Könyvkiadó, 2018.

CSERVÁK Csaba: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro publico bono*, 2015/3.

CSERVÁK Csaba: Modern technológiák az alkotmányjogban, külön tekintettel az alapjogvédelemre, in Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken, Acta Caloliensia Conventorum Scientarium Iuridico-Politicarum XXV*., Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018.

CSERVÁK Csaba: Nyelv és jog kapcsolata, különös tekintettel a bírói jogértelmezésre, *Glossa Iuridica*, I. évf., 2014/2.

HOFFMANN Zsuzsanna: Az emberi méltóság kérdéséhez, *Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXII.*, 2014.

KOLTAY András: Az emberi méltóság védelmének újabb gyakorlata a médiaszabályozásban, *Iustum Aequum Salutare*, XIX. évf., 2023/4.

LAJOS Edina: A jog és erkölcs összefüggésének alapjai, *KRE-DIt*, 2023/1.

LAJOS Edina: Jogértelmezés és erkölcs, *KRE-DIt*, 2022/2.

MORIN, Edgar: Az ember belső megkettőződöttsége, in Kamper, Dietmar – Wulf, Christoph (szerk.): *Antropológia az ember halála után*, Budapest, Jószöveg Műhely, 1998.

TÓTH J. Zoltán: A demokrácia és a jogállamiság kapcsolata, *Jogtudományi Közlöny*, LXXIV. évf., 2019/7-8.

ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való jog, Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*, doktori értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2017.

ZAKARIÁS Kinga: Az emberi méltósághoz való jog, in Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 2018, http://ijoten.hu/szocikk/az-emberi-meltosaghoz-valo-jog

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Mérész Anna

ADÓZÓK TÖRÖKSZENTMIKLÓSON AZ 1828. ÉVI ORSZÁGOS ÖSSZEÍRÁS ALAPJÁN[1]

BEVEZETÉS

A tanulmány Törökszentmiklós adózó társadalmát mutatja be az 1828. évi országos összeírás dokumentumai alapján.[2] A település kiválasztása összefügg a korábbi Pálházy Ferenccel közösen készített tanulmányokkal[3], amelyek Szolnok adózó társadalmát vizsgálták a nevezett forrásanyag segítségével. Törökszentmiklós Szolnoktól keletre, mintegy 17 kilométerre fekszik. Ebben a távolságban a Szolnokhoz legközelebbi, és legnagyobb településként tartható számon, ahol 1000 főnél több adózót írtak össze név szerint. 1828-ban szintén Heves és Külső-Szolnok vármegye részét képezte, ezért az összeírás végrehajtása is hasonlóan zajlott, mint Szolnokon. A fekvése sajátosnak mondható, hiszen két volt kiváltságos kerület, a Jászság és a Nagykunság között található. Különbséget jelent, hogy a Tisza csak északról érinti a területet, de a természetföldrajza némileg egyezést mutat Szolnokéval. A népességszám alakulásának szempontjából Törökszentmiklóson 1828-ban 9101 fő élt, míg Szolnokon 10979 személyt tartottak számon.[4] A név szerint összeírt adózók számának különbsége 567 fő ez utóbbi javára. A Bácskai Vera és Nagy Lajos által feldolgozott 1828-as összeírás adatai alapján, Törökszentmiklóst részleteibe menően nem mutatták be, ezért nem meghatározható, hogy mely településeket vallotta piacközpontjául és csak a XVI. számú táblázatban említik meg.[5] Ezek a tényezők indokolták a település kiválasztását, hiszen egy már ismert adatokkal rendelkező, leendő megyeszékhelyhez igen közel, hasonló természeti adottságokkal helyezkedik a térségben.

[1] A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-2-1-KRE-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A jelen esettanulmány csak egy település – Törökszentmiklós – példáján mutatja be az elvégzett munka egy részletét.

[2] Az 1828. évi országos összeírás kiterjedt a korabeli Magyar Királyság (beleértve Horvátország) szinte teljes településhálózatára.

[3] Mérész Anna – Pálházy Ferenc: Az 1828. évi országos összeírás Szolnok példáján. *KRE-DIt*, VI. évf., 2023/1, 329–355; Mérész Anna – Pálházy Ferenc: Szolnok adózó társadalma és az 1828. évi országos összeírás, *KRE-DIt*, VI. évf., 2023/2, 165–191; Mérész Anna – Pálházy Ferenc: Az 1828. évi országos összeírás jellemzői Szolnokon, in Bubnó Hedvig és mtsai (szerk.): *Non est volentis II.: A Benda Kálmán Szakkollégium legjobb OTDK dolgozatai (2022–2023)*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 235–247.

[4] Cseh Géza – Soós Imre – Szabó László: Törökszentmiklós, in Botka János Dr. (szerk.): *Adatok Szolnok megye történetéből*, II. kötet, Szolnok, Szolnok Megyei Levéltár, 1989, 746, 237.

[5] Bácskai Vera – Nagy Lajos: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.

Elsősorban arra a kérdésre kerestem a választ, hogyan alakult a településen a foglalkozási megosztottság. Szolnok esetében már feltártak ezek az adatok, és ennek mintájára egy hasonló jellemzőkkel bíró településen is hasonló adatokra számítottam. Ehhez szorosan kapcsolódnak a név szerint összeírt adózókra vonatkozó információk, mint a háztartás nagysága és összetétele, a háztulajdon. Továbbá kérdésként fogalmazódott meg, hogy ha nem mutatható ki hasonló arányban a kézművesek jelenléte a mezővárosban, akkor kimutatható-e, hogy az állatállomány és a mezőgazdaság töltött be meghatározó szerepet. A kérdés megválaszolása során figyelembe vettem Szolnok adatait, hiszen viszonyítási alapként használható a térségben található további települések vizsgálata során. A tanulmány célja tehát, bemutatni Törökszentmiklós adózó társadalmát az 1828. évi országos összeírás íveinek segítségével, és ezeket összehasonlítani Szolnok feltárt adataival.

FORRÁS BEMUTATÁSA

A kutatás során felhasznált fő forrás az 1828. évi országos összeírás (*Conscriptio Regnicolaris*) Törökszentmiklósra vonatkozó dokumentumai, amelyet a Heves Vármegyei Levéltárban (HVL) őriznek.[6] Az iratok kutatása online is lehetséges a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára által készített adatbázisban, amely 2023. szeptember 26. vált elérhetővé mindenki számára.[7] Mivel korábbi kutatásaink eredményei szerint[8] a levéltárakban őrzött és a digitalizált, online kutatható változat között – feltehetően a másolási folyamat miatt – eltérések lelhetők fel, ezért azt tartottam helyénvalónak, ha a kettőt együttesen, azokat egymással összevetve használom fel. Az ismertetett adatok tehát ezen a forrásanyagon alapulnak.

Az összeíráshoz szorosan kötődnek azok a törvénycikkek (továbbiakban: tc.), amelyek elrendelték az elkészítését. Ezek közül hármat kell kiemelni, hiszen már az 1790–91. évi országgyűlésen is tc.-be foglalták,[9] amelyet az 1802. évi II. tc. megerősített.[10] A megvalósításra azonban csak az 1827. évi VII. tc. alapján került sor.[11] Az elhúzódó végrehajtás okai között

[6] MNL-HML-IV.7.a. Országos összeírások, 1720–1836, 14. téka, 1104/1–3.
[7] MNL-OL-W-21-6-N-26. Heves és Külső-Szolnok vármegye, Törökszentmiklós, 132a–c.
[8] Mérész–Pálházy: *Az 1828. évi*, 342–343.
[9] 1790/91. évi XXXIII. tc. *a népességnek közigazgatási és katonai czélból való összeirásáról*. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=79000033.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D25 (Letöltés: 2024. október 3.)
[10] 1802. évi II. tc. *a nem nemes népesség összeírásáról,* https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80200002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D26 (Letöltés: 2024. október 3.)
[11] 1827. évi VII. tc. *a porták megigazítására szolgáló országos összeírásról,* https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=82700007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D26 (Letöltés: 2024. október 3.)

tartjuk számon a napóleoni háborúkat, az országgyűlés összehívásának hiányát 1812 és 1825 között.[12] A célja az adóalap racionalizálása, arányos meghatározása volt, amelyet többek között Horváth Gergely Krisztián mutatott ki tanulmányában.[13] A törvények mellett a HVL-ben kutatható a nádori utasítás (*Instructio*) és a felszólítás (*Invitatito*), amelyek az eljárásmódot, az elkészítésre való felszólítást tartalmazzák.[14] Ebből adódóan az összeírási adatok nem adnak képet a nemesekről, a latin vagy görög szertartású katolikus papokról, református és evangélikus lelkészekről, tanárokról, tanítókról, kántorokról, a földesúri malmok molnárairól és kocsmárosairól, a királyi tisztviselőkről és alkalmazottakról, a nemesek szolgálatában álló tisztviselőkről, szolgákról és szolgálókról, a kuriális telken élő konvenciós zsellérekről, az elbocsátott katonákról, a szellemi vagy testi fogyatékossággal élő személyekről.[15]

Az összeírás fő- és alrovatainak bemutatása több, korábbi tanulmányban is megtörtént,[16] ezért erre a jelen tanulmányban nem került sor. Fontos kiemelni azonban a sajátosságokat, amelyeket a törökszentmiklósi összeírás tartalmaz, mert emiatt az eredmények kiszámításának és megállapítások levonásának olyan korlátai vannak, amelyeket Szolnok esetében nem kerültek előtérbe.

Az elkészült három füzetben a rovatok kitöltését a megszokott módon balról-jobbra végezték el. Minden személy neve elé felírták a sorszámokat emelkedő sorrendben, egy lapon 20 név olvasható. A rovatokat a lap alján a *Latus* sorban összegezték, majd ezeket átvezették a következő oldalon a fejlécek alatti *Translatum* (áthozott) sorba. Törökszentmiklós esetében az összeírók két hibát is vétettek a sorok átvezetésekor, ezért az általam készített digitális adatbázisban eltérés található.

Az első hibák az II. füzet 3. oldalán vannak, mert a *Translatum* sorba újból az I. füzet 41. oldali *Translatum* adatait vezették át, vagyis tévesen figyelmen kívül hagyták a *Latus* sort. Ez pedig komoly eltéréseket okoz a valóban összeírt állatok száma és a kiegészítő összegzés (*Summa Supplementalis*) között, amely a legutolsó név szerint összeírt személy utáni sorban

[12] Bottló Béla: Az 1828. évi országos összeírás, in Kovacsics József: *A történeti statisztika forrásai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1957, 243–245.
[13] Horváth Gergely Krisztián: Társadalmi és gazdasági hierarchia a dikális adórendszerben: Moson vármegye adókulcs-tervezete (1838), *Korall*, VI. évf., 2005/19–20, 163.
[14] MNL-HML-IV.1.b., 35. és 325. számú iratok.
[15] Vö. Uo., 35, 325; Bottló: *Az 1828. évi*, 252–253.
[16] Uo., 251–264; Barta László: Az 1828. évi országos összeírás Csongrád vármegyében, in Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből V*., Szeged, Csongrád megyei Levéltár, 1981, 7–8; Bohony Nándor: Adózó gazdaság és társadalom Egerben az 1828. évi országos összeírás alapján, *Agrártörténeti Szemle*, 27. évf., 1985/1–2, 90–94; Erdei Aranka: *Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban*, Gyula, Békés megyei Levéltár, 1986, 13–47; Mérész–Pálházy: *Az 1828. évi*, 333–336.

van. A képek és a táblázat a hibásan átvezetett *Translatum* sorokat szemléltetik az I. és II. füzet esetében.

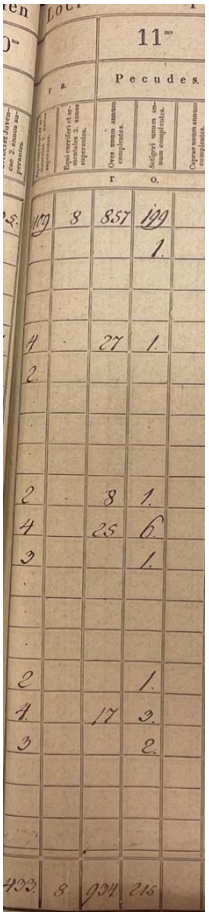

1. kép: MNL-HML-IV.7.a. 14. téka
Törökszentmiklós I. füzet 41.

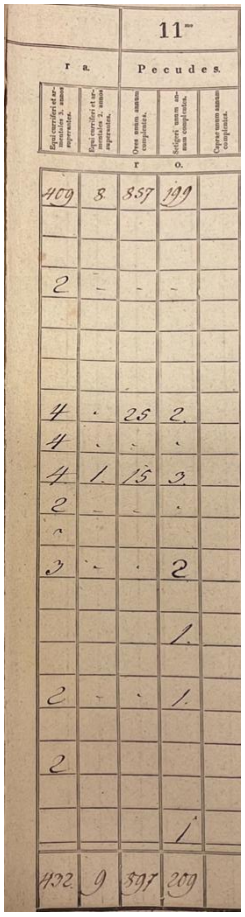

2.kép: MNL-HML-IV.7.a 14. téka.
Törökszentmiklós II. füzet 3.

Alrovatok	**I. füzet 41.**		**II. füzet 3.**		**Eltérés**
	Translatum	**Latus**	**Translatum**	**Latus**	
3 évnél idősebb lovak (10/6.)	409	433	409	432	24
2 évesnél idősebb juhok (11/1.)	857	934	857	897	77
2 évesnél idősebb sertések (11/2.)	199	215	199	209	16

1. táblázat: Eltérések az I. és II. füzet *Translatum* és *Latus* sorai között

Ahogy az a két ábrán is látható, három alrovat esetében történt elírás. Az 1. számú táblázat mutatja, hogy a 10. főrovat 6. alrovatában 433 darab 3 évnél idősebb lovat kellett volna a II. füzet első áthozott sorába írni, ezzel szemben ismételten 409 darab szerepel. Ahhoz, hogy megkapjuk az eltérést az I. füzet utolsó Latus sorából ki kell vonni az ezen az oldalon a *Translatum*nál szereplő számot, így jön ki a 24. A 11. főrovat 1. és 2. alrovata esetében is

értelemszerűen ezt az eljárást kell alkalmazni, hogy megkapjuk az eltéréseket, vagyis a 77-et és a 16-ot. Ahhoz, hogy az eredmények a továbbiakban a valóságot tükrözzék, hozzá kell adni a végső összesítéshez a kapott eltérések mértékét, valamint a pontos digitalizáció érdekében minden oldal után érdemes ellenőrizni, hogy a forrásban szereplő adatok helyesen lettek-e összeadva, átvezetve. A 10. főrovat 3. alrovatában szintén előfordul az előbb bemutatott hibás átvezetés. Ezt szemlélteti az alább látható 3. és 4. kép, valamint a 2. számú táblázat.

3. kép: HU-MNL-HML-IV.7.a 14. téka. Törökszentmiklós II. füzet 23.

4.kép: HU-MNL-HML-IV.7.a 14. téka. Törökszentmiklós II. füzet 25.

Alrovatok	**II. füzet 23.**		**II. füzet 25.**		**Eltérés**
	Translatum	**Latus**	**Translatum**	**Latus**	
Meddő tehenek (10/3.)	87	91	88	95	3

2. táblázat: Eltérések a II. füzet *Translatum* és *Latus* sorai között

A foglalkozások jelölésénél is megfigyelhető egy eltérés, amelyet Szolnok esetében nem tapasztaltunk. Az 5 molnárt Törökszentmiklóson nem jelölték mesteremberként, csak egy esetben. Ezáltal eltérés fedezhető fel a várt és a tényleges információk között. Számokban kifejezve a III. füzet végén az összegző sorban 54 mesterember (*opifices*) szerepel, amit a molnárok nem egyértelmű jelölése okoz, mert ha a hiányzó 4 molnárt is mesterembernek tekintjük, akkor 58-nak kellene szerepelnie az összegzésben. Ez az adatbázisépítés alatt került

előtérbe, amikor nem egyezett meg a kódolt személyek száma az összes mesteremberével. Az 5., 6, és 7. kép igazolja az összeírásban és a digitális adatbázisban található eltérést.

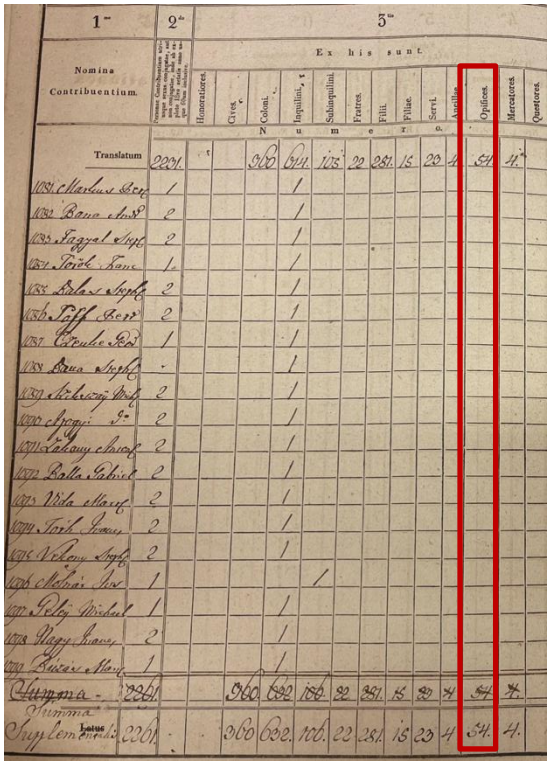

5. kép: HU-MNL-HML-IV.7.a 14. téka. Törökszentmiklós III. füzet 30.

cerdo	1
cothurnarius	1
molitor	1

6. kép: A Microsoft Excelben készített adatbázis tartalmazta példa egy molnárra, aki mesteremberként is jelölve van. (saját készítés)

rotarius	1
molitor	

7. kép: A Microsoft Excelben készített adatbázis tartalmazta példa egy molnárra, aki nincs mesteremberként jelölve. (saját készítés)

A javított változatot (*Rectificata Conscriptio Regnicolaris*) a település esetében nem vontam be, mert csak a kocsmáltatásra vonatkozóan tartalmaz további információkat. Ez pedig magához a településhez köthető és nem egy név szerint összeírt adózóhoz. Ezzel a javított változatok fontosságát nem felesleges dokumentumként jelölöm meg, hiszen így az eredetileg elkészült összeírásról megállapítható, hogy az összeírók megítélése alapján minden név szerint összeírt adózóra vonatkozóan helyesen töltötték ki a rovatokat. Abban az esetben viszont, ha ez nem így történik, elengedhetetlen a javítások bevonása a kutatásba, mint azt Szolnok esetében kimutattuk.[17]

MÓDSZERTANI JELLEMZŐK

A módszertani jellemzők lényegében megegyeznek a korábbi kutatások alkalmával kialakított módszerekkel,[18] az ettől való eltérést ugyanakkor már fentebb a forrás ismertetésénél hangsúlyoztam.

Ahhoz, hogy az 1828. évi országos összeírás adatait statisztikai számításokra lehessen használni, szükséges egy digitális adattábla elkészítése. Ez Microsoft Excel táblázat formájában történt. Először a papír alapú táblázat fő- és alrovatait készítettem el, ezután a név szerint összeírt adózókat vezettem be a sorba, ügyelve arra, hogy a nevek mögött feltüntessem, ha az egyes személyeket ugyanazon szám alatt írták össze. Ezt követte a szám szerinti adatok bevitele soronként. Erre azért fordítottam kiemelt figyelmet, mert így pontosabb képet kaphatunk az adózó társadalomról, valamint számos személy esetében javították a társadalmi státuszra, vagy a foglalkozásra vonatkozó információkat.

A bevitt adatokat körültekintő ellenőrzés után alkalmasnak találtam a kódolás elvégzésére. Először is készítettem egy kódolási útmutatót, amelynek segítségével nyomon követhetővé vált, melyik szám mit is jelent az adott oszlopban.

A leíró statisztikai számításokat a JASP segítségével végeztem el, amely az Amszterdami Egyetem fejlesztéseként mindenki számára elérhető. Ezen eredmények vizuális szemléltetését a Microsoft Excel diagramkészítő funkciójával készítettem.

[17] Mérész–Pálházy: *Az 1828. évi*, 347–348.
[18] Uo., 353–354.

MINTA BEMUTATÁSA

A mintát 1098 név szerint összeírt adózó alkotja, mert a település kocsmáltatásra vonatkozó sorát nem vettem figyelembe, ugyanis ez nem természetes személyhez köthető. A nemek és a korcsoportok megoszlását nehéz megállapítani, mert az összeírók a megjegyzések rovatban nem tüntettek fel olyan kiegészítő információkat, amelyek ezt lehetővé tennék.

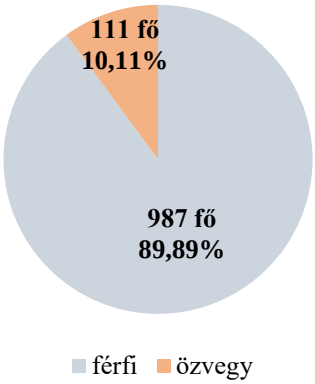

1. diagram: A férfiak és özvegyek aránya a településen

Az 1. diagram segítségével kimutatható, hogy 987 férfit (89,89%) és 111 özvegyet (10,11%) írtak össze név szerint. Az özvegyek nemének további alcsoportra – férfiakra és nőkre – bontását az egységes *Vid*.[19] rövidítés használata, valamint a megjegyzések hiánya miatt nem lehetett elvégezni. Ahhoz, hogy ez lehetségessé váljon, szükség lenne a halotti anyakönyvek bevonására is a kutatásba, de még akkor sem lehetne teljesen pontosan megállapítani, hogy férfiről vagy nőről van szó. Ennek oka, hogy ugyanazzal a vezeték- és keresztnévvel több személy is élhetett a településen, aminek felderítése időigényes, és korlátai vannak az összeírás szempontjából, hiszen nem tartalmazza a születésre vagy házasságra vonatkozó adatokat.

A kor alapján két csoportot lehetne létrehozni, de ez egyáltalán nem olyan egyértelmű, mint Szolnok esetében volt.[20] A 18 és 60 év közötti adózókat tartalmazza a 2. főrovat, viszont 60 évnél idősebb személyeket nem jelölték sem rövidítéssel, sem a megjegyzések rovatban (*senex*; idős). Nem célravezető, hogy megpróbáljam meghatározni a megjegyzések és a rövidítések nélkül, hogy melyik személy mely korcsoporthoz tartozik. Ennek oka, hogy akiknél a 2. főrovatban kihúzás szerepel, de nem áll a nevük mögött a *Vid*. rövidítés, azoknál két lehetséges megoldás van. Az első, hogy az adott településen csak a vagyontárgyai miatt köteles adót fizetni

[19] A *Vid*. rövidítés jelentheti a *viduus* (özvegy férfi) vagy a *vidua* (özvegy nő) kifejezéseket.
[20] A korcsoportok kialakításáról Szolnokra vonatkozóan a részletes bemutatás az alábbi tanulmányban olvasható: Mérész–Pálházy: *Az 1828. évi*, 355–356.

és a személye után nem.[21] A második pedig, hogy ő és a felesége is 60 év feletti, ezért üres a 2. főrovat. Mivel ezek a megjegyzések hiányában nem bizonyíthatók egyéb források bevonása nélkül, ezért Törökszentmiklós esetében nem tartottam eredményesnek a korcsorportok spekulációk mentén történő kialakítását. Négy férfinél szerepel az *Orph*. rövidítés, amely az árvát (*orphanus*) jelenti, ezért a név szerint összeírtak 0,36%-át teszik ki. 2-2 férfi (0,18%; 0,18%) neve előtt a *Jun*. (*junior*, fiatalabb), illetve a *Sen*. (*senior*, idősebb) rövidítés olvasható.

A 2. diagram alapján kimutatható, hogy az összeírás 2334 személyt tartalmaz az 1. és 2. főrovat alapján. Fontos megjegyezni, hogy a név szerint összeírtak is beletartoznak a 2. főrovatba, ha igaz rájuk, hogy 18 és 60 év közöttiek. 73 személy (3,13%) esetében nem szerepel adat ebben a rovatban, ezért az ő számukat hozzá kell adni a 2261-hez[22] (96,83%), továbbá 1 személynél a fiát (0,04%) nem számolták az adózók közé,[23] ezért valójában 2335 főre vonatkozóan van információ direkt vagy indirekt módon az összeírásban.

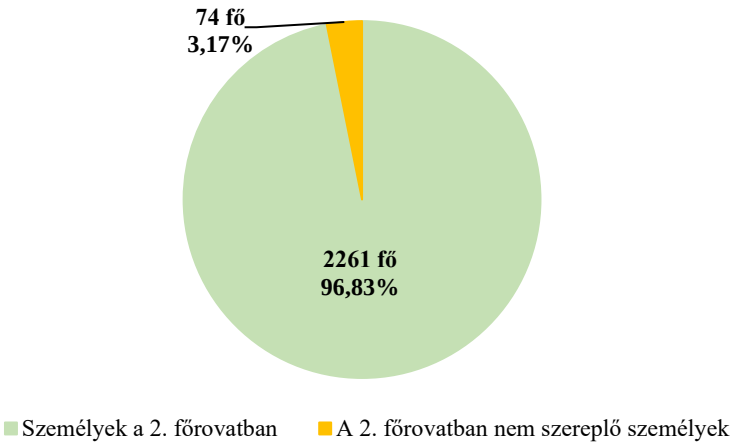

2. diagram: Az összeírásban szereplő személyek száma

[21] Azokat a csoportokat, akik nem adókötelesek, korábban ismertették. Lásd bővebben Uo., 356–357.
[22] A 2. főrovat a kiegészítő összegzés alapján 2261 főt tartalmaz.
[23] MNL-HML-IV.7.a. 14. téka, 1104/1, 4. (34. *Gazdag Steph.)*

A háztartásokhoz tartozó adózók száma

Ahhoz, hogy az egyes háztartásokhoz tartozó adózók számát és az adózó háztartási modellt megállapíthassuk, a 2. fórovat (18 és 60 év közötti adózók száma nemtől függetlenül) adataira van szükség. Törökszentmiklóson 1098 személyt írtak össze név szerint, emiatt 1098 háztartásra vonatkozóan rejlenek adatok a dokumentumokban. 73 háztartásban egy személy sem 18 és 60 év közötti adózó (6,65%), 132-ben egy személy (12,02%), 682-ben két adózó (62,11%), 100-ban három fő (9,11%), 97-ben négy adóköteles (8,83%), 7-7 háztartásban pedig öt és hat személyt (0,64%; 0,64%) tüntettek fel, amelyhez könnyebb átlátást biztosít a 3. diagram.

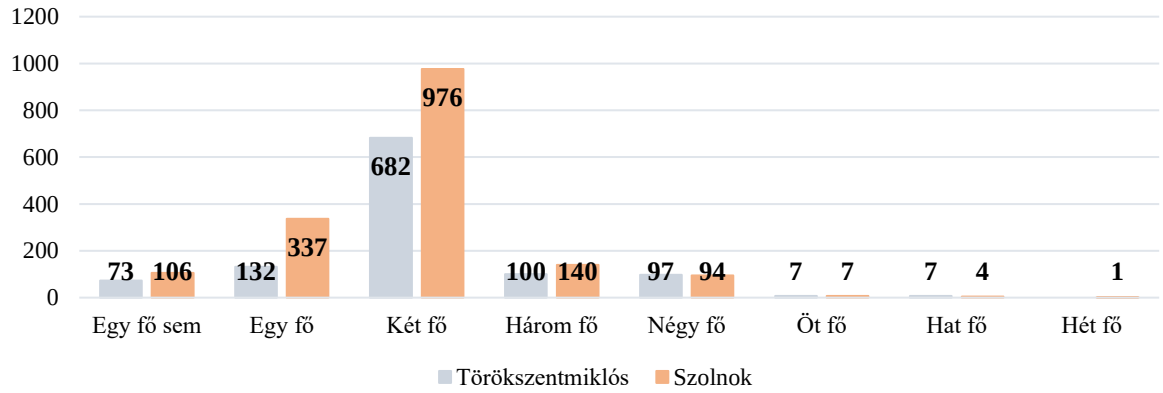

3. diagram: Az adózó személyek megoszlása háztartásonként az adózó háztartásfőkkel Törökszentmiklóson és Szolnokon

Átlagosan 2,06 adózó jut egy háztartásra, amely 0,17 fővel nagyobb a Szolnok esetében kapott 1,89 személynél.[24] A medián és a módusz esetében elmondható, hogy 2 adózó/háztartás az érték. Szolnok esetében egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy a leggyakrabban az 1 vagy 2 adózó személlyel rendelkezik egy háztartás.[25] Törökszentmiklós ebből a szempontból színesebb képet mutat, hiszen 5,17-szer gyakrabban jelenik meg a kétadózós modell az egyadózóssal szemben. A három- és négyadózós háztartás pedig közel azonos képet mutat a település esetében.

Szolnokon megállapítható volt az oka annak, hogy egy háztartásban miért nem található egy adózó sem, vagy miért csak egy van a háztartásban.[26] Törökszentmiklós esetében ezt nem lehet megfejteni, hiszen hiányoznak az ezekre vonatkozó megjegyzések a 14. fórovatból. Abban az esetben lehet magyarázatot adni, ha valakinek a neve mellett szerepel az özvegységre utaló *Vid*.

[24] Mérész–Pálházy: *Szolnok adózó*, 167.
[25] Uo., 167.
[26] Részletesen: Uo., 168.

rövidítés. Ez magyarázza, miért szerepel egy fő a 18 és 60 év közötti adózókra vonatkozó oszlopban. A két főnél több adózóval rendelkező háztartások okára és értelmezésére a háztartásbeli személyek ismertetésénél kerül sor.

AZ ADÓZÓK TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉSE ÉS A HÁZTULAJDON

Törökszentmiklós név szerint összeírt adózóit vizsgálva, megállapítható, hogy 360 jobbágyra (*coloni*) (32,79%), 632 házas zsellérre (*inquilini*) (57,56%), valamint 106 házatlan zsellérre (*subinqulini*) (9,65%) tagolódik az adózó társadalom. Szolnokon ezzel szemben „535 jobbágy (32,13%), 779 házas zsellér (46,79%), 349 házatlan zsellér (20,96%) és 2 olyan személy (0,12%) szerepel, akinek társadalmi helyzete ismeretlen".[27] A százalékos eloszlás a név szerint összeírtakra vonatkozik, hiszen a további összeírásban szereplőkre vonatkozóan nem tartalmaznak a dokumentumok adatokat. Ez alapján egyértelművé válik, hogy a két településen a jobbágyok százalékos aránya hozzávetőlegesen hasonló képet mutat, hiszen 32% körül mozog. Eltérés figyelhető meg a házas és házatlan zsellérek arányában. Míg az előbbi településen a házatlan zsellérek az adózók 10%-át sem érik el, addig ez utóbbinál több mint 20%-ot tesznek ki. A törökszentmiklósi összeírásban nincsenek olyan személyek, akiknek a társadalmi státusza ismeretlen lenne.

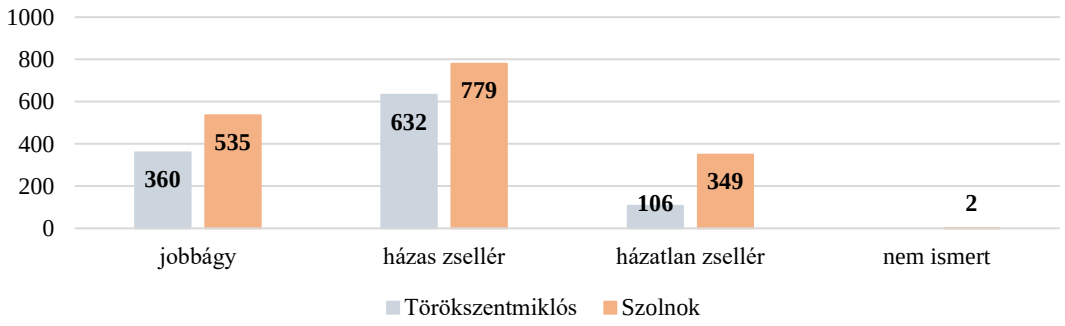

4. diagram: Törökszentmiklós és Szolnok adózó lakosságának társadalmi rétegződése

Fontos kiemelni, hogy Törökszentmiklós esetében olyanokat sem jeleztek, akik esetleg más településen élnek életvitelszerűen, és a településen csak a háztulajdonuk után adókötelesek.[28] Ennek jelentősége abban áll, hogy Szolnok esetében a voltak olyan jobbágyok is akár, akik nem rendelkeztek saját háztulajdonnal, hanem bérleményben éltek. Ennek a jelölésére használt

[27] Uo., 169.
[28] Szolnokon ilyen személyekről is tudunk, aminek jelentőségével a tanulmány részletesen is foglalkozik: Uo., 175–176.

kettős jelölés, így Törökszentmiklósnál nem jelenik meg, míg Mezőtúron [29] szintén találkozhatunk ezzel. Ez alapján válik láthatóvá, hogy az összeírás elvégzése egy megyén belül is különbözően zajlott, ezért ezek bemutatása kiemelten fontos részét kell, hogy képezze a munka ismertetésének.

A társadalom rétegződéséhez szorosan kapcsolódik a háztulajdon megoszlására vonatkozó információ, hiszen a házatlan zsellérek száma előrevetíti, hogy hány adózó háztartásfő nem rendelkezik saját háztulajdonnal. Ez Törökszentmiklóson egyezést mutat a házatlan zsellérek számával, vagyis a név szerint összeírt személyek 9,65%-a (106 fő) nem rendelkezik saját háztulajdonnal. Továbbá megállapítható, hogy az összeírás alapján – a megjegyzések hiányossága miatt – az összes jobbágy és házas zsellér (932 fő) saját háztulajdonnal bír, akik 90,35%-ot jelentenek. Ezt az 5. diagram szemlélteti. A településen nem akadt olyan jellegű ellentmondás a háztulajdon esetében, mint Szolnokon.[30]

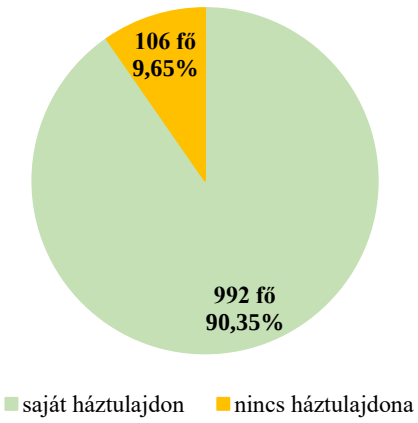

5. diagram: A háztulajdon megoszlása Törökszentmiklóson

[29] Heves és Külső-Szolnok vármegye részét képezte 1828-ban, majd az 1876-ban megalakuló Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez fog tartozni, amely azért jelentős, hiszen a kettős jelölés itt is megjelenik, pl. 4. Bíró Joann. jobbágyként és házatlan zsellérként is szerepel az összeírásban (MNL-HML-IV.7.a. 8. téka, 1038/1, 2.). Ezt a javított változatban korrigálják Bíró Joann. és további 18 háztartásfő esetében (MNL-HML-IV.7.a. 8. téka, 1038/6, 49.).
[30] Mérész–Pálházy: *Szolnok adózó*, 174–175.

A HÁZTARTÁSOK ÖSSZETÉTELE

A háztartások összetételének vizsgálatához a 3. főrovatban található adatok bizonyulnak felhasználhatónak. A család kifejezés a jelen esetben nem helytálló, hiszen a nem vérszerinti rokonok – szolgák (*servi*), szolgálók (*ancillae*) – is részét képezik a 3. főrovatnak. Ebből fakadóan háztartásként lehet definiálni a közösséget, amelynek a vérszerinti rokonokon – férfitestvérek (*fratres*), fiúgyermekek (*filii*), lánygyermekek (*filiae*) – kívül szolgáltatás fejében, rokoni kapcsolat nélküli tagjai is a háztartáshoz tartoznak. Ezek az adatok is kizárólag a 18 és 60 közötti személyekre vonatkoznak.

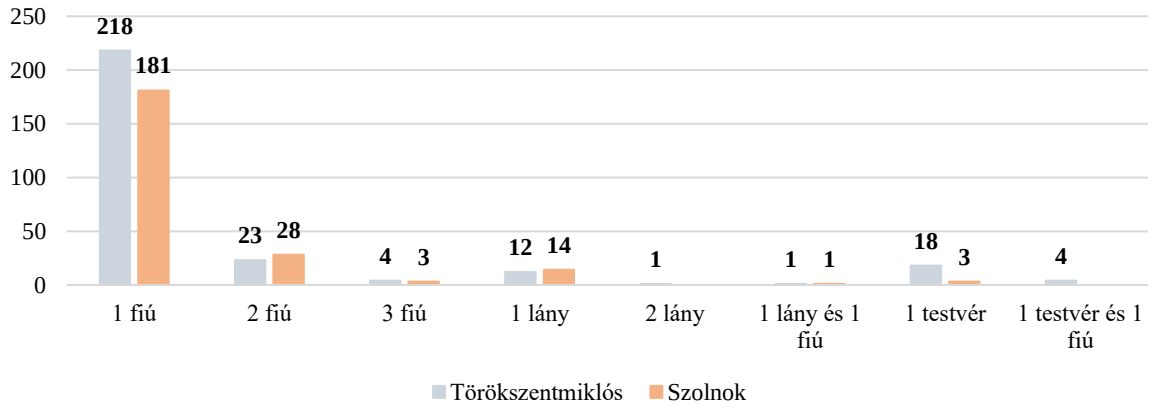

6. diagram: A háztartásban élő rokoni kapcsolatok – férfitestvér, fiú-, lánygyermek – számának alakulása a két településen

817 háztartásban nem élnek olyan személyek, akiket vérszerinti kapcsolat köt a háztartásfő személyéhez (74,41%). A további 281 háztartásban (6. diagram) az alábbiak szerint alakul rokoni kapcsolatok eloszlása. 218-ban egy fiú- (19,85%), 23-ban kettő fiú- (2,10%), 4-ben három fiúgyermek (0,36%) él. 12-ben egy lány- (1,09%), 1-ben pedig két lánygyermeket (0,09%) jegyeztek fel. Kizárólag 1 háztartásban jelöltek egy fiú- és egy lánygyermeket (0,09%). Szolnokhoz viszonyítva (0,18%) sokkal magasabb a százalékos aránya azoknak a háztartásoknak, ahol egy férfitestvért (18; 1,64%) írtak össze, de megjelenik 4 olyan is, ahol egy férfitestvér és egy fiúgyermek (0,36%) számoltak. A településen összesen 271 fiúgyermek, 15 lánygyermek, és 22 férfitestvér számítható a rokoni kapcsolatok közé. Ők az összeírásban szereplő összes személy 13,19%-át alkotják, átlagosan 1,10 rokont találunk azoknál a háztartásoknál, amelyeknél legalább egy személyt jelöltek. Az eredményeknél egyezés figyelhető meg, hogy átlagosan mennyi rokon él mindkét településen azokban a háztartásokban, ahol legalább egyet feltüntettek.

Mint Szolnokon, itt is kimutatható, hogy a gyermekek szülőknél élése nem zárja ki a házastárs meglétét, de ez a legtöbb törökszentmiklósi háztartás esetében nem mutatható ki, ahogy az sem, hogy több gyermek esetén melyik házas és melyik nem. A módszertani nehézséget az okozza a fentebb is jelzett megjegyzések hiánya.[31] Mivel nem jelölték azokat a személyeket egyértelműen, akik 60 év felettiek lehetnek, ezért nem lehetséges olyan pontossággal megállapítani a házastársi kapcsolatokat, mint Szolnokon. Törökszentmiklóson – mint azt fentebb is jeleztem – a 34. Gazdag Steph[anus] mellett a 2. főrovatban 0 szerepel, de van egy fiúgyermeke, így őt nem számolták az adózók közé.[32]

A háztartásban élő további személyek bemutatása során a szolgák és a szolgálólányok arányának ismertetése következik. A háztartások abszolút többségében (1074; 97,81%) nincs feltüntetve sem szolga, sem szolgáló. 18-ban (1,65%) egy szolga, 2-ben (0,18%) két szolga, 3-ban (0,27%) egy szolgáló, 1-ben (0,09%).

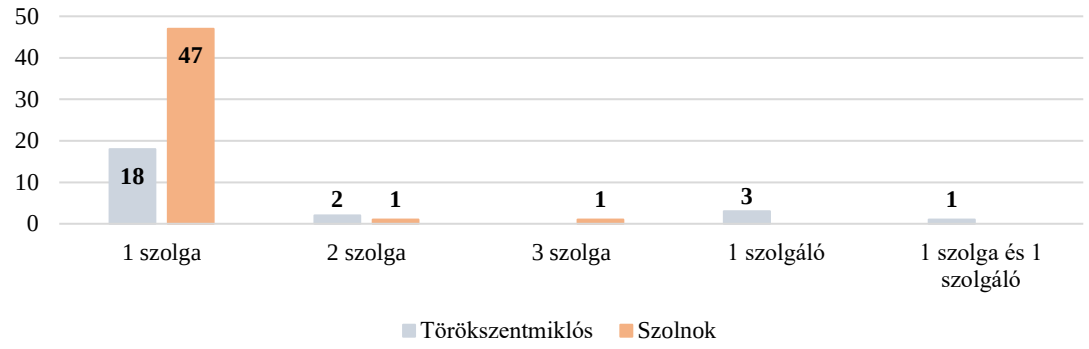

7. diagram: A szolgák száma háztartásonként a két településen

A 7. diagram alapján összesen 24 háztartás (2,19%) van tehát a településen, ahol legalább egy szolga vagy szolgáló él. Ugyanaz a megállapítás vonható le, mint Szolnok esetében, vagyis a szolgálók és szolgák alkalmazása az adózó társadalom körében rendkívül ritkának tekinthető. Ezzel szemben nem vonható le olyan egyértelmű, általános következtetés azzal kapcsolatban, hogy milyen jellegű háztartásokban alkalmazzák őket. Van olyan háztartás, ahol ezt szintén a szántó, a rét, a szőlős és haszonállatok számának nagysága magyarázhatja. Ezen túl kalmárnál

[31] A házassági kapcsolatok megállapításához szükségesek a megjegyzések, hiszen ezek segítséget nyújtanak a háztartásban élő személyekkel kapcsolatban, mint pl. a családapa és -anya a magas kora miatt hiányzik. Mivel a név szerint összeírt adózó feleségére vonatkozóan semmilyen adattal nem szolgál az összeírás, emiatt ezeknél a háztartásoknál, ahol ilyen nehézség merül fel, ott csak spekulatív eredményeket lehetne közölni. Ezek pedig nem a valóságot tükrözik, így az anyakönyvek bevonása nélkül elvetettem a házassági kapcsolatok feltérképezését. A módszertan részletes leírását a házassági kapcsolatokra vonatkozóan lásd Uo., 171–173.
[32] MNL-HML-IV.7.a. 14. téka, 1104/1, 4.

is írtak össze szolgát,[33] vagy szolgálót,[34] aki nem rendelkezik semmilyen földdel vagy állatállománnyal. Az egyetlen háztartásnál, amelynél szolgáló és szolga is van, nem magyarázható az előzőkhez hasonló indokkal a jelenlétük, mert a felsoroltak közül semmi sincs feltüntetve az adózó háztartásfőnél.[35] A Soós Imre által feldolgozott 1827/1828. évi járási sommázattal viszont sokkal nagyobb egyezést mutat a település a szolgák és szolgálólányok számának tekintetében, hiszen ebben 8 szolga és 4 szolgáló szerepel.[36] A szolgálók száma teljes egyezést mutat, míg a szolgák esetében az eltérés nagysága 15 fő. Szolnok esetében Soós Imre munkássága alapján tudvalevő, hogy az azonos évkörű járási sommázatban 16 szolga és 12 szolgáló szerepel, ezzel szemben az összeírásban 52 szolga és egyetlen szolgáló sem szerepel.[37] Az eltérések okára nem adható más magyarázat, mint hogy ezeket az adatokat eltitkolták, vagy az összeírók figyelmetlenségből fakadóan nem jegyezték fel.[38]

FOGLALKOZÁSI MEGOSZLÁS

A foglalkozásra vonatkozóan a 3. főrovat 1. (*honoratiores*, honoráciorok), 11. (*opifices*, iparosok), 12. (*mercatores*, kalmár), és 13. (quaestores, kereskedő) alrovata, valamint a 14. főrovat (*observationes*, megjegyzések) tartalmaz információkat. Törökszentmiklóson a 3. főrovat 1. és 13. alrovata üresen maradt. Az összeírásban eredetileg 54 iparost és 4 kalmárt tüntettek fel a 3. főrovat adatai alapján, a 14. főrovatban további 4 molnárt (*molitor*) találunk, így az iparosok száma 58-ra nő. A korrekcióval 62 személyre vonatkozóan lehet a foglalkozás alapján szólni, amelyet a 8. diagram ábrázol. Ezek közül a társadalmi státuszuk alapján 51 iparos házas zsellér (82,26%), további 7 házatlan zsellér (11,29%), 2-2 kalmár pedig házas vagy házatlan zsellér (3,23%; 3,23%).

[33] Uo. (*32. Ludvik Jose[phus]*).
[34] Uo. (*31. Zafir Petrus*)
[35] MNL-HML-IV.7.a. 14. téka, 1104/1, 20. (*200. Kiriák [Kirják] Franc[iscus]*).
[36] Soós Imre: *Heves és Külső-Szolnok megye 1772–1849. évi rovásadó összeírása*, Eger, Heves megyei Levéltár kiadványa, 1973, 181.
[37] Vö. Soós: *Heves és Külső-Szolnok*, 145; Mérész–Pálházy: *Szolnok adózó*, 170.
[38] Bővebben lásd Mérész–Pálházy: *Szolnok adózó*, 170.

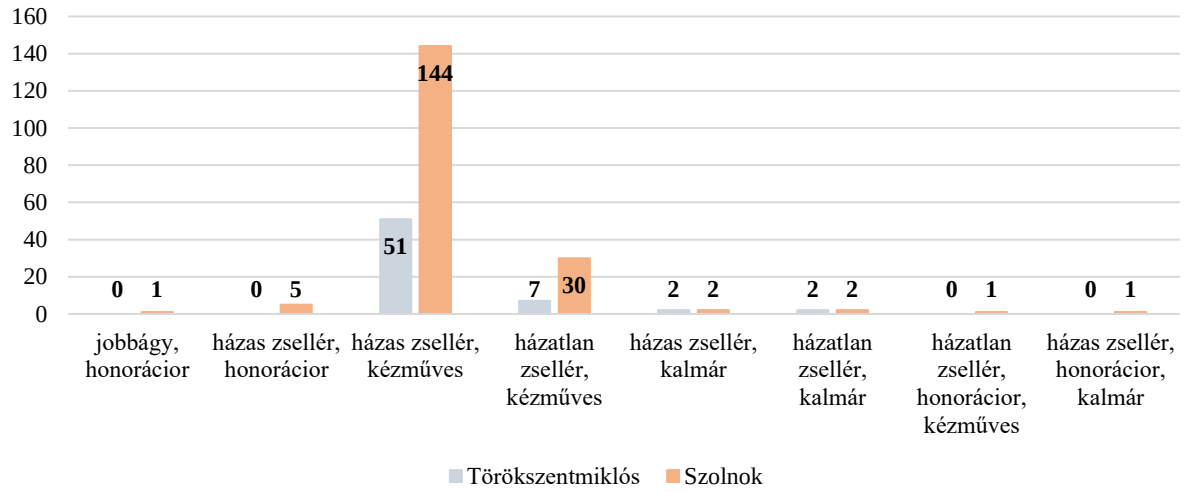

8. diagram: A név szerint összeírt adózó személyek megoszlása társadalmi helyzetük és foglalkozásuk szerint

Az 58 iparos foglalkozásáról a 14. főrovat ad pontosabb képet, hiszen itt latinul megnevezik a foglalkozást,[39] valamint a segédek számát is feltüntetik. Ez alapján 15 foglalkozást lehet megkülönböztetni, amelyek közül egyik mesterséget űzők sem érik el az összeírásban szereplők (3225 fő) 1%-át. A segédek számát figyelembe véve – a 3. számú táblázat alapján – az összeírt személyek teljes számához viszonyítva a százalékos arányuk a következőképpen alakul: 0,77% csizmadia (18 fő); 0,47% kovács (11 fő); 0,21 % bognár és molnár (5 fő); 0,17% szűcs és takács (4 fő); 0,13% ács, kőműves, szűcs és takács (3 fő); 0,09% fazekas és lakatos (2 fő); 0,04% kádár, kalapos és kötélgyártó (1 fő). A név szerint összeírt személyek 5,28%-ának a foglalkozásáról ad képet, ami az összeírásban szereplő adózók 2,48%-át – segédekkel együtt 2,83%-át – teszi ki. Míg Szolnok esetében a név szerint összeírtak 10,51%-ának a foglakozását ismerjük meg, az összeírásban szereplő összes személyhez viszonyítva (3551 fő) az iparosok segédek nélküli százalékos aránya 4,92%.[40]

[39] A mesterségek magyar és latin megfelelőit lásd még: Barta: *Az 1828. évi országos*, 15, 22, 26; Erdei: *Békés megye*, 432; Mérész–Pálházy: *Szolnok adózó*, 178–179.

[40] A Szolnokról megjelent tanulmányban nem ezek az adatok szerepelnek. A kutatás folytatásának, illetve az adatok ismételt ellenőrzésének köszönhetően jutottam erre az eredményre. Ezáltal az összes adózóhoz viszonyított, mesterségenként sorra vett százalékos arányok is eltérnek. Ez alapján 15 mesterséget űz kevesebb, mint 0,1%, és a kádárok tartoznak csak a 0,10 és 0,19% közötti csoportba. A kutatás korábbi fázisait tükröző más eredmények továbbra is helytállónak bizonyultak. Az további számítások elvégzésének köszönhetően korrigált egységek korábban számított százalékos arányait lásd: Mérész–Pálházy: *Szolnok adózó*, 177.

Mesterség	Latinul	Mesterséget űző összes személy száma	Iparosok			Iparosok aránya az összes iparoshoz képest (%)*
			segéd nélkül	1 segéddel	2 segéddel	
ács	asciarius	2	1	1	-	3,45
bognár	rotarius	4	3	1		6,90
csizmadia	cothurnarius	16	14	2	-	27,59
fazekas	figulus	1	-	1	-	1,72
kádár	vietor	1	1	-	-	1,72
kalapos	pileator	1	1	-	-	1,72
kovács	faber ferrarius	10	9	1	-	17,24
kőműves	magister murariorum	1	-	-	1	1,72
kötélgyártó	funifex	1	1	-	-	1,72
lakatos	faber serarius	2	2	-	-	3,45
molnár	molitor	5	5	-	-	8,62
szabó	sartor	3	3	-	-	5,17
szűcs	pellio	4	4	-	-	6,90
takács	textor	4	4	-	-	6,90
tímár	cerdo	3	3	-	-	5,17
Összesen	-	58	51	6	1	**100,00**
Összesen (segédek)	-	-	-	6	2	-

3. táblázat: A kézművesek foglalkozási viszonyai Törökszentmiklóson
*A segédek számát nem tartalmazza a százalékos arány.

A 3. számú táblázat alapján láthatóvá válik, hogy az iparosok abszolút többsége (51 fő; 87,93%) dolgozott segédek nélkül, egy segéddel 10,34%-uk (6 fő), míg két segéddel mindössze a 1,72%-uk (1 fő) tevékenykedett. A kőműves esetében egyértelmű, hogy két segéddel dolgozik, de a többi iparos esetében nem lehet egyértelmű következtetést levonni. A legtöbb iparos a csizmadiákhoz tartozik (27,59%), majd a kovácsok következnek (17,24%). A molnárok 8,62%-át teszik ki az összes iparosnak, őket követik a bognárok, szűcsok és takácsok (6,90%), majd a szabók és tímárok (5,17%). Azoknál a mesterségeknél, amelynek képviselői – ács, lakatos – ketten vannak 3,45%-át fedik le az iparosoknak, de öt olyan is akad, ahol egy személy űzi a foglalkozást (1,72%). A foglalkozásra vonatkozóan viszonylag kevés információval rendelkezünk, mert sem a katonák, sem a település vezetéséhez köthető személyek nem jelennek meg az összeírásban. Az előzetes elvárás nem teljesül, hiszen sokkal kisebb mértékben jelennek meg az iparosok a településen, mint azt az adózó lakosság nagyságához viszonyítva vártam.

Szolnok esetében kizárólag a pozsonyi mérőben [41] megadott gabonavetéshez szükséges mennyiségét lehetett bemutatni és értelmezni. Törökszentmiklóson ezzel szemben a réteket és szőlősöket is összeírták. Az eltérést az okozza, hogy ez utóbbi településhez szervesen hozzátartoztak a rétek és szőlősök. Szolnok esetében viszont kimutatható, hogy ezek a városhatáron kívül – több kilométeres távolságban –, például Szandaszőlősön helyezkedtek el, nem kapcsolódtak közvetlenül a mezővároshoz. Megállapítható, hogy a gabona és a rétek esetében kizárólag a jobbágyokról kaphatunk képet, amíg a szőlősök nem csak a jobbágyokhoz köthetők, hanem házas és házatlan zsellérekhez is tartozhattak.

Az összeírás 6. főrovatának 1. alrovata – a jobbágy- vagy polgárjogon kezelt szántó bevetéséhez szükséges gabona mennyisége pozsonyi mérőben – rendelkezik a gabonára vonatkozó adatokkal. A többi alrovatot Törökszentmiklóson sem töltötték ki. Így az összes jobbágynál (360 fő) jelölték, hogy mennyi gabonát használt a szántó bevetéséhez.

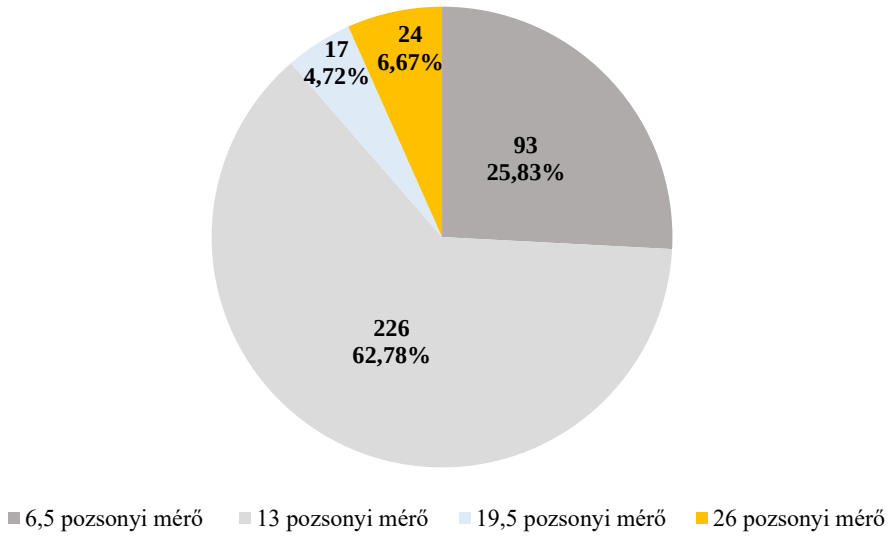

9. diagramm: A bevetésre fordított gabona mennyisége pozsonyi mérőben

Az összeírásban szereplő 4498 pozsonyi mérőnyi gabona tehát a 360 jobbágyháztartáshoz köthető, amely a háztartások 32,79%-át jelenti, vagyis a név szerint feltüntetett adózók majdnem egyharmadára vonatkozóan vannak adatok az adóköteles földterület birtoklásáról. A 9. diagram alapján történik ennek a leírása. 93 jobbágy (25,83%) 6,5 pozsonyi mérő (604,5

[41] A pozsonyi mérő a korszakban olyan általános mérték, amely törvény által megszabott volt. Az átszámítási egység: 2 pozsonyi mérő = 1 hold, ill. fordítva. Részletesebben lásd: Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990, 292–295.

pm.), 226 személy (62,78%) 13 pozsonyi mérő (2939 pm.), 17-en (4,72%) 19,5 pozsonyi mérő (331,5 pm.), és 24-en (6,67%) 26 pozsonyi mérő (624 pm.) gabonát használtak a földterület bevetésére. Leggyakrabban a 13 pozsonyi mérő fordul elő (módusz és medián is 13), amely arra utal, hogy a földterület nagyobb, és arányosabban oszlott el a háztartások között, mint Szolnokon. Átlagosan 12,49 pozsonyi mérővel vetettek, ez a szolnoki mennyiségnek majdnem a 1,5-szeresét jelenti.[42] Megállapítható, hogy az eredetileg elkészített összeírás szerint az egy jobbágyra jutó földterület nagysága Törökszentmiklóson nagyobb volt, mint Szolnokon. Szolnok esetében viszont még 1835-ben is korrekciókat hajtottak végre a földterületre vonatkozóan,[43] amely ez előbbi településen nem történt meg. Ennek értelmében a szolnoki szántóterülete 7683 pozsonyi mérőnek felelt meg,[44] így az egy jobbágy által birtokolt szántóterület nagysága 14,36 pozsonyi mérőre növekedett, ami meghaladja a törökszentmiklósi átlagnagyságot.

A rétekre vonatkozóan a 7. főrovatból lehet adatokat szerezni, amely a vizsgált település esetében csak a jobbágy- vagy polgárjogon bírt kaszálókat – 1. alrovatot – jelenti. A rétekről elmondható, hogy szintén csak a jobbágyoknál írták össze az utasításnak megfelelően, és egyenes arányosság figyelhető meg a bevetéshez szükséges gabona mennyiségével kapcsolatban. Azok a személyek, akik 6,5 pozsonyi mérő gabonát használnak a vetéshez, 3 pozsonyi mérő réttel rendelkeznek, de ez minden további értékre igaz. Ez alapján kijelenthető, hogy a 3 pozsonyi mérőt megszorozzuk a hányadossal, aminek értéke 2,167, akkor 6,501-et kapunk, amely a vetéshez szükséges gabonamennyiséggel egyenlő.

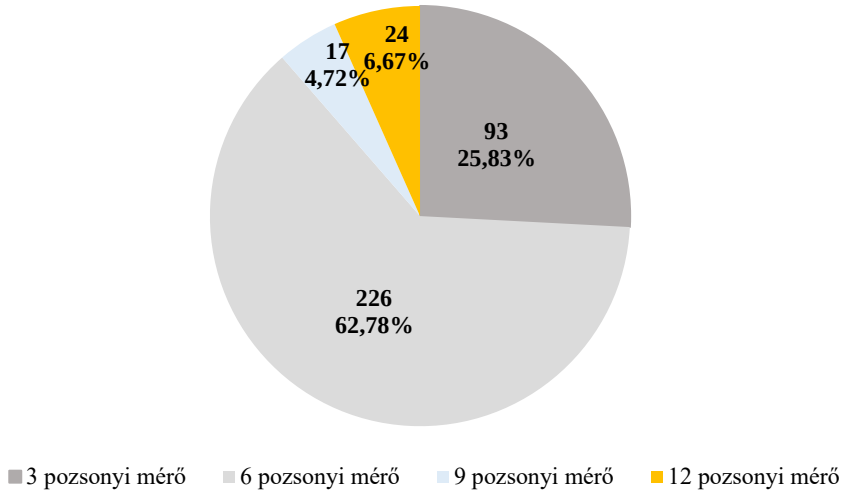

10. diagramm: A rétek területe pozsonyi mérőben kifejezve

[42] A szolnoki adatokat lásd Mérész–Pálházy: *Szolnok adózó*, 180.
[43] Ennek részletes ismertetését lásd Mérész–Pálházy: *Az 1828.*, 239–241.
[44] Uo., 240.

A rét összterülete (10. diagram) a településen 2076 pozsonyi mérő, amely 360 jobbágyháztartás között oszlik el. 93 jobbágy (25,83%) 3 pozsonyi mérő (279 pm.), 226 személy (62,78%) 6 pozsonyi mérő (1356 pm.), 17-en (4,72%) 9 pozsonyi mérő (153 pm.), és 24-en (6,67%) 12 pozsonyi mérő (288 pm.) nagyságú réttel rendelkezik. Leggyakrabban a 6 pozsonyi mérő nagyságú terület fordul elő (módusz és medián is 6). Az átlagot tekintve 5,77 pozsonyi mérő nagyságú rét képezi a tulajdont.

A szőlősök megoszlása a különböző társadalmi rétegek között összetettebb képet mutat, hiszen a jobbágyokon kívül a házas és házatlan zsellérek köréből is vannak adatok. Erre vonatkozóan a 8. főrovat 1. – a szőlő területe pozsonyi mérőben kifejezve – és 3. – a kapások száma az adózó bevallása szerint – alrovata ad tájékoztatást. Az 1. alrovat adatainak kiszámítása Bottló Béla alapján a következőképpen történt: „Az e rovatba írt pozsonyi mérők mértékszámát úgy számították ki, hogy a családfő [háztartásfő] szőlőjének kapásokban kifejezett mértékszámát elosztották az 1 pozsonyi mérőnyi szőlőhöz szükséges kapások számával”[45].

A 241,5 pozsonyi mérő szőlős 113 jobbágy (44,84%), 136 házas zsellér (53,97%) és 3 házatlan zsellér (1,19%) között oszlik meg. A három társadalmi csoporton belül különböző alcsoportokat lehet létrehozni, hogy mennyi személy rendelkezik egy adott nagyságú területtel, amelyet a 11. diagram jelenít meg.

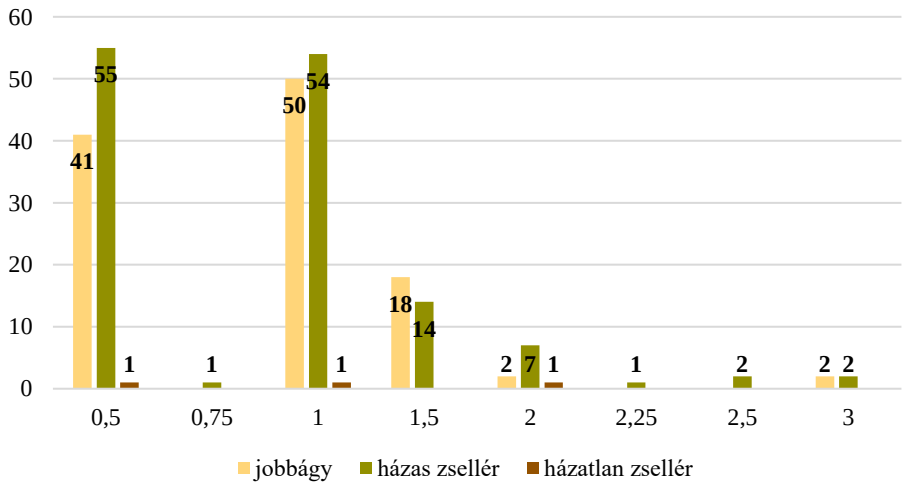

11. diagram: A szőlősök területe pozsonyi mérőben kifejezve

[45] Bottló: *Az 1828. évi*, 262.

A jobbágyok közül 41-en (36,28%) 0,5 pozsonyi mérő (20,5 pm.), 50-en (44,25%) 1 pozsonyi mérő (50 pm.), 18-an (15,93%) 1,5 pozsonyi mérő (27 pm.), 2-en (1,77%) 2 pozsonyi mérő (4 pm.), valamint 2-en (1,77%) 3 pozsonyi mérő (6 pm.) nagyságú szőlőst birtokolnak. Összesen 107,5 pozsonyi mérőt (44,51%) jelent, és átlagosan 0,95 pozsonyi mérőnyi területtel bírnak. Az összes jobbágy közül 113 főnek volt szőlőse, amely az összes jobbágy 31,19%-át jelenti. A házas zsellérek közül 55-en (40,44%) 0,5 pozsonyi mérő (27,5 pm.), 1 személy (0,74%) 0,75 pozsonyi mérő, 54-en (39,71%) 1 pozsonyi mérő (50 pm.), 14-en (10,29%) 1,5 pozsonyi mérő, 7-en (5,15%) 2 pozsonyi mérő (14 pm.), 1 fő (0,74%) 2,25 pozsonyi mérő, 2-2 személy (1,47%; 1,47%) 2,5 és 3 pozsonyi mérő (5 pm.; 6 pm.) szőlőssel rendelkeztek. Ez összesen 130,5 pozsonyi mérővel (54,04%) egyenlő. Az egy házas zsellérre jutó szőlős átlagmértéke 0,86 pozsonyi mérő. A 632 összeírásban feltüntetett házas zsellér 21,52%-áról lehet képet alkotni, azaz 136 háztartásról. A 106 házatlan zsellér közül mindössze 3 személynél (2,83%) található szőlősre vonatkozó adat, amely együttesen 3,5 pozsonyi mérőt jelent, és az összes szőlős 1,45%-át fedi le. A szőlősöket a tulajdonosok ezeket az úrbéres földeken kívül telepítették, így a házas zsellérek tulajdonában a több, mint 50%-a volt.

A kapások számánál fontos tudni, hogy az adózó háztartásfő saját bevallása alapján határozta meg kapásokban az általa művelt földterület nagyságát kapásokban kifejezve. Ez adta a segítséget az összeíróknak az adatok kiszámításához, amelyet az előbbi diagram szemléltet. Továbbá ezeknél az adatoknál is megfigyelhető egy egyenes arányosság az 1. alrovathoz viszonyítva, hiszen a 3. alrovat mindig a kétszerese az előző kitöltött alrovatnak. Így megkaphatjuk azt, hogy mennyi az 1 pozsonyi mérő szőlőhöz szükséges kapások száma, vagyis esetünkben ez 2 fő.[46]

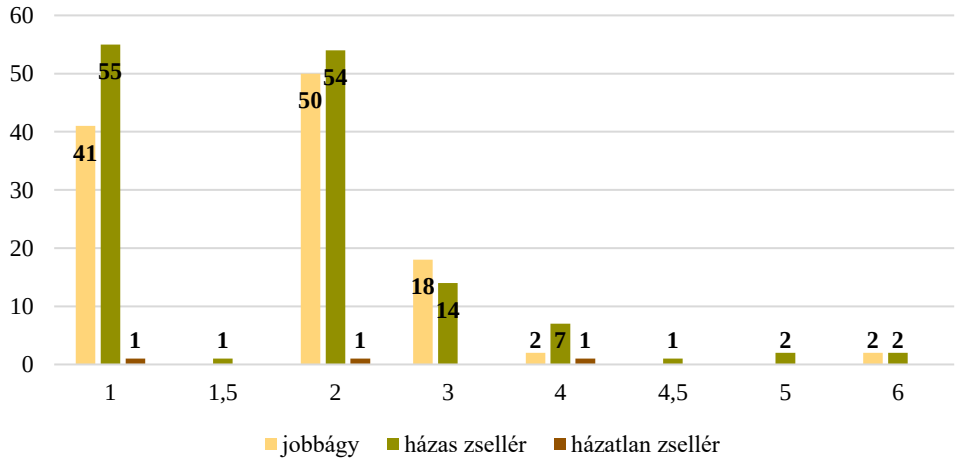

12. diagram: A törökszentmiklósi szőlős kapásainak száma

[46] A számítás menetét vö. Bottló: *Az 1828. évi*, 262; Erdei: *Békés megye*, 43.

A kapások számának megoszlása (12. diagram) megegyezik a szőlősök területének pozsonyi mérőben kifejezett százalékos arányaival. Ezért ennek részletes leírását nem teszem meg, csak az összmértékre vonatkozóan közlöm az adatokat. Az összesen 483 kapás megoszlása szintén 113 jobbágy (44,84%), 136 házas zsellér (53,97%), és 3 házatlan zsellér (1,19%) között volt. A jobbágyok 215 kapásnyi területtel (44,51%), a házas zsellérek 261-gyel (54,04%), valamint a házatlan zsellérek 7-tel (1,45%) bírnak.

AZ ÁLLATÁLLOMÁNY

Az állatállomány részletes leírásához a 10. főrovat 7 darab alrovatát – ökrök (*boves jugales*), anyatehenek (*vaccae foetae, aut matres*), meddő tehenek (*vaccae steriles*), 3 évnél idősebb üszők és bikák (*juvenci et juvencae 3. annos superantes*), 2 évnél idősebb üszők és bikák (*juvenci et juvencae 2. annos superantes*), 3 évnél idősebb lovak (*equi curriferi et armentales 3. annos superantes*), 2 évnél idősebb lovak (*equi curriferi et armantales 2. annos superantes*) –, valamint a 11. főrovat első 2 alrovatát – 1 évnél idősebb juhok (*oves unum annum complentes*), 1 évnél idősebb sertések (*setigeri unum annum complentes*) – lehet felhasználni. A település esetében a 11. főrovat 3. alrovat – 1 évnél idősebb kecskék (*caprae unum annum complente*) – üresen maradt, mint azt Szolnok esetében is tapasztaltuk,[47] de ez a vármegyében például Mezőtúron[48] is így történt. Továbbá a Jászság és a Nagykunság településein például Jászberényben,[49] Jászapátiban,[50] Karcagon,[51] Kisújszálláson[52] sem töltötték ki, tehát ennek hiánya nem tekinthető egyedi, a vármegye esetében megszokott esetnek. A teljes állatállomány, amelyet fajta és némelyet meghatározott korcsoport alapján írtak össze, 5171 darab állatot foglal magába. Ezek megoszlása az alrovatok szerint az alábbi képet mutatja. A nagyállatok között 128 ökör (2,48%), 220 anyatehén (4,25%), 147 meddő tehén (2,84%), 22 három évnél idősebb tinó és üsző (0,43%), 135 két évnél idősebb tinó és üsző (2,61%), 1247 három évnél idősebb ló (24,12%), valamint 40 két évnél idősebb ló (0,77%) szerepel az összeírásban. Az apróállatoknál 2657 egy évnél idősebb juhot (51,38%), és 575 egy évnél idősebb sertést (11,12%) írtak össze. Az apróállatok együttesen a teljes állatállomány 62,5%-át fedik le, amely

[47] Vö. Mérész–Pálházy: *Az 1828. évi*, 341; Mérész–Pálházy: *Az 1828.*, 242, 244.
[48] Vö. MNL-HML-IV.7.a. 8. téka; MNL-OL-W-21-6-N-26, Heves és Külső- Szolnok vármegye, 91–91f.
[49] Vö. MNL-JNSzML-IV.3. 5–9; Uo. Jászkerület, 8a–8d.
[50] Vö. Uo., 11–14; Uo., 7a–7c.
[51] Vö. Uo., 36–41; Uo., Nagykun kerület, 1a–1f.
[52] Vö. Uo., 42–46; Uo., 2a–2d.

azt eredményezi, hogy a 10. főrovat 7 alrovata mindössze 37,5%-át jegyezték fel. Tovább árnyalja a képet, hogy a három évnél idősebb lovak 24,12%-kal a nagyállatok tartásának 64,32%-ának felelnek meg. Rendkívül alacsony az ökrök aránya, amelynek a szerepe a földművelésben betöltött szerepét illetően csökkeni látszik a szerepe, hiszen lovakat is használhattak helyettük.

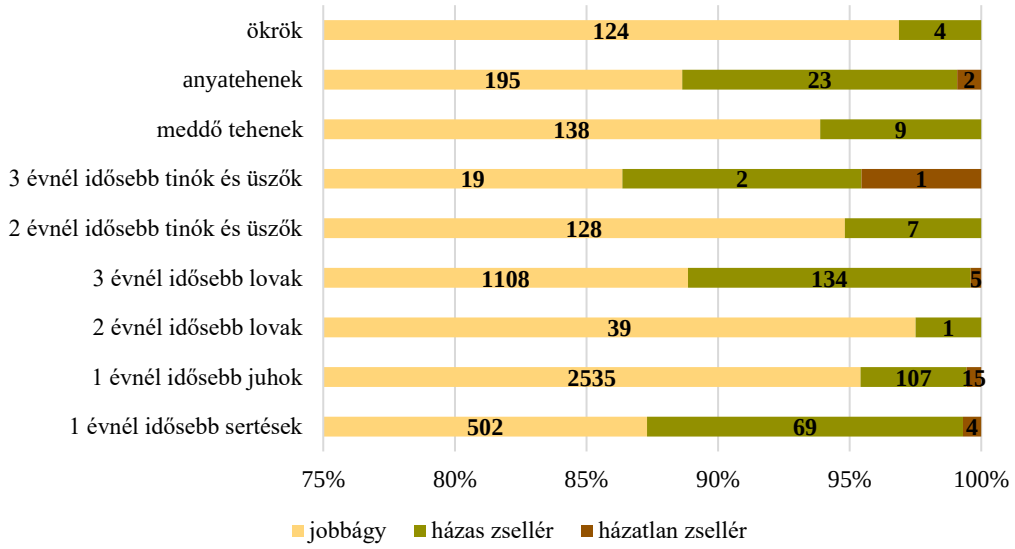

13. diagram: Az állatállomány megoszlása a társadalmi rétegződés alapján

Az állatállományt a társadalmi rétegződés alapján is vizsgálhatjuk (13. diagram), amely szerint még mindig a jobbágyok rendelkeznek a legnagyobb állatállománnyal, de a házas zsellérek száma sem elhanyagolható az egyes állatfajták birtoklásában. A továbbiakban ez alapján az állatok összlétszámának alakulását ismertetem. A jobbágyok 124 ökröt (96,875%), 195 anyatehenet (88,64%), 138 meddő tehenet (93,88%), 19 három évnél idősebb tinót és üszőt (86,36%), 128 két évnél idősebb tinót és üszőt (94,81%), 1108 három évnél idősebb lovat (88,85%), 39 két évnél idősebb lovat (97,50%), 2535 egy évnél idősebb juhot (95,41%), valamint 502 egy évnél idősebb sertést (87,30%) tartanak. A házas zsellérek 4 ökörrel (3,125%), 23 anyatehénnel (10,45%), 9 meddő tehénnel (6,12%), 2 három évnél idősebb tinóval és üszővel (9,09%), 7 két évnél idősebb tinóval és üszővel (5,19%), 134 három évnél idősebb lóval (10,75%), 1 két évnél idősebb lóval (2,50%), 107 egy évnél idősebb juhval (4,03%), 69 egy évnél idősebb sertéssel (12,00%) bírnak. A házatlan zsellérek tulajdonát képezi 2 anyatehén (0,91%), 1 három évnél idősebb tinó vagy üsző (4,55%), 5 három évnél idősebb ló (0,40%), 15 juh (0,56%), és 4 sertés (0,70%). A házatlan zsellérek által birtokolt állatok száma a teljes állatállomány 1%-át sem éri el (0,52%). A házas zsellérek állatállománya is 10% alatt marad

(6,89%), tehát Törökszentmiklóson is a jobbágyok kezében összpontosul a teljes állomány 92,59%-a.

Az alábbi 4., 5., 6., 7., 8. és 9. táblázat segítségével a 10. és a 11. főrovatok alrovatai alapján az állatok tartásából való részesedést vizsgálom társadalmi rétegenként. Ennek során az állatok háztartásonként tartott darabszámát és összlétszámát, valamint az állatot tartó személyek százalékos arányát közlöm.

Nagyállatok			
Háztartásonként tartott darabszám	**Állatot tartó jobbágyok száma**	**Háztartásonként tartott állat összlétszáma**	**Állatot tartó jobbágyok száma/összes jobbágy száma (%)**
Ökrök			
2	28	56	12,5
4	17	68	
Anyatehenek			
1	134	134	45,28
2	27	54	
3	1	3	
4	1	4	
Meddő tehenek			
1	73	73	28,06
2	24	48	
3	2	6	
5	1	5	
6	1	6	
3 évnél idősebb tinók és üszők			
1	9	9	3,33
2	1	2	
4	2	8	
2 évnél idősebb tinók és üszők			
1	36	36	20,83
2	30	60	
3	6	18	
4	2	8	
6	1	6	
3 évnél idősebb lovak			
1	3	3	96,39
2	75	150	
3	128	384	
4	135	540	
5	5	25	
6	1	6	
2 évnél idősebb lovak			
1	21	21	8,33
2	9	18	

4. táblázat: A nagyállatokat tartó jobbágyok megoszlása

A jobbágyok abszolút többsége (96,39%) tart három évnél idősebb lovat, de a két évnél idősebbek tartása csak 8,33%-nál figyelhető meg. A mezőgazdasági szemponton kívül a szállításban is szerepet tölthettek be. Az anyatehenek az élelmezés szempontjából is fontosak, hiszen a borjak a hústermelést növelhetik a településen, ezért reális, hogy a jobbágyok közel a felének (45,28%) van anyatehene. A két (20,83%) és három évnél idősebb üszők és tinók az utánpótlást is jelentik. Ez előbbiek pár éven belül az ökrök sorába fognak tartozni, míg ez utóbbiak az állatállomány növelése szempontjából fontos szerepet fognak betölteni a borjazással. Ezért kifejezetten alacsonynak tekinthető, hogy csak a jobbágyok 3,33%-ának van három évnél idősebb jószága. Nagyobb viszont azoknak az aránya (28,06%), akik meddő teheneket tartanak, ennek a felét sem éri ökröket tartók aránya (12,5%).

Nagyállatok			
Háztartásonként tartott darabszám	**Állattal rendelkező házas zsellérek száma**	**Háztartásonként tartott állat összlétszáma**	**Állatot tartó házas zsellérek száma/összes házas zsellér száma (%)**
Ökrök			
2	2	4	0,32
Anyatehenek			
1	21	21	3,48
2	1	2	
Meddő tehenek			
1	9	9	1,42
3 évnél idősebb tinók és üszők			
2	1	2	0,16
2 évnél idősebb tinók és üszők			
1	1	1	0,63
2	3	6	
3 évnél idősebb lovak			
1	1	1	8,54
2	33	66	
3	13	39	
4	7	28	
2 évnél idősebb lovak			
1	1	1	0,16

5. táblázat: A nagyállatokat tartó házas zsellérek megoszlása

A házas zsellérek körében nagyságrendileg kisebb szerepet tölt be az állattartás. Kizárólag a három évnél idősebb lovak esetében figyelhető meg, hogy a háztartások több, mint 5%-a tartja őket (8,54%). Csak az anyatehenek (3,48%) és a meddő tehenek (1,42) jelennek meg rajtuk kívül a háztartások 1%-ánál többen. Az összes többit 1%-nál kisebb arányszámok jellemzik. Kiemelendő, hogy összesen 1 darab két évnél idősebb lovat írtak össze (0,16%), ami

egyértelműen alacsony számnak bizonyul, ha a három év feletti lovak számával összevetjük. Az előzetes várakozás alapján ugyanaz a tendencia figyelhető meg, mint a jobbágyok esetében, vagyis a számottevően nagy a különbség a két korcsoportba sorolt lovak száma között. Ennek oka értelemszerűen abban rejlik, hogy a két évnél idősebbnek a felsőhatára a három, míg a másik esetében nincs ilyen határérték.

Nagyállatok			
Háztartásonként tartott darabszám	**Állattal rendelkező házatlan zsellérek száma**	**Háztartásonként tartott állat összlétszáma**	**Állatot tartó házatlan zsellérek száma/összes házatlan zsellér száma (%)**
Anyatehenek			
1	2	2	1,87
3 évnél idősebb tinók és üszők			
1	1	1	0,94
3 évnél idősebb lovak			
2	1	2	1,87
3	1	3	

6. táblázat: A nagyállatokat tartó házatlan zsellérek megoszlása

A házatlan zselléreknél mindössze három rovatban tüntettek fel adatokat. Mivel fentebb ismertettem, hogy a jobbágyok milyen alacsony százalékos arányban tartottak bármilyen állatot, ezért az eredmény a vártnak megfelelő. 2-2 háztartásban jegyeztek fel anyatehenet vagy három évnél idősebb lovakat, valamint 1-nél három évnél idősebb tinót vagy üszőt. Arra vonatkozóan, hogy ezek elírás következményei, az összeírás nem tartalmaz információkat.

Apróállatok			
Háztartásonként tartott darabszám	**Állattal rendelkező jobbágyok száma**	**Háztartásonként tartott állat összlétszáma**	**Állatot tartó jobbágyok száma/összes jobbágy száma (%)**
1 évnél idősebb juhok			
8	1	8	
10	5	50	
12	31	372	
13	6	78	
15	14	210	
16	3	48	
17	1	17	
18	1	18	
20	18	360	
25	28	700	33,89
27	1	27	
30	2	60	
37	2	74	
40	2	80	
50	3	150	
58	1	58	
60	1	60	
75	1	75	
90	1	90	
1 évnél idősebb sertések			
1	110	110	
2	98	196	
3	29	87	
4	7	28	71,67
5	5	25	
6	8	48	
8	1	8	

7. táblázat: Az apróállatokat tartó jobbágyok megoszlása

Az apróállatok tartásában is a jobbágyoké volt meghatározó szerep, de a táblázat alapján a háztartások 33,89%-ában tartottak egy évnél idősebb juhot. Ez azt jelenti, hogy bár az állomány nagy volt, de az eloszlása közel sem tekinthető egyenletesnek, hiszen voltak olyan személyek, akik több, mint 50-et tartottak. Ez a 4 fő a jobbágyok által nevelt juhok 11,16%-át birtokolták, ami a teljes juhállomány 10,65%-át jelenti. Leggyakrabban 1 vagy 2 sertést tartottak, és sokkal több háztartásnál (71,67%) írtak össze, mint a juhot, vagyis sokkal arányosabbnak tekinthető az eloszlása.

Apróállatok			
Háztartásonként tartott darabszám	**Állattal rendelkező házas zsellérek száma**	**Háztartásonként tartott állat összlétszáma**	**Állatot tartó házas zsellérek száma/összes házas zsellér száma (%)**
1 évnél idősebb juhok			
3	1	3	1,27
4	1	4	
12	3	36	
19	1	19	
20	1	20	
25	1	25	
1 évnél idősebb sertések			
1	35	35	8,07
2	14	28	
3	2	6	

8. táblázat: Az apróállatokat tartó házas zsellérek megoszlása

A házas zsellérek körében is többen tartottak sertést (8,07%), mint juhot (1,27%). A juhok esetében a háztartásokon belüli számuk nem mutat olyan nagy eltéréseket, mint a jobbágyok esetében. Az eloszlás itt is egyenetlennek tekinthető. A sertéseknél kiegyenlítetteb a helyzet az egyes háztartásokban összeírt számok alapján.

Apróállatok			
Háztartásonként tartott darabszám	**Állattal rendelkező házatlan zsellérek száma**	**Háztartásonként tartott állat összlétszáma**	**Állatot tartó házatlan zsellérek száma/összes házatlan zsellér száma (%)**
1 évnél idősebb juhok			
15	1	15	0,94
1 évnél idősebb sertések			
1	4	4	3,77

9. táblázat: Az apróállatokat tartó házatlan zsellérek megoszlása

A házatlan zselléreknél egy személynél jegyeztek juhokat, és négynél[53] pedig 1-1 sertést. Az apróállatok állományának nagyon kis részét birtokolták, és a házatlan zsellérek között is ritkaságnak tekinthető a településen, hogy bármilyen állatot is tartottak. Ez már a nagyállatok tekintetében is megmutatkozott.

[53] Ezek közül egyik sem azonos azzal, akinek juhai voltak.

Összegezve elmondható, hogy a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy az állatok korcsoporti beosztása nem megfelelően reprezentálja az állatállományt, hiszen az ezeknél fiatalabbakat az összeírás egyáltalán nem tartalmazza. Ez alapján az összeírásban szereplő állatállomány alapján csak részleges képet eredményez. Az egyes társadalmi rétegek közötti megoszlásnál a jobbágyok vezető szerepe kétségtelen, ha kis arányban is (6,83%) tartalmaz az összeírás adatokat, mégsem elhanyagolhatók a házas zsellérek állatai. Az állatállomány tekintetében tehát egy jelentős differenciálódás, társadalmi és anyagi szempontból aránytalan eloszlás rajzolódik ki.

KONKLÚZIÓ

Az 1828. évi országos összeírás Törökszentmiklósra vonatkozó iratainak feldolgozása során még inkább bizonyságot nyert, hogy a *Latus* sorok egy az egyben történő átvétele torzított eredményekhez vezethet. Ezt bizonyítja a forrás bemutatásánál hangsúlyt kapó elem, hogy az összeíróbiztosok is elszámolhatták az egy oldalon feltüntetett adatokat, vagy rossz sort vezettek át a következő oldalra. Mindezekkel olyan hibákat okoztak, amelyek a forrásanyag feldolgozásának szempontjából kiemelkedőnek bizonyultak. Ezek ellenére az összeírás adatai kritikával ugyan, de felhasználhatók az adózó népesség viszonyainak értelmezésére.

A megjegyzések hiánya miatt számos limitációja van a településen élő személyek pontos ismertetésének, hiszen ily módon nem lehet a *Vid.* (*viduus, vidua*) rövidítést feloldani, valamint a 60 év feletti személyekről szinte semmilyen információval nem rendelkezünk. Ezek hiányában nem lehet pontosan meghatározni sem a nemek arányát, sem a korcsoportok szerinti eloszlást. Emiatt a minta leírása hiányérzetet kelthet az olvasókban.

Mivel az összeírás az adóviszonyok rendezése miatt készült, ezért nem igazán alkalmas az adózó társadalmon kívüli személyek feltérképezésére. Viszonylag pontos képet lehet szerezni az összeírásban név szerint szereplő személyekről és a háztartásaikról. Megismerhető, hogy a név szerint feltüntetett adózó melyik társadalmi réteghez tartozik, továbbá a háztartások összetétele, a háztulajdon, a szántók, rétek és szőlősök nagysága, az állatállomány összetétele, a foglalkozási szerkezet. A településen összeírt iparosok aránya elmarad a szolnokitól, de a mezőgazdaság jelentős szereppel rendelkezett. Ezt mind a szántóterületek, mind a rétek és szőlősök bizonyítják. Ahhoz, hogy ezekről átfogó képet lehessen alkotni szükséges további

települések adatainak a bevonása, hiszen akkor lehet a település feltárt adatait kontextusba helyezni és ennek segítségével értelmezni.

Mivel jelenleg csak egy közeli településsel történt meg az adatok összehasonlítása, de ezt csak részlegesen lehetett megtenni a hiányzó adatok miatt. Érdemes lett volna olyan települést választani a vármegyéből, amelynek ugyanazok a rovatai vannak kitöltve, mint a törökszentmiklósinak. Ebben az esetben a rétek és szőlősök esetében további következtetéseket lehetett volna levonni. A más vármegyékben vagy kiváltságos kerületekben készített összeírásokkal viszont bonyolult összehasonlításra felhasználni. Ennek oka abban rejlik, hogy az összeírók nem minden esetben döntöttek hasonlóan, vagy a megjegyzések főrovatnál nem ugyanazokat az információkat tüntették fel. Ez utóbbi vármegyén belül is jelenthet eltéréseket, mint a jelen tanulmányban is választott két település esetében. A jövőbeli további regionális feldolgozások szükségesek és elengedhetetlenek ahhoz, hogy átfogó képet kaphassunk az egyes települések adózó viszonyairól.

Az eredmények tekintetében kirajzolódik, hogy a településen élők száma nem jelenti, hogy az iparosok ugyanolyan arányban jelennek meg, mint egy nagyjából hasonló nagyságú településen. Az állatállomány tekintetében nagy egyenlőtlenség tapasztalható, amelynél a várt eredményeket nem tükrözi az ökrök vagy anyatehenek száma. Minden település mutat bizonyos sajátosságokat ennek tekintetében.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

MNL-HML-IV.1.b. Heves és Külső-Szolnok Vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei és iratai (1304–1902), 35, 325. számú irat.

MNL-HML-IV.7.a. Országos összeírások, 1720-1836, 8. téka.

MNL-HML-IV.7.a. Országos összeírások, 1720-1836, 14. téka, 1104/1–3.

MNL-HML-IV.7.a. Országos összeírások, 1720-1836, 19. téka.

MNL-JNSzML-IV.3. 5–9,11–14, 36–46.

MNL-OL-W-21-6-N-26, Heves és Külső-Szolnok vármegye, 91–91f, 132–132e, 167–167c.

MNL-OL-W-21-6-N-26, Jászkerület, 7a–7c, 8a–8d.

MNL-OL-W-21-6-N-26, Nagykun kerület, 1a–1f, 2a–2d.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

BÁCSKAI Vera – NAGY Lajos: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.

BARTA László: Az 1828. évi országos összeírás Csongrád vármegyében, in Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből V*., Szeged, Csongrád megyei Levéltár, 1981, 5–45.

BOGDÁN István: *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990, 292–295.

BOHONY Nándor: Adózó gazdaság és társadalom Egerben az 1828. évi országos összeírás alapján, *Agrártörténeti Szemle*, 27. évf., 1985/1–2, 66–157.

BOTTLÓ Béla: Az 1828. évi országos összeírás, in Kovacsics József: *A történeti statisztika forrásai*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1957, 242–272.

CSEH Géza – SOÓS Imre – SZABÓ László: Törökszentmiklós, in Botka János Dr. (szerk.): *Adatok Szolnok megye történetéből*, II. kötet, Szolnok, Szolnok Megyei Levéltár, 1989, 237, 743–779.

ERDEI Aranka: *Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban,* Gyula, Békés megyei Levéltár, 1986.

HORVÁTH Gergely Krisztián: Társadalmi és gazdasági hierarchia a dikális adórendszerben: Moson vármegye adókulcs-tervezete (1838), *Korall*, VI. évf., 2005/19–20, 160–189.

MÉRÉSZ Anna – PÁLHÁZY Ferenc: Az 1828. évi országos összeírás jellemzői Szolnokon, in Bubnó Hedvig és mtsai (szerk.): *Non est volentis II.: A Benda Kálmán Szakkollégium legjobb OTDK dolgozatai (2022–2023),* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 235–247.

MÉRÉSZ Anna – PÁLHÁZY Ferenc: Az 1828. évi országos összeírás Szolnok példáján, *KRE-DIt,* VI. évf., 2023/1, 329–355.

MÉRÉSZ Anna – PÁLHÁZY Ferenc: Szolnok adózó társadalma és az 1828. évi országos összeírás, *KRE-DIt*, VI. évf., 2023/2, 165–191.

SOÓS Imre: *Heves és Külső-Szolnok megye 1772–1849. évi rovásadó összeírása,* Eger, Heves megyei Levéltár kiadványa, 1973, 145, 181.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

1790/91. évi XXXIII. tc. a népességnek közigazgatási és katonai czélból való összeirásáról, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=79000033.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D25

1802. évi II. tc. a nem nemes népesség összeírásáról, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80200002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D26

1827. évi VII. tc. a porták megigazítására szolgáló országos összeírásról, https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=82700007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D26

Takács Noel István

„За Родину и Свободу”[1] Borisz Szavinkov politikai eszméi és szerepe az orosz polgárháborúban

Borisz Szavinkov (1879–1925) orosz forradalmár volt, aki a kaotikus orosz polgárháború idején kimunkálta a fehérektől és a bolsevikoktól is elhatárolódó „Harmadik Oroszország”[2] eszméjét. Teoretikus jellegű műveiben gyakran előforduló kulcsfogalmak segítik a politikai értékrendjének és társadalomképének feltérképezését, amelyekbe a későbbiekben a kozákokat is beleilleszti: „A jövő történésze le fogja jegyezni […] újat teremtett (a kozák), egy új, harmadik, demokratikus, kozák és paraszti Oroszországot.”[3] Ezt az eszmét Szavinkov az 1920-ban kiadott *На Пути къ „Третьей” Россiи „За Родину и Свободу”*[4] című munkájában dolgozza ki, ami a *Свобода [Szvoboda]*[5] újságban jelent meg. A „Harmadik Oroszország” eszméjének főbb fogalmai: az agrárszocializmus, a föderalizmus, az eurázsianizmus[6] és a narodnyik[7] gondolat.

Fiatalkorát Varsóban töltötte és végezte középfokú tanulmányait.[8] Az itt tapasztalt russzifikáció ellenszenvet ébresztett benne a cári rezsim ellen.[9] Ezeket látva mély szimpátia alakult ki benne a lengyelek iránt, akikre testvérnépként tekintett. Erre a következőképpen emlékszik vissza: „Gyermekkorom óta ahhoz szoktam, hogy szeressem és tiszteljem a vitéz és sokat szenvedett népet, akik közel állnak vérkötelékben hozzánk, oroszokhoz.”[10] Ezt megerősítette liberális beállítottságú édesapja, aki Varsó ítélőbírójaként dolgozott és sohasem

[1] Za rogyinu i szvobodu, A Hazáért és Szabadságért.
[2] Борисъ Савинковъ [Borisz Szavinkov]: *На Пути къ „Третьей” Россiи „За Родину и Свободу” [Úton a „Harmadik” Oroszország felé „A Hazáért és Szabadságért”]*, Варшава, Русский Политический Комитетъ въ Польшѣ, 1920, 4.
[3] Uo., 37.
[4] Jelentése: Úton a Harmadik Oroszország felé A Hazáért és Szabadságért.
[5] Jelentése: Szabadság.
[6] A 20. század elején, a fehér emigráns körökben kialakult eszme, ami az orosz kultúrát sajátosnak véli, se nem nyugatinak, se nem keletinek. A gazdasági téren „egy mezőgazdaságon alapuló, organikus gazdaság megteremtését szorgalmazták.” Ezen kívül erősen kiálltak az Orosz Birodalom területi integritása mellett, de a monarchia visszaállítását nem szorgalmazták. (Alekszandr Dugin: Eurázsiai küldetés, Köröstárkány–Balatonfőkajár, Kárpátia Stúdió, 2022. 22.)
[7] A narodnyik mozgalom a 19. században kialakult agrárszocialista mozgalom, ami az orosz szocialista gondolkodás második periódusát jelenti. Sajátosságuk volt, hogy a „néphez mentek”, vagyis a falvakba mentek a tanult narodnyikok tanítani és a mozgalom eszméit hirdetni a parasztságnak. Az eszméiknek főbb elemei a földosztás és a republikanizmus. Ez a mozgalom inspirálta a későbbi agrárszocialista mozgalmakat, mint a Népi Akarat és a Szocialista Forradalom Párt. (Nyikolaj Bergyajev: *Az orosz eszme*, Budapest, Osiris kiadó, 2020. 117–118.).
[8] Савинковъ: *На пути къ*, 5.
[9] Uo., 29.
[10] Uo.

tett különbséget lengyel és orosz között.[11] A gimnáziumban megismerkedett Ivan Kaljajevvel, a későbbi terroristával, aki a legjobb barátja lett.[12] Gyerekkorában mély nyomott hagyott benne nagybátyja, akinek neves barátait megismerhette a fiatal Szavinkov, köztük Gleb Uspenszkij narodnyik írót, aki valószínűleg elmagyarázta Szavinkovnak a parasztság helyzetét Oroszországban. [13] Egyetemista korában baloldali agitációért a Varsói Citadellában raboskodott, s noha hamar kiengedték, ez mély nyomot hagyott a fiatal Szavinkovban.[14] Ezt követően újra letartóztatták és Vologdában börtönözték be, szökését követően kezdte meg a forradalmi tevékenységét. Csatlakozott a széles népi támogatást élvező Szocialista Forradalmi Párt (továbbiakban SZR/SZR-ek) félkatonai szervezetéhez, aminek később vezetője is lett.[15] Miután Jevno Azef elárulta az SZR-t 1906-ban, Szavinkovot letartóztatták és halálra ítélték. Sikerült azonban megszöknie és külföldre menekülnie, majd visszatért Oroszországba, ahol egészen 1911-ig élt. Ezek után kivándorolt, s száműzetésben [16] írta meg a részben autobiográfiának szánt, az, *Ami nem történt meg – a forradalom története* című regényét.[17] Szavinkov regényei mindig az ő valódi, megtörtént tapasztalatait rögzítik (ezeket mind „Ropsin" álnéven írta), azonban álnevet ölt önmagára a regényben. Valószínűsíthető, hogy a legtöbb szereplő valódi személy, álnéven. A főhős (egy bizonyos Bolotov), ugyanazt a szerepet tölti be az SZR-ben mint Szavinkov, vagyis az SZR félkatonai szervezetének a magas rangú vezetője. A regényben Bolotov teljesen kiábrándult az SZR-ből és abból a terrorból, amit a félkatonai szervezet hajt végre. Belefáradt abba, hogy ő, mint egy magas rangú tiszt, mindig fiatalokat küld a halálba[18] és megkérdőjelezi azt az SZR tételt, hogy ha Oroszország veszít, akkor ők nyernek, mivel hazafias érzelmeket vallott. [19] Ilyen gondolatokkal küzdhetett Szavinkov már 1905-ben is, amikor a regény játszódik. Az első világháború kitörésekor beállt a francia hadseregbe, s az itt tapasztaltakat egy újabb regényben írta meg aminek címe: *Franciaországban a háború idején*.[20] A cári hatalom megbuktatása után, 1917-ben helyet kapott az Ideiglenes Kormányban a 7. hadsereg komiszárjaként.[21] Az augusztusi Kornyilov

[11] Vladimir Alexandrov: *To Break Russia's Chains Boris Savinkov and His Wars Against the Tsar and the Bolsheviks*, New York—London, Pegasus Books, 2021, 21.
[12] Uo., 23.
[13] Uo., 25.
[14]Савинковъ: *На пути къ*, 5–6.
[15] Uo., 6.
[16] Uo.
[17] "Ropshin" Boris Savinkov: *What never happened. A Novel of the Revolution*, New York, A. A. Knopf, 1917.
[18] Uo., 24, 32.
[19] Uo., 29–30.
[20] В. Ропшинъ [V. Ropsin]: *Во Франціи во время войны [Franciaországban a háború alatt]*, Москва, Задруга, 1918.
[21] Борисъ Савинковъ [Borisz Szavinkov]: *Къ дѣлу Корнилова [A Kornyilov-ügyről]*, Paris, Imp. „Union", 1919, 3.

Puccs után – és még azelőtt is – megpróbálta kibékíteni Kornyilovot és Kerenszkijt.[22] Az októberi forradalmat követően az Önkéntes Hadsereg köreiben találta magát. Ezek után önállóan próbált antibolsevik mozgalmakat szervezni, először Moszkvában a Szövetség a Haza és a Szabadság Védelméért nevű szervezetet, majd Varsóban a Lengyelországi Orosz Politikai Bizottságot 1920-ban. Az előbbi szervezet több városban is jelen volt, mielőtt a bolsevikok leverték a mozgalmat.[23] Ezek után a nagyhatalmaktól próbált segítséget kérni, valamint a lengyelekkel igyekezett szövetséget kötni az 1920-as évek elején.[24]

Tanulmányom célja Borisz Szavinkov politikai eszméinek bemutatása az orosz történelem sorsdöntő időszakában, az orosz polgárháborúban betöltött szerepének felvázolása, rámutatni arra, hogy sokkal nagyobb figyelmet érdemel a történeti kutatásban, mint amit megkapott. Továbbá – Szavinkov esetének példáján – igazolni szeretném az orosz polgárháború többpólusú természetét, amelyben az orosz politikai struktúra csak a terror fokozódásával polarizálódik végletesen. A dolgozatomban több helyütt Szavinkov műveiből idézek, ezeket jómagam fordítottam az eredetiről magyarra.

A februári forradalmat követően Szavinkov pozíciót kapott az Ideiglenes Kormánytól – amelyben az SZR közeli[25] Kerenszkij töltötte be a hadügyminiszteri posztot – mint a 7. hadsereg komiszárja.[26] E feladatkörben meggyőződhetett a hadsereg siralmas állapotáról: „…arra a következtetésre jutottam, hogy az orosz hadsereg haldoklik, és hogy megmentsük, és vele együtt Oroszországot, abszolút és kemény módszerekhez kell folyamodni…”[27] Az „abszolút és kemény” módszerek alatt értette például a halálbüntetés bevezetését a fronton[28] – amit maga Lavr Kornyilov tábornok is támogatott[29] – és a hadseregen belüli bolsevik agitátorok megbüntetését. Mivel „nem kapott utasításokat a komiszári jogkörét illetően”[30], azaz hatásköre tisztázatlan maradt így bolsevik-ellenes álláspontját nem torolták meg az orosz hadseregben.

[22] Савинковъ: *На пути къ*, 8.
[23] Uo.
[24] Piłsudskego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałja Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016; David Robin Watson – Michel Heller: The Krasin–Savinkov Meeting of 10 December 1921, In: Michel Aucouturier et al (ed.): *Cahiers du Monde russe et soviétique*, Vol. 27, No. 3/4. [Jul–Dec, 1986], 468.
[25] D. Virgil Medlin: *Alexander Fedorovich Kerensky*, In: Proceedings of the Oklahoma Academy of Science, volume 51, 1971, 128.
[26] Савинковъ: *Къ дѣлу*, 3.
[27] Uo.
[28] Alexander Fyodorovich Kerensky: *The prelude to bolshevism*, New York, Dodd, Mead and Company, 1919, 7 – 8.
[29] Савинковъ: *Къ дѣлу*, 6.
[30] Uo., 4.

Így a bolsevikok gyűléseket tarthattak a hadsereg többi egységében, azaz továbbra is agitálhattak.[31]

Szavinkov gyűlölete a bolsevikok iránt e helyzetben abból fakadt, hogy az Ideiglenes Kormány nem mert döntéseket hozni a Pétervári Szovjet jóváhagyása nélkül és hogy Kerenszkij a Szovjet véleményét többre tartotta, mint a hadsereg érdekeit és fejlesztését. Ő maga így ír erről: „…a hadügyminisztert, Kerenszkijt, nem csak a hadsereg érdekei hajtották, hanem a Pétervári Szovjet döntései és állásfoglalásai….”[32] Szavinkov hazafias meggyőződése újból bebizonyosodik, mivel a Pétervári Szovjet tagjait a bolsevik jelzőn kívül „zimmerwaldistának”[33] is nevezi: „akiknek idegen a haza gondolata, a haza szeretete és a front megtartásáért való aggodalom.”[34] Szerinte ezt a két problémát (vagyis a bolsevik agitációt és a Pétervári Szovjet beavatkozását a politikai döntéshozatalba) azzal kell megoldani, hogy olyan embereket kell tenni a hadügyminiszteri és a főparancsnoki pozíciókba, akiket nem tudnak külsőleg befolyásolni.[35] Szavinkov Kornyilov tábornokot tartotta a legalkalmasabb embernek a hadsereg újjáépítésére, ezért sürgönyt küldött Kerenszkijnek, hogy csoportosítsák át a délnyugati front műveleteit (név szerint a 8., 7., 11. hadsereg műveleteit) Kornyilov tábornok alá. Kerenszkij azonban ezt visszautasította és Szavinkovot a hatásköre túllépésével vádolta.[36] Végül a Délnyugati Front Végrehajtó Bizottságának – vagyis az Iszkomitjuz – közbenjárása döntött, ami támogatta Szavinkov kérvényét.[37] Ezt az ügymenetet érthetően nehezményezte, mondván: „…a komisszár kérvényét, vagyis az Ideiglenes Kormány (képviselőjének) kérvényét figyelmen kívül hagyták, míg az Iszkomitjuz sürgönye azonnali eredményeket ért el.”[38]

1917. július 16-án[39] Szavinkov részt vett egy katonai konferencián a főparancsnokságon,[40] Kerenszkij meghívására. Itt az úgynevezett „Kornyilov program” mellett szólalt fel, melynek három pontja militarizálná az orosz közéletet és szigorúan figyelné a bolsevik aktivitást a katonaságban. Ennek a harmadik pontja a bolsevikok megfigyelését hivatalosan is kimondja, a további pontjai a következők: „1.) A katonai szervezeteket hivatalosan jegyezni (törvény általi

[31] Uo.
[32] Uo.
[33] A II. Internacionálé háborúellenes konferenciájára utalva.
[34] Uo., 4.
[35] Uo., 5.
[36] Uo.
[37] Uo., 5–6.
[38] Uo., 6.
[39] Ónaptár szerinti dátum.
[40] Mogiljovban (ma Fehéroroszország).

kereteket köréjük felhúzni) […] 2.) Visszaadni a fegyelmezés jogát a vezetőknek."[41] Az a tény, hogy egy komisszár részt vehetett egy bizalmas eseményen – miniszteri meghívással – melyen a hadsereg főbb vezetői is részt vettek, mint Bruszilov, Gyenyikin vagy Alekszejev sokat mond Kerenszkijnek a Szavinkovba vetett bizalmáról. A konferenciát követően Kerenszkij – elhatározta, hogy Bruszilovot leváltja, mint főparancsnokot – Szavinkovhoz fordult tanácsért az utód kijelölésére vonatkozóan.[42] Szavinkov nem meglepően, Kornyilov tábornokot javasolta a posztra.[43]

Az új kormány megalakulását követően Szavinkov lett a hadügyminisztérium igazgatója.[44] Kifejezi csalódottságát az új (koalíciós) kormány gyengeségét illetően a következő visszaemlékezése: „Előre lehetett látni, egy műszövetség, vagyis egy becstelen koalíció, nem fogja elérni a szükséges vaskezű irányítást…".[45] Ezen az új posztján, szélesebb rálátása volt az orosz hadsereg belső ügyeire, így csakhamar rájött, hogy az Ideiglenes Kormány helyzete nem annyira stabil, mint amilyennek gondolta. A bolsevik és az – akkor még teljes erővel jelen lévő – német fenyegetésen kívül, a hadseregen belüli összeesküvések is veszélyt jelentettek a kormányra. Egy különösen, ami Mogiljovban – vagyis a főparancsnokságon – szerveződött.[46] Miután ezt Filolenko, Szavinkov segédje – és kémje a főparancsnokságon – és maga Szavinkov is jelentette Kerenszkijnek, ő ismételten figyelmen kívül hagyta bizalmasát, Filolenko-t pedig még szóbeli megrovásban is részesítette, mondván: „Beleavatkozott egy olyan dologba, ami nem a sajátja." [47] Szavinkov valamennyire megértette Kerenszkijjel az összeesküvők szándékát,[48] azonban teljesen ellenezte azokat, mert szerinte minden ehhez hasonló kísérlet a hadsereg újjáépítésének kudarcához vezetett volna: „Aggasztott, hogy e összeesküvés Kornyilov tábornokot a fegyveres fellépés útjára tereli […] a hadsereg feltámasztásának halálát jelentené"[49] Az előbbi véleményét, és azt, hogy Kornyilov tábornokot ő nem támogatta volna egy ilyen puccsban, többször is elmondta neki.[50]

[41] Uo., 8.
[42] Uo., 8–9.
[43] Uo., 9.
[44] Uo., 10; Az angolszász források és szakirodalmak ezt a posztot „hadügyminiszterhelyettesnek" nevezik.
[45] Uo.
[46] Uo., 11.
[47] Uo.
[48] Uo., 12.
[49] Uo., 11.
[50] Uo., 7, 21, 27.

Szavinkov legnagyobb akadálya céljai elérésében nem más volt, mint maga Kerenszkij, aki hírhedt volt bizonytalanságáról. Kerenszkij – és általa az egész Ideiglenes Kormány – és Szavinkov között súlyos nézeteltérések voltak. Kerenszkij egy esetben megkísérelte Szavinkovot öntörvényűnek beállítani, amikor nem vette figyelembe Kornyilov tábornok értesítését Pétervárra látogatásáról, így Szavinkovot engedetlenséggel vádolta: „Kornyilov tábornok 10-én érkezik és erről sürgönyt is kapott tőle 7-én, azt nem tudhattam előre, hogy Kerenszkij kitalálja, hogy én hívtam öntörvényűen Pétervárra Kornyilovot."[51] Egy esetben szándéka ellenére csaknem sikerült megszabadulnia ettől a hálatlan beosztástól, amikor is a hadügyminisztérium augusztus elején listát állított össze az Ideiglenes Kormányra veszélyt jelentő, letartóztatandó személyekről, ezt pártállás szerint baloldali és jobboldali listára osztották. Kerenszkij míg a jobboldali listát habozás nélkül aláírta, a baloldali lista neveinek több mint felét kihúzta, majd aláírta. E helyzetet rontotta még tovább a – szintén SZR-es – belügyminiszter Avkszentjev, aki kettő kivételével minden nevet kihúzott a listáról, mielőtt aláírta volna.[52] Kerenszkij engedményeit a bolsevikok felé az esetleges retorziójuktól való félelemmel lehet magyarázni. A hadügyminisztériumi munka otromba akadályozása arra a döntésre juttatta Szavinkovot, hogy lemondjon a posztjáról, azonban ezt Kerenszkij nem fogadta el.[53]

Az augusztusban bekövetkező Kornyilov puccs okai között Szavinkov több tényezőt is fontosnak tartott. Elsősorban maga Kerenszkij személyében találta meg a problémát, hisz annak folytonos bizonytalankodása sarkallta Kornyilov tábornokot a cselekvésre, illetve az, hogy Kornyilov tábornok tudta, hogy Kerenszkij katonai riválist lát benne.[54] Kerenszkij hezitálása egy a hadügyminisztérium által – pontosabban Filolenko által – készített memorandum esetében érte el a tetőpontját. Ezt a dokumentumot Kerenszkij többszöri kérlelés ellenére sem volt hajlandó aláírni.[55] A következő pont miatt hezitált a hadügyminiszter: „1) Törvényjavaslat, a hátországbéli katonai bűncselekményekért való halálbüntetés bevezetéséről." [56] A memorandum valójában a Kornyilov-program végrehajtásának kiérleltebb változata volt – mivel az első változat nem ígérkezett kellően hatékonynak[57] – így érthető, hogy a tábornok ragaszkodott a szigorítás elfogadásához és a kormány általi ratifikálásához. Szavinkov szerint

[51] Uo., 15.
[52] Uo., 15–16.
[53] Uo., 16.
[54] Uo., 14.
[55] Uo., 15.
[56] Uo., 13.
[57] Uo., 12.

a puccshelyzet kialakulásában nagy szerepet játszott egy félreértés is, amit Vlagyimir Lvov[58] államférfi okozott, teljesen felmentve a felelősség alól Kornyilovot. Lvov felhatalmazás nélkül, de bizonyára szándékosan Kerenszkij nevében beszélt Kornyilovval és három lehetőséget kínált fel neki.[59] Kornyilov – abban a hitben, hogy Lvov szavai Kerenszkij szavai – a három lehetőség közül azt választotta, hogy a fő hatalom az övé és Kerenszkijé legyen, megosztva.[60] Az elfogadást Lvov egy sürgönnyel a következőképp közölte Kerenszkijjel: „A főparancsnok követelte az összes polgári és katonai hatalom neki való átadását."[61]

Kornyilov tábornok, mint egy határozott katona, végig fenyegetést jelentett Kerenszkij gyenge kormányára. A háborús és csaknem polgárháborús zűrzavarban (emlékezzünk, Szavinkov még csak azt sem tudta, milyen jogai vannak komisszárként), ellenkező érdekek, eszmék és a bizalmatlanság rendszerében az Oroszországot megmenteni kívánó Kornyilov szembe került az Ideiglenes Kormánnyal. A „puskaporos hordót", ami Kornyilov volt, végül Lvov öntörvényű szikrája gyújtotta be, kimutatva az Ideiglenes Kormány dezorganizáltságát és gyengeségét azok előtt, akik lesték és várták annak megbuktatását. Valószínűleg van igazság abban az elgondolásban, hogy a puccs egy félreértés volt, azonban a félreértés következménye – Kornyilov menesztése – kiváló ürügyet szolgálhatott ahhoz, hogy eltávolítsa a gyengekezű Kerenszkijt a miniszterelnöki és hadügyminiszteri székből.

A puccs alatt Szavinkov megpróbálta kibékíteni a két felet, felhívta a figyelmet a feltételezése szerinti félreértésre: „26-a és 27-e éjszakáján, illetve az utóbbi egész délutánján sürgönyöket cseréltem Filolenkoval és Kornyilov tábornokkal."[62] Erre az időre Kerenszkij kinevezte Szavinkovot Pétervár katonai kormányzójának.[63] A próbálkozásai sikertelennek bizonyulnak, a puccskísérlet megbukott. A kudarc következtében az Ideiglenes Kormány meggyengült, míg a bolsevikok megerősödtek. Szavinkov elvesztette azt az embert, akiben az orosz hadsereg megmentőjét látta. A puccs után az SZR vezetője, Csernov, Szavinkov ellen agitált az SZR lapjában. A letartóztatását kívánta annak okán, hogy közeli kapcsolatot ápolt Kornyilovval, és ő neveztette ki főparancsnokká. Az előbbi vádak és annak következtében, hogy elbocsájtották a kormányzói posztjából,[64] személyéről szóbeszéd kapott lábra, tápot adva

[58] Korábban a Szent Szinódus főtanácsosa; A szerepét Kerenszkij is megerősíti, habár ő nem tartja az ügyet félreértésnek, mint Szavinkov (Kerensky: *The prelude*, 162.)
[59] Савинковъ: *Къ дѣлу*, 25.
[60] Uo., 25.
[61] Uo., 24.
[62] Uo., 25–26.
[63] Uo., 27.
[64] A többi posztjáról ő maga mond le (Uo., 29.).

Csernov agitációjának. Az SZR Központi Bizottsága magyarázatot követelt, azonban Szavinkov ezt nem volt hajlandó megadni olyan SZR-erek körében, akik a bolsevikokhoz húztak, név szerint említve Mark Natanszont, így kizárták az SZR-ből.[65]

Cselekedetei az Ideiglenes Kormányban sok mindent elárulnak Szavinkov eszméiről, akkori céljairól. Mivel a hadügyminisztérium kötelékében dolgozott és az első világháború javában zajlott, a „Harmadik Oroszország" képe még nem alakulhatott ki benne. Szavinkov ekkor még tántoríthatatlan híve a „Második Oroszországnak", vagyis az „Első Oroszország" cári rendszerét megbuktató Ideiglenes Kormány rendszerének. Kerenszkijjel való nézeteltérése ellenére, annak bukását Oroszország pusztulásával azonosítja és az ebben meghatározó szerepet játszó bolsevikokat és a Pétervári Szovjetet e „Második Oroszország" rákos daganatainak tekintette. Az SZR – azon belül paramilitáris – nézete megmutatkozik az általa javasolt módszerekben, mint például a halálbüntetés bevezetése, vagy az úgynevezett „parancsnoki fegyelmi rendszer" szorgalmazása, melyek nagyobb összhangban állnak a cári rendszer alatt is szolgáló tábornokok álláspontjával, mint a – szintén SZR – Kerenszkijével. Az SZR-ből való kizárása elindította Szavinkovot az önálló politikai útkeresés irányába. Ekkor figyelhető meg esetében a legkorábban az a tendencia, hogy mindig egy nagyobb formátumú katonai vezetőhöz, tábornokhoz kötődik, bennük látja a haza megmentőjét, 1917-ben ez a személy Kornyilov volt, később Vrangel tábornok lett.

A bolsevikokat Szavinkov nem a Vörös Hadsereg katonáival és tisztjeivel azonosította,[66] hanem a Szovnarkom[67] vezetőivel. Különösen három személyt tartott meghatározónak, Lenint, Trockijt és Zinovjevet[68] (néhol Zinovjev helyett Dzerzsinszkijt).[69] Szerinte nyilvánvaló, hogy az orosz nép elégedetlen a bolsevikokkal és a többség ellenük van.[70] Szerinte a bolsevizmus térnyerése egy ember hibája: Kerenszkijé, minthogy „…túlságosan is sokat fejlődhetett alatta."[71]

Szavinkovban az ellenszenv már kialakult az 1917-es évben, mivel az Ideiglenes Kormány aláásóit látta a bolsevikokban. Veszélyesnek tartotta őket a háborúellenes agitációjuk és a Péterváron felállított ellenkormányuk miatt. Szavinkov a hazafisága miatt már összetűzésbe

[65] Uo.
[66] Савинковъ: *На пути къ*, 12.
[67] A Népbiztosok Tanácsa, a bolsevik végrehajtó hatalom csúcs intézménye.
[68] Uo., 9, 41.
[69] Uo., 33.
[70] Uo., 12.
[71] Uo., 7.

került az SZR-rel,[72] így nem meglepő, hogy a bolsevikokkal is hasonló nézeteltérése volt.[73] Kifogásolta többek között a „világforradalom, világegyesítés" [74] bolsevik doktrínáját, a háborúellenességüket sem nézte jószemmel, mondván: „Ezekkel érvelve, aláírták a szégyenletes békét Breszt-Litovszknál."[75]

Szavinkov háborúpártisága két forrásból eredhet, az egyik, a hűsége a háborút folytatni kívánó Ideiglenes Kormányhoz, a másik Szavinkov germanofóbiája, ami miatt Oroszország legyőzendő riválisát látta a németekben, akik sohasem lehetnek Oroszország szövetségesei: „Egy német szövetség Oroszországnak német technológiát jelent… német vezérkart, német szakértőket és orosz emberi erőforrásokat, az orosz katonák ágyútöltelék pozícióját jelentené." [76] Az általa megálmodott „Harmadik Oroszország" két fő veszélyeztetőjét, a bolsevikokat és a németeket összekapcsolta, mondván: „Nincs olyan, hogy bolsevizmus, olyan van, hogy németbolsevizmus. A bolsevik veszély nem csak egy kommunista veszély, hanem egy német, egy pángermán, és talán egy Hohenzollern [77] veszély is." [78] A két veszély összekapcsolása valószínűleg abból fakadt, hogy Lenin német segítséggel jutott vissza Oroszországba.

Szavinkov bolsevikokkal szembeni ellenszenvének másik oka a hadikommunizmus volt. Az SZR programjának sarokköve – a földtulajdon paraszti kézbe adása – s a „földet a népnek"[79] elve számára is kardinális tétel volt. A hadikommunizmus bevezetése ezt az elvet tette semmisé: „A parasztérdekeket meg kell védeni, úgy, hogy minden paraszt tudja […] hogy a vörösök nem fogják [tudni] elvenni a termését."[80] Mivel a bolsevikok által véghez vitt földosztást nem említi sehol, valószínűleg azt nem tartotta igazi földosztásnak, annál is inkább, mert mint a kolhozosításkor kiderült, nem adták a parasztok tulajdonába a földet, csupán dolgozhattak rajta. Egy másik ehhez tartozó ellentét a bolsevikok munkásokra való alapozása, annak ellenére, hogy Oroszország számottevő többsége a parasztság volt.[81]

[72] Savinkov: *What never*, 29–30.
[73] Савинковъ: *На пути къ*, 41.
[74] Uo., 42.
[75] Uo., 41.
[76] Uo., 30–31.
[77] A Hohenzollern veszély említése azért is furcsa, mert a mű, amiben ezt leírja 1920-ban jelent meg, bő két évvel a Hohenzollern-ház trónfosztását követően.
[78] Uo., 24.
[79] Uo., 20.
[80] Uo., 10.
[81] Uo., 21.

Szavinkov a bolsevik Csekában – élén Dzerzsinszkijjel – az Ohrana utódját látta, mondván: „Oroszországban a Cseka felváltotta az Ohránát, a falhoz állítás felváltotta a bitófát."[82] Leonyid Kraszinnal[83] való találkozása során feltételnek nevezi meg a Cseka feloszlatását a zöld hadseregek[84] kapitulációjához.[85]

Az írásaiban Szavinkov a bolsevikokat mindenféle sérelmező jelzővel illette, mint „alávaló emberek"[86] vagy „Pokolbéli Szörny",[87] ami alátámasztja az irántuk érzett mély gyűlöletét. Velük kapcsolatosan bármiféle megegyezést elutasított,[88] habár ő maga találkozott és tárgyalt a bolsevik Kraszinnal a későbbiekben. Úgy gondolta, hogy a „Pentagrammbéli Internacionálé"[89] -t csakis a volt Orosz Birodalomból kiszakadt új országok szövetsége tudja legyőzni.[90] Szavinkov leírta azt a vízióját, ami szerinte egy bolsevik győzelem esetén történne: „És amikor Európa már romokban fog heverni és a gaz el fogja lepni Párizs utcáit, mint a Lityelnij Proszpektet, amikor a Londoni gyárak leállnak, amikor Berlinben nem lesz vízellátás vagy fény, mint Pétervárott, akkor mit fog számítani a Versailles-i szerződés, mit fog számítani bármely szerződés […] visszatérés a középkorhoz."[91]

Szavinkov SZR-baloldalisága ellenére még mindig jobban bízott a cári rendszer alatt szolgáló régi vágású tábornokokban Kolcsakban vagy Gyenyikinben, mint a bolsevikokban. Ennek okai a fentebb említett nézeteltérések voltak, egy további lehetséges ok lehetett Szavinkov zsidókról vallott nézetei. A műveiben, amikor megemlít egy-egy zsidó származású baloldalit, aki nevet változtatott, mint például Trockij vagy Martov, legalább egyszer hozzáteszi a születéskori vezetéknevüket, ezzel jelezve zsidó származásukat: „Bronstein-Trockij önkényesen uralkodik […] Zederbaum rajongói, akik a testvérgyilkos szörnyű háború miatt sikoltoznak."[92] Ez a bolsevikok iránt érzett ellenszenv meghatározta Szavinkov hátralévő életét.

[82] Uo., 11.
[83] A bolsevikok londoni nagykövete.
[84] Ukrajna keleti részén és Oroszország dél-nyugatán felbukkanó decentralizált fegyveresek. (Erik C. Landis: Who Were the "Greens"? Rumor and Collective Identity in the Russian Civil War, In Eve Levin (ed.): *The Russian Review*, Vol. 69, No. 1 (Jan., 2010). 32.).
[85] Piłsudskego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałja Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016.
[86] Савинковъ: *На пути къ*, 14.
[87] Uo., 25.
[88] Uo., 14.
[89] Uo., 42.
[90] Uo., 15.
[91] Uo., 42.
[92] Uo., 43.

A fehér mozgalommal nem sokkal az októberi forradalom után találkozott, majd annak részese is lett. S itt alakulhatott ki a kozákok iránti mély tisztelete, mivel a Kozák Katonai Unió[93] segített neki egy alkalommal a Donon való átkelésben. Moszkvába ment és ott szervezkedni kezdett a bolsevikok ellen 1918-ban. Ezt Mikhail Alekszejev tábornoknak, vagyis a fehér Önkéntes Hadsereg alapítójának az utasítására tette.[94] E szerveződés nem csak Moszkvára terjedt ki, hanem Ukrajnára[95] és Jaroszlavlra is.[96] Miután ez a szervezkedés lelepleződött és feloszlott, Szavinkov Kolcsak admirális képviselője lett Párizsban 1918–1919 között.[97] A szélesebb fehér mozgalommal töltött ideje elegendő betekintést nyújtott neki a mozgalom főbb vezetőinek[98] tetteibe és – Szavinkov véleménye szerinti – hibáiba. Név szerint Gyenyikin és Jugyenics tábornokok, illetve Kolcsak admirális politikai meglátásait és tevékenységét tartotta hibásnak.

Szavinkov nem szerette volna bírálni a fehér mozgalom vezetőit, mivel azok a bolsevikok ellen harcoltak,[99] sőt, a „méltó orosz férfi" jelzővel illette őket.[100] Ugyanez igaz az orosz tisztekre, akik szenvedéseinek leírására Szavinkov külön fejezetet szánt, mondván: „Megerősítem: Ennek a beszédnek nem a bűnök megbocsátásáról kellene szólnia. Ha bűnösök voltak, akkor a mérhetetlen bűnhődésük megváltotta őket."[101] Viszont a vezetők hibáiból, igen is tanulni kell szerinte, mondván: „…de annak érdekében, hogy a múlt legdestruktívabb hibáit ne kövessük el újra, jogunk és kötelességünk megtudni (azokat)…"[102]

A leggyakrabban ismételt megállapítása a fentebb említett vezetőkkel és a szélesebb fehér mozgalommal szemben, azok maradisága volt minden vonatkozásában, legyen az politikai, katonai vagy gazdasági ügy. Axióma volt számára, hogy a mozgalom többsége monarchista és a régi rendszert szeretné visszaállítani: „Érti-e Gyenyikin, hogy a kozákok és a parasztság fogja újjáépíteni Oroszországot és nem az ingatlantanácsosok, kormányzók és cárista miniszterek?"[103] Ugyanakkor, eszméinek visszatérő eleme, hogy a régit és múltbélit nem lehet

[93] Uo., 8.
[94] Uo.
[95] Elias Tobenkin: *Boris Savinkov: The conversion of the Soviet's Most Spectacular foe*, in Current History (1916-1940), Vol. 21, No. 3 (December 1924), 392.
[96] Савинковъ: *На пути къ*, 8.
[97] Tobenkin: *Boris Savinkov*, 392.
[98] Itt érdemes megjegyezni, hogy a fehér mozgalom megosztott volt, a különböző hadurak saját törvényeket és rendeleteket adtak ki.
[99] Савинковъ: *На пути къ*, 46.
[100] Uo.
[101] Uo., 39.
[102] Uo., 46.
[103] Uo., 52.

visszahozni.[104] A fehér mozgalom restaurációs erőfeszítéseit alapvető hibának tekintette: „Kolcsak, Gyenyikin és részben Jugyenyics tapasztalatai végleg elítélték Oroszország újjáépítésének ily módjait."[105]

E hibák között említette Gyenyikin földtörvényét, ami kudarcot vallott abban a tekintetben, hogy tényleg földet adjon a parasztoknak, hiszen voltak olyan megyék, ahol a parasztok egyáltalán nem kaptak földbirtokot, míg, ahol kaptak, az sem volt elegendő a megélhetésükhöz.[106] Emellett a törvény kárpótlási jogot biztosított az érintett földesuraknak, amit a parasztok termésben voltak kötelesek kifizetni.[107] Véleménye szerint így biztosította Gyenyikin a földesurak támogatását – a parasztság kárára.

Szavinkov a hajdani Orosz Birodalom népeinek további szoros együttműködését szorgalmazta, kiváltképpen a bolsevikok elleni küzdelemben. Így érthető módon nehezményezte a tényt, hogy a fehér vezetők ellenségként kezelték az újonnan függetlenedett népeket: „Több, mint százmillió volt orosz polgárt, nem csak nem buzdítottak a közös harcra, hanem részben ellenségnek, részben egyszerűen külföldinek nézték őket."[108] Ahelyett, hogy szövetségeket kötöttek volna, ellenségekké tették az inkább fehérekkel szimpatizáló utódállamokat már azzal, hogy nem ismerték el azok függetlenedését. E felfogással Szavinkov föderális Oroszországa sem születhetett meg Kolcsak, Gyenyikin vagy Jugyenyics jóvoltából.

Szavinkov elképzelése szerint mindenkinek, aki a bolsevikok ellen van, az lényegében fehér és egyesülniük kellene a bolsevikok legyőzése érdekében: „Vessünk magunk mögé minden különbséget, a jobb és baloldal, a monarchisták, köztársaságpártiak és szocialisták egyesüljenek, hogy szembeszálljanak a közös ellenséggel…"[109] Kornyilov és Kolcsak halála után Szavinkov Vrangel tábornokban találta meg azt a katonát, aki képes lehetett volna végrehajtani a „Harmadik Oroszország" megvalósításának tervét.[110] Vrangel tábornok úgy tűnik okult elődei hibáiból, s nem harcolt az utódállamok népeivel.[111] Szavinkov szemében ennél is fontosabb cselekedete az volt, hogy földet osztott a parasztságnak,[112] s ezzel szélesítette a bolsevikok ellen küzdők társadalmi bázisát.

[104] Uo., 21, 30.
[105] Uo., 32.
[106] Uo., 22.
[107] Uo., 23.
[108] Uo., 47.
[109] Uo., 49.
[110] Uo., 54.
[111] Uo., 33.
[112] Uo., 4.

A Szavinkov „Harmadik Oroszország”-ának koncepciója, s annak alapelemei – ti. demokratikus, paraszti és szabad Oroszország[113] – amikor azokat papírra vetette, még teljesen újak voltak az orosz politikai életben. Egy harmadik út víziója és programterve volt a polgárháború káoszában: „…azok, akik szolgálják idegenkednek mind a restaurációtól, mind a bolsevizmustól…”[114] De a „Harmadik Oroszország” eszméje nem merült ki e mondatban, hisz egy járatlan úton haladva kellett volna irányt mutatnia, s nem csak hazája népének, hiszen Oroszország hatalmi potenciálja révén törekvéseinek nemzetközi dimenziói is voltak.

Az eszme alaptézise a földbirtokok újrafelosztása, majd a paraszti kisbirtokokosságra alapozni a politikát,[115] azokra az emberekre, akiknek az érdekei és véleményei eddig nem számítottak: „a józaneszű paraszt”-ra[116] aki e „Harmadik Oroszország” meghatározó eleme lett volna.[117] A parasztság támogatása abból az egyszerű tényből következett, hogy az orosz társadalmat még a világháború után is nagyobbrészt ez a réteg alkotta, s az ország gazdaságát is az agrárium határozta meg.[118] Míg a bolsevikok Németországot és Angliát alapul vevő marxi ideológia alapján akarták Oroszországot újjáépíteni, addig Szavinkov Oroszország gazdasági és demográfiai adottságai mentén képzelte azt el. E megálmodott államrendszerben a nagybirtokosok osztálya – kiknek száma a korszakban körülbelül százharmincezer főre tehető[119] – a föld újrafelosztásának függvényében megszűnt volna létezni, jobban mondva, ez már megtörtént[120] és ezt a „Harmadik Oroszország” programban is megkérdőjelezhetetlen tényként rögzítette: „Nem lehet többmillió ember tulajdonát elvenni, nem számít, hogyan jutottak hozzá.”[121] Szavinkov agrárszocialista álláspontját Franciaország példájával támasztotta alá, szerinte a franciák agrárstruktúrájuk következtében nyerték meg a háborút és emiatt nem bukkant fel ott a bolsevizmus.[122] E földrendelkezés nem csak a földesúri birtokokat érintette volna, hanem az Orosz Ortodox Egyház kezén lévő birtokokat is.[123] Elképzelése szerint a földbirtokok újraelosztását a „Harmadik Oroszországot” vezető parasztság végezte volna el,

[113] Uo., 8.
[114] Uo., 17.
[115] Uo., 18.
[116] Uo., 19.
[117] Uo., 21–22.
[118] Uo., 21.
[119] Uo.
[120] Uo., 20.
[121] Uo., 21.
[122] Uo., 22.
[123] Uo.

mivel „csak a parasztok maguk tudják, hogy lehet lelkiismeretesen felosztani a földet és hogy hol kell megőrizni az obscsinát,[124] és hogy hol kell tulajdonná változtatni."[125]

Hogy kik a hívei e „Harmadik Oroszországnak"? A válasz bizonyára nem egyszerűen az, hogy azok, akik se nem bolsevikok és nem a restauráció hívei. Utóbbi esetben Nesztor Mahno[126] is a „Harmadik Oroszország" építője lett volna. Szavinkov azonban azt is leszögezte, hogy egyvalaki csak akkor igazi híve ennek az ideológiának, ha az összes tézisét elfogadta. Ezt egy példával szemléltette: „A volt földesúr, aki a parasztok földhöz való jogáról beszél, majd azonnal szabályokat hoz az erdőkről és a többi földről, ez már nem sajnálatot, hanem dühöt és neheztelést vált ki."[127] Ugyanez vonatkozik minden más politikai nézetet vallóra és társadalmi osztályra, legyen az tábornok vagy közkatona, illetve jobb vagy baloldali.

Szavinkov elképzelése szerint a „Harmadik Oroszország" megteremtői a parasztok és a kozákok lesznek, mégpedig az összehívandó Alkotmányozó Nemzetgyűlés felhatalmazása révén.[128] E szervezet lényegében a parasztság együttműködési fóruma lenne, ahol ők és a kozákok kinyilváníthatnák szabad akaratukat.[129] Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés döntené el az államformát is, ami kapcsán Szavinkov a saját véleményét is kifejtette: „Alkotmányozó nemzetgyűlésen keresztül, egy új, erős, paraszti „harmadik" Oroszország felépítéséről. Én, mint köztársaságpárti, azt mondanám, hogy a Nagy Orosz Szövetségi Köztársaság felépítéséről. De az államforma kérdése nem a mi döntésünk."[130] Mivel a „Harmadik Oroszország" nem csak az orosz kezek munkájából épülne fel, minden „tagállam" rendelkezne Alkotmányozó Nemzetgyűléssel.

A „Harmadik Oroszország" elveinek megalapozója ugyanakkor nem Szavinkov, hanem a narodnyik forradalmár Nyikolaj Csajkovszkij volt.[131] Programjának alapfogalmai: „Oroszország, földet a népnek, népek szövetsége, alkotmányozó nemzetgyűlés."[132] Szavinkov követendő példaképként tekintett a mű írása idején még élő, forradalmár Csajkovszkijra, aki alapító tagja volt a Szavinkov által szervezett Szövetség a Haza és a Szabadság Védelméért

[124] A faluközösséget.
[125] Uo., 22.
[126] Ukrán anarchista forradalmár az orosz polgárháború idején.
[127] Uo., 17.
[128] Uo., 18.
[129] Uo., 51.
[130] Uo., 33.
[131] *Encyclopaedia Britannica*, vol. 32., The Times Printing House Square, London, 1922, 782.
[132] Савинковъ: *На пути къ*, 50–51.

antibolsevista szervezetnek.[133] Nem kérdéses, hogy Csajkovszkij meghatározóan inspirálta Szavinkov „Harmadik Oroszország" elméletét és programját.

A Breszt-Litovszki béke és az orosz polgárháború zűrzavara széthasította a volt Orosz Birodalom területét és népeit. Mind a bolsevikok és a fehérek e területek visszaszerzését kívánták. A bolsevikok megtámadták az újonnan függetlenedett Lengyelországot,[134] a fehér tábornokok pedig a grúzokkal és ukránokkal hadakoztak.[135] A bolsevikok irredentizmusa sok hazafit a soraikba állított, köztük egy olyan híres tábornokot is mint Bruszilov.[136]

Az első lépés a „Harmadik Oroszország" irányába, a bolsevikok legyőzése lett volna a volt Orosz Birodalom valamennyi népeinek és utódállamainak összefogásával: „…hogy Lengyelország, Finnország, Lettország, Észtország és a többi most már független állam nem ellenségei az orosz demokráciának, hanem szövetségesei és barátai, hogy csakis közös erővel lehet legyőzni a világ gonoszát: a bolsevizmust."[137] A népek önrendelkezése az elméleti sarokköve Szavinkov eszméinek. Vagyis az, hogy a „Harmadik Oroszország" a hajdani Orosz Birodalom népeinek föderális szövetsége legyen.[138] Viszont ellentmondásos módon a népek önrendelkezésétől és a demokrácia gyakorlatából csupán egyetlen eredményt várt Szavinkov, azt, amit ő gondolt helyesnek: „…ha egy lett, egy grúz vagy egy ukrán, minden körülmények között független szeretne maradni, minden körülmények között ellenségeskedni szeretne Moszkvával, akkor […] utat tévesztett […] nem érti a saját érdekeit és nem érdekli a független országa jövője."[139]

Arra, hogy miért egyezne bele ebbe az ukrán, a grúz vagy az észt nép, Szavinkov a kulturális és gazdasági köteléket hozta fel: „Olyan nincs, hogy nem lesz újjászervezve,[140] mert a gazdasági, politikai és kulturális kölcsönös késztetés akkora, hogy minden korábbi viszályt és gyűlölködést elhallgattat."[141] A Szavinkov által várt döntést az Oroszországhoz csatlakozásról, ezen országok alkotmányozó nemzetgyűlései hozták volna meg. Érdekes tény, hogy akárhányszor az elszakadt népeket említi, csak a fehér és keresztény népekről beszél,

[133] *Encyclopaedia Britannica*, 782.
[134] Савинковъ: *На пути къ*, 40.
[135] Uo., 47.
[136] Uo., 40.
[137] Uo., 16.
[138] Uo., 17, 33, 35.
[139] Uo. 34.
[140] Vagyis, hogy nem lesznek újra egyesítve a volt Orosz Birodalom területei.
[141] Uo., 28.

Oroszország Közép-Ázsiai régiójáról szó sincs víziójában, így a népeiről sem. Lehetséges, hogy őket nem illetné ugyanaz a népi önrendelkezés, ami járt volna a letteknek vagy az ukránoknak.

Ami a lengyeleket illeti, az ő csatlakozásukkal nem számolt a „Harmadik Oroszország" föderációjához. Ehelyett közeli szövetségeseként tekintett rájuk, ami meggyőződése szerint mindkét nemzet érdekében állt.[142] A másik felmerülő lehetőséget – az orosz–német szövetséget – elutasította, mivel Oroszország abban alárendelt szerepet töltene be.[143] Nyilvánvaló, hogy a lengyelekhez fűződő mély kapcsolatai miatt képezett a lengyel állam kivételt a „Harmadik Oroszország" tervében. S az is kézen fekvő magyarázat, hogy mivel Lengyelországban tartózkodott a mű megírása alatt, nem akarta maga ellen fordítani a lengyel kormányt és népet azzal az elképzeléssel, hogy újra Oroszországhoz fognak tartozni.

Miután elűzték Lengyelországból, Csehszlovákiából és Finnországból, Párizsban talált menedékre.[144] Innen próbált támogatást szerezni a bolsevikellenes harchoz, elsősorban anyagi segítséget kérve, hűen tartva magát az 1920-ban leírtakhoz: „Russia fara da se."[145] Szavinkovot, egy 1921-es londoni útja alkalmából, Kraszin szovjet nagykövet egy találkozóra hívta. A beszélgetés célja Kraszin szemszögéből Szavinkov „beszervezése" volt a bolsevik kormányba. Ezen kívül Moszkvában jogosan hihették azt – az ideológiai hasonlóságok okán – hogy Szavinkov a zöld hadseregek felett tényleges befolyással bírt.[146] Hírt kapva Szavinkov találkozójáról, Winston Churchill elküldte a titkárát Archibald Sinclairt, hogy „kérdezősködjön"[147] a beszélgetésről. Sinclairnek elmondta ugyanazon feltételeket a zöldek kapitulációjához, amit kifejtett Kraszinnak is, mindezt úgy, hogy nem állt velük kapcsolatban: „…a kommunisták: 1. feloszlatnák a Csekát. 2. Elismernék a magántulajdont és 3. Megengednék a szabad tanácsi választásokat."[148] Ugyanezt elismételte a rákövetkező napokban Churchillnek, Birkinheadnek,[149] Lloyd Georgnak és Worthington-Ewansnek is.[150] Szavinkov elmondása szerint az említett államférfiak mindegyike egyetértett vele az említett

[142] Uo., 30.
[143] Uo., 30–31.
[144] Piłsudskego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałja Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016.
[145] „Oroszország maga teszi", vagyis Oroszországnak (beleértve a hajdani birodalom népeit is) egymagában kell legyőznie a bolsevikokat. (Савинковъ: *На пути къ*, 23.).
[146] Watson: *The Krasin–Savinkov*, 465.
[147] Piłsudskego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałja Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016.
[148] Uo.
[149] Az Egyesült Királyság lordkancellárja.
[150] A brit hadügyminiszter.

három pontjában.[151] Szavinkov leírta, hogy Lloyd George meghívta az 1922-ben rendezendő Cannes-i konferenciára,[152] állítását azonban inkább üres kérkedésnek tekinthetjük,[153] amelynek célja Piłsudski támogatásának elérése volt. A meghívásról éppen egy Piłsudski marsallnak címezett levelében olvashatunk.

A zöld hadseregek, amikről Szavinkov említést tett a levélben egy kollektív elnevezés, amit különböző agrárvidékek fegyveres erőikre való hivatkozáskor használtak.[154] A zöld hadseregek többsége saját magukra nem hivatkoztak zöldként.[155] Az elnevezés vonatkozhat felkelőkre, vagy fosztogató dezertőrökre is mind a bolsevik, mind a fehér oldalról, Ukrajna és Oroszország határvidékén.[156] A hadseregek agrár jellege válthatta ki azt a gondolatot, hogy Szavinkovnak valahogy köze lehet hozzájuk.

1922-ben figyelmét a fasisztává vált Olaszországra fordította. Mussoliniben egy antibolsevista szövetségest látott, aki segíthet neki a bolsevikokkal folytatott küzdelmében.[157] Szavinkov ezen terveinek sikertelenségéről árulkodik a Mussolinivel folytatott tárgyalásának az eredménytelensége.[158]

1924-ben egy Narvai orosz nyelvű újság, a *Старый Нарвскій Листокъ [Sztarij Narvszkij lisztok]* jelentést tett az orosz társadalomban működő „Szavinkov agitátorokról."[159] Ez azt jelenti, hogy lehetett bizonyos támogatottsága az emigráns körökben.

Az Orosz Birodalom utódállamait illető meglátásai utalnak Szavinkov hipokráciájára. Miközben a demokrácia mellett agitált, elutasította azon teoretikus döntéseket, amikkel nem értett egyet, például az utódállamok viszonyulását Oroszországhoz. Az utódállamok együttműködésének szorgalmazása, valamint a lengyel–orosz szövetségről vallott nézetei az eurázsianizmus szlavofil ideáját tükrözik. Szavinkov a szövetség értelmét – a lengyelbarát álláspontján kívül – a németek elleni összefogásként fogalmazta meg. Száműzetésében is folytatódott az a tendencia, hogy egy-egy nagyobb befolyású vezetőhöz igyekezett kötődni,

[151] Piłsudskego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałja Piłsudskiego: B. Sawinkova, 701-001-034-016.
[152] Egy konferencia a nyugati hatalmak és Szovjet Oroszország közti megállapodásról.
[153] Watson–Heller: *The Krasin–Savinkov*, 463.
[154] Landis: *Who Were the "Greens",* 32.
[155] Uo.
[156] Uo.
[157] Alexandrov: *To Break Russia's*, 679.
[158] Irina Vasilyevna Meier: *Evil Men Have No Songs: The Terrorist and Literatuer Boris Savinkov, 1879–1925,* 2016, 15, 138.
[159] *Старый Нарвскій листокъ [Sztarij Narvszkij lisztok]* 1923, Г.1, N 1 (24 нояб.) – 1924, Г.2, N 18, 20–22 (27 февр.)

többek között Piłsudskihoz, Churchillhez és Mussolinihez. Az a tény, hogy ezen befolyásos államférfiak magukhoz hívták és tárgyaltak vele, bizonyítékként szolgál Szavinkov nemzetközi hírnevére, elismertségére. A száműzetését Párizsban töltötte, mint sok más fehér emigráns, mint például Dmitrij Merezskovszkij – aki vele volt Varsóban és a *„Свобода"* -ban megjelent rövid életrajzát írta meg[160] – vagy Vlagyimir Burcev, aki egyike volt az utolsóknak, akik a veszte előtt beszéltek vele.

Szavinkovot a szovjet titkosszolgálat, az OGPU visszacsalogatta a Szovjetunióba 1924. júliusában ellenforradalmi tevékenység hírével. Vlagyimir Burcevnek jelentette be távozási szándékát, mondván: „Mennem kell […] Oroszországba megyek, hogy meghaljak a bolsevikok ellen vívott küzdelemben […] De meg fogom mutatni mindazoknak, akik száműzetésben maradtak, hogyan kell meghalni Oroszországért."[161] Érkezésekor, augusztusban az OGPU várt rá és letartóztatta, majd rövid bírósági tárgyalást követően – amiben 13 vádpontot állítottak össze Szavinkov ellen – Vaszilij Ulrik, a katonai bizottság elnöke kihirdette az ítéletet: „A fentiek alapján a Legfelsőbb Bíróság Borisz Viktorovics Szavinkovot […] öt év szabadságvesztésre és golyó általi halálra ítéli…"[162] Szavinkov a tárgyalás során azt állította, hogy hatalmas hibát követett el, és hogy kész szolgálni a szovjet államot.[163] Ennek fényében a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának elnöksége – Mihail Kalinyin elnökletével – úgy döntött, hogy a halálbüntetést tíz év szabadságvesztésre enyhíti.[164] Szavinkov tárgyalásáról az akkori szovjet és a fehér emigráns média is hírt adott.[165]

A Lubjankában várta a börtöncellája Szavinkovot. Itt töltötte el azt a kevesebb mint egy évet, ami hátra volt az életéből. Itt türelmesen várta azt, hogy kegyelmet kapjon, hisz folyamatosan azt hitegették vele az OGPU őrei.[166] Kétségbeesésében levelet írt Dzerzsinszkijnek, annak érdekében, hogy szabadon engedje és adjon neki munkát, mondván: „Maguk ellen voltam, most magukért vagyok."[167] Azonban a próbálkozásainak nem lett eredménye, börtönben maradt. Alig pár nappal később – értesülve kérelme visszautasításáról – hivatalos jelentések szerint kiugrott a Lubjanka ötödik emeletéről a halálába.[168] Azonban nem sok időnek kellett eltelnie,

[160] Савинковъ: *На пути къ*, 8.
[161] Dimitri von Mohrenschildt: Boris Savinkov's Letter to Felix Dzerzhinsky, in Dimitiri von Mohrenschildt (ed.): *The Russian Review*, Vol. 29, No. 3 (July 1970), 325.
[162] *Борис Савинков перед Военной Коллегией Верховного Суда СССР [Borisz Szavinkov a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma előtt]*, Издание Литиздата Н.К.И.Д., Москва, 1924, 149.
[163] Uo., 145, 150.
[164] Uo., 149–150.
[165] *Нарвскій Листокъ [Narvszkij Lisztok]*, Г. 2, 1924.
[166] Mohrenschildt: *Savinkov's letter*, 326.
[167] Uo.
[168] Uo; *Былой Нарвскій Листокъ [Biloj Narvszkij Lisztok]*, 1925.

hogy ezt a narratívát megcáfolják, a *Нарвскій Листокъ [Narvszkij Lisztok]* 1928-as kiadásának állítása szerint Szavinkovot meggyilkolták, és hogy a halálának köze van Nariman Narimanov[169] halálához, akivel a – a lap szerint – közeli barátságot ápolt, azonban ez nem valószínű.[170] Így ért véget Borisz Szavinkov háborúval és harccal beárnyékolt élete.

A nemzetközi emlékezete nem tükrözi személye és eszméinek fontosságát. A személyét inkább Oroszországban ismerik, ott is leginkább a regényei miatt. A 20. században a különböző Oroszországgal foglalkozó folyóiratokban szórványosan felbukkant a neve. 1925-ben Harkovban az OGPU a forradalmat megörökítő múzeumot nyitott, amelyben külön „sarkot" kapott Szavinkov.[171] Lengyelországban rövid ideig utca viselte a nevét, megtisztelve a lengyelek felé tanúsított barátságát. Azonban nem sokáig létezhetett Borisz Szavinkov utca, ugyanis a lengyel ellenzék tiltakozásai miatt megváltoztatták az utca elnevezését.

Szavinkov egy kétpólusú konfliktusban kereste a harmadik utat. Az általa elképzelt harmadik út tükrözi azon személyek és szervezetek eszméit, amelyek hatással voltak rá élete során. Ilyenek az édesapja, aki a lengyelek szeretetét és egy erős igazságérzetet adott neki, a nagybátyja ismeretségi köre, akik meggyőzték a paraszt-kérdés alapvető fontosságáról, az SZR és Nyikolaj Csajkovszkij, akik megerősítették benne a nagybátyja barátaitól tanultakat. Ezen túl a legbizalmasabb iskolás társa SZR terroristává vált.

Azért is különbözhetett a világnézete az SZR-es bajtársaitól, mert velük ellentétben szinte végigharcolta az első világháborút a francia hadsereg kötelékében, így természetes lehetett számára a kötődés valamely erős katonai parancsnokhoz. A bolsevikok elleni elszánt küzdelme, kitüntetett szerepet biztosított neki a fehér emigránsok körében. Élete nagyrészében hűséges volt az elveihez, a bajtársaihoz és feleletteséhez Kerenszkijhez is.

Noha Szavinkov egy világtörténelmi jelentőségű folyamatban a fehérek oldalán fejtett ki számottevő politikai aktivitást, a nemzetközi szakirodalomban csak szórványosan hivatkoznak elméleti tételeire és munkásságára. Ezt a bolsevik forradalommal és az orosz polgárháborúval kapcsolatos történelmi folyamatok – politikai platformok és eszmék – egyszerűsítésével magyarázhatjuk. Minden bizonnyal egyszerűbb az orosz polgárháborút vörösök és fehérek küzdelmeként megjeleníteni, habár a fehérek maguk se alkottak egységes mozgalmat.

[169] Magas rangú azeri bolsevik politikus az 1920-s évek első felében.
[170] *Нарвскій Листокъ* Г. 1, 1928.
[171] *Былой Нарвскій Листокъ*, 1925.

Szavinkov mint a parasztok megmentője lépett fel az orosz polgárháború színpadára, mint akinek az ideológiája, a „Harmadik Oroszország" eszméje Oroszországot forradalmasítani kívánta. Az SZR és a narodnyik eszme alapvető gazdasági és társadalmi nézeteihez kapcsolta hozzá a patrióta értékrendet és magatartást, valamint az eurázsianizmust. Vagyis szerinte, Oroszország Európa és Ázsia között saját útját járva, föderális állami keretek között maradhat az egyedüli nagyhatalom a térségben. Szavinkov demokrácia felfogás súlyos ellentmondásokkal terhes, magán viseli a Csadajev tipológiájára visszamutató bélyeget: a „tatár-bizánci csődtömeg" örökségéből, azaz az orosz társadalmi képlet torzulásaiból „eleve" következik a kiútkeresés harmadik utas zsákutcája.

Szavinkov jelentős szerepet játszott az orosz történelemben, legyen az közvetlen részvétel a történelmi eseményekben, mint a Kornyilov puccs, vagy indirekt, mint a harmadik út hirdetése a lángokban álló és megrendült Oroszországban. Ezért is meghökkentő – egyúttal további kutatásra inspiráló – hogy 2021-ig kellett várni egy életrajzi monográfia megjelenésére angol nyelven.

BIBLIOGRÁFIA

ALEXANDROV, Vladimir: *To Break Russia's Chains Boris Savinkov and his wars against the tsar and the bolsheviks*, New York–London, Pegasus Books, 2021.

BERGYAJEV, Nyikolaj: *Az orosz eszme*, Budapest, Osiris kiadó, 2020.

DUGIN, Alekszandr: *Eurázsiai küldetés*, Köröstárkány–Balatonfőkajár, Kárpátia Stúdió, 2022.

LANDIS, Erik C.: Who Were the "Greens"? Rumor and Collective Identity in the Russian Civil War, in Eve Levin (ed.): *The Russian Review*, Vol. 69, No. 1 (January 2010), 30–46.

MEDLIN, D. Virgil: Alexander Fedorovich Kerensky, in *Proceedings of the Oklahoma Academy of Science*, volume 51, 1971.

MEIER, Irina Vasilyevna: *Evil Men Have No Songs: The Terrorist and Literatuer Boris Savinkov*, 1879–1925, University of South Carolina, 2016.

MOHRENSCHILDT, Dimitri von: Boris Savinkov's Letter to Felix Dzerzhinsky, in Dimitri von Mohrenschildt (ed.): *The Russian Review*, Vol. 29, No. 3 (July 1970), 325–327.

TOBENKIN, Elias: Boris Savinkov: *The conversion of the Soviet's Most Spectacular foe*, In: Current History (1916–1940), Vol. 21, No. 3 (December 1924), 391–396.

WATSON, David Robert – HELLER, Michel: The Krasin–Savinkov Meeting of 10 December 1921, in Michel Aucouturier et al (ed.): *Cahiers du Monde russe et soviétique*, Vol. 27, No. 3/4, [Jul–Dec, 1986], 461–469.

KIADOTT FORRÁSOK

Encyclopaedia Britannica, vol. 32., The Times Printing House Square, London, 1922.

KERENSKY, Alexander Fyodorovich: *The prelude to bolshevism*, New York, Dodd, Mead and Company, 1919.

SAVINKOV, Boris („Ropshin"): *The pale horse*, New York, A.A. Knopf, 1919.

SAVINKOV, Boris („Ropshin"): *What never happened. A Novel of the Revolution*, New York, A. A. Knopf, 1917.

Борис Савинков перед Военной Коллегией Верховного Суда СССР [Borisz Szavinkov a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma előtt], Издание Литиздата Н.К.И.Д. Москва, 1924.

Былой Нарвскій Листокъ [Biloj Narvszkij Lisztok], 1925.

Нарвскій Листокъ [Narvszkij Lisztok], Г.2., 1924.

Нарвскій Листокъ, Г.1., 1928.

Ропшинъ, В. [Ropsin, V.]: *Во Франціи во время войны [Franciaországban a háború alatt],* Москва, Задруга, 1918.

Савинковъ, Борисъ [Szavinkov, Borisz]: *На Пути къ „Третьей" Россіи „За Родину и Свободу" [Úton a „harmadik" Oroszország felé „A hazáért és a szabadságért"]*, Варшава Русскаго Политическаго Комитета въ Польшѣ, 1920.

Савинковъ, Борисъ: *Къ Дѣлу Корнилова [A Kornyilov-ügyről]*, Paris, Imp. „Union", 1919.

Старый Нарвскій Листокъ [Sztarij Narvszkij Lisztok] 1923, Г.1, N 1 (24 нояб.) – 1924, Г.2, N 18, 20–22 (27 февр.)

Levéltári forrás

Piłsudskiego w Ameryce, Archiwum Józefa Piłsudskiego, Listy Marszałka Piłsudskiego: B. Sawinkowa, 701-001-034-016.

Zmák Tamás

STATE, NON-DENOMINATIONAL FREE PUBLIC EDUCATION, WITHOUT RELIGIOUS EDUCATION – THE PUBLIC EDUCATION PROGRAMME OF THE HUNGARIAN MASONRY BETWEEN 1900 AND 1913

INTRODUCTION

The lodge system in the domestic Masonic world was not homogeneous. Lodges which initially had conservative values underwent a major transformation between their legitimation by the state in 1868 and the turn of the century. A significant change was, compared to their 18th-century predecessors, that the post-1869 lodges were recruited specifically from the middle and lower middle classes, and just very few members from the higher social classes could be found among them. It was a recurring theme in some Masonic memoirs and sources that the membership felt that their own lodge had no means to take action.[1]

However, overt engagement in politics by lodges was forbidden by both the Masonic constitution and the regulations of the Ministry of Interior. The deal with the state was followed to the letter by some of the federation's membership, while the membership of other lodges, especially those formed after 1900, became increasingly vocal in their demands for lodges to play a role in the progressive transformation of society. It was along this debate that the conservative/liberal-radical opposition within Hungarian Freemasonry began to take its course. The former included lodges such as: Hungaria, Corvin Mátyás, Deák Ferencz, Nation; while the latter included: Comenius, Galilei, Demokratia, Martinovics, King Lazlo, Coloman the Learned[2] Between the two groups, radicalising lodges, or lodges showing traits of both trends can also be found. Both conservative and liberal lodges of the period considered the Hungarian school system a strategic area of paramount importance, in which they wanted to play a part.

[1] Frigyes Arató: *Az Árpád-páholy története* [The history of Arpad Lodge], Szeged, 1895. (Hungarian)
[2] Péter Csunderlik: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története* [Radicals, freethinkers, atheists. The history of Galilei Circle], Budapest, Napvilág Kiadó, 2017, 51. (Hungarian)

The Hungarian Public Education System of the Period

This section provides a summary overview of the Hungarian public education of the late 19th and early 20th centuries, in which the Masonic lodges defined their educational policy objectives. The work is primarily based on the relevant chapter of Ignác Romsics's book titled *Hungary in the Twentieth Century*, and on the summary of the subchapter on education in Tamás Dobszay's university textbook.[3]

Public Education in The Second Half of Dualism

Elementary education was regulated by the Act XXXVIII of 1868. The period saw an increase in the number of state and municipal schools: in the 1890s, only 10% of schools were run by the state or a municipality, while by 1913, the rate increased up to 30%. However, church and denominational schools remained dominant: at the end of the period, 70% of the educational institutions belonged to a denomination, most of them to the Roman Catholic Church. Children started school at the age of 6 and compulsory school age was 12 and 15. Attendance of elementary school was compulsory up to the age of 12, which in practice could only be achieved up to the age of 10. Pupils who did not study further were supposed to receive a reviewing course for 5 hours per week during the winter and 2 hours per week during the summer up to the age of 15. Between 1869 and 1914, the number of schools increased from 14,000 to 17,000; the number of teachers from 18,000 to 34,000; and the number of students from 729,000 to 2 million. In 1870, 60% of children aged 6–12 were attending school. This number grew to 81% by 1890, and to 85% by 1913, although, there were many dropouts, especially in some parts of the countryside. The schools had to overcome many shortcomings, the number of classrooms, for instance, was only a few thousand more than the number of schools at the turn of the century. Many village schools had 100 or more children in a single classroom. One teacher had a national average of 64 pupils in 1913–1914. In 1914, 58% of all elementary schools had one teacher, 21% had two, and 7% had three. The learning material was therefore very superficial. Both the curricula of 1869 and of 1905 set literacy as the main objective. In addition, numeracy, religious education and ethics, physical education, science, history – mainly Hungarian – and geography were given priority. The educational vision was to reduce illiteracy, a programme that proved

[3] See Ignác Romsics: *Magyarország története a XX. században. Oktatás* [History of Hungary in Twentieth the century. Education], Budapest, Osiris, 2010, 41–47.; and Tamás Dobszay: Az oktatás, [Education] in András Gergely (ed.): *Magyarország története a 19. században* [History of Hungary in Nineteenth century], Budapest, Osiris, 2005, 465–472. (Hungarian)

successful, however, incomplete: 68% of the population was literate in 1910. The process was accelerated after 1908 when public education, that formerly required a tuition fee, became completely free. The majority started working after the first four grades of elementary school, that is, at the age of 10.

For those who continued their studies, secondary schools preparing for tertiary education, vocational schools with a practical approach, and higher-elementary schools offered the opportunity. Secondary school had eight grades which was later parted and evolved into a secondary grammar school and a secondary school of science. Both the grammar school and the secondary school of science were for pupils between 10 and 18 years of age and ended with a final exam. The grammar school focused on humanities, teaching classical languages and classical education, while at the core of the secondary school of science's curriculum laid science and modern languages. While taking the final exam after a grammar school provided access to any university, a final examination certificate from the secondary school of science granted admission only to the University of Technology, to faculties of natural science and to tertiary colleges of economics and technology. The role of the Church remained predominant among secondary schools: there were only 38 state secondary schools for 118 denominational secondary schools. The other model was the higher-elementary school: after 4 years of elementary school, pupils studied here for 4 years, 24 hours a week, up to the age of 16. Learning material was reduced, and priority was given to practical skills, while the completion did not provide pupils with a final examination certificate, which meant that they could only become a civil servant and could not continue their studies at a university. Another type of school relevant to the present research was the higher commercial school, which provided pupils with the opportunity to work in commercial and industrial businesses and gave a commercial final examination certificate. The latter provided access to trade academies and colleges, but not to universities.[4]

Between 1870 and 1913, the number of secondary schools increased from 170 to 257, and the number of secondary school pupils from 35,000 to 81,000. This means that 2.5–3% of 10–18-year-olds attended secondary school before the First World War. By 1910, the number of secondary school graduates rose to 251,000, representing 1.4% of the population. It is important to note that these figures were not far behind the figures of Western Europe at the time.

[4] Krisztina Stummer: A női felső kereskedelmi iskolák létrejötte és alakulása 1948-ig [The establishment and development of women's higher commercial schools until 1948], *Ujkor.hu*, 23.06.2020. https://ujkor.hu/content/a-noi-felso-kereskedelmi-iskolak-letrejotte-es-alakulasa-1948-ig (Accessed: 9 February 2024.) (Hungarian)

HISTORICAL CONTEXT IN HUNGARY BETWEEN 1900 AND 1913

Since 1867, political and parliamentary life in Hungary has been defined by the struggle between the governing party and the opposition. The governing party's goal was to maintain the status quo and close ties with Vienna. The opposition called for social change, in the loosest possible cooperation with Vienna, the other centre of the state. More than half[5] of Hungary's population was non-Hungarian-speaking at this time, so in the era of nationalism this was a source of tension. Another time bomb was the issue of land distribution, because millions of peasants did not have own land and the extension of the right to vote, as only 6% of Hungarian society had the right to vote and to stand as a candidate. The liberal-conservative elite was interested in maintaining these conditions because they feared that radical political reforms would strengthen ethnic minorities, a process that would lead to the disintegration of the country. At the same time, progressive political groups appeared in Hungary – mainly the Social-Democratic Movement and the bourgeois radicalism –, which hoped to solve national and social problems by extending land distribution and suffrage. The two approaches did not fit together. The open break among the Hungarian intellectual elite took place in August 1906. This is when the Social Sciences Society, which examined sociology, split into two. Those who left the association formed the Hungarian Social Science Association, a conservative, liberal faction that believed in slow social change. Those who remained in the Social Science Society called for radical, progressive social change.[6] The split limited the Society's supply to young Jewish intellectuals.[7] From that time onwards, the Jewish question became the theme of ideological and scientific debates and positions. There was one more development in the case, and that was the intellectual closure, the loss of clarifying debates and meaningful dialogue.[8] The Social Science Society became the forum of the movement of bourgeois radicalism with Oszkár Jászi, Endre Ady, Pál Szende. Bourgeois radicalism is not a bourgeois or radical democrat, but a kind of socialist ideology, or more precisely a loose alliance of different liberal non-orthodox Marxist socialisms.[9] Basically, Jászi dreamed the idea of "two Hungaries": in this ideology's opinion two Hungarians are fighting each other: the old and the new, the reactionary

[5] It was only in 1910 when Hungarian-speaking population exceeded 50% with a 54,5% result.
[6] Attila Pók (ed.): *A Huszadik Század körének történetfelfogása* [The perception of history of the circle of Twentieth Century] Budapest, Gondolat Kiadó, 1982, 5–6.
[7] János Gyurgyák: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története* [Your Hungarian homeland it became – The history of Hungarian national ideology and nationalism] Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 166.
[8] Ibid., 166.
[9] Ibid., 162.

and the progressive, the old feudal and the new socialist.[10] Their view of history and society was not a scientific work, but a set of subjective opinions that subordinated everything to the creation of a "new Hungary". In addition to this there was growing anti-Semitism in the country, which used to be a religious question now became a political matter.

Meanwhile, political Catholicism, for example in the form of Christian Socialism, also appeared in Hungary by the figure of bishop Ottokár Prohászka.[11] Political Catholicism sought to defend the Church's school system, its land property and its rights against the secular state. In the political life one of the major representatives of Catholicism was the Catholic Populist Party led by Károly Huszár. In response to the increasingly militant stance, Jesuit radical Béla Bangha and his journal, the *Magyar Kultúra* [Hungarian Culture],[12] political Protestantism and later political atheism also appeared in public and university life. If we would like to understand the fundamental difference between Roman Catholic and Protestant education, the perfect example is the discussion between the Roman Catholic priest, philosopher, politician, professor Gyula Kornis and the Protestant politician, education expert and professor Sándor Imre. According to Kornis the function of school is recreating the existing social hierarchy and keeping the order of society, the status quo mainly through the grammar schools. Opposite of this opinion Sándor Imre believed that the purpose of education is to create flexibility and interoperability between classes of society, mainly through the development of civil and technical schools.[13]

In summary, the school system became a "battlefield" of the different paradigms, denominations, faiths, classes of society and political courses, because every actor of the public life wanted to create their next generation through their own ideology in education. All of the sides' catchword was: "Who has the youth, has the future."

[10] Ibid., 165.
[11] Jenő Gergely: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890 – 1950)* [The political Catholicism in Hungary (1890 – 1950) Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977, 9–30.
[12] Ibid., 44–50.
[13] Péter Donáth: Konszenzuskereső reformer a válságok és szélsőségek korában – Imre Sándor a nemzeti együttműködés akadályairól, művelődéspolitikai szerepvállalásáról, a köznevelésről, s a magyar pedagógiáról. [Consensus searcher reformer in the era of crises and extremes – Sándor Imre about the obstacles of national cooperation, about his engagement in cultural politics, about public education and the Hungarian pedagogics.] Budapest, Trezor Kiadó, 2022, 305.

THE 1900 PROGRAMME OF KING LAZLO LODGE

As the turn of the century approached, domestic lodges increasingly felt that they were operating in a vacuum and were unable to offer real action plans to their members calling for social change. The process was further fuelled by the growing number of teachers and instructors joining the lodges between 1899 and 1910, particularly, from elementary schools, higher commercial schools, higher-secondary schools of science and higher-elementary schools. The teachers of these types of schools could hope to improve their social and existential situation and gain more prestige through Freemasonry, which thus provided them with a channel for advocacy and representation in national political affairs.

This was the situation from which the Hungarian lodge world was moved by the King Lazlo lodge in Nagyvárad in 1899, with its newly elected Worshipful Master, dr. Zsigmond Várady. Following his election, at the meeting of the King Lazlo lodge on 20 April 1900, Worshipful Master Zsigmond Várady presented his proposal titled the *Social programme*.[14] This 21-page handbook contained a comprehensive plan for the social, political, ecclesiastical, and educational transformation of the Hungarian society. Its importance cannot be overstated as in the following years, all the lodges in the country defined themselves in accordance with this document. This event was a breakthrough in terms of mobilising the membership. In the coming years, several lodges expressed their opinions and suggestions for further reflection on the *Social Programme* in the official Masonic gazette titled *Kelet* (East). This programme defined the thinking of the Masonic lodges for years, setting new ambitious goals and generating new conflicts in a society that had hitherto rigidly refused to take a public role. Among its diverse visions, the ideas on education will be examined hereinafter.

THE OBJECTIVES OF RADICAL EDUCATION POLICY

A radically new approach was brought about by the King Lazlo lodge's *Social Programme* which proposed the profound reform of the state education system. The handbook of proposals was divided into two large parts each consisting of smaller points that analysed the issues of education, church, property, and suffrage. As Zsigmond Várady set forth in the introductory part, the nation was underdeveloped, in a state of wealth decline, while Catholic trends were advancing, which he termed reactionary. The great transformations must be carried out by the

[14] Ernő Raffay: *Harcoló szabadkőművesség* [Fighting Freemasonry], Budapest, Kárpátia Stúdió, 2011, 101–102. (Hungarian)

nation, however, under the coordination of the Freemasonry. The fact that their treatises on education are included in Part I, point 1 of the handbook, that is, it opens with them, demonstrates their dedication to public education. According to these, only as much learning material should be included in the curriculum as is needed in daily practical life. Students must be taught selfless love and patriotism in schools. To do this, however, they saw it essential to remove religious education from schools, as it generates hatred and divides society: "To this end, it is also necessary to place religious education into the framework of church life separated from school, so that it does not instil an aversion or even hatred of other faiths in the heart of the child …"[15] The handbook continues with the nationalisation of schools and teacher training, which led to the removal of the school network from the hands of the Churches: "Public education and teacher training should be nationalised entirely; all curricula that contradict modern scientific achievements should be eliminated, including those that are practically futile."[16]

They call for the education to be free of charge and for teaching materials to be provided by the state. They urged the introduction of "state compulsory education" and handicrafts until the school leaving examination, as well as the education of "appreciating the beauties of nature and art". "A public school for nursery teachers shall be established in every village and universities shall be located in the countryside."[17] Other plans included the extension of educational freedom for women, itinerant education, free education, lyceums and readings, distributing the works of patriotic writers to the general public. The provision for free education for workers is also mentioned as part of point 4. In the following, the practical implementation of these latter initiatives will be examined.

Not all the points were radical however, for example, the Hungarian Freemasonries insisted on a monarchical form of government. Regarding the origins of inspiration for the programme, the turn-of-the-century articles of the journal *Kelet* may provide some information.[18] These give an account of the education policy programmes of the French and Belgian Masonic lodges. In 1899, at the suggestion of the French Grand Lodge, the French lodges discussed the following topics:

[15] Ernő Raffay: *Harcoló szabadkőművesség* [Fighting Freemasonry], 2011, 104. (Hungarian)
[16] Ibid.
[17] Ibid.
[18] See *Kelet* [East], Volume XII., 25 December 1900, 348.; *Kelet* [East], Volume XI, No.1, 20 January 1899, 15.

> …how to organise public education if we want all schools to be the disseminators of modern ideas, what actions should be taken against those whose educational establishments instil reactionary principles into the minds of children, how to weed out religious hatred among denominations from public schools, how to prevent austerity at the expense of public education, how to remove nuns from all girls' schools …[19]

While the Belgian Grand Orient had reportedly refused to get involved in Belgian denominational education issues, its members had individually spoken out against the presence of clergy in schools. The Belgian Grand Lodge had previously stated that, in its opinion, education should be secular, compulsory, and free. The Western European examples thus presumably served as guidelines for the King Lazlo lodge, providing a model for the group around Várady. Nevertheless, they were by no means instructions.

The *Social Programme*'s otherwise harsh language did not appeal to the taste of many lodges. There was great indignation that its lines pointed out the perceived unviability of the mainly conservative, non-political line of thought that had been taken up to that time and called for almost open engagement in politics. The former was offensive, the latter unacceptable to the older generations of Freemasons, who voiced their opinions, so in the next one or two years, almost all the worshipful masters, except Grand Master George Joannovich, took a stand on the programme.

An article by Mór Gelléri, the editor-in-chief of *Kelet* and member of the Coloman the Learned lodge, was particularly resounding.[20] He scrutinised the draft made by the lodge in Nagyvárad, which, in his opinion, seemed new only in its rhetoric. He particularly criticised the programme's suggestion that his generation had done nothing for decades. Whereas, according to Gelléri, there were indeed lodges specialising in the education of the people and the uplifting of the intellectual proletariat. According to Gelléri, these lodges, which are not named in the source, had already been involved in the reform of secondary school curricula, tried to influence the spirit of the textbooks, and sought links with teachers to educate children in the Masonic spirit. It is noteworthy however, that Gelléri also saw the radicals' overall view of Hungary as

[19] *Kelet* [East], Volume XII, 25 December 1900, 348.
[20] Gelléri, Mór: Társadalmi programm. Egy pár reflexió a „László király" páholy által Magyarország Symbolikus Nagypáholyához intézett legujabb „feliratra" [Social programme. A few reflections on the most recent "inscription" addressed by the "King Lazlo" lodge to the Symbolic Grand Lodge of Hungary.] *Kelet*, [East] Volume XII, No. 5, 20 May 1900, 1–8, Special supplement to the May 1900 issue of the *Kelet*. Written and read by Mór Gelléri at the meeting of the Demokratia lodge on 12 May 1900.

highly exaggerated. In his opinion, there are indeed serious problems in the country, but they were no weightier than in other European countries.[21]

László Perjessy's reflection from the Árpád Lodge was less critical.[22] He was admitted to the Árpád lodge in Szeged in 1900[23] and was headmaster of a higher commercial school of the town.[24] He was able to identify with the programme in principle and saw it as highlighting relevant issues. However, he condemned its tone as unfair to other lodges that led to unnecessary internal strife. Nevertheless, he also acknowledged that the style stemmed from a legitimate impatience.

B. Bárczi[25] presented the programme in the circle of Philantropia,[26] in the town of Zombor.[27] Bárczi said that he had heard many condemnations of the *Social Programme*, but he believed that political discussion should not be completely excluded from lodge life. "This idea of the King Lazlo lodge is both good and clever." Among the many points, Bárczi highlighted the issue of public education, too. In his view, the way the whole Hungarian system of public education was set up at the time was contradictory to the feasibility of the Nagyvárad programme as it lacked the right people and the necessary financing. The latter highlighted an important point. Hence, the issue could be debated, but there was not much room for progress.

Despite criticisms, the King Lazlo lodge must have felt a sense of momentum, since shortly after the declaration of the *Social Programme*, it further detailed its education plans in two pamphlets.[28] According to these, public education must be based on pure human ethics; religious education should be left up to the family and should be replaced with ethics lessons; while the education should be scientific, overloading the curriculum is to be avoided; a network of field trips should be established; at least one modern foreign language should be made compulsory (preferably English or French); nurseries and schools should be established in

[21] Raffay: *Harcoló szabadkőművesség*, [Fighting Freemasonry] 130. (Hungarian)
[22] *Kelet*, [East] vol. XIII, No. 1, 20 January 1901, 15–19.
[23] József Palatinus: *A szabadkőművesség bűnei: a magyarországi szabadkőművesek mozgalma és külföldi kapcsolatai 1920-tól 1937-ig* [Sins of Freemasonry: the movement of Masonic in Hungary and its foreign relations from 1920 to 1937], Volume 1, Budapest, 1938 Budai-Bernwaller Ny. (Hungarian); József Palatinus: *A szabadkőművesség bűnei: A magyarországi szabadkőműves páholyok tagjainak névsora 1868-tól 1920-ig* [Sins of Freemasonry: the movement of Masonic in Hungary and its foreign relations from 1868 to 1920], Volume 2, Budapest, Budai-Bernwallner József Kvny, 1939, 255. (Hungarian).
[24] See *A szegedi M. Kir. Állami Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője* [Term of Hungarian Royal State Higher Commercial School in Szeged], 17th school year, 1901, 25. (Hungarian)
[25] It is not clear who the name may refer to, as it does not appear in this form in the József Palatinus compilation or in the 1920 list of the Ministry of the Interior. I assume, however, that the lecture was given by Iván Bárczi, an assistant financial secretary by profession, who was originally from Zombor.
[26] Circle: a Masonic unit smaller than a lodge, established in smaller communities with few members.
[27] *Kelet* [East] vol. XIII, 5. No. 20 May 1901, 177–182.
[28] *Kelet*, [East] vol. XII, 8. No. 20 October 1900, 259–262.

every municipality; the salary of teachers should be raised; unlimited right of public inquiry should be provided; teacher training should be improved; state control should be exercised over all schools; commemorations with ethical purposes should be organised in the schools; tuition fees should be cheap and fully waived for the poor; practical development of girls' education and freedom of education for women should also be realized. The detailed line of thought was later supplemented by the nationalisation of public education and teacher training; and the requirement to remove from the curriculum anything that is not in line with the latest scientific research; and that teaching materials along with equipment should be provided by the state and compulsory state education should be introduced. The ambitious plans were intended to fill gaps in the Eötvös education system in many areas. There are therefore several points among those listed above which served progress with modernisation upon further reflection: such as free education, teaching of a modern foreign language, complete abolition of truancy. At the same time, the issue of state, non-denominational education, which did not want to include religious education as a subject, was a source of serious tension.

The lodge of Nagyvárad was condemned by the Grand Lodge and the Council of the Federation for their ambitious plans and described their programme as unconstitutional "…because it seeks to play a political role, to control the political governance of the country and to challenge the authorities that run it."[29] However, the King Lazlo must have felt that it drew level with the Grand Lodge and, as the leader of radicalism, could begin to build a new direction. The next stage in the process of becoming independent was the roving conference announced by the King Lazlo Lodge on 2 December 1902, which from then on was planned to be held in a different town every year. The roving conference wanted to work alongside the national congresses, whose work, according to Zsigmond Várady, did not exceed administrative tasks.[30] The venue, agenda, and the time of the first roving conference were announced by the lodge members of Nagyvárad without consulting the Grand Lodge, leaving the Grand Lodge in an impasse: if they join the conference, they would give legitimacy to it; if not, the points would be discussed without them. Out of the 56 lodges operating in Hungary at the time, 24 were invited to the conference, where in the end the representatives of 18 lodges were present.[31] Education was a key topic at the meeting. In his opening speech, Várady pointed out that he saw the excessive power of the Catholic Church in Hungary as the main obstacle to the

[29] Raffay: *Harcoló szabadkőművesség* [Fighting Freemasonry], 139. (Hungarian)
[30] This statement is a gross exaggeration but reviewing the minutes of the Council of the Federation (Szövetségtanács), it is true that a lot of attention and time was taken up by the mere administration of the participants and the topics presented. See MNL-OL-P 1083-3. number
[31] Raffay: *Harcoló szabadkőművesség* [Fighting Freemasonry], 159. (Hungarian)

development of Hungarian society, and by taking away denominational schools, universities and academies from the Church, this position could be eliminated. In the end, the roving conference agreed on the following four points: 1) they expressed the need to nationalise schools; 2) the introduction of ethics as a subject in schools; 3) the withdrawal of religious education from schools; and 4) they entrusted the Union Lodge to prepare and map out these issues.[32]

Masonic Evaluation of the Role of Religious Education in Education (1900–1908)

From the previous chapter, the main demands of the new direction dictated by King Lazlo lodge are clearly visible: state, non-denominational, free, and compulsory school system for all. In addition to the widespread extension of suffrage, as a logical complement to it, the radical transformation of the education system became the main objective of progressive Freemasonry. Those lodges and members who were prepared to identify with radicalism felt particularly important to remove religious education from the curriculum and made efforts to limit it to private life. Their main argument was that since the content of religious education varied from denomination to denomination and its interpretation depended largely on the presentation and personality of the teacher, who was in most cases a member of the clergy, therefore, in the education of future generations, it would easily lead to hatred among children, thus building barriers between them. This insight also became more pronounced in Masonic circles from the late 1890s. Dr. Menyhért Edelmann,[33] a doctor and a member of the King Lazlo lodge, argued that religious education should be replaced by general moral education:

> Against the present system of religious education, which instils denominational hatred into the soul of the young child and erects a barrier between man and man at an early age, we took a stand, we published and distributed perhaps the first manual of moral education in Hungarian to sow the seeds of pure human morality.[34]

[32] The subsequent involvement of the Union lodge may be the subject of further research, because, among the domestic lodges, the Kolozsvár-based Union had the largest number of teachers and instructors among its members. Most of them worked in Protestant denominational educational institutions, therefore, it is questionable what their attitude was to the withdrawal of religious education from schools.
[33] Palatinus: *A szabadkőművesség bűnei* [Sins of Freemasonry], 1938, 64. (Hungarian)
[34] Raffay: *Harcoló szabadkőművesség* [Fighting Freemasonry], 48. (Hungarian)

Later sources also failed to precisely define the nature of the moral education as a substitute for religious education. The emphasis was mainly placed on the fact that the content of this subject had fewer risks of arousing emotions, and entrusted its transmission to qualified teachers, not to priests. As it has been mentioned in the previous chapter, the removal of religious education from compulsory school curriculum occupied a prominent place in the *Social Programme* and its addenda and among the points of the subsequent roving conference, which was able to win the agreement of many members. It is not a coincidence that a third of the federation also considered the ideas of the French work programme mentioned above worthy of being applied to the Hungarian situation. A discussion on the question of religious education could thus begin, in which there was a basic consensus among the members.

The headmaster, László Perjessy, quoted earlier, agreed with the abolition of religious education from schools. He saw the difficulty in that leaving religious matters to families provides no guarantee for the child not receiving even more hate speech about people of other religions.[35] Perjessy did not elaborate further on his suggestion, nor did he offer any solutions, but this research presumes that it is possible that similar questions led the designers of later Masonic dormitories.[36] László Árpád Taxner,[37] a member of the Comenius lodge believed that society was experiencing a moral deficit because religious education was failing its role in moral development.[38] "Religious education," he writes, "is lost in its rituals". Morality can be "more" because the moral is unified while religion depends on the "denomination", it is divisive, and open to many interpretations. He saw great danger in the complete withdrawal of moral education from teachers, which had been transferred to teachers of religious education. He asked his lodge to take up the following directive:

[35] *Kelet* [East], vol. XIII, No. 1, 20 January 1901, 15–19.
[36] See MNL-OL-P number 1083-3. – 1911. Ülésjegyzőkönyvek [Reports]
[37] Principal and instructor of boy and girl school of Alsó főutca, later the principal of elementary school of Szent István square in District V in Budapest. *Hungaricana, Budapesti Czím- Lakásjegyzék*, [Budapest apartment and address lists] 1913. (vol. 25), part 3, 526. More József Palatinus: *A szabadkőművesség bűnei*, [Sins of Freemasonry] 345. (Hungarian)
[38] *Kelet* [East], vol. XV, No. 3, 25 March 1903., 81–84.

> the training and consolidation of the moral sense and character of the pupils is primarily the task of the teacher, moral education, initially in the lower grades is suitable in the form of stories, benevolent advice and parables, then gradually developed from grade to grade into the form of narratives, life and character sketches, included among the ordinary subjects, scheduled an hour a week or divided into half-hours, to be presented and explained by each teacher in his or her own class.[39]

The development of educational agendas similar to those of the aforementioned roving conferences was also pursued independently by the various radicalising lodges. For example, in 1907, Dr. Mihály Szalay[40], the Worshipful Master of the Reform lodge, met every two weeks to discuss the issue of non-denominational public schools.[41] Regarding religious education, it is highly interesting that among their many plans for the future, they considered the following actions as realistically achievable in the near future: the abolition of religious education in the first and second grades of elementary school; while secular teachers should teach religion in the upper grades and priests of all denominations should be excluded from schools.

State, Non-Denominational and Free Public Education (1900–1908)

The radical Masonic education policy considered a system of free and compulsory public schools, supervised by the state and completely independent of the Churches its ideal. In view of the fact that 70% of domestic schools of the period were owned by a denomination, this seemed a bold plan. Compared to the question of religious education, this draft seemed to have even more sources of conflict with the Catholic Church, since it called for the complete dismantling of one of its main domestic structural arrangements. According to the recollections, the Masonic position seems to be even more united on the issue of non-denominational public education than on the more delicate issue of religious education. It was a common Protestant opinion,[42] even beyond the lodges, that the quality of denominational schools and the

[39] Ibid., 84.
[40] Journalist, editor in the world outside the lodge. Palatinus: *A szabadkőművesség bűnei* [Sins of Freemasonry], 328. (Hungarian)
[41] *Kelet* [East], vol. XIX, No. 3, 20 March 1907, 77–82.
[42] "From the end of the 19th century, the Transylvanian diocese handed over more and more of its schools to the state. Part of the reason for this was the poverty of schools and teachers, who were living in great poverty and craved a more secure state salary." Pál Hatos: *Szabadkőművesből református püspök: Ravasz László élete* [From

qualifications of their teachers were inferior to those of the state schools, and that their centralisation therefore served the cause of modernisation. As 15% of children of compulsory school age were not attending school, it seemed timely to tighten up and, for social reasons, to exempt education from tuition fees, regardless of worldview.

Making the theoretical foundations of the *Social Programme* his own, József Mikussai, a teacher from Nagyvárad, gave a lecture at the 1903 Congress in Nagyvárad[43] on the urgency of nationalising schools.[44] According to him, the state shows unity, while denominations only create division. It is therefore clear, in his view, that state schools are ahead of church schools in the intellectual field, which is why they should be put in competition because teachers and students are better qualified in state schools.

In addition to practical considerations, Lipót Sidwers from the Progress Lodge put forward patriotism and national unity without hatred as the main objectives of the nationalisation in 1901 at the official meeting of his Lodge.[45] The views of Sidwers and Mikussai were in fact shared by the other lodges, with no significant differences of opinion among members who did not shy away from political issues.

The debate that took place in 1907 in the Fraternity lodge[46] shows most strikingly that there was agreement on the basic principles between moderates and radicals, but that there were substantial differences regarding the details. The lodge favoured the idea of compulsory and somewhat uniform popular education, but they did not want to remove denominationalism completely. Thus, it was hardly acceptable for teachers who were members of the lodge to go against their oaths taken in their denominational schools and be advocates of non-denominational schools. A further problem was that some denominations and some denominational schools had more modern and competitive curricula than state schools. Therefore, intervention was only possible where there was backwardness. According to one of the members[47], denominational education used to have a purpose and a place, but time had

Freemason to a Calvinist bishop. Life of László Ravasz], Budapest, Jaffa Kiadó, 2016. 33.; "Let us not be sad but pray every hour: complete state free public education, thy kingdom come!" See: *Néptanítók Lapja*, vol. XXXI., No. 33, 18 August 1898, 6.

[43] Bíró Márk: *A magyarországi szabadkőműves páholyoknak Nagyvárad kel[etén] megtartott első vándorgyűlésének naplója* [Diary of the first itinerant meeting of the Hungarian Masonic lodges in the city of Nagyvárad (Oradea)], Nagyvárad, Sonnenfeld Adolf Műnyomda, 1904, 73–86.

[44] Raffay: *Harcoló szabadkőművesség*, 175. (Hungarian)

[45] *Kelet* [East], vol. XIII, No. 2, 20 February 1901, 53–55.

[46] *Kelet* [East], vol. XIX, No. 3, 20 March 1907, 89–90.

[47] Source indicates the member with "Lö.". It is possible that "Lö." is Dr. Vilmos Löwinger advocate. Palatinus: *A szabadkőművesség bűnei* [Sins of Freemasonry], 209. (Hungarian)

passed by it. An unnamed[48] Protestant headmaster stated in his speech that Protestants have always opposed the absolutist aspirations of the state and would therefore not let the denomination out of their hands. Some said it was a noble idea, but simply not timely. Those day's "clericalism" was so strong that the project was not feasible. Moreover, a violent, premature attempt would only backfire and lead to an anti-Semitic movement. Their conclusion was that they should first be content with compulsory[49] and then free public education, and then possibly nationalisation. In addition to the above, there was another major argument in favour of nationalisation: the schools of Serbian and Romanian national minorities were run by the denomination of the national minority concerned in many cases. These schools operated almost independently of the Hungarian state, their language of instruction was not Hungarian, and the education they provided was not for the sake of Hungarian society. As Mikussai, quoted earlier, highlighted: "National minority schools are hotbeds of Hungarian hatred … National minorities and denominations alike are enemies of nationalisation, the former sees its agitating capacity, the latter its dominant position threatened…" [50] Dr. Mihály Szalay also stated that "Denominational education is the strongest fortress of denominationalism and national minority."[51] (It was not by chance that some lodges considered themselves as one of the bastions of Hungarian "supremacism/hegemony".) [52] The contradiction in this respect is fascinating, as the nationalism of the lodges was thus juxtaposed with the tolerance of their Masonic ideals. Szalay solved this strange situation in his own way: "If we can explain to the

[48] Source indicates the member with "H.". It is presumably Nándor Hirschmann, the headmaster of the Lutheran Lyceum of the Apostolic Faith in Pressburg (currently: Bratislava, Slovakia) (Pozsonyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Líceum). He was the president of the Lyceum Self-Help Institute and a member of the board of the National Association of Lutheran Teachers and Instructors (Ágh. Hitv. Ev. Tanárok és Tanítók országos egyesülete). Palatinus: *The sins of Freemasonry,* 137.; *A pozsonyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Líceum Értesítője,* [Bulletin of Lutheran Lyceum of the Apostolic Faith in Pressburg] *1908/1909 school term*, 1908, 52.

[49] Education was made compulsory for children as early as 1868, when the Public Education Act was passed. However: "…less than two-fifths of schools (6 356 schools to be precise) were open for a full school year in today's terms, namely 9-10 months, with all others open for less than that. Almost half of the schools (7 449) worked for 8-9 months, but 17% (2 723) did not even comply with the legal minimum of 8 months of compulsory schooling…" See: Nagy: *Magyar tanító 1911-ben*, 34. In addition: "…on average 85% of schoolable in the country attended primary school…" Gabriella Baska – Mária Nagy – Éva Szabolcs: *Magyar tanító, 1901* [Hungarian teacher, 1901], (Iskolakultúra-könyvek 9.), Pécs, Molnár Nyomda és Kiadó Kft., 2001, 13. However, only 15.2% of pupils eventually completed sixth grade. Ibid, 26.

[50] Raffay: *Harcoló szabadkőművesség* [Fighting Freemasonry], 176. (Hungarian)

[51] *Kelet* [East], vol. XIX, No. 3, 20 March 1907, 79.

[52] For example, the Unio Lodge in Cluj-Napoca. Pál Hatos: *Szabadkőművesből református püspök: Ravasz László élete* [From Freemason to a Calvinist bishop. Life of László Ravasz], Budapest, Jaffa Kiadó, 2016. 102.; László Ravasz: *Emlékezéseim* [My memories], Budapest, Kiadja a Református Egyházi Zsinat Irodájának Sajtóosztálya, 1992., 120. We can read about more nationalist, Hungarian supremacist Lodges and dominant figures: Balázs Ablonczy: *Száz év múlva lejár? – Újabb Trianon-legendák* [Expires in a hundred years? – New legends of Trianon], Budapest, Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft., 2022., 33–50.

denominations that this is the national interest, then they will bow to the argument and, as a denomination, they will allow state, national schools in Hungary."[53]

MASONIC EVALUATION OF THE ROLE OF RELIGIOUS EDUCATION IN EDUCATION (1908–1913)

The year 1907 marked a milestone in the attitude of Hungarian Freemasonry towards education. On 25 April 1907, the Hungarian Parliament adopted the bill proposed by Count Albert Apponyi *On the legal status of non-state elementary public schools and the salaries of municipal and denominational teachers* (Act XXVII of 1907). This reform was carried out, however, by leaving the educational institutions supervised by the church schools under the ownership and administration of the denominations. Freemasonry saw this law as a disastrous defeat because it achieved the modernisation demanded by the lodges (for example, tuition-free education) by completely brushing aside the idea of nationalisation and the withdrawal of religious education from schools.

Why was this event a decisive event in the working of the Hungarian lodges? In 1906, the federation agreed that they were ready to continue to act as a united movement on the question of education, to support state, non-denominational, free public education, without religious education. But no one of the 30–40 Freemasonry members of Parliament fought against the Act XXVII of Apponyi in the house of Parliament. Some of them even supported the law with their votes. These representatives were loyal to their political parties – for example the governing party – not to their Masonic federation. This created a huge breach of trust between the Hungarian lodges. The King Lazlo lodge demanded the expulsion of these members from the federation. On the other hand, the National lodge protected them on the basis of liberty of conscience. In the discussion many lodges expressed their opinion.[54] The conflict rose again between the conservative and the radical lodges. While the conservatives considered the decision of the federation a recommendation, radicals considered the decision a binding programme, which must be carried out in unison nationwide. Due to the evolved situation many radical members of the federation and the conservative lodges grew apart, and progressives

[53] Raffay: *Harcoló szabadkőművesség*, [Fighting Freemasonry] 80. (Hungarian)
[54] The summary of discussion is highlighted in *A Nagyvárad keletén dolgozó László király páholy s a Budapest keletén dolgozó Nemzeti páholy közt nyílt harc tört ki / A Prometheus páholy* [Open fight broke out between the King Lazlo lodge, working in the east of Nagyvárad and the National lodge, working in the east of Budapest / Prometheus lodge] Országos Széchényi Könyvtár [National Széchényi Library], Kny. D 6.370 Kisnyomtatványtár 1–3.

became more radical. They looked for a way of their own expression by establishing new lodges (called Martinovics [Budapest], Archimedes [Budapest], Anonymus [Budapest], March [Budapest], Bihar [Nagyvárad[55]]), new political formations (called bourgeois radicalism, later the Radical Party), newspapers (called *Dél* [South], *Huszadik Század* [Twentieth Century], *Világ* [Light]).

The frustration that arose from the failure led to the continued radicalisation of several lodges, out of which the Demokratia lodge of Budapest stood out. Later, some members of this lodge left and formed the Martinovics lodge, which was approved by the Grand Lodge on 27 March 1909. The leaders of the eight young founders of the lodge were Oszkár Jászi and Zoltán Zigány.

The role of religious education continued to concern Freemasons after 1907 and they continued to call for its removal from the curriculum. What was new in the articles published between 1908 and 1913 was that they saw religious education as a threat to natural sciences favoured by the radicals and therefore, the emphasis was placed on their defence. The Demokratia, then the Martinovics lodge, believed that religious education, since it does not allow for the teaching of modern sciences, keeps a large part of the Hungarian society in "backwardness." And it is precisely through this subject that clericalism was able to "detain" the spirit of the age, making any development impossible.

According to Zsigmond Várady's writing in the journal *Dél* (South): "There are three places where the nation's progress is decided today: in schools, in the press and in the House of Representatives."[56] He painfully details that in this struggle, clericalism was winning, and with the 1907 Act, the Church had finally taken control of the Parliament. According to Várady, it was becoming more and more common in schools to falsify and suppress scientific evidence when it contradicted faith. He gave an account of several cases when anti-Semitic teachers of religious education verbally insulted Jewish students and punished their Christian friends, and Protestant students were forced to study the Catholic religious education, and then they were graded despite the law. Students were afraid to resist because they overtly threatened the Protestants with damnation. He believed that since the introduction of the law, the spirit of "clericalism" strengthened greatly in the schools. He was concerned about the rise of congregations of Mary: students were singing religious hymns, worshiped the pope, recited

[55] Oradea, Romania
[56] *Dél* [South], vol. II, No. 1, January 1909, 5–8.

poems to him, played religious anti-Semitic dramas in the schools, and they were separated with congregation badges from other students. The supervisors and headmasters were appointed from the priests, who eliminated modern sciences from schools. He provides an example of an unnamed secondary grammar school, where the cardinal bishop had asked the headmaster 10-12 years before to give preference to the Catholic students because the non-Catholic students were better learners. According to the headmaster's answer: "Your Eminence! when a child steps across the doorstep of the secondary school, he or she ceases to be Catholic and I know students only!"[57] In those days, crucifixes were placed in all classrooms of the abovementioned secondary grammar school. As Várady said, this is how the institutes of rationalism fall. The journal of the radicals stated in detail why a country where religious education dominates over natural sciences, lags behind internationally.[58]

According to Zsigmond Várady's words, education must be the task of the state, not that of the denominations. Denomination educates people for the afterlife, while the state needs them to work for the present world. Schools cannot be therefore taken over by clericalism. The school pertains to science, not to faith. Confident and smart people should be trained for the country instead of "submissive lazy" people. *Dél* highlights the unacceptable inconsistency that the content of religious education does not match the content of other subjects. This raises the question: should religious education remain the only subject, or is it the only one to be eliminated from the curriculum? Natural sciences focus on development while religious education conveys that everything "just happened" as it is. Religious education creates helpless people because it teaches that we should accept what a higher authority states instead of thinking over processes. Religious education forbids complex thinking and thus creates dogmas. According to the article, it was not a coincidence that those countries were the most competitive where clericalism was pushed into the background. Compared to these countries, Russia, Italy, Spain, Turkey, and Hungary were significantly underdeveloped.[59] The Church, through religious citizens educated in these schools, keeps the state in captivity. It is important to note however, that this Masonic opinion is exaggerated, considering that the level of the Hungarian educational system of the period was much closer to that of the Western countries,

[57] *Dél* [South], vol. II, No. 1, January 1909, 6.
[58] *Dél* [South], vol. II, No. 15, October 1909, 4–8.
[59] It is possible that Max Weber's book *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* influenced the author of the idea. In any case, there are much more complex reasons why the development of Russia or the Turkish Empire, for example, lagged behind the secular West. See Oded Galor: *The journey of Humanity – The origins of wealth and inequality*. Budapest, Libri, 2022., more Jared Diamond: *Guns, germs and steel – The fates of human societies.* Budapest, Akkord Kiadó, 2019.

than to that of the negative examples listed in the article.[60] Consistent with the above views, an article from 1910 without an author sees religious education as the continuation of Middle Ages in schools:

> The complete elimination of religious education, the extermination of excessive nationalism, the abolition of worshipping the Middle Ages and the old-fashioned historical spirit must be pursued, and it must be completed by placing the entire education on the basis of natural sciences.[61]

The writer considered it a sign of backwardness that school textbooks still gave an account of medieval legends, religious zeal, religious tales, and a positive image of Jesuits. The faith that contemporaries put in natural sciences, in which they saw the future, can therefore be clearly discerned. It is important to note that, as in previous years, the new generation of Freemasons also saw moral education as a means of replacing religious education. In addition to Freemasonry, moral education was well-received by other freethinkers and other radical groups in the era.

According to an unknown lodge member, the lack of teaching morality in schools had never been felt as much as it did at the time.[62] Previously, religion provided a moral limit, but among the new intellectual trends of the modern times, religion lost its power and had no influence. Therefore, there is a need for ethics which could improve the souls of the youth, while it is not limited to religious education, but it is able to offer more. Religious education can be interpreted in many ways, while ethics is unified. The author mentioned Japan as an example, where the tradition of ethics and moral education was thousands of years old, yet it excluded the idea of God and the European type of religious education. As he wrote, Japan influenced Felix Adler, professor at Columbia University, who launched his movement for a unified moral education of the youth in 1875. He established the *Ethical Culture Ligue* which already had a wide network in Western European countries, with the mission of spreading moral education and separating it from religious education.

[60] See Ignác Romsics*: Magyarország története a huszadik században* [History of Hungary in the Twentieth century.] 41–47.
[61] *Dél* [South], vol. III, No. 14, September 1910, 6–7.
[62] *Dél* [South], vol. III, No. 16, November 1910, 6–7.

> The instructor gets the children as they come to him, with their ideas and language, also with their family's faith. His only job should be to show them the rules of a higher morality. The instructor does not take the place of the priest or that of the head of the family. He connects his forces with them to educate all men to be good men.[63]

STATE, NON-DENOMINATIONAL, FREE PUBLIC EDUCATION (1908–1913)

The systemic reform of the school system remained the main objective of the radical lodges. The bill named after Albert Apponyi fell short of the hopes of the Freemasons and continued to leave more than two-thirds of Hungarian schools in the hands of the Church. However, the centralisation of the education system, that is, its ownership by the state, remained one of the main demands of the lodges engaging in politics.

Zoltán Zigány, one of the charismatic figures of the Martinovics lodge founded by Oszkár Jászi[64] pointed out the unsustainable conditions of the Hungarian clerical school system in a lengthy analysis, which was also published in detail by *Dél* following its publication by *Huszadik Század*.[65] According to Zigány, public education was going full steam ahead towards denominationalism.[66] By that time, the summer holiday in the lodges had already lasted for seven months, so according to Zigány's report, the shock of the laws adopted in 1907 forced the Freemasons to seven months of inactivity. Zigány used a wealth of data to demonstrate the extent to which the undivided, single-teacher, and overcrowded school structure was underdeveloped. According to Zigány, in 1905–1906, there were 1447[67] schools in Hungary where the Hungarian language was taught with unsatisfactory success. These were all schools of national minorities or of denominations. There were 3248 schools with a mixed language of

[63] Ibid., 7.
[64] Zoltán Zigány principal of the Civil School, teacher of law and economics, city inspector. As teacher and principal he worked in girl Civil School of Kis-szugló in VII. district, and also in higher trade school of Aranyosi in Budapest. *A budapesti székesfővárosi községi polgári fiu- és leány-iskolák értesítője* [Term of boy and girl civil school of Budapest], 1911–1912, 95.; *A budapesti Aranyosi-féle Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője* [Bulletin of higher trade school of Aranyosi in Budapest], school term 1903–1904, 34. He used the pseudonym "Pál Tóásó" as his pen name in some newspapers, such as *Socialism*.
[65] *Dél* [South], vol. I, No. 10, 1908. 6–8.
[66] According to the data available to us, the process was the other way round: the number of state elementary schools increased steadily during the period. Baska–Nagy–Szabolcs: *Magyar tanító, 1901*, 22–29.
[67] Zoltán Zigány is probably making reference here to the legal justification for 19th paragraph of the 1907 Act. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D45 (Accessed: 1 November 2024)

instruction, and all but 65 of these were denominational. More than 2000 teachers were working without a diploma in the country at the time.[68] It must be a false information, because 99 per cent of teachers in 1913 had diploma.[69] 888 teachers knew little, and 300 teachers knew nothing in Hungarian.[70] However according to the modern historical literature in the analysed era the number of non-Hungarian language schools decreased with 60 per cent.[71] They all worked in the "shadow" of the denominational schools. However, state schools were all better than the average, only 44% of them was a one-teacher school,[72] which seemed almost ideal at the time. In addition, according to Zigány, the curriculum of denominational schools was completely underdeveloped with science being almost completely neglected. Anyway, it was not true in this form, the pupils had to learn real subjects in the schools of Churches also, basically in accordance with the Western-European standards, but we have to notice that, most of the grammar schools were in the hands of denominations, and in these schools the religious education and the subjects of human sciences and ancient languages were more focused,[73] than the natural sciences, modern languages or sociology and economics. At the time, under Apponyi's school policy, there were 13 different, independent school operators in the country;[74] this resembled medieval fragmentation, as Zigány drew it. The phrasing in this context is quite propagandistic again, but a contemporary professor and expert of education, Sándor Imre also saw that the network of schools in Hungary really was divided in these years because of the large number of school keeper, like the different denominations.[75] According to the article of

[68] It is not clear on what basis Zigány calculated. The official report of the Ministry mentions only 342 people in 1911. Mária Nagy: Magyar tanító 1911-ben. [Hungarian teacher in 1911] in *Iskolakultúra*, 2006/2., 36.

[69] Mariann Nagy: Magyarország oktatásügye. [Education of Hungary] in *Magyarország történeti földrajza II*. [Historical geography of Hungary]. Pál Beluszky (ed.). Pécs, 2008, 126.

[70] Among 32000 teachers, this is a significant minority. In addition, in 1900 73.6% of the teachers were Hungarian native languages, but this percentage was 83.2% in 1911, and 78,9% of elementary schools were Hungarian mother tongues in 1911. Mária Nagy: Magyar tanító 1911-ben. [Hungarian teacher in 1911], 2006, 37.

[71] Nagy: *Magyarország oktatásügye. [Education of Hungary]*, 127.

[72] It is not clear again, on what basis Zigány calculated, but in 1901 70.65% of all elementary schools were one-teacher school, and it was a steadily improving trend. Baska–Nagy–Szabolcs: *Magyar tanító, 1901*, 27. In addition, public schools embodied an "ideal" model, so the Zigány figure may have been close to the truth. Ibid, 24.

[73] István Mészáros – András Németh – Béla Pukánszky: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. [Introduction into the history of pedagogy and education in school.] Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 360.

[74] This information is quite accurate in 1913: State, Royal Catholic, County, Roman Catholic, Greek Catholic, Jewish, Foundation, Private, Transylvanian Status, Protestant, Unitarian, Orthodox. Nagy: *Magyarország oktatásügye. [Education of Hungary],* 136. We can find the same school keepers in Gábor I. Kovács: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok*. [Elites and schools, denominations and ethnics.] Budapest, L'Harmattan, 2011, 90–93.

[75] Péter Donáth: Konszenzuskereső reformer a válságok és szélsőségek korában – Imre Sándor a nemzeti együttműködés akadályairól, művelődéspolitikai szerepvállalásáról, a köznevelésről, s a magyar pedagógiáról. [Consensus searcher reformer in the era of crises and extremes – Sándor Imre about the obstacles of national cooperation, about his engagement in cultural politics, about public education and the Hungarian pedagogics.] Budapest, Trezor Kiadó, 2022, 12–22.

Zigány, the biggest beneficiaries of the 1907 Act were the owners of denominational school. This recent conclusion was a way of expression of the radical Freemasonries' frustration.

The problem was that – according to Zigány again – the 1907 Act did not substantially reduce the number of truants, since 650,000 children did not go to school[76] because there was no school in their vicinity. In Zigány's view, clerical organisations were multiplying and growing stronger across the country. Public education was declining while denominational education was growing stronger. However, in the light of the data available from the research it is clear that overall, the study published by Zigány can be considered more of a political essay and indictment than a professional work. For example, this 650,000 number is a gross exaggeration. However, according to the report of the Ministry of Religious and Public Education, it was a fact, that in 1906–1907 there were 331,994 children who did not go to school, although they were schoolable, include 139,957 Hungarian children.[77] We have to notice that fact too, it was a constantly improving process, namely in 1896 79 per cent of schoolable children learned in schools, while in 1913 this proportion was 93 per cent.[78]

Count Alfonso Castelnau, a member of the Demokratia lodge reported that the clergy should be expelled from the schools by the most forceful means possible and scientific rationality should be given priority.[79] He believed it was no coincidence that while the entire school system in Portugal was in the hands of the Church, illiteracy rate was higher in the country than in Russia. He said Albert Apponyi deserved "credit" for enacting a "patriotic" school law with a new foundation. Apponyi's law took denominational schools out of the hands of the state. A clerical leadership was formed in the educational administration. In his view, a process was taking place at the time in which existing public schools were also being converted into denominational schools and teachers along with students were forced into Catholic congregations. The Count, however, misunderstood this trend. During this period, the number and proportion of state schools in the total school system was growing slowly but steadily.[80]

It is worth noting that in the sources the individual members of the lodge spoke about class struggle within society, one of the main forums of which was the school.[81] They were careful

[76] *Dél* [South] vol. I, No. 14, 1908, 8.
[77] *Kormányjelentés és Statisztikai évkönyv – 1908*., [*Report of Government and Annals of Year – 1908*] Budapest, Atheneum Irodalmi és Nyomdai R.T. Könyvnyomdája, 1909, 178.
[78] Nagy: *Magyarország oktatásügye. [Education of Hungary]*, 126.
[79] *Kelet* [East], vol. XXII, No. 14, 1 Nov 1910, 362–364.
[80] Tamás Dobszay: Az oktatás [Education], in András Gergely (ed.): *Magyarország története a 19. században* [History of Hungary in Nineteenth century] Budapest, Osiris, 2005. 465–472.
[81] *Dél* [South], vol. I, No. 7, May 1908, 7.

to distinguish in their communications between institutionalised clericalism and private religion: "The fight against clericalism is not the fight against religion."[82] Finally, it is particularly noteworthy that Zsigmond Várady, Zoltán Zigány and Count Castelnau spoke independently of each other about the rise of Portuguese and French monks and nuns in Hungary. Zigány pointed out that "new and new schools, convents and monasteries of foreign monks and nuns, who immigrate en masse, are built all over the country."[83] While Castelnau referred to a "reliable" source upon claiming that the immigration of thousands of Portuguese monks, priests and nuns to Hungary was "imminent" and to which the Hungarian government was open to.[84]

Unfortunately, I have not been able to find any further detailed material on the background to these rather bold claims presented above. However, the many thousands of people and the image of a new "clerical conquest" in domestic education seem greatly exaggerated.

SUMMARY

We have seen that at the turn of the 19th century, some lodges of the Hungarian Freemasonry made proposals for the development of the national educational policy and prepared a political programme for this. We must understand, however, that the lodges themselves had very limited room for action. A striking example of this was the so-called "Lex Apponyi", adopted in 1907, which proved that the lodges were unable to enforce their demands[85] in national politics.

The attitude of the individual lodges and their members to the demands made was also quite different. It is worth pointing out that there were also serious fault lines within Hungarian

[82] *Dél* [South], vol. I, No. 17, December 1908, 5–6.
[83] *Dél* [South], vol. I, No. 10, 1908, 8.
[84] *Kelet* [East], vol. XXII, No. 14, 1 November 1910, 363.
[85] "Many reasons existed why the number and role of Freemasons holding high positions in the Hungarian government was not very significant…In the 1892 elections, of the total number of 453 members (413 elected members and 40 delegated from the Croatian Parliament), 40 Freemasons were elected, and in the 1896 elections, 42. Subsequently, the number of Masonic deputies fell to 40 in the 1901 elections and to 34 in 1905. Thus, they represented between 7.5 and 9.3% of the House, and between 8.2 and 10.2% of its elected members. Most Masonic deputies belonged to one of', the two dominant parties in the House of Representatives, namely the Liberal Party and the Independence Party (Year 1848). In the 1892- 1896 Parliament, there were 26 Freemasons in the total of 243 Liberal Party deputies, or 10.7%, and 9 in the total of 86 deputies of the Year 1848 Party or 10.5%. In the next Parliament, there were 30 Masonic deputies in the total of 290 Liberal Party deputies, or 10.3%, and 17 in the total of 159 of the Year 1848 Party deputies, or 10.7% in the 1905- 1906 Parliament." Ludwik, Hass: The socio-professional composition of Hungarian freemasonry (1868–1920), in *Acta Poloniae Historica*, 1974/30, 91–92. On the other hand, according to the sources of Masonic in the analysed era, half of these representatives were inactive in their Lodges' life, so in many cases they did not stand for the interests of Freemasonry Federation. We have to underline the fact also, these representatives were separated in different political parties, fighting each other in Parliament.

Freemasonry. The truly committed advocates of free, non-denominational, state education without religious education were mainly active among the lodge members in Budapest. These Masonic teachers in the capital were, without exception, teaching in state-run schools,[86] as opposed to the mainly Roman Catholic grammar schools. Accordingly, they wanted to increase the importance of their own curriculum in Hungarian education, which was based mainly on sciences, modern languages, and natural sciences. Secondary grammar schools of higher status, however, which provided access to universities, emphasized mainly the subjects of classical education – Latin, ancient Greek, religious education – that is, the scholarly education. Taking this into account, the struggle of Freemasonry over educational policy can also be understood as an internal struggle of the Hungarian teaching community, which was divided during the period. In conclusion, according to my own research, there was a considerable fraction between the society of teachers of the Roman Catholic grammar schools and the group of the Masonic teachers. The Masonic teachers were the symbols of the new, modern, bourgeois Hungary and education system, who taught the candidates of the new professions of twentieth century. For example commercial experts, bureaucrats, officers etc.[87] It is no wonder, that we can find lot of Masonic teachers especially in civil schools: this type of the education was a typical product of the era of dualism, most civil schools were in Hungarian, their personnel taught pupils on "rational" basis to professions of the middle-class.[88] As a contrast the teachers of schools of Churches, especially the Roman Catholic Church, taught pupils to carry on classic, "Latin–Greek" culture. This confrontation is noticeable also in the world of the Hungarian Lodges between Masonic teachers of Protestant Churches, basically in the middle-sized towns of the countryside, and the Masonic teachers of elementary, civil, higher commercial schools, essentially in the capital, Budapest.

Moving away from Budapest, the teachers of some rural lodges were mainly from Protestant secondary schools, academies, and lyceums. In criticising the "clericalism" of the Roman Catholic Church and its predominance in education, they were in line with their counterparts in

[86] Basically, in elementary, civil, higher commercial, and general secondary schools.
[87] Here we should note that the most dynamically developing vocational training sectors of the dualism era were trade and industry education. For the liberal Hungarian ruling class, Hungarian industry represented the strengthening of Hungary's position, its independence from Austria within the empire, and a means of Hungarian supremacy. Katalin Vörös: A modernizáció és a nacionalizmus keresztmetszetében: Nemzetépítési törekvések a dualizmus kori középfokú iparoktatás vonatkozásában. [In the cross-section of modernization and nationalism: Nation-building efforts in relation to secondary industrial education in the era of dualism], in *Modernizáció és nemzetállam-építés: Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon* [Modernization and building of nation-state: dilemma of homeland and/or progression in Hungary of the era of dualism], (ed.) Csibi, Norbert; Schwarczwölder, Ádám, Pécs, 2018., 248.
[88] Nagy: *Magyarország oktatásügye*. [Education of Hungary], 132.

Budapest. In my view, this struggle could be interpreted as a rather late stage of the Protestant and Roman Catholic cultural struggle between baroque and anti-baroque.[89] At the same time, Masonic Protestant educators had a higher social embeddedness and prestige in their local communities than their counterparts in the Hungarian capital. They spent longer periods of time in their institutions than most of the lodge members in Budapest, therefore, they were less likely to feel rootless. The Calvinist and Lutheran Churches were able to provide them with financial and social support.[90] For example the Churches provided in many cases for their teachers: apartment in villages, firewood, land, (which was tilled by the parents of children very often), products, "couple-salary", "stole-money" and "soul-money".[91] On the other hand, the Masonic educators in the capital could rely almost exclusively on the state and therefore had more interest in increasing the influence of the civil state.[92] Moreover, among the Protestant Masonic teachers, we find a significant number of teachers of Latin and Greek languages, law, and religious education.[93] It was therefore not in their interest to remove these classical subjects from schools. At the same time, they largely supported the expansion of the state's maintaining role and free public education.

It was precisely at this time that the free-thinking, bourgeois radical and social-democratic ideas of the period were of great significance in urban intellectual, bourgeois, and bureaucratic circles. These ideologies often shared a common set with Freemasonry in terms of individuals.[94]

---

[89] See more on this topic: Elemér Mályusz: *Magyarország története a felvilágosodás korában* [History of Hungary in the age of Enlightenment], Budapest, Osiris, 2002. (Hungarian). The analysed era was also characterised by the Catholic-Protestant conflict: "The liberal-emancipatory movement, which flourished at the end of the 19th century, culminated in the ecclesiastical laws of 1894… This moment in turn galvanised the Catholic public, which until then had been rather passive politically. The Catholic Populist Party was born, and within a short time political Catholicism became an inescapable political factor…" Pál Hatos: *Szabadkőművesből református püspök* [From Freemasonic to a Calvinist bishop], 2016., 34–35. More details about Roman Catholic political activism between 1894 and 1914 in Hungary: Jenő Gergely: *A politikai katolicizmus Magyarországon, 1891–1950* [The political Catholicism in Hungary, 1891–1950], Budapest 1977., 7–102.

[90] Baska–Nagy–Szabolcs: *Magyar tanító, 1901,* 47–51.

[91] Only widows and married couples were obliged to pay these wages. Most of the time the value is given in money, but sometimes crop income. The "stole-money" was paid after certain church rituals had been performed.

[92] Elemér Kelemen: *A tanító a történelem sodrában – Tanulmányok a magyar tanítóság 19–20. századi történetéből* [The teacher in the current of history – Studies from the history of Hungarian teachers in Nineteenth and Twentieth centuries], Pécs, Iskolakultúra, 2007, 10–19, 116–126.

[93] According to my own research, 10% of the Masonic teachers belonged to this category between 1890 and 1920. Exactly 112 persons. The information is based on the register of Masonries in National Archives, the list of József Palatinus, relevant school terms and the gazette of *Kelet*.

[94] For example, Oszkár Jászi, Zoltán Zigány, Zsigmond Kunfi, Béla Somogyi, József Pogány, Péter Ágoston. There were a lot of common points between the projects of radical Freemasonries and the Programme of Bourgeois Radical Party in the question of public education. See: *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. [History of Hungary in Nineteenth century. A collection of texts.] (ed.) Gábor Pajkossy, Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 888. In addition, Pál Hatos treat as fact, the Radical Party was organized in the Martinovics Lodge. See Pál Hatos: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története* [The

Let's see some details of the Programme of Bourgeois Radical Party in the question of public education:

> III. Development of the power of spirit and moral.
>
> 1. We demand the secularisation of public education and its professional management.
>
> We demand universal and fast implementation of compulsative education […] We demand the increase of technical schools. The emphasis of education as a whole should be on the natural, technical and social sciences, with the teaching of the classical languages and literatures being kept as narrow as possible. *The teaching of religious education is to be left to the autonomous activity of the family and the churches*…[95]

After this let see the relevant quote of the Programme of Party of Social-Democratics in Hungary in the question of public education:

> (Party of Social-Democratics in Hungary demands the follows:) […] 8. State, county or municipal organisation of public education […] The abolition of denominational schools. The abolition of religious education in public schools. Universal, compulsory, free education and care in public schools…[96]

cursed Republic. The story of breakdown and revolution in 1918], Budapest, Jaffa Kiadó, 2018, 72. As regards the *Party of Social-Democratics in Hungary* also in question of public education see: *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény* [History of Hungary in Nineteenth century. A collection of texts], 756.
"Only 31 Masons were elected in the Parliamentary election held in June 1910. This was the smallest number in the last 20 years. A novel feature was that after 1905 several outstanding Social-Democratic leaders joined the Masonic movement, people like Zsigmond Kunfi, Peter Agoston, Ernő Czobel, Jozsef Diener-Dénes, Jozsef Pogány, Imre Pogány, and Zoltan Ronai. At the same time, extreme radicals from the bourgeoisie also joined the movement, including Oskar Jaszi, the leading bourgeois sociologist, from 1911 head of the Martinovics Lodge in Budapest, known as the Sociologists' Lodge." Ludwik Hass: *The socio-professional composition of Hungarian freemasonry (1868–1920)*, 1974, 95.

[95] *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. [History of Hungary in Nineteenth century. A collection of texts.] (ed.) Gábor Pajkossy, Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 888.

[96] Ibid., 756.

As we can see the programmes of the two mentioned political party match the project of the Freemasonry Lodges in the scope of the public education.

The three world views mentioned above also saw the secularization of schools and the abolition of religious education as their goal. However, they were not allowed to have seats in Parliament, while some members of Freemasonry were present as Members of Parliament. Therefore, for example, an urban state teacher sympathetic to social democracy or bourgeois radicalism could easily see a way to advocacy in the Hungarian lodges. Thus, as in the previous centuries, Freemasonry did not shape but only followed the spirit of the age.

An examination of the Masonic drafts of state, non-denominational education without religious education gives a good overview of the scope of the lodges of the time, their internal debates and their thoughts about the state of the country. However, it was only during 1918 and 1919 that the government of Count Mihály Károlyi, and later the Soviet Republic had the opportunity to put the programmes into practice, independently of lodges.

BIBLIOGRAPHY

Sources

Archive

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – P szekció Magánlevéltárak (13. sz. – 21. sz.) – P (4) Egyesületek (1825–2011) – P 1081–1135, 2263, 2368 Szabadkőműves szervezetek (1825–1950) – P 1083 Magyarországi Symbolikus Nagypáholy (1886–1950) – 3. tétel, A Szövetségtanács ülésjegyzőkönyvei (1886–1918) [The minutes of the Council of the Federation] (Hungarian)

Press

Kelet – A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy hivatalos közlönye

[East – The official gazette of Symbolic Grand Lodge of Hungary]

A Társadalmi programm részletezése. [Details of the Social programme] *Kelet*, vol. XII, No. 8, 20 October 1900, 259–262. (Hungarian)

CASTELNAU, Alfonz count: Klerikalizmus az iskolában. [Clericalism in school] *Kelet*, vol. XXII, No. 14, 1 November 1910, 362–364. (Hungarian)

GELLÉRI, Mór: Társadalmi programm. Egy pár reflexió a „László király" páholy által Magyarország Symbolikus Nagypáholyához intézett legujabb „feliratra" [Social programme. A few reflections on the most recent "inscription" addressed by the "King Lazlo" lodge to the Symbolic Grand Lodge of Hungary.], *Kelet*, vol. XII, No. 5, 20 May 1900, 1–8 (Hungarian)

Iskolaügyi törvények. Külföldi szemle. [Laws of educational system. A Foreign review] *Kelet*, vol. XI, No. 1, 20 January 1899, 15. (Hungarian)

Munkaprogramm Francziaországban. [Programme of work in France] *Kelet*, vol. XII, No. 10, 25 December 1900, 348. (Hungarian)

Nevelés az iskolában. [Education in school] *Kelet*, vol. XV, No. 3, 25 March 1903, 81–84. (Hungarian)

SZALAY, Mihály, Dr.: Az ingyenes népoktatás. [Free public education] *Kelet*, vol. XIX., No. 3, 20 March 1907, 77–82. (Hungarian)

Társadalmi programm [Social programme], *Kelet*, vol. XIII, No. 1, 20 January 1901, 15–19. (Hungarian)

Társadalmi programm [Social programme], *Kelet*, vol. XIII, No. 5, 20 May 1901, 177–182. (Hungarian)

Dél – szabadkőművesi folyóirat
[South – Freemasonry periodical]

A klerikalismus tünetei [Symptoms of clericalism], *Dél*, vol. II, No. 1, January 1900, 5–8. (Hungarian)

Az erkölcsi nevelés – világszerte [Moral education – worldwide], *Dél*, vol. III, No. 16, November 1910, 6–7. (Hungarian)

Az iskola és a szabadkőművesség [School and Freemasonry], *Dél*, vol. III, No. 14, September 1910, 6–7. (Hungarian)

Felekezeti szellem a közoktatásban [Denominational spirit in public education], *Dél*, vol. I, No. 10, 1908, 6–8. (Hungarian)

Iskola és iskolafenntartók [School and school authorities], *Dél*, vol. I, No. 7, May 1908, 7. (Hungarian)

Klerikalismus és iskola. [Clericalism and school] *Dél*, vol. II, No. 15, October 1909, 4–8. (Hungarian)

Küzdelem a klerikalismus ellen [Fight against clericalism], *Dél*, vol. I, No. 17, December 1908, 5–6. (Hungarian)

Printed Sources

ARATÓ, Frigyes: *Az Árpád-páholy története* [The history of Árpád Lodge], Szeged, 1895. (Hungarian)

BÍRÓ, Márk: *A magyarországi szabadkőműves páholyoknak Nagyvárad kel[etén] megtartott első vándorgyűlésének naplója*, [Diary of the first itinerant meeting of the Hungarian Masonic lodges in the city of Nagyvárad [97]], Nagyvárad, Sonnenfeld Adolf Műnyomda, 1904. (Hungarian)

PALATINUS, József: *A szabadkőművesség bűnei: a magyarországi szabadkőművesek mozgalma és külföldi kapcsolatai 1920-tól 1937-ig* [Sins of Freemasonry: the movement of Masonic in

[97] Oradea, Romania

Hungary and its foreign relations from 1920 to 1937], vol. I, Budapest, Lőcsey, 1938, Budai-Bernwaller Ny, 1938. (Hungarian)

PALATINUS, József: *A szabadkőművesség bűnei, A magyarországi szabadkőműves páholyok tagjainak névsora 1868-tól 1920-ig* [Sins of Freemasonry: the movement of Masonic in Hungary and its foreign relations from 1868 to 1920], vol. II, Budapest, Budai-Bernwallner József Kvny, 1939. (Hungarian)

Budapesti Czím- Lakásjegyzék, 1913 [Budapest apartment and address lists] (vol. 25), part 3, 526. (Hungarian)

School Terms

A budapesti Aranyosi-féle Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője, [Bulletin of higher trade school of Aranyosi in Budapest], 1903–1904 school term, 34.

A budapesti székesfővárosi községi polgári fiu- és leány-iskolák értesítője [Bulletin of boy and girl civil school of Budapest], 1911–1912. school term, 95.

A pozsonyi Ágostai Hitvallású Evangélikus Líceum Értesítője, az 1908/1909-iki tanévről [Bulletin of Lutheran Lyceum of the Apostolic Faith in Pressburg[98] about school year of 1908/1909], 1908, 52.

A szegedi M. Kir. Állami Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője [Bulletin of Hungarian Royal State Higher Commercial School in Szeged], 16th school term, 1900, 58.

A szegedi M. Kir. Állami Felső Kereskedelmi Iskola Értesítője [Bulletin of Hungarian Royal State Higher Commercial School in Szeged], 17th school term, 1901, 25.

[98] Currently Bratislava, Slovakia

Literature

ABLONCZY, Balázs: *Száz év múlva lejár? – Újabb Trianon-legendák*. [Expires in a hundred years? – New legends of Trianon], Budapest, Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft., 2022.

BASKA, Gabriella – NAGY, Mária – SZABOLCS, Éva: *Magyar tanító, 1901* [Hungarian teacher in 1901], (Iskolakultúra-könyvek 9.), Pécs, Molnár Nyomda és Kiadó Kft., 2001. (Hungarian)

CSUNDERLIK, Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története*. [Radicals, freethinkers, atheists. The history of the Galilei Circle], Budapest, Napvilág Kiadó, 2017, 50–55. (Hungarian)

DIAMOND, Jared: *Guns, germs and steel – The fates of human societies*. Budapest, Akkord Kiadó, 2019.

DOBSZAY, Tamás: Az oktatás [Education], in Gergely András (ed.): *Magyarország története a 19. században*. [History of Hungary in the Nineteenth century] Budapest, Osiris, 2005, 465–472. (Hungarian)

DONÁTH, Péter: *Konszenzuskereső reformer a válságok és szélsőségek korában – Imre Sándor a nemzeti együttműködés akadályairól, művelődéspolitikai szerepvállalásáról, a köznevelésről, s a magyar pedagógiáról.* [Consensus searcher reformer in the era of crises and extremes – Sándor Imre about the obstacles of national cooperation, about his engagement in cultural politics, about public education and the Hungarian pedagogics.] Budapest, Trezor Kiadó, 2022. (Hungarian)

GÁL, Róbert Iván: A magyar szabadkőművesség társadalmi-foglalkozási összetétele a Monarchia idején [The socio-professional composition of Hungarian freemasonry at the age of the Monarchy.], in Lengyel György (ed.): *Történeti szociológiai tanulmányok a 19–20. századi magyar társadalomról* [Historical and sociological studies about Hungarian society in the Nineteenth and Twentieth centuries], Budapest, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Szociológia Tanszék, 1987, 30–43. (Hungarian)

GALOR, Oded: *The journey of Humanity – The origins of wealth and inequality*, Budapest, Libri, 2022.

GERGELY, Jenő: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)* [The political Catholicism in Hungary, 1891–1950], Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977. (Hungarian)

GYURGYÁK, János: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története* [Your Hungarian homeland it became – The history of Hungarian national ideology and nationalism], Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

HASS, Ludwik: The socio-professional composition of Hungarian freemasonry (1868–1920), in *Acta Poloniae Historica*, 1974/30, 71–101.

HATOS, Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története* [The cursed republic. The history of collapse and revolution in 1918], Budapest, Jaffa Kiadó, 2018. (Hungarian)

HATOS, Pál: *Szabadkőművesből református püspök: Ravasz László élete* [From Freemason to a Calvinist bishop. Life of László Ravasz], Budapest, Jaffa Kiadó, 2016. (Hungarian)

KELEMEN, Elemér: *A tanító a történelem sodrában – Tanulmányok a magyar tanítóság 19-20. századi történetéből* [The teacher in the current of history – Studies from the history of Hungarian teachers in Nineteenth and Twentieth centuries], Pécs, Iskolakultúra, 2007. (Hungarian)

KOVÁCS, I. Gábor: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok*. [Elites and schools, denominations and ethnics.] Budapest, L'Harmattan, 2011.

Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény [History of Hungary in Nineteenth century. A collection of texts.], (ed.) Gábor Pajkossy, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. (Hungarian)

MÁLYUSZ, Elemér: *Magyarország története a felvilágosodás korában* [History of Hungary in the age of Enlightenment], Budapest, Osiris, 2002. (Hungarian)

MÉSZÁROS, István – NÉMETH, András – PUKÁNSZKY, Béla: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. [Introduction into the history of pedagogy and education in school.] Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

NAGY, Mária: Magyar tanító, 1911-ben [Hungarian teacher in 1911], in *Iskolakultúra*, XVI. évf., 2006/2, 33–48. (Hungarian)

NAGY, Mariann: Magyarország oktatásügye. [Education of Hungary] in *Magyarország történeti földrajza II.* [Historical geography of Hungary]. Pál Beluszky (ed.). Pécs, 2008. 123–146. (Hungarian)

PÓK, Attila (ed.): *A Huszadik Század körének történetfelfogása* [The perception of history of the circle of Twentieth Century] Budapest, Gondolat Kiadó, 1982. (Hungarian)

RAFFAY, Ernő: *Harcoló szabadkőművesség* [Fighting Freemasonry], Budapest, Kárpátia Stúdió, 2011. (Hungarian)

RAVASZ, László: *Emlékezéseim* [My memories], Budapest, Református Egyházi Zsinat Irodájának Sajtóosztálya, 1992. (Hungarian)

ROMSICS, Ignác: *Magyarország története a XX. században. Oktatás* [History of Hungary in the Twentieth century. Education], Budapest, Osiris, 2010. 41–47. (Hungarian)

VÖRÖS, Katalin: A modernizáció és a nacionalizmus keresztmetszetében: Nemzetépítési törekvések a dualizmus kori középfokú iparoktatás vonatkozásában. [In the cross-section of modernization and nationalism: Nation-building efforts in relation to secondary industrial education in the era of dualism], in *Modernizáció és nemzetállam-építés: Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon* [Modernization and building of nation-state: dilemma of homeland and/or progression in Hungary of the era of dualism], (ed.) Csibi, Norbert; Schwarczwölder, Ádám, Pécs, 2018, 237–259. (Hungarian)

Internet

STUMMER, Krisztina: A női felső kereskedelmi iskolák létrejötte és alakulása 1948-ig, [The establishment and development of women's higher commercial schools until 1948] *Ujkor.hu*, 2020, https://ujkor.hu/content/a-noi-felso-kereskedelmi-iskolak-letrejotte-es-alakulasa-1948-ig

HITTUDOMÁNYI RECENZIÓK

Tikász Ábel

MAKOTO FUJIMURA: MŰVÉSZET ÉS HIT: AZ ALKOTÁS TEOLÓGIÁJA

„Isten a legfőbb szépség”[1] – írja Augustinus a Vallomásokban. Ez az egyszerű tézis végig jelen volt a keresztyén teológiatörténetben, azonban az igazságfókuszú és a racionális módszertanú protestáns vizsgálódásban kevéssé kapott helyet. Isten szépsége esztétikai kategória, így esztétikai vizsgálatot igényel a szépre és a művészetre egyaránt nyitott, vagy az azt gyakorló teológustól. Ilyen előzmények mellett különösen is üdvözlendő az a törekvés, amelyet Makoto Fujimura (1960–), japán-amerikai képzőművész *Az alkotás teológiája*[2] című művében tűz ki: a művészet és a hit kapcsolatának újragondolását.

Fujimura a pennsylvaniai Bucknell Egyetemen, majd a Tokiói Művészeti Egyetem hagyományos japán festészetének doktori programjában tanult. Művészi stílusát a kontemplatív művészet és az expresszionizmus fúziója egyaránt jellemzi, de mindez egyedi színt kap a hagyományos japán technikák felhasználása révén. Írói munkásságában és legutóbbi művében tájékozódási pontokat kíván mutatni, hogy miképpen lehet keresztyén világnézeti alapon a művészethez viszonyulni, annak céljait és módszereit meghatározni. Munkáját 2023-ban Kuyper-díjjal ismerték el, s főelőadója lehetett a grand rapids-i Calvin University által szervezett Kuyper Konferenciának.

Fujimura célja nem csupán a művészet teológiai értelmezése, hanem a teológia értelmezése a művészet, s különösen az alkotás szemüvegén keresztül. Maga a könyv, egészében, alkotásának ars poeticája is: az első fejezetben vall saját spirituális útjáról és művészi formálódásáról. Számára a műtermi jelenlét legalább annyira teológiai, mint esztétikai munka, ezt a természetes együtt haladást fejezi ki egész műve során.

A mű első három fejezete az alkotás szent művészetéről, az alkotóerő isteni természetéről, illetve a szépség, a kegyelem és az új teremtés összefüggéseiről szólnak. Ezek a fejezetek tartalmazzák az egész mű teológiai alapvetését. A következő négy fejezet egyfajta alkalmazás, itt szerepel két, Fujimura által is alkalmazott módszer, a nihonga japán tájképfestészet, valamint a kintsugi, amely törött teáscsésze darabok alkotássá rendezése, s a köztük lévő hely aranyfestékkel való kitöltése. Ez a módszer Fujimura számára szimbolikus, az új teremtés lényege rejlik benne, hiszen a törött darabkák az eljövendő új világ alkotóelemeivé lesznek. Az

[1] Aurelius Augustinus: *Vallomások,* Budapest, Gondolat, 1982, 313.
[2] Makoto Fujimura: *Művészet és hit: Az alkotás teológiája*, Budapest, Harmat, 2023. Molnár Illés költő fordításában jelent meg magyar nyelven 2023-ban.

általa megfogalmazott „kinstungi teológia” elismeri az ember összetört állapotát, de a töredezett valóságból megalkotott szépség Isten örömhírét is hirdeti. A kintsugi teológia mellett az ötödik fejezetben az alkotás és az ajándék összefüggéséről, a hatodik fejezetben az új teremtés végidői jelentéséről, a hetedik fejezetben a képzelőerő és a hit kapcsolatáról ír a szerző.

Az utolsó három fejezetben Lázár feltámasztásának (Jn 11) a történetén keresztül ad bibliai megalapozást, s egyben gyakorlati alkalmazást az alkotás teológiája számára. A jánosi perikópában „Jézus könnyekre fakadt” (Jn 11,35), mely Fujimura számára az alkotás teológiájának a mottója. Ezek a könnyek belehullottak a betániai földbe, s így kétezer év után is belélegezhető azok számára, akik személyes mélységében vagy felzaklatottságában járják azt a földet. Ezeknek a könnyeknek a belélegzése szüli az alkotás teológiájának második mozzanatát, amikor Mária hálából nárdusolajat önt Jézus fejére. Ez a cselekedet nem szükséges, mégis jó és szép, Jézus a nárdus illatát viszi magával a keresztre. Mária ott a betániai házban szeretetben és szeretetből alkot.

Fujimura szerint a 2000 után született generációk az Istennel kapcsolatos tapasztalataikat a természetből és a kultúrából szerzik, ezért elengedhetetlen, hogy kitárjuk a művészet ajtajait, s ne essen abba a hibába a keresztyénség, hogy „elmagyarázzuk a madaraknak az aerodinamika törvényeit.”[3] Nem ismeretek kell közölni Istenről, mert Isten előbb a szívünket szólítja meg, majd mindannyiunkat művésszé tesz. Fujimura szerint Isten teremtő szavai énekek voltak, a teremtés a szeretet költői megnyilatkozásai, az evangélium dal, a Biblia egy műalkotás, s erre az ember csak énekkel felelhet, énekkel az örökkévalóság hangjaira, amely összetört életünkön keresztül visszhangzik. Akkor tölti be küldetését az ember, ha a világteremtő ének egyik szólamává lesz és beleveti magát az Isten áradó bőségébe.

Fujimura munkája követi a reformátori hagyományt, azonban a megváltás és a megszentelődés mellett az új teremtés jelentőségét is hangsúlyozza. Dialektikus megközelítésének tételmondata, hogy az új teremtésben csak Jézus könnyein keresztül vehetünk részt. Tehát látásában a megváltás, a megszentelődés és új teremtés közös nézőpontot kap: ha a keresztet a teremtés lencséjén és a Szentlélek munkáján keresztül nézzük, megnyílik bennünk az újteremtés lehetősége. Mindez az önfeláldozás árán létrejött szépséget testesíti meg, amit Isten szeretete nyújthat a világnak. Fujimura az üdvtörténetre is az új teremtés kibontakozásaképpen tekint. Számára a bibliai narratíva egy nagy alkotás története, amelynek fókuszában Isten városának a felépítése áll, amire Isten az embert teremtette. Habár a bűn miatt

[3] Uo., 18.

ennek csak árnyképei jelentek meg a szent sátor, az első és második templom építésekor, a hívők mégis Krisztus temploma lesznek, s az új teremtésben jön el Isten városa a maga teljességében.

Fujimura művének és gondolatmenetének nagy érdeme, hogy habár az alkotásról holisztikusan gondolkodik, különbséget tesz Isten és az ember alkotása között, s kiemeli az isteni alkotás és képzelőerő más minőségét. Ezzel elkerüli azt a veszélyt, hogy Istent és embert teremtőtársaknak tekintse, és az embert vagy a művészetet bálványozza. Az írás több pontján találkozunk teológusoktól vett idézetekkel (Karl Barth, N. T. Wright), azonban ezek inkább csak mottószerűen vannak jelen, hiányoznak a történeti vagy tematikus kifejtések. Fujimura egyfajta esszéstílust választ munkájához, sok példával, illusztrációval gazdagítja írását. Ezzel segíti a teológiában nem jártas olvasókat, azonban néhány alapvető teológiai esztétikai írás fájdalmasan hiányzik munkájából. Bár Fujimura elhatárolódik a „vezetékszerelő teológiától", amely módszertanában mindig csak javít és a régit használja fel, az általa művelt újteremtés teológia mind módszertanában, mind kifejtésében néhány ponton sekélyes marad. Azonban üdvözlendő az a törekvés, hogy helyreállítja a bibliai narratíva teljességét és gazdagságát, megtisztítva a modern, leszűkítő értelmezésektől.

Fujimura munkája jó gondolatindító lehet azoknak, akik a hit és a művészet kapcsolatáról akarnak elmélkedni. A mű biztonságos kiindulási pont, hiszen semmi olyat nem állít, ami a reformátori hagyománnyal ne lenne összeegyeztethető. Inkább a kommunikáció módjában hoz újat, hiszen antimodernista alapállásával az igazságról nem mint bizonyítható ismeretről, hanem, mint a szépség és a rejtély élményéről gondolkodik. Fujimura munkájának a titka a szó és a tett egysége, hiszen írása és munkássága egyaránt hirdeti, hogy az új teremtés művészete nem elméleti, hanem nagyon is élő valóság, egy olyan teológiai cselekvés, amelyben a szépség és a kegyelem összetartozik.

BIBLIOGRÁFIA

AUGUSTINUS, Aurelius: *Vallomások,* Budapest, Gondolat, 1982.

FUJIMURA, Makoto: *Művészet és hit: Az alkotás teológiája*, Budapest, Harmat, 2023.

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI RECENZIÓK

Mátyás Anna Réka

„Kínának jogában áll Magyarországot egyedül is megvédenie”

Biheguan Zhuren: *Új korszak. A világ, amit Kína diktál.* Fordította, a jegyzeteket készítette, a záró tanulmányt írta: Tokaji Zsolt. Budapest, Multiverzum Kiadó, 2024, 248 oldal.

ISBN 978-615-6662-06-4

Az először 1908-ban megjelent, húszfejezetes *Új korszak* (*Xin jiyuan* 新紀元)[1] formailag és nyelvezetét tekintve még klasszikus kínai nyelvű alkotásnak tekinthető. Klasszikus kínai művek fordításaival – különösen az eredetiből magyarra ültetett alkotásokkal – az utóbbi évtizedekben egyáltalán nem vagyunk elkényeztetve. A kínai császárkor utolsó évtizedében íródott regények közül az elmúlt harmincöt évben újat nem olvashattunk magyarul, hiszen e korszak regényirodalmát az irodalomtörténeti kánon által legkiválóbbnak tartott négy mű közül csak kettő képviselte: Zeng Pu 曾朴 (1872–1935) 1904-ben megjelent *Virág a bűn tengerében* (*Nie hai hua* 孽海花)[2] és Liu E 劉鶚 (1857–1909) 1907-ben megjelent *Lao Can kóborlásai* (*Lao Can youji* 老殘游記) című regénye.[3]

Az *Új korszak* fordítója, Tokaji Zsolt, aki jelenleg jószerivel az egyetlen – de remélhetőleg nem az utolsó – olyan sinológus, aki időről-időre klasszikus kínai nyelvű szépirodalmi művek fordításával is jelentkezik. Tokaji a klasszikus kínai írásbeliség mindegyik formájának – *guwen* 古文, *wenyan* 文言 és *baihua* 白話[4] – szakavatott ismerője, aki az elmúlt mintegy három évtizedben több tucat klasszikus kínai művet fordított és jelentetett meg magyarul.

Jelen fordítása igazi filológiai bravúr, már csak azért is, mert ennek a regénynek semmilyen más idegen nyelvű fordítása nem ismert, sőt a kínai filológusok, irodalomtörténészek által elemzett, értelmezett és jegyzetelt, netán kritikai kiadása sem létezik. Tokaji, akinek kutatóként a magyar–kínai kapcsolattörténet korai korszakának eszmetörténeti vonatkozásai a szakterülete,

[1] A kínai *jiyuan* 紀元 kifejezés pontos jelentése az, hogy „időszámítás”, „egy korszak kezdete”. A mű címének filológiailag pontos fordítása tehát az „Új időszámítás” vagy az „Egy új korszak kezdete” lenne, amit a fordító tudása, belátása, meggyőződése és műfordítói szabadsága szerint természetesen jogosan írhatott felül.

[2] Ceng Pu: *Virág a bűn tengerében*, ford. Háy Gyula; a verseket Polonyi Péter kínaiból készült prózája alapján ford. Szerdahelyi István, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1962, 1988.

[3] Liu, O: *Öreg Can kóborlásai*, ford. és az utószót írta Polonyi Péter; a versbetéteket ford. Csongor Barnabás, Kiss Zsuzsa. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1985.

[4] A klasszikus kínai írott nyelv három változata. Az ókínainak is nevezett *guwen*ben a Kína egyesítése előtti (i. e. 221.) előtti szövegek íródtak; *wenyan* az ezt követően egészen a kínai császárság fennállásáig (1911) használt hivatalos kínai nyelv írásos változata; a *baihua* pedig a beszélt nyelvhez közelítő írott kínai nyelv, amelyben jellemzően a populáris irodalmi alkotások (drámák, színművek, regények) születtek.

első ízben alighanem most, e regény fordításával kapcsolta össze tudományos érdeklődését a műfordítói elhivatottságával. A fordítás ugyanis a kutatási témájába vágó forrásközlésnek is tekinthető, hiszen az egyetlen olyan, még a kínai császárkorban íródott szépirodalmi mű, amelyben – bármilyen meglepő is, de – Magyarország játssza a központi szerepet.

Ez a két szempont – a filológiai teljesítmény és a regény forrás jellege – önmagában is indokolhatná egy tudományos recenzió megírását, de mindezeken kívül rendkívül hasznos és értékes, Tokaji nagypublikációnak is beillő záró tanulmánya, amelyet „A tudományos-fantasztikus regény mint a nemzeti remény és történelmi igazságtétel irodalmi eszköze" címmel adott közre (215–237. o.).[5] Ez az „utószó", ami egy átlagos olvasónak talán megterhelő lehet, a szakértő közönségnek rendkívül izgalmas, hiszen a fordító-szerzőnek itt több olyan megállapítása is olvasható, amelyek önmagukban is külön-külön tanulmányt érdemelnének.

A továbbiakban elsőként a kínai regényről és annak fordításról szólnék, a recenzió második részében pedig Tokaji záró tanulmányával kapcsolatos észrevételeimet osztom meg. Az *Új korszak* története 1999-ben veszi kezdetét, amikor Kína alkotmányos monarchiaként már a világ legerősebb, leggazdagabb és technológiailag legfejlettebb országa. Lakossága egymilliárd fő, és 2,15 millió fős hadsereggel rendelkezik, amelynek létszámát a tartalékosokkal együtt hatmillió főre tudják bővíteni. A birodalom bruttó nemzeti terméke körülbelül 2300–2400 billió uncia ezüst, amely összegnek az egyharmadát a hadsereg fenntartására és fejlesztésére fordítják. A korábbi, a külföldi országok birtokba vett koncessziós területeket természetesen már mind visszavették, s ekkorra minden ország, egytől-egyig „joggal fél Kína erejétől és hatalmától, azt mondogatva, hogy már küszöbön áll a »sárga veszedelem«" (12. o.).

A kínai kormány hosszas előkészületek után úgy határoz, hogy új naptárat vezet be, amelynek origója a kínaiak, sőt az egész „sárga faj" (huang zhong 黃種) ősatyjaként tisztelt Sárga Császár születésének éve. A Sárga Császárhoz igazított időszámításra (*Huang Di jinian* 黃帝紀年) történő átállást a „rokonfajú népek országaitól" (*tongzhong zhuguo* 同種諸國) is elvárják, amelyet azonban a „fehér fajú országok"[6] (*baizhong geguo* 白種各國) barátságtalan,

[5] A regény fordításához írott tanulmány némiképp más címen és rövidített változatban az 1749 online világirodalmi magazin oldalán is megjelent, lásd Tokaji Zsolt: A sci-fi mint a nemzeti remény és történelmi igazságtétel irodalmi eszköze Kínában, Online megjelenés: *1749,* 2024. https://1749.hu/fuggo/tanulmany/a-sci-fi-mint-a-nemzeti-remeny-es-a-tortenelmi-igazsagtetel-irodalmi-eszkoze-kinaban.html (Letöltés: 2024. augusztus 10.)

[6] Az ideológiai háttérrel kapcsolatban bővebben lásd: Tokaji Zsolt: Nemzetépítés egy mitikus eredetű fajelmélettel. A Sárga Császár alakja és szerepe Zou Rong A forradalmi hadsereg című röpiratában, *Orpheus Noster* 2., 2023, 46–67.

sőt fenyegető lépésnek ítélnek, s ezért egy világbéke-konferenciát hívnak össze Hollandiában.[7] A konferenciára azonban nem kapnak meghívót Afrika fekete népességű országai, az európai országok tengerentúli gyarmatai, az érintett sárga fajú országok, az amerikai kontinensen és Ausztráliában, az egykor kivándorolt kínai munkások leszármazottai alapította két ország, valamint Magyarország (Xiongyelüguo 匈耶律國). Magyarországnak a konferenciáról történő kirekesztésének okáról a következőket tudhatjuk meg:

> […] egyedüliként maradt ki az európai országok közül, pedig azokkal már jó ideje elkeveredett, s fokozatosan európaivá vált. A többi fehér fajú európai ország is már régóta magukkal egyenlőnek és azonosnak tekintette. Ám most, amiért ők a hunok leszármazottai, szándékosan kizárták őket az európai nemzetek konferenciájáról […] (13. o.).

A fehér fajú országok a konferencián tíz pontból álló egyezményben állapodnak meg, amely gyakorlatilag egy, minden részletében a sárga fajúakkal szembeni diszkriminációt és kirekesztést megfogalmazó bojkott. Az egyezmény pontjai között szerepel, a sárga fajúaknak a fehér fajú országokba történő beutazásának korlátozása; a fehér faj találmányainak és szabadalmainak sárga fajú országok számára történő átadásának tilalma; egy fehér fajú katonai szövetség létrehozása; a sárga fajú országok elleni kémtevékenység erősítése stb. Mindebből tehát Magyarországot hátrányosan kirekesztették. Csakhogy Magyarország nem csupán a fehér fajú országok világbéke-konferenciájára nem kapott meghívót, de a magyar király a kínai császár ediktumát sem kapta kézhez, amelyben a sárga fajú országokhoz hasonlóan felkérték volna, hogy térjenek át a Sárga Császár naptárra.

[7] A kínai regény eredeti szövegéből származó és a recenzióban megjelenített kínai nevek és kifejezések írott kínai formáját a regény elektronikus kiadásának felhasználásával tudtam azonosítani. Lásd Biheguan Zhuren 碧荷館主人 1908. *Xin jiyuan* 新紀元 [„Új időszámítás”]. Elektronikus kiadás: *Chinese Text Project*, 1908, https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=244633&remap=gb (utolsó hozzáférés: 2024. 08. 22.).

A regény szerint „Magyarország területe viszonylag kicsi, hadereje csekély”, továbbá:

> […] népessége a sárga fajú hun leszármazottakon kívül egyharmad arányban fehér fajú. A nyugati naptár szerint Magyarország 1950-ben elszakadt Ausztriától és függetlenné vált. Az Aranybullát (*Jinniu xianzhang* 金牛憲章)[8] némiképp átdolgozták, amely most már kimondja, hogy az ország teljes területén élő fehér fajúak szavazati joggal rendelkeznek, így a fehérek a központi törvényhozásban is egyharmad arányban képviseltetik magukat […] (16. o.).

Az európai kirekesztés kezelésének mikéntje miatt a kisebbségben lévő fehér fajú magyarok elégedetlensége polgárháborús állapotokat idéz elő az ország fővárosában, Pesten (Biside 彼斯得). Az európai, fehér fajú országok diplomáciai úton, törvények kikényszerítésével igyekeznek megvédeni a fehér fajú magyarságot. Mindezt a magyar király, Wesselényi (Weihalin 威哈林) az ország belügyeibe történő beavatkozásként értelmezi, és határozottan visszautasít minden ilyen próbálkozást. Amikor a zavargások leveréséhez és a törvényes rend visszaállításához a király engedélyezi a hadsereg bevetését, az európai országok készek katonai segítséget nyújtani a magyarság fehér fajú részének. Az európai országok hadseregei által körbezárt Magyarország királya katonai segítségért fordul Kína nagy császárához. A kínai császár hosszas megfontolást követően, a kínai kormány és birodalmi gyűlés jóváhagyásával útnak indítja a világ leghatalmasabb és legerősebb flottáját, és vállalva egy világméretű fegyveres konfliktus veszélyét kész katonai segítséget nyújtani Magyarországnak. A regény negyedik fejezetétől kezdve ennek a világméretű háborúnak az eseményeit követhetjük nyomon, amely Kína és a vele szövetséges sárga fajú országok és Európa fehér fajú országai, valamint az Egyesült Államok között zajlik leginkább a Dél-kínai-tengeren, illetve léghajóflották összecsapásaira kerül sor Bombaynél és a Szuezi-csatornánál.

A történet Kína győzelmével zárul, és a békekonferencián egy, tizenkét pontos békeszerződést, a bokszer-jegyzőkönyvvel feltűnő hasonlóságot mutató, afféle békediktátum aláírását kényszeríti ki a fehér fajú országoktól. A szerződés első cikkelye kimondja, hogy „valamennyi nyugati ország elismeri, hogy Kínának jogában áll Magyarországot egyedül is

[8] Az Aranybulla több korabeli kínai műben is előforduló fordítása egy igazi leiterjakab, amely az angol nyelvű forrás félreértelmezéséből ered. Így született az angol *Golden Bulla* vagy *Golden Bull* kifejezésből a kínai *jin niu* 金牛, vagyis „arany bivaly”.

megvédenie” (208. o.). A további cikkelyekben a háborús jóvátételek összegét és megfizetésének módját, Kína tengerentúli kereskedelmi jogait tisztázzák, valamint a hetedik cikkely szerint: „[a] kínaiak számára engedélyeztetik, hogy Európában és Amerikában, vagy bármely más, szabadon választott országban éljenek, és terjeszthessék Konfuciusz tanításait” (209. o.).

A regény tudományos-fantasztikus jellege nem csak abból adódik, hogy az ismeretlen szerző a kilencven évvel későbbi jövőbe helyezte a történetét, hanem elsősorban a világháború megvívásához használt „csodafegyverek” leírásai teszik a művet a kínai SF-irodalom egyik korai előfutárává. A radarszerű eszközök, detektorok, a könnyűbúvár-öltözék, a naptükör-fegyver, a vízbontó folyadék, a zöldgáz-ágyú, radioaktív por stb. sokáig meseszerűvé tették a történetet, mígnem 2018-ban egy kínai kutató, Jia Liyuan 賈立元 tanulmányában feltárta a regényben leírt fegyvereknek a forrásait.[9] Jia bebizonyította, hogy az ismeretlen szerző által bemutatott technikai újdonságok és fegyverek mind-mind az olyan korabeli kínai lapokban, mint a *Dongfang zazhi* 東方雜誌, a *Wanguo gongbao* 萬國公報, a *Xinmin congbao* 新民叢報, a *Zhengyi tongbao* 政藝通報 stb. olvasható nyugati találmányokon alapultak. Sajnos egyelőre kevés a regényhez kapcsolódó ilyen kutatás.

A magyar fordító egyik érdeme, hogy a regény magyar vonatkozásának forrását sikerült feltárnia, ami nem más, mint Liang Qichao 梁啓超 (1873–1929) 1902-ben, Kossuth Lajosról írt életrajza, a „Kossuth – egy magyar hazafi életrajza” (*Xiongjiali aiguo zhe Gesushi zhuan* 匈加利愛國者噶蘇士傳).

Tokaji a záró tanulmányában hangsúlyozza, hogy „[a] regény tudományos vizsgálata alig néhány évtizedes múltra tekint vissza, és Kínában éppúgy, mint a Kínán kívül elsősorban, mint tudományos-fantasztikus művet vizsgálják, a kutatások leginkább annak társadalmi és technikai, technológiai jövőképére fókuszálnak” (232. o.). A keletkezése után több évtizeden át igen népszerű mű hosszú időre elfeledetté vált. Az első, 1908-as megjelenését követően 1933-ig nem kevesebb mint nyolc alkalommal adták ki.[10] A legkorábbi kiadások után azonban először csak 1989-ben jelent meg, amikor is helyet kapott az újkori kínai regények gyűjteményében. Érdemben egészen eddig még csak említésre sem került a legjelentősebb,

[9] Jia, Liyuan: „Soul-stealing Sand”: War and Time in Xin jiyuan [The New Era], Edited and translated by Nathaniel Isaacson. *Science Fiction Studies*, 45/1 (March), 2018, 1–23.
[10] Yeh, Catherine Vance: *The Chinese Political Novel: Migration of a World Genre*, Cambridge–London, Harvard University Asia Center, 2015, 133 (36. lábjegyzet.). Jing Tsu szerint a regény nyolc kiadása 1936 előtt történt, lásd Tsu, Jing: *Failure, Nationalism, and Literature: The Making of Modern Chinese Identity*, 1895–1937. Stanford, Stanford University Press, 2005, 95.

legrelevánsabb irodalomtörténeti leírásokban, sem kínaiul, sem más nyugati nyelven. Az egyik legkorábbi említése angolul David Der-wei Wang nevéhez fűződik, aki az 1997-ben megjelent, a kései Qing-kori regényeket bemutató monográfiájában a művet *New Era* címen – más, hasonló zsánerű regényekkel együtt – olyan műként jellemzi, amelynek apokaliptikus víziója „a nacionalizmus és az öntudat dialektusának új prototípusát kínálja".[11] Egy későbbi részben viszonylag hosszan és részletesen a tartalmát is összefoglalja.[12] 2001-ben, a Victor H. Mair szerkesztette, máig mértékadó *The Columbia History of Chinese Literature* című kötetben a kései Qing-korszak regényei között csak a címe (*New Era*) kerül említésre azon művek sorában, amelyekben „a kínaiak hadviselést folytatnak a külföldiekkel, akiket rendre legyőznek".[13] Tsu Jing a modern kínai nemzeti identitás kialakulását vizsgáló, 2005-ös monográfiájában *New Century* címen mutatja be a regényt és fordít belőle rövid részleteket.[14] Catherine Vance Yeh a 2015-ben megjelent, a kínai politikai regényeket elemző monográfiájában *New Epoch*, illetve *The new century* címen hivatkozik a regényre.[15] A kínai SF-irodalom iránt megélénkült érdeklődésnek köszönhetően az elmúlt másfél-két évtizedben egyre több tudományos kutatás vonta vizsgálati körébe a *Xin jiyuan*t mind Kínában, mind Kínán kívül.[16]

Magyarul azonban furcsa módon nem nagyon került említésre, érintettségünk ellenére sem ismertük ezt a regényt. Példának okáért a *Galaktika* folyóirat 2008-ban megjelent 10. *MetaGalaktika* kiadványát a kínai tudományos-fantasztikus irodalom bemutatásának szentelte, amelyben a magyarra fordított elbeszélések és regényrészletek között a kínai SF-irodalom rövid történetét is összefoglalta a folyóirat irodalmi szerkesztője, Németh Attila. A témának

[11] „[O]ffer new prototype for the dialect of nationalism and self-consciousness". Wang, David Der-wei: *Fin-de-siècle Splendor. Repressed Modernities of Late Qing Fiction*, 1849–1911. Stanford, Stanford University Press, 1997, 258. David Der-wei Wang, mint a késő Qing-kori irodalom szakértője írta a „Late-Ch'ing Literature" szócikket a William H. Nienhauser szerkesztette *The Indiana Companion to Traditional Chinese Literature* enciklopédia 2. kötetébe is, ahol mindösszesen annyit ír a regényről, hogy „Kína 2000-ben nagyhatalmává válik, miután világháborút indított Európa nemzetei ellen," („China emerges as the superpower of the year 2000 after launching a world war against the nations of Europe."), lásd Wang, David Der-wei: Late-Ch'ing fiction, Nienhauser, William H. (ed.) *The Indiana Companion to Traditional Chinese Literature*. Vol. 2. Taipei, SMC Publishing, 1998, 80.

[12] Wang: *Fin-de-siècle Splendor*. 306–309.

[13] Doleželová-Velingerová, Milena: Fiction from the End of the Empire to the Beginning of the Republic (1897–1916), (Ed.) Mair, Victor H. *The Columbia History of Chinese Literature*. New York, Columbia University Press, 2001, 721–722.

[14] Tsu: *Failure, Nationalism, and Literature*. 93–95.

[15] Yeh: *The Chinese Political Novel*. 257, 359.

[16] Lásd pl. Aloisio, Loïc: A Response to an 'Alien Invasion': The Rise of Chinese Science Fiction, *Ming Qing Studies*, 2019, 11–28., Andolfatto, Lorenzo: Futures Enmired in History: Chun Fan's *Weilai shijie* (1907), Biheguan Zhuren's *Xin jiyuan* (1908) and the Limits of Looking Backward, *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews* (*CLEAR*) Vol. 40, December 2018, 107–124., Huang, Yingying: Expo Fantasies: Time, Space, and the Transnational Vision in Three Late Qing Texts, *Modern Chinese Literature and Culture*. Vol. 30, No. 2 (FALL), 2018, 173–215., Wang, David Der-wei – Leung, Angela Ki Che – Zhang, Yinde (szerk.): *Utopia and Utopianism in the Contemporary Chinese Context, Texts, Ideas, Spaces*, Hong Kong, Hong Kong University Press, 2020.

magyarul máig ez az egyetlen összefoglalója, de ebben az írásban nem szerepel, említésre sem kerül a *Xin jiyuan*.[17]

Magyar nyelven a regény első említése alighanem Major Kornélia nevéhez fűződik, aki az egyik, 2013-ban megjelent írásában három korai kínai tudományos-fantasztikus regényt mutat be és elemez röviden.[18] Liang Qichao 1902-ben megjelent, *Az új Kínai jövője* (*Xin zhongguo weilai ji* 新中國未來記) és Lu Shi'e 陸士諤 (1878–1944) 1910-es *Új Kína* (*Xin Zhongguo* 新中國) mellett az *Új kor* címen a *Xin jiyuan* a harmadik regény. Major részletekbe menően mutatja be a regény történetét, de furcsa módon említést sem tesz arról, hogy a történetben Magyarország és magyarok bármilyen szerepet játszanának. Major szerint

> [a] konfliktust Kína terjeszkedése okozza: a sárga fajok lakta területeken 2000-től mindenütt be akarja vezet(tet)ni a kínai időszámítást, a Sárga Császár naptárát. Ez sérti a fehérek érdekeit, atrocitások érik a sárga faj Nyugaton élő képviselőit, akik Kínához fordulnak védelemért. A császár úgy dönt, hogy hadsereget küld a megsegítésükre…[19]

A cikk szerzőjének ugyan kiváló megállapításai vannak a *Xin jiyuan*nal kapcsolatban, de sajnálatos módon nem derül ki belőle a számunkra érdekes kultúrtörténeti kapcsolódás. Major többször említi azt a kínai és a nemzetközi szakirodalomban is elterjedt vélekedést, hogy a regény, Liang Qichao 1902-es művéhez hasonlóan befejezetlen, Tokaji azonban a záró tanulmányában nem tesz erről említést. A regény azzal a mondattal végződik, hogy „[r]egényem olvasóinak természetesen tudniuk kell, hogyan alakul a történet, s majd ha időm engedi, ígérem, nekiülök újra és megírom azt is" (212. o.). Az olvasó hiányérzete ugyan érthető lehet, szerző azonban itt inkább csak egy folytatás, egy második kötet megírását sejteti, nem pedig újabb fejezeteket ígér, így pedig a regény befejezettnek tekinthető.

[17] Németh Attila: Tudomány és fantasztikum Ázsia szívéből, *MetaGalaktika* 10, 2008, 42–47.
[18] Major Kornélia: Valóra vált álom? A jelen mint jövő három kínai tudományos-fantasztikus regényben, *Szépirodalmi Figyelő*, XII. évf., 2013/2, 40–51.
[19] Major: *Valóra vált álom?* 46–47.

A mű újabb említésével magyar nyelven, amelyből már az is kiderül, hogy Magyarország is szerepet játszik a történetben, egy kínai kutató, Shu Sunle 舒孫樂 2019-ben, angolból fordított cikkének bevezetőjében találkozunk.[20] Shu ebben a tanulmányában a kínai akadémia hivatalos álláspontját foglalja össze a magyarság eredetével kapcsolatban. A szerző cikke legelején, mintegy a magyarok, Magyarország egyik korai kínai nyelvű említését illusztrálandó röviden, összesen húsz sorban összefoglalja a regény tartalmát, amely itt, ebben a magyar fordításban „Új Korszak" címen szerepel.[21]

Tokaji Zsolt a tőle megszokott magas színvonalon, szakértő módon tolmácsolja a kínai regényt, a magyar szöveg elejétől a végig gördülékeny, választékos, élvezetes stílusú fordítás. A legnagyobb filológiai kihívást minden bizonnyal a külföldi nevek kínai átírásból történő visszaállítása jelenthette, amire a fordító maga is tesz utalást (232. o.). A feladat nehézségét érzékelendő példa, hogy amennyiben a fordítónak a magyar részekre vonatkozó forrást nem sikerült volna azonosítania, akkor a magyar király, kínaiul Weihalin 威哈林 nevéből aligha sikerült volna a Wesselényi nevet felfejteni. Az egyéb források hiányában csak kísérlet és javaslat lehet példának okáért az angol tengernagy Lusan 魯森 Rosenként történő fordítása, vagy a német flottaparancsnok Xianli 显利 Heinrichként történő azonosítása. Ilyen bizonytalan, de leleményes megfeleltetések továbbá a belga Suotuo 梭陁 = Schott, az orosz Makexuefu 麻克雪夫 = Makasev, az amerikai Maiqilian 麦其连 = Maclean, a francia Munina 木尼那 = Muniain, az egyiptomi Juluoshi 居羅士 = Kürosz stb. nevek is.

Filológiai szempontból kevesebb kihívást jelent, sokkal inkább fordítói dilemmát vethet fel az egyes országok neveinek fordítása. A regény szerzője szemmel láthatóan néhány európai ország esetében tudatosan nem azt az elnevezését használja, mint ami a korban elterjedt volt. Így például Hollandia Helaiguo 何來國, Ausztria pedig 惡國 Eguo néven szerepel. Érdekes problémát vet fel Németország és Franciaország megnevezése is, hiszen ezt a két országot a szerző majd minden esetben „Du-Fu két ország" (Du-Fu liang guo 獨弗兩國) formában használta, amelyet a fordító leleményes módon „Német–Francia Dualista Monarchia" formában fordít, bár nem teljesen meggyőző, hogy az ismeretlen kínai szerző is ezt értette

[20] Sun Lö-szu [Shu Sunle 舒孙乐]: „A kínai akadémiai közösség gondolatai a magyarok származásáról és vándorlásáról". *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban*, Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019, 230–244. A *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban* című reprezentatív tanulmánykötetben sajnálatos módon sok helyen zavarón szakszerűtlenül fordított cikk szerzőjének nevét sem sikerült pontos átírásban megadni. Több helyen is, következetesen a Sun Lö-szu forma szerepel, aki valójában Su Szun-lö (Shu Sunle 舒孙乐) a Pekingi Idegen Nyelvű Egyetem docense, Csáth Géza, Márai Sándor, Szabó Magda stb. kínai műfordítója.

[21] Sun [sic!]: *Magyarország és Kína*, 230–231.

alatta. E problémakörbe tartozik magának Magyarországnak az elnevezése is, hiszen kínaiul csak ebben a regényben fordul elő a Xiongyelü 匈耶律 alak. Kérdést vethet fel, hogy nem lett volna-e szerencsésebb például Hungária, Hunnia formában fordítani, és így érzékeltetni a kínaiak által is vélelmezett hun–magyar rokonságot. Természetesen a „Magyarország”-ként történő fordítás is teljes mértékben érthető és indokolható.

Tokaji Zsolt a záró tanulmányában minden szükséges információval ellátja az érdeklődő olvasókat a regény keletkezéstörténetével, történelmi, ideológiai és irodalomtörténeti hátterével, vonatkozásával kapcsolatban. A 19. század végi 20. század eleji kínai történelem ismertetése után bemutatja a korszak ideológia jellemzőit. Ehhez elsősorban a 2023-ban megjelent, igen színvonalas és hiánypótló tanulmányára támaszkodik, amelyben a kínai fajelmélet kialakulását és sajátosságát, valamint a mitikus Sárga Császár nemzetalapító őssé emelésének mikéntjét vizsgálta.[22]

A tanulmány legizgalmasabb és tudományos szempontból talán legértékesebb része az, amelyben a szerző a kínaiaknak a magyarokra, Magyarországra vonatkozó ismereteit tárgyalja. Mondhatni több mint egy évszázados vitára ad okot az, hogy a kínai forrásokban az ázsiai hunok, a xiongnu-k 匈奴 nevét ugyanazzal a *xiong* 匈 írásjeggyel írják, mint amelyet Magyarország elnevezésére (Xiongyali 匈牙利) máig is használnak. A regény ismeretlen szerzőjének is a korabeli kínai köztudatban élő xiongnu–hun–magyar rokonság elmélete adta az ötletet a történet konfliktusának indításához. Tokaji a magyarokra vonatkozó korai kínai nyelvű források ismertetését követően azt állítja, hogy a magyarokat és a magyar történelmet jól ismerő, porosz származású protestáns misszionárius, Karl Friedrich August Gützlaff (1803–1851) volt az, aki 1844-ben, a kínaiul írott világleírásában, „A tízezer ország földjeinek teljes gyűjteménye” (*Wanguo dili quanji* 萬國地理全集) címet viselő művében először használta Magyarország és a magyarok nevének kínai átírására a *xiong* írásjegyet.[23] Ezt a jelentős megállapítását remélhetőleg a szerző egy önálló tanulmányban is bizonyítja és publikálja majd, hiszen ezzel egyszer és mindenkorra bebizonyosodna, hogy a kínai forrásokra hivatkozott hun–magyar rokonság elmélete tőlünk, magyaroktól került el Kínába, nem pedig az ezeréves kínai történeti emlékezet megőrizte bizonyosság.

[22] Tokaji Zsolt: Nemzetépítés egy mitikus eredetű fajelmélettel. A Sárga Császár alakja és szerepe Zou Rong A forradalmi hadsereg című röpiratában, *Orpheus Noster* 2., 2023, 46–67.
[23] A recenzált mű: 228–229.

A záró tanulmányba tett másik érdekes felvetés, hogy az ismeretlen, a Biheguan Zhuren (碧荷館主人), vagyis „Jáspis-zöld Lótusz-fogadó Gazdája” írói álnevet használó szerző nem más, mint a korszak egyik legjelentősebb reform-gondolkodója, a már említett Liang Qichao. Liang szerzősége mellett csakugyan több, meggyőző érvet is felsorakoztat a szerző, de mint maga is megállapítja „ezt […] teljes bizonyossággal csak további filológiai kutatások igazolhatnák” (232. o.).

A regény megjelentetése kapcsán dicséret illeti a fiatal Multiverzum Kiadó munkatársait is, akik a „Retrofuturista Könyvek” című sorozatuk harmadik köteteként adták közre az *Új korszak*ot, megtörve ezzel azt a mára meggyökeresedett vélekedést, hogy a 20. század elején csak nyugaton, nyugati nyelveken létezett SF-irodalom. Figyelemre és elismerésre méltó továbbá a regény fejezeteihez tartozó húsz illusztráció is, amelyeket az egyébiránt képzőművészeti előképzettséggel is rendelkező fordító mesterséges intelligencián alapuló képkészítővel maga hozott létre. Az illusztrációk a leginkább az egykori Verne-regények egésztáblás rézmetszetes illusztrációt idéző stílusukkal még élvezetesebbé és értékesebbé teszik a regény magyar fordítását.

Bár felettébb örvendetes, hogy a klasszikus kínaiból magyar nyelvre ültetett fordításirodalmunk egy ilyen, több szempontból is kuriózumnak számító regénnyel gazdagodott, mégsem állom meg, hogy ne adjak hangot abbéli reményemnek, hogy még a nem túl távoli jövőben további hasonló zsánerű, vagy akár más tematikájú, de klasszikus kínai művek fordításával is találkozhatunk majd, mivel ezek a munkák nemcsak az irodalomtörténetnek, hanem az eszmetörténeti és művelődéstörténeti kutatásoknak is értékes forrásai lehetnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALOISIO, Loïc: A Response to an ‘Alien Invasion’: The Rise of Chinese Science Fiction, *Ming Qing Studies,* 2019, 11–28.

ANDOLFATTO, Lorenzo: Futures Enmired in History: Chun Fan’s *Weilai shijie* (1907), Biheguan Zhuren’s *Xin jiyuan* (1908) and the Limits of Looking Backward, *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews* (*CLEAR*) Vol. 40, December 2018, 107–124.

BIHEGUAN Zhuren 碧荷館主人, *Xin jiyuan* 新紀元 [„Új időszámítás”], 1908. Elektronikus kiadás: *Chinese Text Project* https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=244633&remap=gb (utolsó hozzáférés: 2024. 03. 22.).

CENG Pu: *Virág a bűn tengerében*, ford. Háy Gyula; a verseket Polonyi Péter kínaiból készült prózája alapján ford. Szerdahelyi István, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1962, 1988.

DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena: Fiction from the End of the Empire to the Beginning of the Republic (1897–1916), (Ed.) Mair, Victor H. *The Columbia History of Chinese Literature*. New York, Columbia University Press, 2001, 697–731.

HUANG, Yingying. Expo Fantasies: Time, Space, and the Transnational Vision in Three Late Qing Texts, *Modern Chinese Literature and Culture*. Vol. 30, No. 2 (FALL), 2018, 173–215.

JIA, Liyuan: „Soul-stealing Sand": War and Time in Xin jiyuan [The New Era], Edited and translated by Nathaniel Isaacson. *Science Fiction Studies*, 45/1 (March), 2018, 1–23.

LIU O: *Öreg Can kóborlásai*, ford. és az utószót írta Polonyi Péter; a versbetéteket ford. Csongor Barnabás, Kiss Zsuzsa. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1985.

MAJOR Kornélia: Valóra vált álom? A jelen mint jövő három kínai tudományos-fantasztikus regényben, *Szépirodalmi Figyelő* 2013/2, 40–51.

NÉMETH Attila: Tudomány és fantasztikum Ázsia szívéből, *MetaGalaktika* 10, 2008, 42–47.

SUN Lö-szu [Shu Sunle 舒孙乐]: A kínai akadémiai közösség gondolatai a magyarok származásáról és vándorlásáról, *Magyarország és Kína: 70 éves kapcsolat a változó világban*, Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019, 230–244.

TOKAJI Zsolt: Nemzetépítés egy mitikus eredetű fajelmélettel. A Sárga Császár alakja és szerepe Zou Rong *A forradalmi hadsereg* című röpiratában, *Orpheus Noster* 2. 2023, 46–67.

TOKAJI Zsolt: A sci-fi mint a nemzeti remény és történelmi igazságtétel irodalmi eszköze Kínában, Online megjelenés: *1749*, 2024. https://1749.hu/fuggo/tanulmany/a-sci-fi-mint-a-nemzeti-remeny-es-a-tortenelmi-igazsagtetel-irodalmi-eszkoze-kinaban.html

TSU, Jing: *Failure, Nationalism, and Literature: The Making of Modern Chinese Identity*, 1895–1937, Stanford, Stanford University Press, 2005.

WANG, David Der-wei: *Fin-de-siècle Splendor, Repressed Modernities of Late Qing Fiction, 1849–1911*, Stanford, Stanford University Press, 1997.

WANG, David Der-wei: Late-Ch'ing fiction, Nienhauser, William H. (ed.) *The Indiana Companion to Traditional Chinese Literature*, Vol. 2. Taipei, SMC Publishing, 1998, 76–84.

WANG, David Der-wei – LEUNG, Angela Ki Che – ZHANG, Yinde (szerk.): *Utopia and Utopianism in the Contemporary Chinese Context, Texts, Ideas, Spaces*, Hong Kong, Hong Kong University Press, 2020.

YEH, Catherine Vance, *The Chinese Political Novel: Migration of a World Genre*, Cambridge–London, Harvard University Asia Center, 2015.

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ESSZÉK

Purcsi Adrienn

HISTORICAL ESSAY ON THE NATIONALITY POLITICS AND THE REVISION APPEARING IN THE SPIRIT OF ST. STEPHEN'S IDEA OF THE STATE

This article is a mirror translation of a previously published article. In our opinion, its appearance is essential in terms of the importance of the topic. Furthermore, this essay is a summary of our previously published publications. In our essay, we try to answer the questions formulated above. First of all, it is important to clarify how and why this idea of the state appears? Perhaps this is the easiest to answer. Called to life by the Peace Treaty of Trianon, the proclamation of the principles of the idea was also a kind of instinctive social reaction to the emerging insecurity in the country, which was later adopted by the Christian-conservative political elite of the Horthy era. St. Stephen's idea of the state considers the Empire of St. Stephen and his policy as an example, the return to which was the ultimate goal in post-Trianon Hungary. Fortunately, we don't have to search for a definition for a very long time since Prime Minister Pál Teleki[1] perfectly formulated the essence of the concept: "This is the state ideal of understanding the peoples, the correct and sane leadership of the peoples in this area, so it is the state ideal of the Danube basin. It organizes all people living here into a common life, a unified way of life, and joint aspirations."[2]

St. Stephen's concept of the state contains two important, interrelated public issues and offers solutions to them. One is revision and the other is the question of nationality. Emphasizing these is essential when examining the concept. Knowing the above, it can be very simply concluded that the ultimate and only goal of the revisionist policy appearing in the spirit of St. Stephen's ideal of state is the restoration of St. Stephen's Empire, while minor differences can be observed in its implementation and the way it is carried out. But there is another important feature behind the idea of restoring the Empire and it is none other than the minority issue. In previous research, this was not given a prominent role, although it is by no means negligible, because the concept formulates how it should have been before, and also defines how the nationalities should be treated at the time when the separated parts of the country are reunited.

[1] Pál Teleki (1879-1941) Hungarian politician. Prime Minister of the Kingdom of Hungary from 1920 to 1921 and from 1939 to 1941.
[2] Gróf Teleki Pál: *Magyar nemzetiségi politika [Hungarian nationality politics],* Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt. nyomdája, 1940, 3–4.

According to the representatives of the state idea, the reason for the Trianon case was that the country had deviated from the path marked by St. Stephen, and this was also true for nationality politics. Therefore, the quickest solution would be for the country to start treating its nationalities as it did in the time of St. Stephen. But what exactly does that mean? István Bethlen put it as follows: "The conscious settlement of foreign ethnic elements in Hungary began already in the time of St. Stephen and sometimes at a faster and sometimes at a slower pace, but it continued uninterrupted for 800 years, until the first half of the last century, until the Hungarian Risorgimento."[3] He also pointed out that later in the reform era, the Hungarian government had to rein in the nationalities that had awakened to national consciousness, and he blamed the Habsburg Empire for the forced resettlement after the Turks, because it served to weaken the Hungarian nation, unlike St. Stephen, who, as Bethlen puts it, settled foreign nationalities absolutely consciously and was guided by the intention to improve, "so that the seeds of Western Christian culture could be sown in the ranks of the people of the steppes who had been brought up in Asian culture, so that new branches of occupation could be introduced, without which a civilized country could not exist and so that the one-sided military qualities of our people could be replaced."[4] According to this, the territory of Hungary cannot be limited to areas inhabited by Hungarians, but must include all the peoples of the Carpathian Basin, and only the Hungarian people are qualified to lead it.

Overall, in our opinion, the important government political figures whose thinking was permeated by the idea of the state, such as Pál Teleki and István Bethlen, all agreed that a return to medieval Hungarian nationality politics was the only right way, and that the nationality policy of the following eras did not take the relationship between the Hungarians and the nationalities in the right direction because it only sharpened the contrasts. The concept does not end here, as this was not the only element of nationality politics that should be pursued by the leadership, but the restoration of the borders and the leading role of the Hungarians who have held the empire together since St. Stephen and led the peoples living here should also be part of it. They advocated for a federalist cooperation, as this is the only way this area could prosper. We need the nationalities that have ended up across the border want to rejoin the motherland. In addition to all these highlighted and sometimes polarized points, of course differences can also be observed in the theories of different political personalities, for example in terms of putting these ideas into practice. Still, the common and particularly important elements of the idea of the state

[3] Gróf Bethlen István: Szent István napján [On St Stephen's Day]: *Pesti Napló*, LXXXIX. évf., 1938/165, 1938. augusztus 20., 1–2.
[4] Ibid.

are those highlighted above. It is also important to emphasize that all of this could have worked very well in theory, and as a result, the politicians set extremely ambitious goals. However, the implementation of this policy is a very complex task, which was made difficult by various factors, such as the nationalities in the annexed areas having been attuned against the Hungarians.

Nevertheless, despite all these difficulties, questions and problems, St. Stephen's idea of the state occupies an important place in the political thinking of the Horthy era, since this was the ideal of the state represented by government thinking.

REFERENCES

BETHLEN István, gróf [count]: Szent István napján [On St Stepehen's Day], *Pesti Napló*, LXXXIX. évf., 1938/165, 1938. augusztus 20., 1–2.

TELEKI Pál, gróf [count]: *Magyar nemzetiségi politika [Hungarian nationality politics]*, Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt. nyomdája, 1940. 3–4.

ABSZTRAKTOK

HITTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Dominiák Zsolt

PROTESTÁNS VÁLASZKÍSÉRLETEK A SEBZETT KOLLEKTÍV IDENTITÁSRA KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN

Tanulmányomban elsőként Máté-Tóth András sebzett kollektív identitás koncepcióját szeretném bemutatni, mint egy olyan megközelítést, ami különös figyelmet szentel a kelet-közép-európai régió történelmi kontextusának hatására a társadalmi és egyéni identitásunk formálódásában. A koncepcióval kapcsolatos vizsgálódások kitérnek a vallásosság témájára is, amelyből a sebzettség és a szekuritizáció (biztonságosítás) fogalmait szeretném itt kiemelni. Ezt követően e két fogalom mentén két protestáns teológus munkásságának vázlatos ismertetésére vállalkozom, a témához kapcsolódó hangsúlyok kiemelésével, egyfajta válaszkísérletként a sebzett kollektív identitás problematikájára. Egyikük Miroslav Volf, aki a kommunista Jugoszláviában elszenvedett vallatások nyomán fordult a helyes emlékezés és kiengesztelődés témája felé. Másikuk Helmut Weiβ, aki erdélyi születésűként 1944-ben kényszerült elmenekülni hazájából, és fogalmazta meg lelkigondozói koncepciójának lényegét, mint a létbizonyosság megerősítését.

Kulcsszavak: sebzett kollektív identitás, Kelet-Közép Európa, emlékezés, kiengesztelődés, létbizonyosság

Keskeny Dávid

NÉHÁNY GONDOLAT AZ EGYHÁZI ADÓRÓL

A tanulmány általános elemzést nyújt az egyházi adózás történeti és jogi vonatkozásairól Magyarországon, különös tekintettel a jelenlegi gazdasági és társadalmi körülményekre. A szerző bemutatja az egyházi adózás jelenlegi törvényi kereteit, beleértve a Katolikus Egyház egyházi törvénykönyvének (Codex Iuris Canonici) vonatkozó részeit, valamint a történelmi egyházak gazdasági működését. A tanulmány különféle települési gyakorlatokat is vizsgál, melyek rávilágítanak arra, hogyan alkalmazzák az egyes közösségek az egyházi hozzájárulást. Emellett összehasonlítja a hívek számára elérhető adakozási lehetőségeket, kiemelve a digitális adakozás térnyerését. A szerző javaslatokat tesz az egyházi adózás jövőbeli formáira és arra, hogyan lehetne növelni a hívek részvételét a közösségi életben, hozzájárulva az egyház fenntartható működéséhez. A tanulmány rávilágít arra is, hogy a közösségi összetartás

erősítésére, valamint a hívek anyagi támogatásának fontosságára egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni az egyházak életében.

Kulcsszavak: egyházi adózás, történelmi egyházak, Katolikus Egyház, digitális adakozás, közösségi hozzájárulás

Márkus Máté

AZ EGZISZTENCIALIZMUS ALAPFOGALMAI – KIERKEGAARD

A cikk az egzisztencializmus fogalmához nyújt bevezetőt, az egzisztencializmus első képviselőjének, Søren Kierkegaard életművének a bemutatásával. A szerző bemutatja Kierkegaard fő műveit, különös tekintettel a hegelianizmussal szembeni kritikájára, és azokra a kulcsfogalmakra, amelyek az egzisztencializmus későbbi képviselőinek szempontjából kiemelt jelentőségűek lesznek. Kierkegaard a szabadság, szorongás, kétségbeesés, bűn és hit fogalmain keresztül ragadja meg az ember létezési helyzetét, a lényeg és a létezés konfliktusában.

Kulcsszavak: Kierkegaard, egzisztencializmus, szabadság, szorongás

JOGTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Bódi Stefánia

A JOGÁLLAMISÁG FOGALMÁNAK ANGOLSZÁSZ ÉRTELMEZÉSE

Ebben a tanulmányban a jogállamiság fogalmára kívánok összpontosítani, bemutatva Thomas Paine és Albert Venn Dicey, a terület talán legismertebb angol-amerikai gondolkodóinak nézeteit. Kitérek továbbá a magyar Alkotmánybíróság által adott jogértelmezésekre, amelyek szilárd támpontokat nyújtanak a fogalom jobb megértéséhez. Bár, mint arra rámutatok, az angolszász és a kontinentális jogrendszerek eltérő vonásokkal rendelkeznek, és emiatt a jogállamiság megvalósulásai még egyazon történelmi korszakban is lehetnek intézményi vagy gyakorlati eltérések, úgy gondolom, hogy a fogalomnak vannak állandó elemei, ami azt jelenti, hogy a jogállamiság fogalma nem relativizálható a végtelenségig. A jogállamiság fogalmának előfeltétele a jog erkölcs általi korlátozása, ami alatt az igazságosságra törekvő, az emberek egyenlőségét és az emberi jogokat tiszteletben tartó etikus jogot értem.

Kulcsszavak: jogállamiság, angolszász jogrendszer, jogbiztonság, Thomas Paine, Albert Venn Dicey, Alkotmánybíróság, Alkotmánybíróság

Cservák Csaba

GONDOLATOK A JOGÁLLAMISÁG FOGALMÁNAK TÖRTÉNELMI GYÖKEREIRŐL ÉS KORTÁRS JELENTÉSÉRŐL

A történelem során a jogállamiság fogalma az önkény tilalmát jelentette. A „rule of law” kifejezést a magyar jogban gyakran a német „Rechtsstraat” szóval azonosan fordítják „jogállamnak”. (Tükörfordításban magyarul „lawstate” lenne.) A jogalkotásban két egymással versengő irányzat azonosítható: példálózó (alapelvi) és a kazuisztikus. Joghézagról akkor beszélünk, ha egy adott helyzetre nincs szabály, de egy magasabb szintű elv vagy norma alapján léteznie kellene egy szabálynak. A „laboratóriumi szinten tiszta” jogállam csak elméletben létezik. Véleményem szerint a jogállamiság egyik legfontosabb eleme ma a bírói függetlenség.

Kulcsszavak: jogállam, emberi jogok, joghézag, alkotmánybíráskodás, bírói függetlenség

Keskeny Dávid

NÉHÁNY GONDOLAT A DIGITÁLIS JEGYBANKPÉNZRŐL

A digitális jegybankpénz (CBDC) bevezetése alapvetően megváltoztathatja a globális pénzügyi rendszert, növelve a tranzakciók gyorsaságát és költséghatékonyságát, miközben előmozdítja a pénzügyi inklúziót, különösen a fejlődő országokban. A CBDC-k lehetőséget biztosítanak a központi bankok számára, hogy új monetáris eszközöket vezessenek be, mint például a negatív kamatlábak vagy közvetlen digitális pénzügyi transzferek alkalmazását. Ugyanakkor jelentős kockázatokkal is szembe kell nézni a pénzügyi stabilitás és a kiberbiztonság terén, mivel a kereskedelmi bankok szerepe jelentősen csökkenhet, veszélyeztetve a hagyományos banki struktúrát. A blockchain és a decentralizált főkönyvi technológia (DLT) az alapja a CBDC-rendszereknek, ám ezen technológiák bevezetése jelentős technikai kihívásokkal, mint a skálázhatóság és biztonság kérdéseivel jár. A tanulmány átfogóan vizsgálja a CBDC-k gazdasági, jogi és technológiai aspektusait, figyelembe véve a nemzetközi példákat, mint a digitális eurót és a digitális jüant. A megfelelő szabályozás és felügyelet elengedhetetlen a CBDC sikeres bevezetéséhez, amely hosszú távon hozzájárulhat a pénzügyi stabilitás megőrzéséhez és a globális pénzügyi rendszer átalakításához.

Kulcsszavak: digitális jegybankpénz, pénzügyi stabilitás, blockchain technológia, kiberbiztonság, monetáris politika

Kovácsné Molnár Anna

A SÉRTETT BÜNTETŐELJÁRÁSBELI SZEREPÉNEK TÖRTÉNETI ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

Kutatómunkám során igyekeztem feltárni a sértett büntetőeljárásban betöltött szerepét, melyhez történeti és összehasonlító elemzést alkalmaztam, különös tekintettel a magyar jogfejlődésre, valamint annak nemzetközi kontextusára. A kutatás célja annak feltárása, hogy a sértett jogi helyzete hogyan változott az évszázadok során, és milyen hatással volt a jogalkotásra a szocializmus és az Európai Unió jogalkotása. Első Büntető perrendtartásunktól kezdve a modern büntetőeljárási törvények alkalmazásáig, elemzem a sértett jogainak alakulását Magyarországon, összevetve ezt Szlovákia jogrendszerével. A történeti és összehasonlító jogtudomány módszereit felhasználva a tanulmányom rámutat a jogi normák és társadalmi értékek kölcsönhatására, valamint a sértett jogainak folyamatos fejlődésére a nemzetközi és hazai jogrendekben.

Kulcsszavak: sértett, áldozat, büntetőeljárás, Európai Unió, Szlovákia

Lajos Edina

GONDOLATOK A VÁLASZTÁSI RENDSZEREK MORÁLIS MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

A zsurnalisztikai fordulat szerint a választási jog nem az igazságról szól. Ezzel nem érthetünk egyet, sem morális, sem tudományos szempontból. A többségi választási rendszerek a győztest erősítik. Az arányos rendszerek igazságosak, de instabil kormányzást eredményeznek. A vegyes rendszerek megfelelő kompromisszumnak tekinthetők. A választások egyik legfontosabb erkölcsi aspektusa a kisebbségek védelme. Ezen érthetünk nemzetiségi és szociológiai kisebbségeket is. A magyar választási rendszerben a nemzeti kisebbségek jelentős kedvezményben részesülnek. Az egyébként irányadó kvóta egynegyedét kell csak elérniük a parlamentbe jutáshoz. Az 5%-os bejutási küszöb átgondolandó a jövőre nézve.

Kulcsszavak: választási rendszerek, többségi rendszer, arányos rendszer, kisebbségvédelem, pozitív diszkrimináció, nemzetiségi választások, bejutási küszöb

Lajos Edina

OMBUDSMANOK A VILÁG MINDEN TÁJÁRÓL

Az ombudsmanokat a világon sokféle névvel illetik. Az erkölcs és a jog két különböző, egymástól elkülönülő szabályrendszernek tekinthető, amelyek mindegyike más-más funkcióval és eszközökkel rendelkezik. Ha körülnézünk a világban, egy- és többfejű ombudsmanokat látunk. Az alapjogi biztos nem hozhat olyan döntéseket, amelyeket a hatóság érvényesíthet - ez az ombudsman fogalmi meghatározása. Az ezt a pozíciót betöltő személyek világszerte a legkülönbözőbb titulusokat kapják. A hivatalt először az 1700-as évek elején Svédországban állították fel, bár hasonló állami funkciók már korábban is léteztek. Gabriele Kucsko-Stadlmayer három fő típust különböztet meg a felügyelet tárgya és szabályai, valamint hatásköre alapján: az alap- vagy klasszikus modellt, a jogállami modellt és az emberi jogi modellt. Ha túl erős az ombudsman hatásköre, az már jurisztokráciát valósít meg.

Kulcsszavak: alapjogvédelem, ombudsman, egyfejű és többfejű modellek, jog és erkölcs, jurisztokrácia

Ronga Adrienn

AZ ÉLET ELEJÉHEZ KÖTŐDŐ ALKOTMÁNYOS KÉRDÉSEK, AVAGY AZ ABORTUSZ ALKOTMÁNYJOGI MEGÍTÉLÉSE

Jelen tanulmány témája az élethez való jog elejéhez kötődő alkotmányjogi gyakorlat áttekintése. Az élethez való jog az alapjogok katalógusának legfontosabb, elsőszámú része, ugyanis az élet, az emberi lét maga szükséges előfeltétele bármely más alapjog létezésének. Egy alkotmányos rendszerben elismert alapjogok alapvető jellemzője normativitásuk: a jogosult oldalán jogilag kikényszeríthető jogi pozíciót, a kötelezett oldalán pedig jogilag számonkérhető kötelezettséget keletkeztetnek. Az alapjogok elsődleges kötelezettje az állam, amely az adott alapjog sajátosságaitól függően – e kötelezettsége keretében elsősorban az alapjog gyakorlásának tiszteletben tartására, be nem avatkozásra köteles, vagy szabályozási, szervezési megoldásokkal, intézmények és szolgáltatások fenntartása útján kell gondoskodnia, az alapjog érvényesítésének feltételeiről. Jelen tanulmány az élethez való jog vizsgálata körében, annak sokat tárgyalt és kiemelkedő jelentőségű területével, az élet elején jelentkező alapjogi jelentőségű döntéssel, azaz az abortusszal, foglalkozik, ami az élethez való jog, mint

leglényegesebb alapjog, valamint az emberi méltósághoz való jogból levezethető önrendelkezéshez való jog kollúzióját eredményezik. Ez az alkotmányjogi konfliktus a világ szinte mindegyik országában lényegi és kulcsfontosságú alkotmányjogi kérdésként jelentkezik, amit országtól és korszaktól függően sokféleképpen oldottak fel akár az élethez való jog, akár az emberi méltósághoz való jogból levezethető önrendelkezéshez való jog javára. A tanulmány ezt a kérdéskört kívánja tárgyalni.

Kulcsszavak: alkotmányjog, alapvető jogok, alkotmánybíróság, abortusz

Schmidt László

AZ ABORTUSZ ETIKAI ÉS JOGI MEGÍTÉLÉSE

Az abortus kifejezés a latin abortio szóból származik, amelynek jelentése koraszülés. A mai értelemben vett abortusz (vagyis a terhességmegszakítás) már az ókori görög és római világban is széles körben gyakorlott tevékenységnek számított. Az abortusz erkölcsi aspektusa természetesen nem választható el a kérdés biológiai, orvosi, pszichológiai, társadalmi-szociális és jogi vonatkozásaitól, ehhez a problémához csak komplex szemlélettel lehet közelíteni. Ha felmerül az abortusz kérdése, akkor morális helyzetbe kerül a magzat anyja, apja, illetve az esetek többségében hozzátartozóiknak is szembe kell nézniük ezzel a kérdéssel. Írásomban a bemutatom a legismertebb etikai érveket és ellenérveket az abortusz mellett és ellen, valamint a magyar jogi szabályozást is.

Kulcsszavak: abortusz, etika, filozófia, jog

Szabó Barbara

JOGI INTÉZKEDÉSEK ÉS VÉDELMI STRATÉGIÁK AZ ONLINE ZAKLATÁS ELLEN

A tanulmány az online zaklatás elleni küzdelem kihívásait és jogi intézkedéseit vizsgálja, különös figyelemmel a gyermekek és fiatalkorúak digitális térben való sérülékenységére. A kutatás statisztikai adatok és az amerikai jogrendszer elemzése révén mutat rá arra, hogy a cyberbullying elleni védelem fokozása kiemelten fontos, hiszen az online zaklatás komoly pszichológiai következményekkel járhat az érintettek számára. A módszertan szekunder kutatást és irodalmi áttekintést ötvöz, hogy átfogó képet nyújtson a jelenlegi védelmi intézkedések hatékonyságáról. A tanulmány hipotézise, hogy a jelenlegi jogi szabályozás nem biztosít megfelelő védelmet az online zaklatás áldozatainak, így szükségessé vált a jogi keretek átgondolása és megerősítése. A tanulmány konklúziója hangsúlyozza, hogy a jogi szabályozást a digitális világ valóságához kell igazítani, valamint fontos bevonni a technológiai fejlesztéseket a védelembe. Emellett elengedhetetlen a pszichológiai támogatás biztosítása az áldozatok számára, hogy feldolgozhassák a zaklatás okozta lelki sérüléseket.

Kulcsszavak: online zaklatás, gyermekvédelem, jogi intézkedések, pszichológiai támogatás, digitális biztonság

Széchenyi István Ágoston

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG EGYES VETÜLETEI

Az emberi méltóság védelme új kihívásokkal néz szembe a 21. században. A technológia fejlődése példátlan lehetőségeket teremt az önkifejezésre és a kommunikációra. Nagyon sajátos az emberi méltóság érvényesülése a választójogban és a vallásszabadság tekintetében. A médiában gyakran találkozunk olyan esettel, amikor egy személy emberi méltósága sérül az által, hogy a médiaszolgáltató megalázóan ábrázolja. Magyarország jelenleg is hatályos Alaptörvényében kiemelt szerepet kap az emberi méltóság. Az emberi méltóság érvényesülését az alapjogvédelem egész szervezetrendszere tudja garantálni.

Kulcsszavak: emberi méltóság, véleménynyilvánítás szabadsága, alapjogvédelem, közösségi média, privilégiumok, alkotmánybíráskodás

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Mérész Anna

ADÓZÓK TÖRÖKSZENTMIKLÓSON AZ 1828. ÉVI ORSZÁGOS ÖSSZEÍRÁS ALAPJÁN

Az 1828. évi országos összeírás a társadalomról szóló történeti-statisztikai források közé tartozik, amelyek közül a törökszentmiklósi dokumentumokat használtam fel. A forrásanyag részletes bemutatása fontos a dokumentumok adatainak pontosabb felhasználásához. A statisztikai elemzéshez az országos adóösszeírás alapján Excel táblázat formájában készítettem el az adatbázisomat. A digitalizált dokumentum kódolása után JASP programban végeztem leíró statisztikai elemzéseket. Az elemzés eredményei Törökszentmiklós adófizető társadalmát mutatják be. Az országos összeírás viszonylag pontos képet adott az egyénekről és háztartásuk helyzetéről, összetételéről. A tanulmány célja ismertetni a törökszentmiklósi háztartások nagyságát, az adófizető háztartásfők helyzetét, a háztulajdon megoszlását, foglalkozásokat, szőlő-, rét- és állatállomány méretét.

Kulcsszavak: 1828. évi országos összeírás, Conscriptio Regnicolaris, adófizetők, háztartások összetétele, Törökszentmiklós

Purcsi Adrienn

TÖRTÉNETI ESSZÉ, AVAGY RÖVIDEN A SZENT ISTVÁN-I ÁLLAMESZME JEGYÉBEN MEGJELENŐ NEMZETISÉGI POLITIKÁRÓL ÉS A REVÍZIÓRÓL

A Szent István-i állameszme és az ennek részeként megjelenő revíziós és nemzetiségi politika a Horthy-korszak politikai gondolkodásának legmeghatározóbb eleme Sok szakirodalomban olvashatunk ezeknek jelenetőségéről, ám pontos definíciójukról, meghatározásukról kevésbé. Történeti esszénkben arra teszünk kísérletet, hogy röviden és lényegretörően meghatározzuk e fogalmak tartalmi elemeit.

Kulcsszavak: Horthy-korszak, revízió, nemzetiségi kérdés, Bethlen István, Teleki Pál, Szekfű Gyula

Takács Noel István

„За Родину и Свободу”[1] Borisz Szavinkov politikai eszméi és szerepe az orosz polgárháborúban

A 19. század második fele, illetve a 20. század első harmada az Orosz Birodalom számára a keserű és lassú véget jelentette. Ebben a politikailag veszélyes környezetben felbukkant a cárságot megdönteni kívánó megannyi csoport és ideológia, liberálisok, bolsevikok, mensevikek, SZR-ek (A Szocialista Forradalmi Párt) és még sokan mások. Borisz Szavinkov (1879–1925), aki egyike volt a legbuzgóbb SZR-ek, mégis idővel szakadár lett és ideológiája elkezdett eltérni a párt által diktált elvektől. A sorsdöntő 1917-es évben az Ideiglenes Kormány vezéralakja, Alekszandr Kerenszkij, bizalmába férkőzött és az egyik legfontosabb emberévé vált. Azt ezt követő zűrzavaros időszakot, amit a történetírás az orosz polgárháborúnak (1917–1923) nevez, Szavinkov a bolsevikok elleni harccal töltötte, felhasználva az Ideiglenes Kormányban és az SZR-ben szerzett hírnevét és kapcsolatait. Ezalatt elkezdte az SZR-től eltávolodott ideológiájának részleteit papírra vetni, azonban a politikai krízis nyomán, ezt nem tudta a gyakorlatba átültetni. Szavinkov szerepe bizonyítja, hogy – legalább elméletben – nem csak a régi vágású tábornokok és a bolsevikok harca zajlott a polgárháborúban, hanem több más ideológia harca is.

Kulcsszavak: Oroszország, orosz polgárháború, ideológia, harmadikutasság

[1] Za rogyinu i szvobodu, A Hazáért és Szabadságért.

Zmák Tamás

ÁLLAMI, FELEKEZET ÉS HITTAN NÉLKÜLI, INGYENES KÖZOKTATÁS – A MAGYAR SZABADKŐMŰVESSÉG KÖZOKTATÁSÜGYI PROGRAMJA 1900 ÉS 1913 KÖZÖTT

A tanulmány a hazai szabadkőműves páholyok oktatáspolitikai programterveit kívánja összefoglalni az 1900-tól 1913-ig terjedő időszakban. Munkám kidolgozásához korabeli szabadkőműves folyóiratokat, levéltári forrásokat, iskolai értesítőket, korabeli budapesti lakás- és címjegyzéket, illetve vonatkozó szakirodalom feldolgozását alkalmaztam. A Magyarországon 1868 óta belügyminisztériumi rendelettel törvényesen, szabályosan működő szabadkőműves páholyoknak mindig is fontos volt az oktatásügy és a népművelés területe. A nyílt politizálást tiltó belügyminiszteri rendelet és hazai szabadkőműves alkotmány ellenére mind több páholytag követelte az aktív közéleti jelenlétet, így az oktatás területén is. Ez az úgynevezett *Társadalmi programm*-ban öltött végül testet, mely kezdetben feszültségforrás volt a páholyok világában, később azonban különböző módon, de igazodott hozzá a tagság. A *Társadalmi programm* legfőbb oktatásügyi követelései közé tartozott a felekezeti fenntartású oktatási intézmények állami tulajdonba vétele, a tandíj felszámolása és a kötelező iskolai hittanoktatás eltörlése. A fenti követeléseket övező vitákat, elképzeléseket a korszak közoktatásügyi rendszerének bemutatásával kezdem meg. A világos áttekintés érdekében külön tárgyalom a hittan kérdéskörét, valamint az állami felügyeletet. Ezeket tovább tagoltam két részre: az 1900–1908 és az 1908–1913-as időszakokra. Ennek oka, hogy választóvonalként tekintek az 1907-ben az Országgyűlésben elfogadott 1907. évi XXVII. törvénycikkelyre, mely a „Lex Apponyiként” vált ismertté előterjesztője után. Hipotézisem szerint a páholyok oktatásügyi programját nagymértékben befolyásolta a korszellem szociáldemokrata és polgári radikális szemlélete.

Kulcsszavak: László király, felekezetnélküli oktatás, Várady Zsigmond, Zigány Zoltán, szabadkőművesség

ABSTRACTS

ABSTRACTS IN THEOLOGICAL STUDIES

Zsolt Dominiák

PROTESTANT ATTEMPTS AT A RESPONSE FOR HEALING THE WOUNDED COLLECTIVE IDENTITY OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

In my study, first I would like to present the wounded collective identity concept of András Máté-Tóth, as an approach that pays special attention to the impact of the historical context of the Central and Eastern European region on the formation of social and individual identity. The exploration of the concept also touches on the theme of religiosity, from which I would like to highlight the concepts of woundedness and securitisation. Secondly, I will sketch the work of two Protestant theologians along these two concepts, highlighting the emphasis related to the topic, as a kind of response to the problem of wounded collective identity. One of them is Miroslav Volf, who turned to the theme of proper remembrance and reconciliation in the wake of the confessions he suffered in communist Yugoslavia. Another is Helmut Weiß, who, as a Transylvanian-born man forced to flee his homeland in 1944, formulated the essence of his concept of pastoral care as the affirmation of the certainty of existence.

Keywords: wounded collective identity, East-Central Europe, remembrence, reconciliation, certanity of existence

Dávid Keskeny

SOME THOUGHTS ON THE CHURCH TAX

The study provides a general analysis of the historical and legal aspects of church taxation in Hungary, with particular reference to the current economic and social circumstances. The author describes the current legal framework of ecclesiastical taxation, including the relevant parts of the Codex Iuris Canonici of the Catholic Church, and the economic functioning of the historical churches. The study also examines various municipal practices, which shed light on how church contributions are applied by individual communities. It also compares the options available for contribution, highlighting the rise of digitalization. The author makes suggestions for future forms of church contribution and how to increase the participation of the faithful in community life, taking part in sustaining the functioning of the church. The study also highlights the need for an increasing focus on strengthening community cohesion and the importance of financial support for the faithful in the life of churches.

Keywords: church taxation, historical churches, Catholic Church, digital giving, community contributions

Márkus Máté

THE BASIC CONCEPTS OF EXISTENTIALISM – KIERKEGAARD

The article provides an introduction to the concept of existentialism by presenting the work of Søren Kierkegaard, the first representative of existentialism. The author introduces Kierkegaard's main works, with particular emphasis on his critique of Hegelianism and the key concepts that later became significant for the subsequent representatives of existentialism. Kierkegaard grasps the human existential condition through the concepts of freedom, anxiety, despair, sin, and faith, in the conflict between essence and existence.

Keywords: Kierkegaard, existentialism, freedom, anxiety

ABSTRACTS OF LEGAL SCIENCE STUDIES

Stefánia Bódi

THE ANGLO-SAXON INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW

My aim in this study is to focus on the concept of the rule of law, presenting the views of Thomas Paine and Albert Venn Dicey, perhaps the best-known Anglo-American thinkers in the field. I also discuss the law interpretations given by the Hungarian Constitutional Court, which offer solid points of reference for a better understanding of the concept. Although, as I am about to point out, the Anglo-Saxon and Continental legal systems have different features, and for this reason, the implementations of the rule of law can also have institutional or practical differences even in the same historical era, I think the concept has its constant elements, which means that the concept of the rule of law cannot be indefinitely relativized. A prerequisite to the concept of the rule of law is the limitation of law by morality, by which I mean an ethical law that strives for justice and respects people's equality and the human rights.

Keywords: rule of law, Anglo-Saxon legal system, legal certainty, Thomas Paine, Albert Venn Dicey, Constitutional Court

Csaba Cservák

REFLECTIONS ON THE HISTORICAL ROOTS AND CONTEMPORARY MEANING OF THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW

Looking back through history, the concept of the rule of law meant the prohibition of authoritarianism. The term 'rule of law' is often translated in Hungarian law as 'Rechtsstaat', which is the German word for a 'state, based on law abidance'. In legislation, two competing trends can be identified: the exemplary and the casuistic. A legal loophole exists when there is no rule governing a specific situation, but a rule should exist based on a higher principle or norm. A 'Laboratory-level clean' rule of law exists only in theory. In my view, one of the most important components of the rule of law today is judicial independence.

Keywords: rule of law, human rights, legal vacuum, constitutional review, judicial independence

Dávid Keskeny

SOME THOUGHTS ON DIGITAL CENTRAL BANK MONEY

The introduction of digital central bank money (CBDC) could fundamentally change the global financial system, increasing the speed and cost-effectiveness of transactions while promoting financial inclusion, especially in developing countries. CBDCs provide an opportunity for central banks to introduce new monetary instruments such as negative interest rates or direct digital financial transfers. However, there are also significant risks to financial stability and cyber-security, as the role of commercial banks could be significantly reduced, threatening the traditional banking structure. Blockchain and decentralized ledger technology (DLT) are the basis for CBDC systems, but the adoption of these technologies poses significant technical challenges such as scalability and security issues. The paper takes a comprehensive look at the economic, legal and technological aspects of CBDCs, taking into account international examples such as the digital euro and the digital yuan. Appropriate regulation and supervision are essential for the successful implementation of CBDCs, which can contribute to preserving financial stability and transforming the global financial system in the long term.

Keywords: digital central bank money, financial stability, blockchain technology, cybersecurity, monetary policy

Anna Kovácsné Molnár

THE HISTORICAL AND COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ROLE THE VICTIM IN CRIMINAL PROCEDURE

In my research, I have tried to explore the role of the victim in criminal proceedings, using historical and comparative analysis, with particular reference to the development of Hungarian law and its international context. The aim of the research is to explore how the legal position of the victim has changed over the centuries and how socialism and the European Union's legislation have influenced the regulation. From our first Code of Criminal Procedure to the application of modern criminal procedure laws, I analyse the development of victims' rights in Hungary, comparing it with the legal system in Slovakia. Using the methods of historical and comparative analysis, my study highlights the interaction between legal norms and social values, as well as the continuous development of victims' rights in international and domestic legal systems.

Keywords: victim, criminal proceedings, European Union, Slovakia

Edina Lajos

REFLECTIONS ON A MORAL APPROACH TO ELECTORAL SYSTEMS

According to the journalistic turn, electoral law is not about justice. We cannot agree with this, either from a moral or a scientific point of view. Majority voting systems empower the winner. Proportional systems are fair, but they lead to unstable governance. Mixed systems can be seen as an appropriate compromise. One of the most important moral aspects of elections is the protection of minorities. This includes national and sociological minorities. In the Hungarian electoral system, national minorities enjoy considerable advantages. They only need to reach a quarter of the otherwise applicable quota to enter parliament. The 5% entry threshold should be reconsidered for the future.

Keywords: electoral systems, majority system, proportional system, protection of minorities, positive discrimination, national minority elections, entry threshold

Edina Lajos

LES MÉDIATEURS DANS LE MONDE

Les médiateurs portent de nombreux noms dans le monde. La morale et le droit peuvent être considérés comme deux ensembles de règles distincts et séparés, chacun ayant des fonctions et des outils différents. Si vous regardez dans le monde, vous verrez des médiateurs monocéphales et multicéphales. Le médiateur des droits fondamentaux ne peut pas prendre de décisions qui peuvent être exécutées par l'autorité publique - c'est la définition conceptuelle d'un médiateur. Les personnes qui occupent cette fonction ont des titres très variés dans le monde. La fonction a été créée pour la première fois en Suède au début des années 1700, bien que des fonctions étatiques similaires aient existé auparavant. Gabriele Kucsko-Stadlmayer distingue trois grands types de contrôle, en fonction de leur objet, de leurs règles et de leurs pouvoirs : le modèle de base ou classique, le modèle de l'État de droit et le modèle des droits de l'homme. Si les pouvoirs du médiateur sont trop importants, il s'agit déjà d'une juristocratie.

Mots-clés: droits fondamentaux, médiateur, modèles monocéphale et multicéphale, droit et morale, juristocratie

Edina Lajos

OMBUDSMEN AROUND THE WORLD

Ombudsmen go by many names around the world. Morality and law can be seen as two distinct, separate sets of rules, each with its own different functions and tools. If you look around the world, you see single-headed and multi-headed ombudsmen. It cannot take decisions that can be enforced by authority - this is the conceptual definition of the Ombudsman. Persons holding this position are given a diverse array of titles worldwide. The office was first installed in early 1700s Sweden, though similar state functions had already existed earlier. Gabriele Kucsko-Stadlmayer differentiates three main types based on the subject and rules of supervision, as well as their scopes of authority: the basic or classical model, the rule of law model, and the human rights model. If the ombudsman's powers are too strong, it is already a juristocracy.

Keywords: fundamental rights, ombudsman, single-headed and multi-headed models, law and morality, juristocracy

Adrienn Ronga

THE CONSTITUTIONAL QUESTIONS RELATED TO THE BEGINNING OF LIFE – THE CONSTITUTIONAL LEGAL ASSESSMENT OF ABORTION

The subject of this study is an overview of the constitutional law practice related to the right to life. The right to life is the most important and primary part of the catalogue of fundamental rights, as life itself, human existence, is a necessary prerequisite for the existence of any other fundamental right. A fundamental characteristic of recognized fundamental rights within a constitutional system is their normativity: they create a legally enforceable position on the part of the right-holder and a legally accountable obligation on the part of the duty-bearer. The primary duty-bearer for fundamental rights is the state, which, depending on the specific nature of the right, is primarily obliged to respect the practice of the right and refrain from interference. Alternatively, the state must ensure the conditions for the enforcement of the right through regulatory, organizational solutions, and by maintaining institutions and services. In examining the right to life, this study focuses on the highly debated and significant area of decision-making at the beginning of life, namely abortion, which results in a collision between the right to life, as the most fundamental right, and the right to self-determination derived from the right to human dignity. This constitutional conflict appears as a significant and crucial constitutional issue in almost every country worldwide, with different resolutions depending on the country and the era, often in favour of either the right to life or the right to self-determination derived from the right to human dignity. This study aims to address this issue.

Keywords: constitutional law, fundamental rights, constitutional court, abortion

László Schmidt

THE ETHICAL AND LEGAL JUDGEMENT OF ABORTION

The term abortion comes from the Latin word abortio, which means premature birth. Abortion in its modern sense (i.e. termination of pregnancy) was a widely practised activity in the ancient Greek and Roman world. The moral aspect of abortion cannot, of course, be separated from the biological, medical, psychological, social and legal aspects of the issue, which can only be approached from a complex perspective. When the question of abortion arises, the mother and father of the foetus, and in most cases their relatives, are also faced with this moral issue. In this article, I will present the best-known ethical arguments for and against abortion, as well as the Hungarian legal framework.

Keywords: abortion, ethics, law, philosophy

Barbara Szabó

RECHTLICHE MAßNAHMEN UND SCHUTZSTRATEGIEN GEGEN ONLINE-BELÄSTIGUNG

Diese Studie untersucht die Herausforderungen und rechtlichen Maßnahmen im Kampf gegen Online-Belästigung, mit besonderem Augenmerk auf die Verwundbarkeit von Kindern und Jugendlichen im digitalen Raum. Anhand statistischer Daten und einer Analyse des amerikanischen Rechtssystems hebt die Forschung die Bedeutung eines verstärkten Schutzes vor Cybermobbing hervor, da Online-Belästigung schwerwiegende psychologische Folgen für die Betroffenen haben kann. Die Methodik kombiniert Sekundärforschung und Literaturübersicht, um ein umfassendes Bild über die Wirksamkeit der derzeitigen Schutzmaßnahmen zu geben. Die Hypothese der Studie ist, dass die aktuellen rechtlichen Regelungen keinen ausreichenden Schutz für die Opfer von Online-Belästigung bieten, weshalb eine Überprüfung und Stärkung der rechtlichen Rahmenbedingungen erforderlich ist. Im Fazit wird betont, dass rechtliche Regelungen an die Realität der digitalen Welt angepasst werden müssen und es wichtig ist, technologische Entwicklungen in den Schutz einzubeziehen. Darüber hinaus ist psychologische Unterstützung für die Opfer unerlässlich, um ihnen bei der Verarbeitung der durch die Belästigung verursachten psychischen Schäden zu helfen.

Schlüsselwörter: Online-Belästigung, Jugendschutz, Rechtliche Maßnahmen, Psychologische Unterstützung, Digitale Sicherheit

Barbara Szabó

LEGAL MEASURES AND PROTECTION STRATEGIES AGAINST ONLINE HARASSMENT

The study examines the challenges and legal measures to combat online bullying, with a particular focus on the vulnerability of children and minors in the digital space. Through statistical data and an analysis of the US legal system, the research shows that increasing protection against cyberbullying is of paramount importance, as online harassment can have serious psychological consequences for those affected. The methodology combines secondary research and literature review to provide a comprehensive picture of the effectiveness of current protection measures. The hypothesis of the study is that the current legal framework does not provide adequate protection for victims of online harassment and that there is a need to rethink and strengthen the legal framework. The study concludes that legal regulation needs to be adapted to the realities of the digital world and that it is important to incorporate technological developments into protection. In addition, it is essential to provide psychological support to victims to help them deal with the psychological trauma caused by harassment.

Keywords: online harassment, protection of minors, legal measures, psychological support, digital security

Széchenyi István Ágoston

ASPECTS OF HUMAN DIGNITY

The protection of human dignity faces new challenges in the 21st century. Technological advancements create unprecedented opportunities for self-expression and communication. The realization of human dignity is very specific in terms of the right to vote and freedom of religion. In the media, we often encounter cases where a person's human dignity is violated by a media service provider portraying them in humiliating way. Human dignity plays a prominent role in Hungary's currently valid Fundamental Law. The realization of human dignity can be guaranteed by the entire system of fundamental rights protection.

Keywords: human dignity, freedom of expression, fundamental rights protection, social media, privileges, constitutional review

ABSTRACTS IN HISTORICAL STUDIES

Anna Mérész

TAXPAYERS IN TÖRÖKSZENTMIKLÓS ACCORDING TO THE NATIONAL CENSUS OF TAXPAYERS IN 1828

The national census of taxpayers in 1828 is part of the historical-statistical sources about society, from which I used the set of documents from Törökszentmiklós. The source material's detailed presentation is important for a more accurate use of the data in the documents. For the statistical analysis, I have prepared my database in form of an Excel spreadsheet based on the national census of taxpayers. After coding the digitized document, I did a descriptive statistical analysis in JASP. The results of these analyses are published to illustrate the taxpaying society of Törökszentmiklós. The national census provided a relatively accurate picture of the individuals and their household situation and composition. The study describes the sizes of the households in Törökszentmiklós, the status of the taxpaying heads of the households, their house ownerships, occupations, vineyards, meadows and livestock.

Keywords: national census of taxpayers in 1828, Conscriptio Regnicolaris, taxpayers, household composition, Törökszentmiklós

Adrienn Purcsi

HISTORICAL ESSAY ON THE NATIONALITY POLITICS AND THE REVISION APPEARING IN THE SPIRIT OF ST. STEPHEN'S IDEA OF THE STATE

St. Stephen's state policy and the revisionism along with the nationality politics appearing as part of it are the most defining elements of the political thinking of the Horthy era. In the specialized literature, we can read about their importance, but less about their exact definition. In our historical essay, we attempt to briefly and concisely define the content elements of these concepts. What exactly is St. Stephen's idea of the state? How and why did it appear and spread in the political thinking of the Horthy era? Furthermore, what are the features of the nationality politics emerging in the name of the concept? These are the questions to which the science of history has not yet given us a definition or a precise answer. The reason for this is that, for most researchers, the history of ideas and the investigation of ideological systems is an extremely swampy ground, where they are reluctant to venture. In the case of the topic as well, it is a great challenge for a historian to articulate briefly, resolutely, yet complexly what we mean by the St. Stephen's ideal of the state and the revisionist and minority policy emerging in its spirit.

Keywords: Horthy era, revision, issue of nationality, István Bethlen, Pál Teleki, Gyula Szekfű

Noel István Takács

„За Родину и Свободу” The Political Ideology of Boris Savinkov and his Role in the Russian Civil War

The second half of the 19th century and the first third of the 20th century meant the bitter and slow end to the Russian Empire. Many groups emerged in this politically dangerous environment, all wishing to bring down the tsardom. Liberals, Bolsheviks, Mensheviks, SR (Party of Socialist Revolutionaries) and many others. Boris Savinkov, who was one of the most eager SR members became distant to his party and began to diverge from the ideology of it. In the crucial year of 1917, he became part of the inner circle of Alexander Kerensky, the leader of the Provisional Government, and with that, he became one of Kerensky’s most important allies. The chaotical period following 1917 is known as the Russian Civil War (1917–1923), which Savinkov spent fighting the Bolsheviks, using his fame and connections obtained in the SR and the Provisional Government. During this time, he started to theorize and write about his own ideology which diverged from the SR, but he could not put it into practice, given the status of Russia at the time. The presence of Savinkov proves, that, at least in theory, the Russian Civil War was not just a war between the old-fashioned generals and the Bolsheviks, but a war of multiple ideologies.

Keywords: Russia, Russian Civil War, ideology, third-way politics

Tamás Zmák

STATE, NON-DENOMINATIONAL FREE PUBLIC EDUCATION, WITHOUT RELIGIOUS EDUCATION – THE PUBLIC EDUCATION PROGRAMME OF THE HUNGARIAN MASONRY BETWEEN 1900 AND 1913

This study aims to summarise the educational policy agendas of Hungarian Masonic lodges from 1900 to 1913.The research is based on contemporary Masonic periodicals, archival sources, school notices, contemporary Budapest apartment and address lists, and relevant literature. Operating legally and lawfully in Hungary by order of the Ministry of the Interior since 1868, the Masonic lodges have always had an important role in the field of education and culture. Despite the national Masonic constitution and a decree of the Minister of the Interior forbidding the lodges to overtly engage in politics, more and more lodge members demanded an active engagement in public and educational affairs. This was finally embodied in the so-called Social Programme, which was initially a source of tension in the lodge world but was later adapted in different ways by the membership. The main educational demands of the Social Programme included the state ownership of denominational educational institutions, the abolition of tuition fees, and the abolition of compulsory religious education in schools. I will begin the analysis of debates and ideas about these demands by presenting the public education system of the period. For the sake of clarity, the issues of religion and state supervision are analysed separately. These have been further divided into two parts: the periods between 1900 and 1908; and between 1908 and 1913. The reason for this is that I consider Act XXVII of 1907 known as the “Lex Apponyi”, named after its proposer, as a dividing line. It is my hypothesis that the educational agenda of the lodges was heavily influenced by the social democratic and bourgeois radical of the spirit of the time.

Keywords: King Lazlo, non-denominational education, Zsigmond Várady, Zoltán Zigány, freemasonry

Adrienn Purcsi

HISTORICAL ESSAY, OR IN SHORT ABOUT THE NATIONALITY POLICY AND THE REVISION THAT APPEARED IN THE SPIRIT OF ST. STEPHEN'S IDEA OF THE STATE

St. Stephen's state policy and the revisionist and nationality policy appearing as part of it are the most defining elements of the political thinking of the Horthy era. In many specialized literatures, we can read about their importance, but less about their exact definition. In our short historical essay, we attempt to briefly and concisely define the content elements of these concepts.

Keywords: Horthy-era, revision, issue of nationality, István Bethlen, Pál Teleki, Gyula Szekfű

SZERZŐINK

Bódi Stefánia: habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Alkotmányjogi és Összehasonlító Közjogi Tanszék

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba: egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék vezetője, jogtudományi lektor, KRE-DIt szerkesztőbizottság tagja

Dominiák Zsolt: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

dr. Lajos Edina: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Keskeny Dávid: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Kovácsné Molnár Anna: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Márkus Máté: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Mátyás Anna Réka: egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kelet-Ázsiai Intézet, Kínai Tanszék, doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Mérész Anna: osztatlan tanárszakos hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Purcsi Adrienn: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Ronga Adrienn: alapjogvédelmi szakjogász, ügyvédjelölt

Schmidt László: doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Filozófiai Doktori Iskola

Szabó Barbara: doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola

Széchenyi István Ágoston: alapjogvédelmi szakjogász, doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Takács Noel István: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Tikász Ábel: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Zmák Tamás: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

A 2024-2025. ÉVBEN ELNYERT EGYETEMI KUTATÓI ÖSZTÖNDÍJ PROGRAM ÁLTAL TÁMOGATOTT KUTATÁSOKRÓL

„A kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium, Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program keretében valósult meg.”

A jelen lévő történelemtudományi kutatások rövid ismertetésének egyik fő célját képezi, hogy felhívja mind az alap- és mesterszakos, továbbá doktorandusz hallgatók figyelmét az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programra (EKÖP), aminek segítségével szakmai és anyagi hozzájárulásban részesülhetnek a kutatási területükön való mélyebb elmélyüléséhez.

Bödő Krisztián

Eötvös József anyai nagyapja, Lilien báró – egy atipikus arisztokrata vállalkozói tevékenysége

A Lilien család magyarországi jelenléte kérészéletűnek tekinthető, hiszen a címben szereplő báró Lilien Józsefen (1753–1828) kívül a család egyetlen további férfitagja sem fejtett ki gazdasági-politikai tevékenységet a Magyar Királyságban. A báró személye, tevékenységi köre a magyar történelemtudomány számára két szempontból releváns. Egyrészt agrártörténeti szempontból, hiszen a Fejér vármegyei ercsi uradalomban végrehajtott mezőgazdasági reformjai kiemelték Ercsit a (kora)reformkori uradalmak sorából, mintegy ösztönző példát adva a racionális mezőgazdaság bevezetésére. Másrészt családtörténeti szempontból, hiszen Eötvös József anyai nagyapja volt, a 19–20. század fordulójától megjelenő Eötvös-munkák, Eötvös-életrajzok, illetve a kurrens magyar szakirodalom sem vitatja, hogy nagyapja jelentős hatást gyakorolt a politikusra.

Az ercsi uradalom átalakításának metódusait, a birtokgazdálkodás jellemzőit az agrártörténeti szakirodalom gyakran jegyzi, azonban ezek mindegyike mellőzi a primer források alkalmazását, s csupán olyan leírásokra hagyatkoznak, amelyek a 19. század közepén keletkeztek. A báró élettörténetént, életútját, tágabb értelemben a Lilien család vonatkozó

ágának családtörténetét sem ismerjük, jóllehet éppen Eötvös József élete és a hazai közéletben betöltött szerepe teszi indokolttá a kutatást. A 19. században, illetve a 19–20. század fordulóján keletkezett, Lilien Józsefről szóló élettörténeti adalékok roppant szűkszavúak: német, vesztfáliai származású, az osztrák seregben szolgált. Emellett természetesen általánosító jellemvonások jellenek meg a különböző művekben: szerette a rendet, szorgalmas és konzervatív volt.

A szűkszavúságnak, illetőleg annak, hogy az elmúlt évtizedek szakirodalma sem lépett tovább a 19. században megjelenő adalékok panelszerű ismétlésén, egyszerű oka van: nincs családi levéltár, sőt az ercsi uradalom reformkori anyaga is megsemmisült, ráadásul a vásárosnaményi Eötvös család Szabolcsban őrzött, rendezetlen, hat dobozra rúgó iratanyaga nem a bárói ággal kapcsolatos iratokat tartalmazza.

Egyetlen támpontként maradt a Lilienek Werlben (Németország, Észak-Rajna-Vesztfália) őrzött iratai. Ez nem klasszikus értelemben vett családi levéltár. Werlben hét család tartozott az ún. *Erbsälzer* (sófőző) családokhoz, köztük a Lilienek is. Roppant széleskörű gazdasági ügyleteket bonyolítottak le a középkor óta. Az iratanyag tehát egodokumentumokat alig, vállalkozás- és gazdaságtörténeti iratokat azonban annál inkább tartalmaz egészen a 19. század végéig. A werli levéltáros segítségével végzett előzetes kutatás alapján világossá vált, hogy Lilien József nem szakított a család hagyományosnak tekinthető, már jóval a nemesi, bárói cím elnyerése előtt űzött tevékenységével. Ennek vizsgálatára azonban eddig nem kerülhetett sor.

Úgy véljük, a források esetlegessége és sporadikussága ellenére a külhoni kutatással számos kérdésfelvetés tisztázható a báró életútja és vállalkozói tevékenysége kapcsán. Milyen vállalkozásokról, üzleti tevékenységekről beszélhetünk? Mennyiben voltak ezek prosperálóak? Milyen épületek, eszközök álltak a báró tulajdonában? Mennyiben jelentek meg rokoni kapcsolatok? Egyúttal a disszertáció egyik alapkérdésére is választ kaphatnánk: Honnan származott a tőke, amely az uradalom fejlesztését biztosította? Eddigi szakmai tevékenységem során több esetben merült fel neves kutatókban a kérdésfelvetés: a báró hitelekből finanszírozta az invesztíciókat, s emiatt kerülhetett csődbe ifj. Eötvös Ignác, aki átvette a birtokot. A lilieni birtokgazdálkodás és az Eötvös-csődper összefüggéseit tehát tovább árnyalhatja a kutatás. Ahogy arra fentebb utaltunk, a Lilien családról érdemi magyar szakirodalom nem áll rendelkezésre, így az üzleti tevékenységen felül családtörténeti adalékok is gyűjthetőek, amelyek a jelenleg is zajló Eötvös-kutatásoknak érdemi kiegészítését is adhatja.

Bödő Krisztián

Károli Gáspár Református Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, doktorandusz
Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program,
Felsőoktatási Doktori Hallgatói kategória

Csík Ádám Lajos

A Munkásőrség propagandatevékenysége és irányai a ’80-as években. A Munkásőrség Országos Parancsnokságának Sajtó és Propaganda Osztályának tevékenysége a Munkásőrség Békés megyei parancsnokságának szemszögéből

A Munkásőrség, mint szervezet – az ’56-os forradalmat és szabadságharcot november 4-ét követően leverő szovjet intervenció nyomán hatalomra jutó – Kádár János vezette kormányzat igényei nyomán jött létre. A formálódó Kádár-rendszernek egy olyan új szervezetre volt szüksége, amely jól betagozható ugyan a karhatalom frissen kialakult rendszerébe, de az MSZMP tagságából, támogatóiból rekrutált, a párt teljes ellenőrzése mellett, annak felesküdött fegyveres erejeként tudja védeni a rendszert. A Munkásőrség szervezése 1957 februárjában kezdődött meg, az előző évi tapasztalatok összegzését és kiértékelését követően. A következő években is az ebben az időszakban szerzett benyomások határozták meg egyrészt a Munkásőrség működését, feladatrendszerét és más belbiztonsági szervekkel végzett közös munkáját. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei olyan mély hatást gyakoroltak a régi-új rendszerre, amely egész fennállása alatt nem tudott szabadulni a kialakult „56-fóbiájától”. Ennek a fóbiának volt köszönhető a Munkásőrség 32 éves fennállása. Ez olyan mélyen beégett nem csak a rendszer politikusaiba, de magába a Munkásőrség kollektív tudatába, propagandájába is, amely egészen 1988-89-ig meghatározta öndefinícióját és a szervezet legitimációját a rendszeren belül.

A Munkásőrség fennállása során egy országosan kiterjedt, hatalmas szervezetté vált, amelynek létszáma a 60.000 főt is elérte. Ezen szervezet feladatrendszere az idők folyamán bővült, módosult. Például már a kezdetektől fogva árvízvédelmi munkálatokba való besegítéssel, vagy a ’70-es évektől kezdve a hátországvédelmi feladatokba való bekapcsolódással. Mindezekkel párhuzamosan sosem szűnt meg a párt haderejének és az MSZMP ünnepségeinek, eseményeinek résztvevőinek lennie. Ezen események

propagandavonatkozásaiban is aktívan szerepet vállalt a szervezet, legyen akár az díszőrség adása, felvonulás, vagy más propagandatevékenységekben való szerepvállalás.

Ezekből kiindulva a kutatásom célkitűzése, ahogy az a címben is megfogalmazódik, a munkásőrségen belül végzett ’80-as években folytatott propagandatevékenység feltárása és kutatása a Békés megyei szervezet iratanyagán keresztül. Elsősorban amiatt, mert ebben az időszakban olyan dinamikus változások kezdődtek, erősödtek fel, amelyek az ország, a rendszer és a munkásőrség működését drasztikusan befolyásolták. A másik motivációja ennek a kutatásnak az, hogy ebben az időszakban miként alakult a munkásőrség belső propagandája, hogyan kívánták a változásokat, a megszorításokat és átalakításokat megmagyarázni. Illetve hogyan helyeződtek át a hangsúlyok és mondanivalók az évtized során. A propaganda tanulmányozása nem csak ezekre mutat rá, hanem arra is, hogy a párt milyen területeken érezte magát gyengének, vagy melyek voltak azok a kérdések és témák, amelyeket ilyen módon kívántak az ellenőrzésük alatt tartani. Emellett a kérdés az is, hogyan kívánta magát a Munkásőrség mint szervezet bemutatni és megmutatni a belső közösségük számára. Amiatt is tanulságos ennek a kérdésnek a tanulmányozása, mert a munkásőrség az MSZMP egy olyan viszonylag zárt, ortodoxnak számító közössége volt, amelyben a propagandának nem a rendszer mellé való állítása volt a célkitűzése, hanem annak narratíváinak az erősítése.

Csík Ádám Lajos
Károli Gáspár Református Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, doktoranda
Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program,
Felsőoktatási Doktori Hallgatói kategória

Farkas Dániel

Szocialista globalizáció és magyar exporttevékenység Dél-Amerika andesi térségében, 1970–1980

Magyarországnak a hidegháború globális rendszereiben játszott szerepének megértéséhez a jelenleg elsődlegesnek nevezhető feladat a minél áthatóbb forrásfeltárás. Miközben a felső állami vezetés döntéshozatali folyamatai egyre jobban megismertnek tekinthetőek, nagy mennyiségű anyag vár feltárásra a mindennapi működés keretrendszereinek és

mozgatórugóinak a megértéséhez. Hogyha ezt globális színtérre emeljük, egyszerre gazdagodunk a Kádár-korszak és egyes hidegháborús rendszerek mélyebb megértésével.

Kutatási projektem ebben a tágabb vizsgálódási irányban tervez újabb adalékokkal előállni. Az 1970-es évek minden szempontból kiemelt időszaka a szocialista világ és a globális dél országainak a kapcsolatrendszerében. A szocialista gazdaságok ekkorra érték el külgazdasági tevékenységük, befektetési képességeik és szándékaik csúcsát, a globális dél országai pedig a vietnami kudarctól megrendült Egyesült Államokkal szemben ekkoriban emelték minden korábbinál magasabb szintre „függetlenedési" kísérleteiket. Latin-Amerika ebből a szempontból azért is különleges, mert itt a nyugati globális hálózatokba már jó ideje független államként integrálódott politikai entitásai igyekeztek újraértelmezni a szerepüket a hidegháborús világrendszerben.

A kutatás szempontjából nagyon lényeges, hogy még csak felfutóban levő, nagy mennyiségű alapkutatást igénylő anyagról van szó, ennek köszönhető a relatíve nagy merítése is a kutatásnak, mind évkörben, mind tematikában. A legfontosabb mechanizmusok ugyanis csak az átfogó áttekintést követően derülhetnek ki.

Kutatásom jelentős mértékben épít új megközelítésekre, mint a globalizációtörténet, illetve az árutörténet. A globalizációtörténet az egyes térségeket és gazdasági-politikai entitásokat összekötő kapcsolatrendszereket vizsgálja a globalizációs szálak erősödésének vagy gyengülésének tükrében. Az árutörténet egy szinttel lejjebb haladva a hálózatokban mozgó egyes tárgyakra koncentrál. Egy busztípus, egy röntgengép vizsgálatával alkalmunk van a kereskedelem sokfelé ágazó hálózatát leszűkíteni egyes tárgyakra, az általuk érintett terekre, és az ezeket használó személyekre, szervezetekre. Felhasználásuk, az őket érintő tárgyalások, szervezési munkák, korlátok és lehetőségek megismerésével azonban nagyon széles kaleidoszkóp is bemutatásra kerül, miközben az összekötő fonál nem vész el.

A magyar külgazdasági tevékenység az általam tárgyalt négy országban (Bolívia, Ecuador, Kolumbia, Peru) elsősorban a Kádár-kor életszínvonal-politikájából adódó élelmiszeripari importok kiegyensúlyozására törekvő exporttevékenységre korlátozódott. Ez egy újabb gazdaságpolitikai stratégiát is beemelt: a hazai ipar fenntartását és fejlesztését a magas hozzáadott értékű eszközök külkereskedelmének segítésével. A konkrét esetben ez kétféleképpen valósult meg. Magyarország eleinte próbálkozott a klíringszámlák felállításával, tehát cserekereskedelem folytatásával. Az adott esetben ezek azonban csak gyengén működtek, ugyanis a latin-amerikai eladók elsősorban keményvalutát kívántak szerezni, ugyanúgy, mint a

magyar fél. A jobban működő, vagy legalábbis a kereskedelmet serkentő konstrukcióknak végül az áruhitelezés bizonyult. A magyarok dollárért vásárolták továbbra is a nekik szükséges fogyasztási cikkeket, saját exportjaikat pedig többnyire meghitelezték, gyakran állami szereplőknek. Miközben tehát a keleti blokkba nyugati források folytak be, a keleti blokk ezt a globális délen helyezte ki, jó megtérülést remélve. Ennek a kísérletnek a felfutó fázisát vizsgálják kutatásaim, megvilágítva ezen folyamat logikáit a két oldalon levő kereskedők és állami szereplők szempontjainak újrafelfedezésével, pontosan követve a kereskedelem számszerű alakulását és a magyar exportok felhasználását is.

Az EKÖP pályázat segítségével hasonlóan átfogó, korábban nem vizsgált (mind földrajzilag, mind tematikus értelemben) területekre vonatkozó alapkutatást is lehetővé tevő kutatásokra már doktori hallgatóként is lehetőségünk lehet. Az ösztöndíj extra forrásai segítségével pontosan azokat a csoportokat támogatja, amelyek alapkutatásaik, illetve szakmai felkészülésük segítségével később jelentős eredményekre juthatnak a tudományos életben. Fiatal kutatóként így a Károlira, valamint a magyar tudományra nézve jelentős kutatási befektetéseket tehetek ezen ösztöndíjprogram segítségével, így az Egyetem minden képzési szintjén tanuló hallgatóját őszintén arra tudom biztatni, hogy éljenek az EKÖP adta kutatási lehetőségekkel, hiszen ezáltal intézményünk tudományos életéhez és a saját tudományos karrierjükhöz is jelentősen hozzájárulhatnak.

Farkas Dániel
Károli Gáspár Református Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, doktorandusz
Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program,
Felsőoktatási Doktori Hallgatói kategória

Gulyás Adrienn

Lebstück Mária 1848-1849-es honvéd huszár főhadnagy életrajza (forráskiadvány)

Napjainkban a nőtörténet térnyerésével a nők katonai szerepvállalására is egyre nagyobb figyelem irányul. A 18-19. század során számos fegyveres konfliktus aktív résztvevői voltak a nők, többek között ott voltak az amerikai függetlenségi háborúban, a napóleoni háborúkban, az 1848-as forradalmi hullám különböző barikádharcaiban, a magyar önvédelmi és függetlenségi háborúban vagy az amerikai polgárháborúban. Az amerikai vagy orosz katonanőkkel ellentétben azonban a magyar honvédnők esetében nem volt divat a hadseregben eltöltött évek megörökítése, az élmények emlékiratok vagy regényes önéletrajzok formájában való

továbbadása. Egyetlen tollba mondott életrajz született a forradalom és szabadságharc leverését követően, amely valószínűsíthetően a horvát származású magyar honvédnőtől, Lebstück Máriától származik. A biográfia Jókai Mórnak lediktált eredeti kéziratos változata ma már nem lelhető fel.

A Károly vadász néven ismert Lebstück Máriáról az önálló életrajzának megjelenése előtt is megemlékeztek kortársai, sőt híre még a távoli Svédországba is eljutott (Birger Schöldström: *Damer och Knektar*, 1902). Mária feltűnése többeket is néhány sor lejegyzésére ösztönzött. Személyéről olvashatunk Mátray Gábor és Barsi József naplóbejegyzéseiben, de a lengyel legionista Zygmunt Milkowski vagy a híres kémnő, Beck Vilma bárónő emlékirataiban is. Emellett Phillip Korn – egykori német legionista – 1853-ban megjelenő összefoglalójában (*Ungarn's Recht und Gesetz, ruhmvoll verfochten durch Deutsche, Polen, Italiener, Engländer und Franzosen in den Kriegsjahren 1848–1849,* Bréma, 1853) is megemlékezett Máriáról, melyben győri találkozásuk részleteit örökítette meg. A legelső összefoglaló jellegű írás Jókai Mórtól származott, mely még az ismeretségük elmélyülése előtt keletkezett. A fiatal Jókai Debrecenben figyelt fel a nőhonvédre, akivel valószínűleg 1849-ben találkozhatott először. Később a kormány hivatalos lapjában (*Közlöny*, 1848–1849) bővebben értekezett Lebstück Máriáról, mellyel egyértelműen jelezte célját: *„Egy nevet akarok átadni a históriának"*. Mintegy negyven évvel később keresztezték ismét egymás útjait az írógéniusz Jókai és az idős Mária főhadnagy, amikor az 1891-es '48-as ereklye kiállításon a pénztárban és a Kossuth-szobában üldögélő honvéd atillás idős hölgy többek figyelmét is felkeltette. Ekkor döntötte el Jókai, hogy a honvédnő teljes életrajzát le kívánja jegyezni.

Több látogatás alkalmával az idős Lebstück Mária tollba mondta életéttörténetét, melyben az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eseményeire helyezte a hangsúlyt. A németül lediktált sorok alapján Jókai Mór összeállította a teljes életrajz egy rövidített változatát, melyet két részletben jelentetett meg 1892-ben az *1848-49. Történelmi Lapok*ban. A két részben közölt életrajz *A női honvéd-hadnagy* címet kapta. Mária a cikk megjelenése után nem sokkal elhunyt, de fia Jónák Pál Károly megőrizhette az eredeti édesanyja által lediktált életrajz kéziratos változatát. Az eredetileg németül született szöveget a család egyik későbbi generációjának tagja fordíthatta le magyarra, mivel a szövegen erősen érződnek a nyersfordítás okozta gyermekbetegségek.

A jelenleg sajtó alá rendezni kívánt szöveg – mely a családi hagyatékban megőrizve maradhatott fenn az utókor számára – még nem volt publikálva, így tehát felmerül a kérdés, hogy milyen életrajzi szövegek jelentek meg Dr. Hegyaljai Kiss Géza vagy később Tóth Gyula

által. Mind a *Hadtörténelmi Közlemények*ben (1935) mind a *Küzdelem, bukás, megtorlás* (1978) című kötetben ugyanaz a szöveg jelent meg, melyet mintha Mária a saját szemszögéből mesélt volna el, így a sorok egyes szám első személyben olvashatóak, mintegy „memoár" érzetét keltve. Az életrajzokhoz különböző bevezetések íródtak, de maga a törzsszöveg megegyezik egymással. Dr. Hegyaljai Kiss Géza esetében a „memoár" időnként lábjegyzetekkel is bővült, mely azonban pontatlan és rendkívül esetleges. Mivel a szövegek tartalmilag erős hasonlóságot mutatnak, valószínűleg az eredeti német kézirat alapján íródhattak a publikáló (Dr. Hegyaljai Kiss Géza) saját fordításában és szubjektív lerövidítésében. Mindkét esetben az életrajz terjedelmét tekintve a felére csökkent, így a szöveg teljes hosszában még nem olvasható. A kötet kiemelt célja emellett az életrajz kritikai lábjegyzetekkel való ellátása, vagyis a szöveg hitelességének a vizsgálata is.

Lebstück Mária személyéről számos tudományos igényű és ismeretterjesztő írás született, melyek átfogóan vizsgálják meg életének különböző időszakait vagy felületesen foglalják össze a teljes életutat. Mindent összevetve tehát időszerűnek tartom, hogy a horvát-magyar honvédnő alakjáról a születésének a 200. évfordulója alkalmából egy önálló kötet születhessen.

Gulyás Adrienn
Károli Gáspár Református Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, doktoranda
Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program,
Felsőoktatási Doktori Hallgatói kategória

Timári Krisztián Attila

Egy konstantinápolyi követ megpróbáltatásai. Peter Philipp Herbert Freiherr von Rathkeal és az utolsó török háború (1786–1791)

Peter Philipp Herbert von Rathkeal báró életéről még nem készült egyetlen monográfia sem, továbbá tanulmányok is csupán érintőlegesen, gyakran néhány mondatban foglalkoztak az életével vagy az utolsó törökellenes háború alatt betöltött szerepével. A báró életének meghatározó időszakát képező 1786–1791 közötti időszak forrásanyagban gazdag, mind a Staatsarchiv, mind a Kriegsarchiv fondjain belül nagy mennyiségű iratanyag áll rendelkezésre. A követ Konstantinápolyban készített jelentéseinek áttekintését a bécsi udvar végezte, amit a

Haus-, Hof-, und Staatsarchiv Vorträge iratanyagában őriztek meg, míg a báró által küldött jelentések a *Türkei (Turcica)* sorozatban lelhetőek fel. A II. József császárnak szánt privátlevelei, az oszmán hadsereg vezetőivel való tárgyalásai és minden a háborúhoz szükséges iratanyag pedig az Alte Feldakten (1332–1882) fondjaiban találhatóak meg. Herbert élénk levelezést folytatott más udvar követeivel, hercegekkel, katonai vezetőkkel.

A 18. századi diplomácia történet és a hadtörténet különös ötvözetét alkotja a konstantinápolyi követ életének egyik kiemelkedően mozgalmas időszakát vizsgáló kutatás. A Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom közötti diplomáciai kapcsolatok vizsgálata egyre növekvő népszerűségnek örvendenek, továbbá segítenek új megvilágításba helyezni az évszázadokon keresztül fentálló rivalizálást és annak okait is. A kutatás célja, hogy megvizsgálja az 1788. év februárjáig Bécs és Konstantinápoly között fentálló diplomáciai kapcsolatok irányvonalát, majd az 1788–1791 közötti háborús időszak alatt azokat a kommunikációs vonalakat, amelyek alapján a két egymással háborúban álló fél „üzenni" tudott egymásnak. A kommunikációs csatornák és információs hálózatok feltérképezésénél Herbert követ gyakran felmerült, mint kiindulási vagy továbbítási pont, köszönhetően elsősorban személyes kapcsolatainak.

Az 1780. év óta miniszteri rangot viselő követ halálig, vagyis 1802-ig töltötte be a tisztségét, leszámítva az említett három háborús évet, amikor a követi tisztség nem került betöltésre. A bécsi udvar, köztük elsősorban II. József császár (ur. 1765–1790) akaratának közvetítése fokozatosan rombolta a bizalmat a két udvar között már 1786-tól kezdve. A sok konfliktussal járó 1787. évben Herbert eleinte neutrálisan lépett fel az abban az évben kitört orosz-török háború kapcsán, majd fokozatosan a Habsburg Monarchiával szövetséges Orosz Birodalom oldalára kellett álljon a bécsi udvar utasítása szerint. 1788 februárjára az utolsó törökellenes háború kitörését magának a konstantinápolyi követnek, Herbertnek kellett közölnie a Portával, ami, bár megtisztelő feladat volt, egyáltalán nem volt veszélytelen. Az 1787. nyár végén kitört orosz–török háború esetében az Orosz Birodalom konstantinápolyi követét Jakov Bulgakovot a Héttoronyba (Yedikule) zárták és egészen 1789 novemberéig fogva tartották. A fogva tartás lehetőségével Herbert is tisztában volt, annak ellenére, hogy a 18. században ez a fajta magatartás barbárságnak minősült az európai udvarok szemében.

A kutatás tehát három részre osztható fel. Az első rész foglalkozik a Bécs–Konstantinápoly közötti diplomáciai kapcsolatokkal egészen a hadüzenet kihirdetéséig, vagyis 1788. február 9-ig. A második részben Herbert báró sokoldalúsága került kihangsúlyozásra, ahol egyszerre vállalt katonai és diplomáciai feladatokat, úgymint a szövetséges orosz hadsereg

állapotáról szóló jelentések küldése vagy a háború alatt megkötött ideiglenes fegyverszünet létrehozása. II. József 1790. február végi halálát követően az új császár, II. Lipót már a békekötés fontosságát hangsúlyozta, így a kutatás harmadik és egyben végző fázisa az Oszmán Birodalom és a Habsburg Monarchia közötti törékeny béke helyreállítását mutatja be. A békekonferencián kiemelkedő szerepet vállaló Herbert is közrejátszott abban, hogy az 1788 óta zajló háborúban elfoglalt területek ne kerüljenek vissza kivétel nélkül a Portához. A tárgyalások eredményeképpen elmondható, hogy a két birodalom között nem állították vissza a status quót, hanem sikerült néhány engedményt kiharcolni a Portával szemben, úgymint Orsova erődítmények megtartását vagy az Una folyó völgyében húzódó határok átértékelését. A háború befejezése után a jó munkájának eredményéül 1792-ben újra konstantinápolyi követté nevezték ki.

Timári Krisztián Attila
Károli Gáspár Református Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, doktorandusz
Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program,
Felsőoktatási Doktori Hallgatói kategória

Tolnai Gyula

A magyar királyi 3. honvéd hadsereg harcai a Háromváros térségében, 1944. október 29. – november 4.

Az 1944. évi magyarországi harcok színterei október elején még igencsak kiterjedtek voltak az Északkeleti-Kárpátoktól kezdődően egészen Észak-Erdélyen és a Tiszántúlon át a Délvidékig. Ez a hónap közepére jelentősen megváltozott, ugyanis a szovjet és román csapatok ekkorra már felzárkóztak a Tisza vonalára – követve a visszavonuló magyar és német alakulatokat – bizonyos helyeken át is lépve azt, betörve a Duna-Tisza közére.

Kutatásomban a felvázolt helyzetben kívánom bemutatni a szembenálló felek alakulatait a Háromváros (Kecskemét – Nagykőrös – Cegléd) térségében. A magyar királyi 3. honvéd hadsereg és a német LVII. páncéloshadtest erőivel szemben szovjet oldalról a 46. és az 53. hadsereg, román oldalról az 1. hadsereg állt. A magyar 3. hadsereg célja a Szolnok–Kecskemét–Kiskunfélegyháza vonal védelme volt, szemben a támadók budapesti irányú támadásaival.

Október 19-től a védekező magyar 3. hadsereg támogatást kapott a magyar 1. hadseregtől a 10. gyaloghadosztály, valamint a 2. és a 3. folyamzár-zászlóalj képében. Így kiegészülve a magyar és német alakulatok a Rém–Kiskunfélegyháza–Alpár vonalon várták október 28-án a hamarosan meginduló szovjet-román támadásokat.

Azok az olvasók, akik jártasak a II. világháború magyarországi hadszínterein folyó harcok történetében, már tudhatják, hogy az október 28-i napot nem véletlenül adtam meg időbeli határvonalnak. A szovjet politikai- és hadvezetés, élén Sztálinnal mindenáron azon a véleményen volt, hogy Budapest elfoglalása gyorsan, menetből lehetséges, és ezt a parancsot kapta meg a Szovjetunió vezetőjétől a 2. Ukrán Front parancsnoka, Rogyion Jakovlevics Malinovszkij marsall is. Malinovszkij ugyan érzékelte a feladatból adódó lehetséges problémákat, ugyanakkor Sztálin ezeket a szempontokat nem vette figyelembe. Utasította Malinovszkijt, hogy október 29-én haladéktalanul indítsa meg a szovjet 46. hadsereget Budapest irányába.

Így érkezünk el a támadás megindulásáig, mely rövid tüzérségi előkészítés után indult meg október 29-én 14 órakor. Ez volt a 108 napon át tartó budapesti csata nyitánya. A hadművelet részeként a Vörös Hadseregnek Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd városát is el kellett foglalnia. A térség védelmének legfőbb alapja a magyar 3. hadsereg volt Heszlényi József vezérezredes vezetésével. A hadseregen belül az alábbi alakulatok tartózkodtak az említett területen: a 10. és 20. gyalog-, és a 23. tartalékhadosztály, illetve a 8. és 5. tábori póthadosztály. Október 28-án az augusztusban megalakult póthadosztályok egyikeként a szegedi központú 5. gyalog tábori póthadosztály egyik ezred erejű csoportja Kálmán Imre vezérőrnagy parancsára Nagykőrös térségébe érkezett, hogy védje a várost, a város helyőrségével a Kecskemét irányába támadó szovjet alakulatokkal szemben.

Azonban a 3. magyar hadsereg arcvonalán már október 29-én szovjet lövészcsapatok törtek be a 23. tartalék-, 10. gyalog-, 1. huszár- és 1. páncéloshadosztály védelmébe, több helyen is áttörve és 10 km-re visszaszorítva a magyar csapatokat. Ezután a megmaradt 7/II. gyalog tábori pótzászlóalj, a 9/I. gyalog tábori pótzászlóalj és 3 üteg csatlakozott Nagykőrös védelméhez és a város előtt védelmi vonalat alakítottak ki. Kecskemét irányában támadott a szovjet 2. gárda-gépesítetthadtest, ezért a német vezetés a 24. páncéloshadosztályt vetette be a budapesti irány lezárására és Kecskemét védelmére. Kecskemét és Nagykőrös között védelemre rendezkedett be a magyar és német gyalogság, ugyanakkor a 24. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja október 30-án hajnali 5 órakor ellentámadást indított a várostól délre gyülekező szovjet csapatok ellen, ahol súlyos harcokat vívtak a szovjet páncélosokkal. A szovjetek a harcok során elérték Kecskemét déli határát, de a német 133. légvédelmi tüzérezred

20 darab szovjet harckocsit lőtt ki, ezzel megakasztva a szovjet előrenyomulást. A szovjet lövészcsapatok ennek hatására délutánra körülzárták Kecskemétet és tovább folytatták előrenyomulásukat Lajosmizse és Nagykőrös felé.

November 1-én reggel 08.00 órakor egy szovjet-román hadoszlop betört Nagykőrös délkeleti felébe, de a német 23. páncéloshadosztály páncélos-felderítőosztálya 5 darab Pz.V. Párduc harckocsi támogatásával visszaverte a támadást. Ugyanezen a napon délután 15.00 körül az 503. nehézpáncélos-osztály a 126. páncélgránátos-ezreddel Nagykőrös délnyugati körzetéből keleti irányba támadást indított, hogy elérjék Kecskemétet. Az osztály hamarosan ellenséges csoportosításba ütközött, amelyről kiderült, hogy Budapest felé igyekvő szovjet csapatok. Ezeket a németeknek sikerült meglepni és részben megsemmisíteni, illetve visszavonulásra kényszeríteni. Estig heves harcok folytak a szovjet páncéltörő és légvédelmi lövegállásokkal, majd sikerült kapcsolatot teremteni Kecskeméttel. Ennek ellenére a fokozódó szovjet túlerő miatt végül visszavonultak Cegléd felé, majd november 2-án Abony irányába törtek ki a kezdődő bekerítésből, majd a német páncélos alakulatok elhagyták a Kecskemét-Nagykőrös-Cegléd térséget Budapest felé.

Tolnai Gyula
Károli Gáspár Református Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, doktorandusz
Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program,
Felsőoktatási Doktori Hallgatói kategória

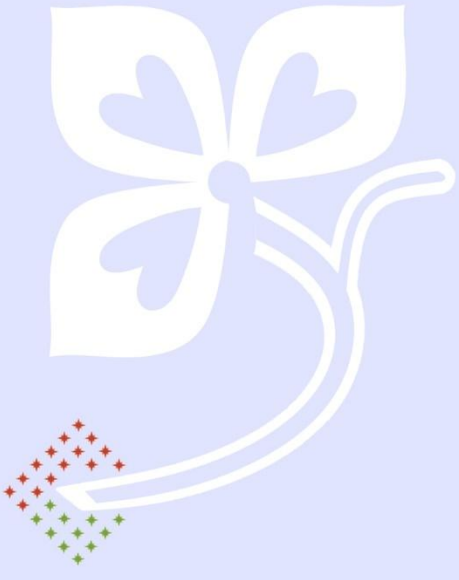

KRE-DIt